Colecția

CIVITAS

Nr. 21

Coordonatori serie: Anton Carpinschi
Gheorghe Lencan Stoica
Lucian-Dumitru Dîrdală

Frédéric BASTIAT (30 iunie 1801-24 decembrie 1850), economist, jurnalist şi om politic francez, este o figură intelectuală marcantă de la mijlocul secolului al XIX-lea. În 1844 publică primul articol în prestigiosul *Journal des économistes*. În paralel cu o intensă activitate jurnalistică îi apar primele scrieri de anvergură, cum sunt prima şi a doua serie din *Sofisme economice* (1845, 1848). În 1850 îi apare lucrarea *Armonii economice* şi două dintre cele mai cunoscute eseuri, *Legea* şi *Ce se vede şi ce nu se vede*. Rămâne în istorie ca fiind cel mai important reprezentant al Şcolii de economie din Paris, iar scrierile sale, după ce au fost uitate mai bine de o jumătate de secol, vor dobândi o influenţă tot mai mare, ajungând să fie citate de papa Leon al XIII-lea, de Margaret Thatcher sau de Ronald Reagan.

Frédéric Bastiat, *L'État. Essais*
© 2011, Centrul Independent în Studii de Economie şi Drept
© 2011, Institutul European, pentru prezenta ediţie în limba română

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României:
XXXXXX

Potrivit Legii nr. 8/1996, a dreptului de autor, reproducerea (parţială sau totală) a prezentei cărţi fără acordul Editurii constituie infracţiune şi se pedepseşte în conformitate cu aceasta.

Printed in ROMANIA

FRÉDÉRIC BASTIAT

Statul

Eseuri

Traducere de Bogdan C. ENACHE

Prefață la ediția în limba română de Radu NECHITA

Prefață de Friedrich A. HAYEK
Necrolog de Gustave de MOLINARI
Postfață de Tom G. PALMER

INSTITUTUL EUROPEAN
2011

Cuprins

Prefață la ediția în limba română (Radu Nechita) / **7**

Prefață (Friedrich A. Hayek) / **13**

Statul / 17

Ce se vede şi ce nu se vede / 29

Proprietate şi lege / 77

Justiție şi fraternitate / 97

Bani blestemați / 121

Protecționism şi comunism / 147

Necrolog (Gustave de Molinari) / **181**

Postfață: Douăzeci de mituri despre piețe (Tom G. Palmer) / **203**

Prefață la ediția în limba română

Probabil că prima reacție a cititorului român în fața acestei traduceri conține o mare parte de scepticism. De ce ar trebui să ne intereseze ce a scris un francez în urmă cu mai mult de un secol și jumătate? Ce relevanță mai au acum ideile sale? Cine și ce ar putea învăța de la el? Scepticismul este o atitudine intelectuală sănătoasă, recomandabilă în special intelectualilor obișnuiți să nu aibă îndoieli. În cazul de față există însă mai multe motive pentru care scepticismul inițial se va dovedi în final nejustificat.

Un prim motiv pentru care Bastiat trebuie citit și recitit ar fi acela că ideile sale sunt valabile și azi, iar ideile eronate pe care le combătea în vremea sa sunt tot false și astăzi, chiar dacă sunt ambalate într-un limbaj mai sofisticat sau transpuse în modele matematice. Asemenea altor științe sociale, și spre deosebire de ceea ce se întâmplă în general în științele naturii, știința economică nu are o evoluție liniară, în care teoriile eronate din trecut să fie progresiv eliminate de altele, mai apropiate de adevăr. Istoria gândirii economice are mai degrabă structura unui arbore sau a unei rețele de drumuri: unele ramuri sunt moarte, unele drumuri se dovedesc a fi închise.

Altfel spus, anumite idei rămân valabile indiferent cât a trecut de când au fost formulate, iar ideile care fundamentează anumite teorii sunt și rămân mereu eronate. Aceste idei eronate revin în atenția unor economiști care se cred sau sunt considerați revoluționari, iar ele poluează dezbaterea publică multe secole după ce au fost emise, dar și multe secole după ce falsitatea și nocivitatea lor au fost demonstrate în repetate rânduri. Împotriva unor astfel de „idei zombi", lectura eseurilor lui Bastiat reprezintă și astăzi o protecție extrem de eficientă. Tehnica pe care o folosește autorul francez este cea a reducerii la absurd: el identifică esența argumentării pe

care se bazează teoria combătută, iar apoi deduce consecinţele finale ale argumentării respective. Potrivit logicii elementare, dacă aceste concluzii sunt eronate sau absurde, înseamnă că ipotezele de la care s-a pornit sunt şi ele greşite, deci teoria este falsă.

Spre exemplu, deşi Adam Smith demonstrase cu câteva decenii înaintea lui Bastiat erorile politicilor protecţioniste promovate de mercantilişti, numeroşi economişti au fost nevoiţi să reia iarăşi şi iarăşi munca de igienă intelectuală necesară combaterii acelor idei atât de seducătoare la prima vedere, atât de utile anumitor grupuri de interese, dar care la o analiză aprofundată apar complet viciate şi profund dăunătoare intereselor tuturor celorlalţi membri ai societăţii. Bastiat reuşeşte cu un talent neegalat să arate absurditatea teoriilor protecţioniste în numai câteva pagini. Eseul *Petiţia lumânărarilor* (care cer zidirea ferestrelor pentru a se proteja de concurenţa neloială a soarelui) va arăta mereu care este de fapt structura logică a pesudo-argumentelor protecţioniste[1]. Cum să nu fii impresionat de geniul şi talentul pedagogic al lui Bastiat atunci când, într-un alt eseu, el asimilează introducerea unei taxe vamale cu astuparea unui tunel? Autorul ne obligă să ne întrebăm ce rost are să construim drumuri, poduri, tunele pentru a facilita transportul mărfurilor dacă apoi îngreunăm sau chiar blocăm circulaţia lor cu taxe vamale.

Un alt motiv pentru a-l citi şi reciti pe Bastiat ar fi acela că a anticipat o serie de evoluţii în teoria economică şi în practica politică, el putând fi considerat un Jules Verne al ştiinţei economice. Spre exemplu, în eseul *Geamul spart*, el combate în avans cu un secol ideile anumitor autori aparţinând curentului keynesist, potrivit cărora distrugerile pot crea bogăţie relansând economia. Prin modul în care Bastiat descrie mecanismul prin care sunt elaborate legile şi reglementările, el poate fi considerat pe bună dreptate un precursor al curentului *Public Choice*, apărut prin anii 1960.

Poate cea mai impresionantă „profeţie" făcută de Bastiat este cea referitoare la celebra *Sécurité Sociale* din Franţa. În vremea sa, protecţia socială era oferită de asociaţii de drept privat înfiinţate de muncitori. Fiecare asociat era direct interesat de buna gestiune a resurselor precum şi

[1] Text inclus în prima serie a *Sofismelor economice*, publicată în anul 1845, care nu a fost însă tradus în selecţia prezentă.

de prevenirea şi sancționarea fraudelor. Bastiat anticipează cum statul (adică guvernul, clasa politică) va interveni în acest sector sub pretextul uniformizării, ameliorării, ieftinirii, generalizării etc. serviciilor de protecție socială. El arată că această „comunizare" a resurselor urma să aibă consecințele pe care le identificase şi Aristotel în cazul oricărei proprietăți comune: fiecare are interesul să contribuie cât mai puțin şi să beneficieze cât mai mult. Bastiat evidențiază şi care sunt consecințele morale probabile: dacă o fraudă la asociația muncitorească era asimilată de ceilalți membri (şi, poate, chiar de autorul ei) unui furt, o fraudă la *Sécurité Sociale* urma să fie considerată doar o simplă şmecherie, demnă de a fi copiată. Astfel, după comunizarea resurselor, furtul nu mai este perceput de societate ca o faptă condamnabilă ci ca o acțiune inovativă lăudabilă, firească. Conform analizei lui Bastiat, efectul pe termen lung nu putea fi decât o creştere necontrolată a cheltuielilor şi deci a contribuțiilor, urmată de cozi, raționări, corupție, abuzuri, arbitrar şi reducerea prestațiilor. Prăbuşirea sistemului este deci inevitabilă. *„Ne vom da seama atunci că suntem nevoiți să tratăm cu o populație care nu mai ştie să acționeze în mod autonom, care aşteaptă totul de la un prefect sau de la un ministru şi ale cărei idei sunt pervertite până la pierderea noțiunii de Drept, Proprietate, Libertate şi Justiție"*. Cei familiarizați cu sistemul de asigurări sociale francez sunt uimiți de precizia acestei descrieri. Oare care este impresia celor familiarizați cu sistemul românesc, inspirat din cel francez?

Care ar fi principalul „public-țintă" interesat de scrierile lui Bastiat?

Contribuabilii-alegători reprezintă cel mai larg „public-țintă" al lucrărilor lui Bastiat. Ei vor putea afla, poate spre surprinderea multora, că a cere ca statul să se ocupe de mai multe domenii şi „să ne dea" cât mai mult înseamnă de fapt că dorim impozite mai mari şi mai multe, iar asupra noastră să aibă mai multă putere tocmai clasa politică în care avem atât de puțină încredere, potrivit sondajelor de opinie. Desigur, când cerem creşterea cheltuielilor publice şi a veniturilor bugetare (adică, în limbaj obişnuit, a impozitelor colectate de stat) ne aşteptăm ca acele cheltuieli publice şi impozitele aferente să fie suportate mai ales sau chiar numai de alții. Bastiat ar merita să rămână în istoria gândirii economice şi politice

fie şi numai pentru celebra sa definiţie a statului: „*Statul este marea ficţiune prin care fiecare încearcă să trăiască pe spinarea celorlalţi*".

Politicienii, membrii şi simpatizanţii partidelor politice precum şi „antipatizanţii" categoriilor precedente vor afla că bunele intenţii nu garantează bune rezultate. Ei vor mai afla şi că distincţia între Dreapta şi Stânga generează o serie de confuzii care pot fi evitate prin adoptarea grilei de lectură a lui Bastiat. Principiile după care el şi-a ghidat reflecţia economică şi acţiunea politică pot fi rezumate astfel: Libertate individuală, Proprietate privată şi Justiţie. Bastiat s-a opus încălcării de către stat (guvern, clasa politică) a libertăţii individuale, proprietăţii private şi principiilor justiţiei, indiferent dacă aceste încălcări au venit din dreapta spectrului politic (pentru apărarea privilegiilor bogaţilor şi puternicilor zilei) sau din stânga acestuia (pentru încălcarea proprietăţii private şi a libertăţii în numele unui egalitarism demagogic şi păgubos). Astfel, într-o scrisoare către alegători, el mărturisea: „*Am votat împreună cu Dreapta împotriva Stângii când trebuia rezistat derapajelor ideilor populare eronate. Am votat cu Stânga împotriva Dreptei atunci când cererile legitime ale clasei sărace şi suferinde au fost ignorate*".

Socialistul Proudhon (cunoscut mai ales pentru contradictoria formulă „proprietatea înseamnă furt" şi de care era el însuşi foarte mândru) îl considera „de stânga", deşi Bastiat i s-a opus în numeroase subiecte precum proprietatea privată şi creditul gratuit. Pasiunea cu care Bastiat a apărat proprietatea privată l-ar încadra şi azi la dreapta spectrului politic. El nu a fost însă avocatul bogaţilor şi marilor proprietari şi al marilor producători. El era conştient că aceştia sunt suficient de bine conectaţi din punct de vedere politic şi că respectul proprietăţii private şi libertăţii individuale precum şi aplicarea uniformă a legii reprezintă de fapt singurul scut al oamenilor simpli în faţa abuzurilor din partea celor puternici din punct de vedere economic şi/sau politic.

Politologi şi analişti politici (fără ghilimele […]) vor găsi argumente în favoarea unei idei maltratate în perioada modernă dominată de un relativism cultural transformat într-un relativism al logicii elementare. Poate că unii dintre aceşti analişti vor înţelege că pragmatismul invocat de cei care critică „fundamentalismul" principiilor nu reprezintă de fapt decât o scuză pentru incoerenţa internă a pseudosoluţiilor care nu sunt fundamentate pe principii.

Ziariștii se vor putea inspira din claritatea şi logica argumentării de care publicistul Bastiat a dat dovadă în toate scrierile sale

Juriștii vor descoperi în Frédéric Bastiat un adept al dreptului natural (inspirat de John Locke, printre alții), curent poate insuficient cunoscut şi apreciat din cauza tradiției noastre juridice „continentale". În zilele noastre, când ne plângem de instabilitatea legislativă, când lista drepturilor pozitive se lungeşte pe zi ce trece, lectura lui Bastiat ar arăta că el era conştient de riscul ca drepturile pozitive să golească de conținut drepturile negative. Spre exemplu, Consiliul Constituțional din Franța (instanța juridică supremă) a decis în 2009 că accesul la internet este un „drept fundamental", iar un raport ONU a reiterat această idee în iunie 2011. Dacă fiecare are „dreptul la internet", ce drept mai avem noi ca resursele noastre (proprietate, capacitate de muncă) să nu ne fie confiscate pentru a finanța conexiunea internet a altcuiva? Dacă ni se pot confisca resurse pentru a finanța conexiuni internet, oare mai pot exista motive de confiscare care să fie considerate nelegitime? Avertismentele sale sunt, din păcate, de o mai mare actualitate azi decât în momentul în care au fost scrise. Juriștii vor putea regăsi distincția hayekiană între Drept şi Legislație.

Economiştii vor găsi în Bastiat un ghid extraordinar pentru redescoperirea unor concepte fundamentale care au fost fie uitate, complicate excesiv şi inutil sau ascunse de teorii economice în care forma primează asupra conținutului, în care măsurarea şi modelizarea realității economice devin un scop mai important decât înțelegerea şi explicarea ei. Bastiat este printre primii autori care recomandă ca ştiința economică să analizeze fenomenele studiate din perspectiva consumatorului. Punctul de vedere al acestuia trebuie să primeze asupra producătorului. Argumentul lui Bastiat este că un consumator este de fapt un fost producător care dispune acum de o putere de cumpărare deoarece a făcut un serviciu semenilor săi. Alegerea este deci nu între producător şi consumator ci între un producător care a făcut un serviciu societății şi unul care doar are această intenție.

Bastiat îi va supăra însă pe mulți economişti, deoarece el face distincția între economişti buni (competenți) şi răi (incompetenți). Pentru

autorul francez, economistul bun se preocupă să identifice şi consecinţele generale şi mai îndepărtate ale diferitelor acţiuni sau politici, nu doar pe cele evidente, imediate şi asupra unor grupuri bine determinate de persoane, singurele efecte care reţin atenţia economistului slab. Şi a politicianului demagog, am putea adăuga noi. Ce este de fapt demagogia, dacă nu prezentarea beneficiilor vizibile, imediate şi concentrate ale unei politici şi ignorarea costurilor ascunse, pe termen mai lung şi dispersate asupra întregii populaţii? Din acest motiv, putem considera că ştiinţa economică este singurul „vaccin anti-demagogie" descoperit până în prezent.

Ca urmare, profesorii de economie din liceu (dar şi autorii manualelor după care ei predau) au o responsabilitate imensă din acest punct de vedere deoarece majoritatea elevilor nu se mai întâlnesc niciodată cu predarea sistematică a unor noţiuni economice. Fără cunoştinţe economice solide, aceştia vor fi vulnerabili virusului demagogiei, cu toate mutaţiile întâlnite de-a lungul timpului şi de-a latul spectrului politic.

De partea cealaltă a catedrei, elevii şi studenţii vor afla o serie de adevăruri ascunse de regulă „copiilor" şi care sunt rezervate, în cel mai bun caz, „oamenilor mari". Nu întâmplător, o ediţie americană a unei traduceri din Bastiat avea ca subtitlu „Ce nu vă spun profesorii voştri".

Pe scurt, traducerea lui Bastiat în limba română şi lectura atentă a acestei lucrări vor contribui la o mai bună educaţie economică a alegătorilor şi aleşilor, la asanarea dezbaterilor publice prin combaterea şi eliminarea ideilor greşite precum şi la schimbarea în bine a mentalităţilor.

Radu NECHITA[*]

[*] Radu Nechita este lector universitar doctor la Universitatea Babeş-Bolyai, Cluj-Napoca, şi preşedinte al Centrului Independent de Studii în Drept şi Economie – CISED (www.cised.ro).

Prefață*

Chiar şi cei care pun sub semnul întrebării eminența lui Frédéric Bastiat ca teoretician economic admit că a fost un publicist de geniu. Joseph Schumpeter îl numeşte „cel mai strălucit jurnalist economic din-totdeauna". Pentru scopul introducerii volumului de față, care conține câteva dintre cele mai de succes scrieri ale sale pentru publicul larg, putem să ne limităm la această aserțiune. Am putea chiar accepta evaluarea dură a lui Schumpeter privindu-l pe Bastiat, că „nu a fost un teoretician", fără a-i diminua în mod serious statura. Este adevărat că atunci când, la sfârşitul carierei sale publicistice extrem de scurte, acesta a încercat să ofere o justificare teoretică pentru concepțiile sale generale, el nu a reuşit să satisfacă profesioniştii. Ar fi fost într-adevăr un miracol dacă un om care, după numai cinci ani ca autor regulat pe chestiuni publice şi cu o boală mortală prinzându-l din urmă, ar fi încercat în câteva luni să apere punctele asupra cărora avea opinii diferite față de doctrina curentă şi ar fi şi reuşit în întregime aceast lucru. Totuşi, se poate pune întrebarea dacă nu l-a împiedicat doar moartea sa timpurie, la vârsta de patruzeci şi nouă de ani. Scrierile sale polemice, care sunt cele mai importante pe care le-a lăsat, dovedesc în mod cert că avea o înțelegere a ceea ce este semnificativ şi un dar pentru a merge la miezul problemei care i-ar fi oferit un material amplu pentru contribuții reale la ştiință.

Nimic nu ilustrează acest lucru mai bine decât titlul mult apreciat al primului eseu din prezentul volum. „Ce se vede şi ce nu se vede în

* Scrisă inițial pentru selecția de eseuri Frédéric Bastiat editată de George B. de Huszar, traducere de Seymour Cain, publicată de Foundation for Economic Education, Irving-on-Hudson, New York, în 1964 şi retipărită în 1995; disponibilă on-line grație Library of Economics and Liberty, Liberty Fund, Indianapolis, Indiana (www.econlib.org).

economia politică". Nimeni nu a formulat mai clar într-o singură frază dificultatea centrală a unei politici economice raționale şi, aş vrea să adaug, argumentul decisiv pentru libertatea economică. Tocmai ideea încapsulată în aceste câteva cuvinte m-a determinat să folosesc cuvântul „geniu" în fraza de început. Este într-adevăr un text în jurul căruia s-ar putea expune un întreg sistem de politică economică liberală. Şi deşi reprezintă doar titlul primului eseu din acest volum, acesta furnizează ideea directoare pentru toate. Bastiat ilustrează semnificația sa în mod repetat, refutând erorile curente ale timpului său. Voi indica mai târziu că, deşi punctele de vedere pe care le combate sunt astăzi susținute de obicei doar într-o formă mai sofisticată, ele nu s-au schimbat foarte mult din vremea lui Bastiat. Dar mai întâi aş vrea să spun câteva cuvinte despre semnificația mai generală a ideii sale principale.

Aceasta constă în faptul că, dacă judecăm măsurile de politică economică doar pe baza efectelor lor imediate şi concret previzibile, nu vom obține o ordine viabilă, ci în mod cert vom elimina progresiv libertatea şi prin urmare vom împiedica mai mult bine decât vor produce măsurile noastre. Libertatea este importantă pentru ca toți indivizii diferiți să facă uz de circumstanțele particulare pe care numai ei le cunosc. Prin urmare, nu ştim niciodată ce acțiuni benefice împiedicăm dacă le restrângem libertatea indivizilor de a-şi servi semenii în orice manieră doresc. Toate actele de interferență însă reprezintă astfel de restricții. Ele sunt, desigur, întotdeauna adoptate pentru a obține un obiectiv definit. Rezultatelor direct previzibile ale acestor acțiuni ale guvernelor le vom putea opune în fiecare caz individual doar probabilitatea ca anumite acțiuni necunoscute dar benefice realizate de către unii indivizi să fie împiedicate. În consecință, dacă astfel de decizii sunt făcute de la caz la caz şi nu sunt guvernate de un ataşament față de libertate ca principiu general, libertatea va fi silită să piardă în fiecare caz. Bastiat a avut într-adevăr dreptate să trateze libertatea de alegere ca fiind un principiu moral care nu trebuie niciodată sacrificat unor considerente de expeditivitate; deoarece nu va fi niciun aspect al libertății care să nu fie abolit dacă acesta ar fi respectat numai acolo unde dauna concretă provocată de abolirea sa poate fi identificată.

Bastiat şi-a îndreptat argumentele împotriva câtorva erori care nu dispar niciodată aşa cum erau ele folosite în timpul său. Puțini oameni le-ar folosi astăzi într-un mod chiar atât de naiv aşa cum era posibil să se întâmple în acele vremuri. Dar cititorul nu trebuie să se înşele crezând că aceleaşi erori nu mai joacă niciun rol în discuțiile economice contemporane: ele sunt astăzi pur şi simplu exprimate într-o formă mai sofisticată şi ca urmare sunt mai dificil de detectat. Cititorul care a învățat să recunoască acest stoc de erori în manifestările sale cele mai simple va fi cel puțin pregătit când va întâlni aceleaşi concluzii derivate din ceea ce pare să fie un argument mai ştiințific. Este o caracteristică a unei mari părți din ştiința economică recentă aceea că, prin argumente tot mai noi, ea a încercat să răzbune exact acele prejudecăți care sunt atât de atractive deoarece maximele care decurg din ele sunt atât de plăcute şi de convenabile: să cheltuiască este un lucru bun şi să economisească este un lucru rău; risipa este un beneficiu şi economisirea dăunează masei oamenilor; banii vor face mai mult bine în mâinile guvernului decât în mâinile poporului; este datoria guvernului să supravegheze ca fiecare să primească ceea ce merită etc.

Niciuna dintre aceste idei nu şi-a pierdut puterea în epoca noastră. Singura diferență este că Bastiat, combătându-le, lupta în ansamblul lucrurilor de partea economistului profesionist împotriva credințelor populare exploatate de părțile interesate, în timp ce propuneri similare sunt astăzi propagate de o şcoală influentă de economişti într-un limbaj extrem de impresionabil şi, pentru profan, neinteligibil. Este îndoielnic că, printre erorile pe care am fi sperat că Bastiat le-a ucis o dată pentru totdeauna, există vruna care să nu fi cunoscut o înviere. Voi oferi doar un exemplu. La o relatare a binecunoscutei fabule economice a lui Bastiat, Petiția Lumânărarilor împotriva Concurenței Soarelui, în care se cere ca ferestrele să fie interzise datorită beneficiilor pe care prosperitatea lumânărarilor ar conferi-o tuturor, un binecunoscut text francez de istorie a ideilor economice adaugă în ultima sa ediție următoarea notă: „A se remarca că, potrivit lui Keynes – presupunând forță de muncă subutilizată şi în acord cu teoria multiplicatorului – acest argument al lumânărarilor este literalmente şi în totalitate valid."

Cititorul atent va remarca că, în timp ce Bastiat se luptă cu atât de multe panacee care ne sunt familiare, unul dintre principalele pericole

ale vremii noastre nu apare în paginile sale. Deşi trebuie să se confrunte cu variate propuneri ciudate privind utilizarea creditului care erau răspândite în epoca sa, pericolul inflației directe prin intermediul unui deficit guvernamental nu părea un mare pericol în acele timpuri. O creştere a cheltuielilor publice înseamnă pentru el o creştere necesară şi imediată a taxării. Motivul acestei stări de lucruri este faptul că, aşa cum se întâmplă în cazul tuturor popoarelor care au trecut printr-o inflație majoră în memoria vie, o depreciere continuă a banilor nu era ceva pe care poporul să îl accepte în acea vreme. Deci dacă cititorul va fi înclinat să se simtă superior față de erorile mai degrabă simple pe care Bastiat găseşte adesea necesar să le respingă, acesta ar trebui să îşi amintească că în alte privințe compatrioții săi de acum mai bine de o sută de ani erau considerabil mai înțelepți decât generația noastră.

Friedrich A. HAYEK

Statul*

Aş vrea să se fi fondat un premiu, nu de cinci sute de franci, ci de un milion, cu coroane, cruci şi panglici, în favoarea celui care ar da o bună, simplă şi inteligibilă definiţie a acestui cuvânt: statul.

Ce imens serviciu ar face el societăţii! Statul! Ce este? Unde este? Ce face? Ce ar trebui sa facă?

Tot ce ştim despre el este că e un personaj misterios, şi cu siguranţă cel mai solicitat, cel mai turmentat, cel mai aferat, cel mai sfătuit, cel mai acuzat, cel mai invocat şi cel mai provocat din câte sunt pe lume!

Căci, Domnule, nu am onoarea de a vă cunoaşte, dar pun pariu zece la unu că de şase luni faceţi utopii; şi, dacă faceţi, pun pariu zece la unu că însărcinaţi statul să le realizeze.

Şi dumneavoastră, Doamnă, sunt sigur că vă doriţi din adâncul inimii să vindecaţi toate relele tristei umanităţi, şi că nu aţi fi deloc stânjenită dacă statul ar dori doar să dea o mână de ajutor.

Dar, vai!, nefericitul, ca Figaro, nu ştie nici pe cine să înţeleagă, nici în ce parte să o ia. Cele o sută de mii de guri ale presei şi ale tribunei îi strigă în acelaşi timp:

> Organizaţi munca şi muncitorii.
> Extirpaţi egoismul.
> Reprimaţi insolenţa şi tirania capitalului.
> Faceţi experienţe asupra bălegarului şi asupra ouălor.
> Brăzdaţi ţara de căi ferate.
> Irigaţi câmpiile.

* Compoziţie apărută în *Journal des Débats*, numărul din 25 septembrie 1848; text reprodus după textul din ediţia originală în şapte volume a Operelor Complete Frédéric Bastiat, apărută în anul 1863, tomul V, *Ce qu'on voit et ce qu'on ne voit pas*, pp. 327-341, disponibil on-line graţie Cercle Bastiat (www.bastiat.org).

Împăduriți munții.
Fondați ferme-model.
Fondați ateliere armonioase.
Colonizați Algeria.
Alăptați copiii.
Instruiți tineretul.
Ajutați bătrânii.
Trimiteți la țară locuitorii orașelor.
Ponderați profiturile tuturor industriilor.
Împrumutați bani, și fără dobândă, celor care doresc.
Eliberați Italia, Polonia și Ungaria.
Creșteți și perfecționați calul de șa.
Încurajați arta, formați-ne muzicieni și dansatoare.
Interziceți comerțul și, în același timp, creați o marină comercială.
Descoperiți adevărul și aruncați în capul nostru un grăunte de rațiune. Statul are misiunea de a lumina, de a dezvolta, de a mări, de a fortifica, de a spiritualiza și de a sanctifica sufletul popoarelor.

„Eh! Domnilor, puțină răbdare", răspunde statul cu un aer jalnic.

Voi încerca să vă mulțumesc, dar pentru asta îmi trebuie ceva resurse. Am pregătit proiecte pentru cinci sau șase impozite nou-nouțe și cele mai benigne de pe lume. Veți vedea ce plăcere e să le plătești.

Dar atunci un strigăt mare se ridică:

Hei! Hei! Ce mare merit de a face ceva când ai resurse! Nu ar merita osteneala să se numească stat. Departe de a ne impune noi taxe, vă somăm să le retrageți pe cele vechi. Suprimați:
Impozitul pe sare;
Impozitul pe băuturi;
Impozitul pe litere;
Accizele;
Patentele;
Prestațiile.

În mijlocul acestui tumult, și după ce țara și-a schimbat de două sau trei ori statul său pentru că nu a dat satisfacție tuturor acestor cereri, am

vrut să arăt că ele sunt contradictorii. De ce mi-am dat eu seama, bunule Dumnezeu! Nu puteam să păstrez pentru mine această neplăcută remarcă?

Iată-mă discreditat pentru totdeauna; şi acum este înţeles că sunt un om *fără inimă şi fără simţăminte*, un filozof sec, un individualist, un burghez şi, pentru a spune totul într-un cuvânt, un economist de la şcoala englezească sau americană.

Oh! Iertaţi-mă, scriitori sublimi, pe care nimic nu vă opreşte, nici măcar contradicţiile. N-am dreptate, fără îndoială, şi retractez cu toată inima. Nu cer mai bine, fiţi siguri, decât ca dumneavoastră să fi găsit într-adevăr, înafară de noi, o fiinţă binefăcătoare şi inepuizabilă, numindu-se stat, care să aibă pâine pentru toate gurile, muncă pentru toate braţele, capitaluri pentru toate întreprinderile, credite pentru toate proiectele, untdelemn pentru toate plăgile, balsam pentru toate suferinţele, sfaturi pentru toate perplexităţile, soluţii pentru toate îndoielile, adevăruri pentru toate inteligenţele, distracţii pentru toate plictiselile, lapte pentru copii, vin pentru bătrâni, care să se îngrijească de toate nevoile noastre, să prevină toate dorinţele noastre, să satisfacă toate curiozităţile noastre, care să redreseze toate erorile noastre, toate greşelile noastre, şi să ne dispenseze de acum înainte de prevedere, de prudenţă, de sagacitate, de experienţă, de ordine, de economie, de cumpătare şi de activitate.

Şi de ce nu aş dori-o şi eu? Dumnezeu să mă ierte, cu cât reflectez mai mult la ea, cu atât găsesc că lucrul e comod, şi sunt nerăbdător, şi eu, să am la îndemână această sursă nesecată de bogăţie şi de lumini, acest medic universal, această comoară fără fund, acest consilier infailibil pe care îl numiţi stat.

De asemenea cer să-mi fie arătat, să-mi fie definit, şi de aceea propun fondarea unui premiu pentru primul care va descoperi acest phoenix. Căci în sfârşit, mi se va concede că această descoperire preţioasă nu a fost încă făcută, căci, până acum, tot ce se prezintă sub numele de stat poporul îl răstoarnă imediat, tocmai pentru că nu îndeplineşte condiţille puţin cam contradictorii ale programului.

Trebuie să o spun? Mi-e teamă să nu fim, în această privinţă, păcăliţi de una dintre cele mai bizare iluzii care au capturat spiritul uman.

Omului îi repugnă Osteneala, Suferința. Şi totuşi el este condamnat de natură la Suferință şi Privațiune, dacă nu-şi ia Osteneala Muncii. Nu are deci decât alegerea între aceste două rele.

Cum să facem pentru a le evita pe amândouă? Nu s-a gasit până astăzi şi nu se va găsi niciodată decât un singur mijloc: *a te bucura de munca celuilalt;* a face astfel încât Osteneala şi Suferința să nu incumbe fiecăruia după proporția naturală, ci ca toată osteneala să fie pentru unii şi toate satisfacțiile pentru alții. De aici sclavia, tot de aici spolierea, orice formă ia aceasta: războaie, imposturi, violențe, restricții, fraude etc., abuzuri monstruoase dar consecvente cu gândirea care le-a dat naştere. Trebuie să urâm şi să combatem opresorii, nu putem să spunem că ar fi absurzi.

Sclavia s-a dus, grație Cerului, şi pe de altă parte, dispoziția noastră de a ne apăra bunul nostru, face ca Spolierea directă şi naivă să nu fie uşoară. Un lucru a rămas totuşi. Această înclinație primitivă pe care o poartă în ei toți oamenii de a împărți pe din două lotul complex al vieții, aruncând Osteneala asupra celuilalt şi păstrând pentru ei înşişi Satisfacția. Rămâne de văzut sub ce formă nouă se manifestă această tristă tendință.

Opresorul nu mai acționează direct cu propriile forțe asupra oprimatului. Nu, conştiința noastră a devenit mult prea meticuloasă pentru asta. Există încă tiranul şi victima, dar între ei se plasează un intermediar care e statul, adică legea însăşi. Ce altceva mai în stare de a face să tacă scrupulele noastre şi, ceea ce e poate mai apreciat, să învingă rezistențele? Deci, toți, cu orişice titlu, sub un pretext sau sub altul, ne adresăm statului. Îi spunem:

> Nu consider că există, între bucuriile şi munca mea, o proporție care mă mulțumeşte. Aş dori, pentru a stabili echilibrul dorit, să iau puțin din bunul celuilalt. Dar e periculos. Nu ați putea să-mi facilitați lucrul? N-ați putea să-mi dați un loc mai bun? Sau să jenați industria concurenților mei? Sau să-mi împrumutați gratuit capitaluri pe care le-ați luat posesorilor lor? Sau să-mi creşteți copiii pe bani publici? Sau să-mi acordați prime de încurajare? Sau să-mi asigurați bunăstarea când voi avea cincizeci de ani? Prin acest mijloc, voi ajunge la scopul meu în toată liniştea conştiinței, căci legea însăşi va fi acționat pentru mine şi voi avea toate avantajele spolierii fără a avea nici riscurile, nici odiosul ei!

Cum e sigur că, pe de o parte, cu toţii adresăm statului cereri asemănătoare, şi că, pe de altă parte, este vădit că statul nu poate să procure satisfacţie unora fără să adauge la munca altora, în aşteptarea unei definiţii a statului, mă consider autorizat să o dau aici pe a mea. Cine ştie dacă nu va câştiga premiul? Iat-o:

***Statul** este marea ficţiune prin intermediul căreia **toată lumea** se străduieşte să trăiască pe cheltuiala a **toată lumea**.*

Căci astăzi, ca şi altădată, fiecare, un pic mai mult, un pic mai puţin, ar dori să profite de munca celuilalt. Acest sentiment nu îndrăznim să-l afişăm, ni-l disimulăm nouă înşine; şi atunci ce facem? Ne imaginăm un intermediar, îl adresăm **statului**, şi fiecare clasă, rând pe rând, vine să-i spună: „Voi care puteţi să luaţi în mod loial, cinstit, luaţi de la public, şi împărţim." Vai! Statul nu are decât o prea mare înclinaţie să urmeze diabolicul sfat; căci el e compus din miniştri, din funcţionari, din oameni, în sfârşit, care, ca toţi oamenii, au la inimă dorinţa şi profită întotdeauna cu grabă de ocazia de a vedea mărindu-se bogăţiile şi influenţa lor. Statul înţelege deci repede partea pe care poate să o tragă din rolul pe care i-l conferă publicul. Va fi arbitrul, stăpânul tuturor destinelor; va lua mult, deci îi va rămâne mult lui însuşi; va multiplica numărul agenţilor săi, va lărgi cercul atribuţiilor sale; va sfârşi prin a dobândi proporţii împovărătoare.

Dar ceea ce trebuie bine remarcat este uimitoarea orbire a publicului în toate acestea. Când soldaţi fericiţi reduceau învinşii la sclavie, ei erau barbari, dar nu erau absurzi. Scopul lor, ca şi al nostru, era să trăiască pe cheltuiala celuilalt; dar, ca şi noi, nu duceau lipsă. Ce ar trebui să credem despre un popor ce nu pare convins de faptul că *jaful reciproc* nu e mai puţin jaf pentru că e reciproc; că nu e mai puţin criminal pentru că e executat legal şi ordonat; că nu adaugă nimic la bunăstarea publică; că dimpotrivă, o diminuează de tot ceea ce îl costă pe acest intermediar costisitor pe care îl numim stat.

Şi această mare himeră am plasat-o, pentru edificarea poporului, pe frontispiciul Constituţiei. Iată primele cuvinte ale preambulului: „Franţa s-a constituit în Republică pentru [...] a-i chema pe toţi cetăţenii săi la un grad tot mai ridicat de moralitate, de lumină şi de bunăstare".

Astfel, Franţa sau *abstractizarea* este cea care îi cheamă pe francezi sau *realităţile* la moralitate, la bunăstare etc. Nu înseamnă asta să ne

cufundăm în această bizară iluzie care ne îndreaptă înspre a atinge totul cu o altă energie decât a noastră? Nu înseamnă asta a lăsa să se înțeleagă că există, lângă şi înafară de francezi, o ființă virtuoasă, luminată, bogată, care poate şi trebuie să verse asupra lor binefacerile ei? Nu înseamnă asta să presupunem, şi bineînțeles în mod gratuit, că între Franța şi francezi, între simpla denumire prescurtată, abstractă a tuturor individualităților şi aceste individualități există raporturi de tată şi fiu, de tutor şi pupil, de profesor şi şcolar? Ştiu foarte bine că spunem uneori metaforic: Patria este o mamă tandră. Însă pentru a prinde în flagrant delict de deşărtăciune propoziția constituțională este suficient să arătăm că ea poate fi întoarsă pe dos, nu aş spune fără neajuns, ba chiar cu avantaj. Exactitatea ar suferi dacă preambulul ar fi spus:

> Francezii s-au constituit în Republică pentru a chema Franța la un grad tot mai ridicat de moralitate, de lumină şi de bunăstare?

Însă care este valoarea unei axiome în care subiectul şi atributul pot să se încrucişeze fără neajuns? Toată lumea înțelege să spunem: mama îşi va alăpta copilul. Dar ar fi ridicol să spui: copilul va alăpta mama.

Americanii îşi făceau altă idee despre relațiile cetățenilor cu statul când au plasat înaintea Constituției lor aceste simple cuvinte:

> Noi, poporul Statelor Unite, pentru a forma o uniune mai perfectă, a stabili dreptatea, a asigura liniştea interioară, a veghea la apărarea comună, a creşte bunăstarea generală şi a asigura binefacerile bunăstării noua înşine şi posterității noastre, decretăm etc.

Aici, nicio himeră, nicio abstracție de la care cetățenii cer totul. Ei nu aşteaptă nimic, decât de la ei înşişi şi de la propria lor energie.

Dacă mi-am permis să critic primele cuvinte ale Constituției noastre, asta se datorează faptului că nu e vorba, aşa cum am putea crede, de o pură subtilitate metafizică. Pretind că această *personificare* a statului a fost în trecut şi va fi în viitor o sursă fecundă de calamități şi de revoluții.

Iată Publicul de o parte, Statul de cealaltă, considerate a fi două entități distincte, una ținută să dea din belşug asupra celeilalte, iar cea de-a doua având dreptul de a reclama de la prima torentul de fericiri umane. Ce trebuie să se întâmple?

În fapt, statul nu este şi nu poate fi ciung. El are două mâini, una pentru a primi şi una pentru a da, altfel spus, mâna aspră şi mâna blândă. Activitatea celei de-a doua este în mod necesar subordonată activităţii celei dintâi.

La rigoare, statul poate lua şi să nu dea. Asta s-a vazut şi se explică prin natura poroasă şi absorbantă a mâinilor sale care reţin întotdeauna o parte şi uneori totalitatea din ceea ce atinge. Dar ceea ce nu s-a văzut niciodată, ceea ce nu se va vedea vreodată şi nici nu se poate concepe e ca statul să dea publicului mai mult decât a luat. Este deci o nebunie că luăm în faţa lui umila atitudine de cerşetori. Îi este radical imposibil de a conferi un avantaj particular unora dintre individualităţile care constituie comunitatea fără a aplica o pagubă superioară comunităţii în ansamblu.

El se găseşte deci plasat, datorită exigenţelor noastre, într-un cerc vicios manifest.

Dacă refuză binele pe care îl pretindem de la el, este acuzat de neputinţă, de rea-voinţă, de incapacitate. Dacă încearcă să-l realizeze, este forţat să impună poporului de două ori mai multe taxe, să facă mai mult rău decât bine, şi să-şi atragă, la celălalt capăt, defecţiunea generală.

Aşadar, în public găsim speranţe, în guvern – două promisiuni: *multe binefaceri şi niciun impozit.* Speranţe şi promisiuni care, fiind contradictorii, nu se realizează niciodată.

Nu este aceasta cauza tuturor revoluţiilor? Căci între stat, care nu precupeţeşte promisiunile imposibile, şi public, care a conceput speranţe irealizabile, vin să se interpună două clase de oameni: ambiţioşii şi utopiştii. Rolul lor este în întregime trasat de situaţie. E de ajuns pentru aceşti curtezani ai popularităţii să strige la urechile poporului: „Puterea te înşeală; dacă eram în locul ei, te-am fi umplut de binefaceri şi te-am fi eliberat de taxe".

Şi poporul crede, şi poporul speră, şi poporul face o revoluţie.

Amicii săi nici nu s-au pus pe treabă că sunt somaţi să se execute. „Daţi-mi deci de lucru, pâine, ajutoare, credit, instrucţie, colonii", spune poporul, „şi totuşi, conform promisiunilor voastre, eliberaţi-mă din strânsorile fiscului".

Statul nou nu e mai puțin stânjenit decât statul vechi, căci un fapt imposibil poate fi promis dar nu şi împlinit. Încearcă să câştige timp, îi trebuie pentru ca să dea roade. Mai întâi, face câteva timide încercări; pe de o parte, extinde puțin instrucțiunea primară, pe de altă parte, modifică puțin impozitul pe băuturi (1830). Dar contradicția se ridică de fiecare dată înaintea lui: dacă vrea să fie filantrop, este forțat să rămână fiscal; şi dacă renunță la fiscalitate, trebuie să renunțe şi la filantropie.

Căci două promisiuni se împiedică întotdeauna şi în mod necesar una de alta. A uza de credit, adică a devora viitorul, este un mijloc actual de a le concilia; se încearcă a se face puțin bine în prezent în schimbul a mult rău în viitor. Dar acest procedeu evocă spectrul bancrutei care alungă creditul. Ce e deci de făcut? Atunci statul nou îşi bravează partidul; reuneşte forțe pentru a se menține, înăbuşă opinia, face recurs la arbitrar, ridiculizează vechile sale maxime, declară că nu se poate administra decât cu condiția de a fi impopular; pe scurt, se proclamă *guvernamental*.

Şi în acel punct îl aşteaptă alți curtezani de popularitate. Ei exploatează aceeaşi iluzie, trec prin aceeaşi cale, obțin aceleaşi succese, şi vor fi în curând înghițiți de acelaşi hău. Aşa am ajuns în Februarie[1]. În acea epocă, iluzia care face obiectul acestui articol penetrase mai mult ca niciodată în ideile poporului, odată cu doctrinarii socialişti[2]. Mai mult ca niciodată, poporul se aştepta ca *statul*, sub formă republicană, să deschidă larg sursa binefacerilor şi să o închidă pe cea a impozitului. „Am fost adesea înşelat, spunea poporul, dar voi veghea eu însumi să nu mai fiu înşelat încă o dată".

Ce putea face guvernul provizoriu? Vai! Ce se face întotdeauna într-o conjunctură asemănătoare: promite, şi câştigă timp. Nu ezită să promită, şi pentru a da promisiunilor sale mai multă solemnitate, le-a fixat în decrete. „Creşterea bunăstării, diminuarea orelor de lucru, ajutoare, credit, instrucție gratuită, colonii agricole, defrişări, şi în acelaşi timp reducerea

[1] La 22 februarie 1848 în Paris izbucneşte revoluția în urma căreia este instaurată efemera Republică a II-a (n. tr.).

[2] Revoluția de la 1848 din Franța înseamnă şi prima manifestare politică a socialismului. Un socialist, Louis Blanc, este membru în guvernul revoluționar care, la presiunea cluburilor socialiste, proclamă dreptul la muncă şi creează Atelierele Naționale însărcinate cu procurarea de locuri de muncă şomerilor din Paris (n. tr.).

taxei pe sare, pe băuturi, pe litere, pe carne, totul va fi acordat […] să vină Adunarea Națională”[1].

Adunarea Națională a venit, şi cum nu se pot realiza două contradicții, sarcina sa, trista sa sarcină, s-a mărginit la a retrage, cât mai blând posibil, unul după altul, toate decretele guvernului provizoriu[2].

Totuşi, pentru a nu face decepția prea crudă, ea a dorit să se învoiască puțin. Anumite angajamente au fost menținute, altele au primit un mic început de execuție. De asemenea, administrația actuală se străduie să conceapă noi taxe.

Acum mă proiectez mental cu câteva luni în viitor, şi mă întreb, cu tristețe în suflet, ce va veni când agenții noii creații vor merge în satele noastre să ridice noile impozite asupra succesiunii, asupra veniturilor, asupra profiturilor exploatațiilor agricole. Cerul să-mi dezmintă presentimentele, dar văd aici încă un rol de jucat pentru curtezanii popularității.

Citiți ultimul Manifest al Montagnarzilor[3], cel pe care l-au emis în privința alegerilor prezidențiale. Este puțin cam lung, dar, la sfârşit, se rezumă în două cuvinte: *Statul trebuie să dea mult cetățenilor şi să le ia puțin*. Întotdeauna aceeaşi tactică sau, dacă doriți, aceeaşi eroare.

> Statul datorează tuturor cetățenilor gratuit instrucția şi educația.
>
> El datorează:
>
> Un învățământ general şi profesional adecvat atât cât este posibil nevoilor, vocațiilor şi capacităților fiecărui cetățean.
>
> El trebuie:

[1] Guvernul provizoriu se constituie imediat după abdicarea lui Ludovic Filip de Orléans şi proclamarea republicii, la 24 februarie 1848; Adunarea Națională Constituantă este aleasă prin vot universal masculin la 23 aprilie 1848 (n. tr.).

[2] După înăbuşirea revoltei muncitorilor parizieni (23-26 iunie 1848) deputații Constituantei abrogă din proiectul de Constituție dreptul la muncă şi la instrucție (n. tr.).

[3] Montagnarzii sunt democrați-radicali şi socialişti, descendenți ideologici ai iacobinilor; alegerile prezidențiale din 10 decembrie 1848 sunt însă câştigate de candidatul republicanilor conservatori, Ludovic Napoleon Bonaparte (n. tr.).

Să-l învețe datoriile sale către Dumnezeu, către oameni şi către el însuşi; să-i dezvolte sentimentele, aptitudinile şi facultățile, să-i dea, în sfârşit, ştiința muncii sale, inteligența intereselor sale şi cunoaşterea drepturilor sale.

El trebuie:

Să pună la îndemâna tuturor literele şi artele, patrimoniul gândirii, comorile spiritului, toate bucuriile intelectuale care cultivă şi fortifică sufletul.

El trebuie:

Să repare orice calamitate, incediu, inundație etc. (acest *et caetera* spune mai multe cu cât este mai mic) suferite de către un cetățean.

El trebuie:

Să intervină în raporturile capitalului cu munca şi să se facă regulatorul creditului.

El trebuie:

Să asigure agriculturii încurajări serioase şi o protecție eficace.

El trebuie:

Să răscumpere căile ferate, canalele, minele, şi fără îndoială să le administreze cu această capacitate industrială care îl caracterizează.

El trebuie:

Să provoace tentativele generoase, să le încurajeze, să le ajute prin toate resursele capabile a le face să triumfe. Regulator al creditului, va comandita în mare măsură asociațiile industriale şi agricole, pentru a le asigura succesul.

Statul trebuie să facă toate acestea, fără prejudiciu adus serviciilor la care trebuie să facă față astăzi; şi, de exemplu, va trebui să aibă

în continuare în ceea ce priveşte străinii atitudine ameninţătoare; căci, spun semnatarii programului, „legaţi prin această solidaritate sfântă şi prin precedentele Franţei republicane, purtăm urările noastre dincolo de barierele pe care despotismul le ridică între naţiuni: dreptul pe care îl dorim pentru noi, îl dorim pentru toţi cei care suportă jugul tiraniilor; dorim ca armata noastră glorioasă să fie încă, dacă trebuie, armata libertăţii".

Vedeţi că mâna blândă a statului care dă şi împarte va fi foarte ocupată sub guvernul Montagnarzilor. Credeţi, poate, că la fel de ocupată va fi şi mâna aspră, această mână care penetrează şi scotoceşte în buzunarele noastre?

Deschideţi ochii! Curtezanii popularităţii nu şi-ar cunoaşte meseria dacă nu ar avea arta, arătând mâna blândă, de a ascunde mâna aspră.

Domnia lor va fi cu siguranţă jubileul contribuabilului.

> Impozitul – spun ei – trebuie să atingă superfluul şi nu necesarul.

Nu vor fi bune vremurile acelea în care, pentru a ne copleşi de binefaceri, fiscul se va mulţumi să ne ştirbească superfluul nostru?

Şi asta nu e tot. Montagnarzii speră ca „impozitul să-şi piardă caracterul opresiv şi să nu fie decât un act de fraternitate".

Bunătate din cer! Ştiam că e la modă să vârâţi fraternitate peste tot, dar nu mă gândeam că am fi putut să o punem în buletinul perceptorului.

Ajungând la detalii, semnatarii programului spun:

> Dorim abolirea imediată a impozitelor care ating bunurile de primă necesitate, ca sarea, băuturile, *et caetera*.
>
> Reforma impozitului funciar, a accizelor, a patentelor.
>
> Justiţie gratuită, adică simplificarea formelor şi reducerea cheltuielilor. (Asta are fără îndoială legătură cu timbrul.)

Astfel, impozit funciar, accize, patente, timbru, sare, băuturi, poştă, ne lipsim de toate. Aceşti domni au descoperit secretul de a da o activitate arzătoare *mâinii blânde* a statului paralizând în acelaşi timp *mâna sa aspră*.

Ei bine, îl întreb pe cititorul imparţial, nu e acesta infantilism, şi, pe deasupra, infantilism periculos? Cum să nu facă poporul revoluţie după

revoluție dacă s-a hotărât să nu se oprească decât atunci când a realizat această contradicție: „*Să nu dăm nimic la stat şi să primim mult!*”.

Credeți că, dacă Montagnarzii ajungeau la putere, nu ar fi fost victimele mijloacelor pe care le-au folosit pentru a o câştiga?

Cetățeni, în toate timpurile au existat două sisteme politice, şi ambele pot fi susținute din motive întemeiate. Conform unuia, statul trebuie să facă mult dar trebuie şi să ia mult. După celălalt, dubla sa acțiune trebuie să se facă puțin simțită. Între aceste două sisteme trebuie optat. Dar al treilea sistem, amestec între cele două, şi care constă în a cere totul de la stat fără a-i da nimic, este himeric, absurd, pueril, contradictoriu, periculos. Cei care îl scot în față, pentru a-şi da plăcerea de a acuza toate guvernele de neputință şi a le expune astfel loviturilor dumneavoastră, aceia vă flatează şi vă înşeală, sau cel puțin se înşeală pe ei înşişi.

Cât despre noi, noi credem că statul nu este sau n-ar trebui să fie altceva decât *forța comună* instituită, nu pentru a fi între toți cetățenii un instrument de opresiune şi de spoliere reciprocă, ci, dimpotrivă, pentru a garanta fiecăruia ce este al său şi a face să domnească justiția şi securitatea.

Ce se vede şi ce nu se vede*

Introducere

În sfera economică, un act, un obicei, o instituţie, o lege nu vor da naştere numai unui efect, ci unei serii de efecte[1]. Dintre aceste efecte numai primul este imediat; se manifestă simultan cu cauza sa, *se vede*. Celelalte nu se desfăşoară decât succesiv, *nu se văd*; să fim fericiţi dacă se *prevăd*.

Iată toată diferenţa dintre un Economist prost şi unul bun: primul se uită numai la efectul *vizibil*; cel de-al doilea ia în calcul şi efectul pe care îl vedem şi pe cele pe care trebuie să le prevedem.

Cât priveşte restul, la fel stau lucrurile în igienă, în morală. Adesea, cu cât primul fruct al unui obicei este mai dulce, cu atât celelalte sunt mai amare. Martori: dezmăţul, lenea, risipa. Ca urmare, atunci când un om, lovit de efectul care *se vede*, nu a învăţat să le discearnă pe cele care *nu se văd*, acesta se abandonează unor obiceiuri funeste, nu numai din înclinaţie, ci prin calcul.

Acest lucru explică evoluţia fatal dureroasă a umanităţii.

* Traducere după textul din ediţia originală în şapte volume a Operelor Complete Frédéric Bastiat, apărută în anul 1863, tomul V, *Ce qu'on voit et ce qu'on ne voit pas*, pp. 336-392, disponibil on-line graţie Cercle Bastiat (www.bastiat.org).

1 Acest pamflet, publicat în iulie 1850, este ultimul pe care Bastiat l-a scris. Era promis publicului de mai bine de un an. Iată cum a fost întârziată apariţia sa. Autorul a pierdut manuscrisul când şi-a mutat domiciliul din strada Choiseul în strada Alger. După lungi şi inutile cercetări, s-a decis să rescrie de la capăt lucrarea şi a ales ca bază principală a demonstraţiilor sale discursuri recent pronunţate în Adunarea Naţională. Sarcina odată terminată, şi-a reproşat că a fost prea serios, a aruncat în foc al doilea manuscris şi l-a scris pe cel pe care îl imprimăm (*Notă a editorului ediţiei originale*).

Ignoranța îi înconjoară leagănul; deci ea se determină în actele sale prin primele lor consecințe, singurele, la originea sa, pe care poate să le vadă. Numai pe termen lung ea învață să țină seama şi de alte consecințe. Doi stăpâni, foarte diferiți, o învață această lecție: Experiența şi Prevederea. Experiența domneşte eficace dar brutal. Ea ne instruieşte asupra tuturor efectelor unui act făcându-ne să le resimțim, şi nu putem să nu sfârşim prin a şti că focul arde dacă ne ardem. Pe acest doctor aspru, aş dori, pe cât posibil, să îl înlocuiesc cu unul mai blând: Prevederea. De aceea, voi cerceta consecințele câtorva fenomene economice, opunând celor care *se văd* pe cele care *nu se văd*.

Geamul spart

Ați fost vreodată martor al furiei bunului burghez Jacques Bonhomme[1] când fiul său neastâmpărat a reuşit să spargă un geam? Dacă ați asistat la acest spectacol, cu siguranță ați constatat de asemenea că toți privitorii, să fi fost vreo treizeci la număr, par să-şi fi dat cuvântul pentru a oferi nefericitului proprietar această consolare uniformă:

> Tot răul spre bine. Astfel de accidente dau de lucru industriei. Ce s-ar alege de geamgii dacă nu s-ar sparge niciodată geamuri?

Există însă în această formulă de condoleanțe o întreagă teorie, care merită suspendată *flagrante delicto*, în acest caz foarte simplu, din moment ce este exact la fel ca aceea care, din nefericire, dirijează majoritatea instituțiilor noastre economice.

Dacă se presupune că va trebui cheltuită suma de şase franci ca să se repare paguba, dacă se consideră că accidentul face ca şase franci să

[1] Jacques Bonhomme, traducere literală „Ion Om bun", revine adesea în scrierile lui Bastiat şi întruchipează burghezul, echivalentul englezescului „common man". În timpul Revoluției de la 1848, Bastiat – împreună cu Charles Coquelin, Gustave de Molinari, Joseph Garnier şi Alcide Fonteyraud – a întemeiat chiar un bisăptămânal cu acest nume, care a apărut între lunile iunie-iulie şi care avea ca obiectiv creşterea gradului de educație economică în rândul unui public tot mai sedus de mişcarea socialistă (n. tr.).

ajungă la industria producătoare de geamuri, şi că stimulează, în măsura celor şase franci, susnumita industrie, o conced, nu contest în niciun fel, se raţionează corect. Geamgiul va veni, va face treabă, va pune mâna pe cei şase franci, îşi va freca mâinile şi va binecuvânta din tot sufletul copilul neastâmpărat. Este *ceea ce se vede*.

Dar dacă, pe calea deducţiei, se ajunge să se conchidă, aşa cum se face adesea, că este bine să se spargă geamuri, că acest lucru face să circule banii, că rezultă din acest lucru o stimulare a industriei în general, sunt obligat să strig: opriţi-vă aici! Teoria voastră se opreşte la *ceea ce se vede*, ea nu ţine cont de *ceea ce nu se vede*.

Nu se vede că, deoarece burghezul nostru a cheltuit şase franci pe un lucru, el nu va mai putea să îi cheltuie pe un alt lucru. *Nu se vede* că, dacă el nu ar fi avut un geam de înlocuit, şi-ar fi înlocuit, de pildă, papucii uzaţi sau ar fi pus o carte în plus în biblioteca sa. Pe scurt, ar fi găsit o utilizare oarecare a acestor şase franci, ceea ce nu se va întâmpla.

Să facem deci contabilitatea industriei *în general*.

Geamul fiind spart, industria producătoare de geamuri este stimulată în măsură de şase franci; este *ceea ce se vede*. Dacă geamul nu ar fi fost spart, industria cizmăritului (sau oricare alta) ar fi fost stimulată în măsură de şase franci; este ceea *ce nu se vede*.

Şi dacă am lua în considerare *ceea ce nu se vede*, deoarece este un fapt negativ, cât şi ceea *ce se vede*, deoarece este un fapt pozitiv, am înţelege că nu există niciun interes pentru industrie *în general* sau pentru *producţia naţională* în ansamblu să se spargă sau să nu se spargă geamuri.

Să facem acum contabilitatea lui Jacques Bonhomme.

În cazul primei ipoteze, ipoteza geamului spart, acesta cheltuie şase franci şi obţine nici mai mult nici mai puţin decât satisfacţia de a avea o fereastră. În cazul celei de-a doua ipoteze, ipoteza conform căreia accidentul nu s-ar fi produs, acesta ar fi cheltuit şase franci pe încălţăminte şi ar fi obţinut în acelaşi timp satisfacţia de a avea atât o pereche de papuci cât şi o fereastră.

Însă, cum Jacques Bonhomme face parte din societate, trebuie conchis de aici că, luată în ansamblul său şi punând în balanţă produsul şi satisfacţia generală, aceasta a pierdut valoarea geamului spart.

De unde, generalizând, ajungem la următoarea concluzie neaş-

teptată: „societatea pierde valoarea obiectelor distruse în mod inutil" – şi la următorul aforism care va face să se ridice firele de păr din capul protecționiştilor:

> A strica, a sparge, a disipa nu înseamnă a stimula producția națională sau mai pe scurt: distrugerea nu înseamnă profit.

Ce veți zice *domnule industriaş*, ce veți zice adepți ai acestui bun domn de Saint-Chamanas care a calculat cu atâta precizie ce va câştiga industria ca urmare a incendiului din Paris datorită caselor care ar trebui reconstruite?

Nu îmi face plăcere că deranjez ingenioasele sale calcule, cu atât mai mult cu cât a reuşit să imprime spiritul lor în legislația noastră. Dar îl rog să le refacă, inserând în balanța contabilă ceea *ce nu se vede* alături de ceea *ce se vede*.

Trebuie ca cititorul să se străduiască să constate că nu există doar două personaje, ci trei, în mica dramă pe care i-am supus-o atenției. Unul dintre ele, Jacques Bonhomme, reprezintă Consumatorul redus prin distrugere la o satisfacție în loc de două. Celălalt, ascuns sub figura Geamgiului, ne arată Producătorul căruia accidentul îi stimulează industria. Cel de-al treilea este Cizmarul (sau orice alt producător) a cărui activitate este descurajată în aceeaşi măsură de aceeaşi cauză. Acest al treilea personaj este cel pe care îl ținem totdeauna în umbră şi care, personificând ceea ce nu se vede, este un element necesar al problemei. El este cel care ne va învăța în curând că este în aceeaşi măsură absurd să vezi un profit într-o restricție a comerțului, care nu este la urma urmei decât o distrugere parțială. Astfel, dacă mergeți la fondul tuturor argumentelor care se aduc în favoarea sa, nu veți găsi decât parafraza acestui dicton vulgar: „Ce s-ar alege de geamgii dacă nu s-ar sparge niciodată geamuri?".

Demobilizarea

Ce e valabil pentru un om este valabil şi pentru un popor. Când cineva doreşte să îşi ofere o satisfacție, el trebuie să vadă dacă aceasta îşi

merită costul. Pentru o națiune, cel mai mare bun este Securitatea. Dacă pentru a o obține trebuie să mobilizeze o sută de mii de persoane şi să cheltuiască o sută de milioane de franci, eu nu am nimic de spus.

Este o bucurie cumpărată cu prețul unui sacrificiu.

Să nu fie nicio neînțelegere cu privire la bătaia tezei mele.

Un legislator propune să fie lăsați la vatră o sută de mii de oameni pentru a uşura contribuabilii de o sută de milioane de franci.

Ne putem mărgini să îi răspundem: „Aceşti o sută de mii de oameni sunt indispensabili pentru securtatea națională: este un sacrificiu, dar fără acest sacrificiu Franța ar fi răpusă de facțiuni interne sau invadată de un inamic străin". Nu am nicio obiecție aici la acest argument, care poate fi adevărat sau fals în realitate, dar care nu conține la nivel teoretic nicio erezie economică. Erezia începe atunci când se vrea a se reprezenta sacrificiul ca fiind un avantaj deoarece aduce profit cuiva.

Însă, fie m-am înşelat, fie autorul propunerii nici nu va fi coborât de la tribună că se va găsi cineva care se va grăbi să îi zică:

> Să demobilizăm o sută de mii de oameni! V-ați gândit ce înseamnă asta? Ce se va întâmpla cu ei? Din ce vor trăi ei? Din muncă? Dar nu ştiți dumneavoastră că peste tot nu sunt destule locuri de muncă? Că toate tipurile de cariere sunt saturate? Vreți să îi aruncați pe piață pentru a creşte concurența şi să scădeți salariile? Când este atât de dificil de a câştiga un trai modest, nu este un lucru fericit că statul oferă pâine la o sută de mii de persoane? Luați de asemenea în calcul că armata consumă vin, haine, arme, că ea răspândeşte activitatea în fabrici, în oraşele garnizoanelor, şi că ea este, în definitiv, Providența nenumăraților săi furnizori. Nu tremurați în fața ideeii de a nimici această imensă mişcare industrială?

Acest discurs, după cum se vede, conchide în favoarea mobilizării celor o sută de mii de persoane, făcând abstracție de necesitatea serviciului lor, pe baza unor considerații economice.

O sută de mii de oameni, care îi costă pe contribuabili o sută de milioane de franci, trăiesc şi în acelaşi timp oferă un trai furnizorilor lor atât cât permit o sută de milioane de franci: este ceea *ce se vede*.

Dar o sută de milioane, luați din buzunarul contribuabililor, încetează de a mai oferi un trai acestor contribuabili şi furnizorilor lor atât cât

permit o sută de milioane de franci: este ceea *ce nu se vede.* Calculați, puneți în cifre şi spuneți-mi unde este profitul pentru masa populației?

Eu în schimb, vă voi spune unde este *pierderea* şi, pentru a simplifica, în loc de a vorbi de o sută de mii de oameni şi o sută de milioane de franci, să facem raționamentul pe un om şi o mie de franci.

Iată-ne în satul A. Recrutorii fac turul şi mobilizează un individ. Perceptorii de taxe îşi fac şi ei turul şi iau o mie de franci. Individul şi suma de bani sunt duşi la Metz, cea din urmă fiind destinată să asigure traiul celui dintâi timp de un an fără a face nimic. Dacă nu vă uitați decât la Metz, oh! aveți de o sută de ori dreptate, măsura este foarte avantajoasă; dar dacă ochii vi se îndreaptă spre satul A, veți judeca altfel, căci, exceptând situația în care sunteți orbi, veți vedea că satul a pierdut un lucrător şi miile de franci care îi remunerau munca precum şi activitatea pe care, prin cheltuirea acestor mii de franci, o răspândea în jurul lui.

La prima vedere, pare că ar exista o compensare. Acelaşi fenomen care s-ar fi petrecut în satul A se petrece la Metz şi nimic altceva.

Dar iată unde este pierderea. În sat un individ ara terenul: era un lucrător; la Metz, face la stânga şi la dreapta: este un soldat. Banii şi circulația lor sunt aceleaşi în ambele cazuri; numai că în primul caz era vorba de trei sute de zile de muncă productivă, în timp ce în al doilea caz este vorba de trei sute de zile de muncă neproductivă, presupunând întotdeauna că o parte din armată nu este indispensabilă pentru securitatea publică.

Acum să discutăm despre demobilizare. Îmi semnalați un surplus de o sută de mii de lucrători, concurența crescută şi presiunea pe care o exercită asupra ratei salariilor. Este ceea ce vedeți.

Dar iată ceea ce nu vedeți. Nu vedeți că a lăsa la vatră o sută de mii de soldați nu înseamnă a face să dispară o sută de milioane de franci, ci înseamnă a da înapoi banii contribuabililor. Nu vedeți că a arunca astfel o sută de mii de lucrători pe piață înseamnă a arunca, în acelaşi timp, cele o sută de milioane de franci destinate să plătească munca lor; că, prin urmare, aceeaşi măsură care creşte *oferta* de brațe de muncă creşte de asemenea şi *cererea*; de unde urmează că scăderea de salarii despre care vorbiți dumneavoastră este iluzorie. Nu vedeți că şi înainte, şi după demobilizare există în țară o sută de milioane de franci corespunzând unui număr de o

sută de mii de persoane; nu vedeți că toată diferența constă în următoarele: înainte de demobilizare, țara oferă cele o sută de milioane la o sută de mii de persoane pentru a nu face nimic; după demobilizare, le oferă pentru a munci. Nu vedeți, în sfârşit, că atunci când un contribuabil îşi dă banii, fie unui soldat în schimbul a nimic, fie unui lucrător în schimbul a ceva, toate consecințele ulterioare ale circulației banilor sunt aceleaşi în ambele cazuri; numai că, în al doilea caz, contribuabilul primeşte ceva, iar în primul caz, el nu primeşte nimic. Rezultatul: o pierdere netă pentru națiune.

Sofismul pe care îl combat aici nu rezistă probei extinderii aplicării sale, care este piatra unghiulară a principiilor teoretice. Dacă, toate lucrurile fiind luate în considerare, există un *profit național* din creşterea armatei, atunci de ce nu ar fi înrolată sub drapel toată populația virilă a țării?

Impozitul

Nu vi s-a întâmplat niciodată să auziți zicându-se:

> Impozitul este cea mai bună investiție, o fântână dătătoare de viață. Uitați-vă câtor familii le asigură traiul şi faceți un experiment mental urmărind efectele sale indirecte asupra industriei: sunt infinite, la fel de mari ca viața însăşi.

Pentru a combate această doctrină, sunt obligat să reproduc infirmarea precedentă. Economia politică ştie foarte bine că argumentele sale nu sunt atât de distractive pentru a putea zice: *Repetitia placent*. Astfel, precum Basile, ea a răstălmăcit proverbul în folosul propriu, fiind foarte convinsă că în gura sa *Repetitia docent*.

Avantajele de care se bucură funcționarii în a-şi procura salariile este ceea ce se vede. Binele care rezultă din acest lucru pentru furnizorii funcționarilor este de asemenea ceea *ce se vede*. Aceste lucruri bat la ochi.

Dar, dezavantajul de care contribuabilii încearcă să se elibereze este ceea *ce nu se vede*, iar dauna care rezultă pentru furnizorii lor este de asemenea ceea *ce nu se vede*, deşi acest lucru ar trebui să ne apară foarte clar în ochii minții.

Când un funcționar cheltuie *o sută de franci mai mult* în avantajul său, acest lucru înseamnă că un contribuabil cheltuie *o sută de parale mai puțin* în avantajul său. Dar cheltuiala funcționarului *se vede*, deoarece ea are loc efectiv, în timp ce cheltuiala contribuabilului *nu se vede*, deoarece, vai!, este împiedicat să o facă.

Comparați națiunea cu un pământ arid și impozitul cu o ploaie fecundă. Fie. Dar ar trebui să vă întrebați de asemenea de unde vine această ploaie și dacă nu cumva impozitul este cel care pompează umiditatea din interiorul solului și îl transformă într-un pământ arid.

Ar trebui să vă mai întrebați de asemenea dacă este posibil ca solul să primească tot atât din această prețioasă apă de la ploaie pe cât pierde prin evaporare?

Ceea ce este foarte sigur este că atunci când Jacques Bonhomme dă o sută de franci perceptorului, el nu primește nimic în schimb. Când, mai apoi, un funcționar cheltuie o sută de franci, el îi dă acești bani lui Jacques Bonhomme întotdeauna în schimbul unei valori egale în grâu sau în muncă. Rezultatul final pentru Jacques Bonhomme este o pierdere de cinci franci.

Este foarte adevărat că adesea, cel mai adesea dacă vreți, funcționarul îi oferă lui Jacques Bonhomme un serviciu echivalent. În acest caz, nu există o pierdere de o parte sau de cealaltă, nu există decât un schimb. De asemenea, argumentul meu nu se adresează deloc funcțiilor publice utile. Nu spun decât atât: dacă doriți să instituiți o funcție publică, dovediți-i utilitatea. Demonstrați că ea îi aduce un beneficiu lui Jacques Bonhomme, prin serviciile furnizate, echivalent cu costul care îi revine acestuia. Dar, făcând abstracție de această utilitate intrinsecă, nu invocați ca argument avantajele pe care le conferă funcționarului, familiei sale și furnizorilor săi; nu pretindeți că ea favorizează munca.

Când Jacques Bonhomme dă o sută de franci unui funcționar în schimbul unui serviciu realmente util, este exact ca atunci când dă o sută de franci unui cizmar în schimbul unei perechi de papuci. Este o situație de tip dai și primești, ne dăm mâna prietenește și la revedere. Dar, când Jacques Bonhomme cedează o sută de franci unui funcționar pentru a nu primi în schimb niciun serviciu sau chiar pentru a primi insulte, este ca și cum ar fi cedat această sumă unui hoț. Nu ajută cu nimic să se spună că funcționarul va cheltui acești o sută de franci spre marele profit al pro-

ducţiei naţionale; cu cât hoţul poate să facă mai mult cu aceşti bani, cu atât Jacques Bonhomme ar fi putut să facă mai mult cu ei dacă nu ar fi întânit în drumul său nici parazitul extra-legal, nici parazitul legal.

Să ne obişnuim să nu judecăm lucrurile doar după ceea *ce se vede*, ci şi după ceea ce *nu se vede*.

Anul trecut eram membru în Comitetul de finanţe, căci, sub Constituantă[1], membrii opoziţiei nu erau excluşi sistematic din toate Comisiile; sub acest aspect, Constituanta acţiona înţelept. L-am auzit pe domnul Thiers[2] zicând:

> Mi-am petrecut viaţa combătând oamenii din partidul legitimist şi din partidul clerical. După ce pericolul comun ne-a apropiat, după ce i-am frecventat, după ce i-am cunoscut, după ce ne-am vorbit de la suflet la suflet, mi-am dat seama că nu sunt monştrii pe care mi i-am imaginat.

Da, suspiciunile se exagerează, animozităţile se exaltă între partidele care nu se amestecă; şi dacă majoritatea permitea să pătrundă în sânul Comisiilor câţiva membri ai minorităţii, poate s-ar recunoaşte, de o parte şi de alta, că ideile nu sunt atât de îndepărtate şi, mai ales, că intenţiile nu sunt atât de perverse pe cât se presupune.

Oricum ar sta lucrurile, anul trecut am fost membru în Comitetul de finanţe. De fiecare dată când unul dintre colegii noştrii vorbea despre fixarea la o cifră moderată a remuneraţiilor preşedintelui Republicii, ale miniştrilor şi ambasadorilor i se răspundea:

> Pentru binele serviciului, anumite funcţii publice trebuie înconjurate cu o aură de demnitate şi prestigiu. Acesta este modul de a atrage oamenii merituoşi. Nenumăraţi indivizi nefericiţi se adresează preşedintelui Republicii şi ar fi plasat într-o poziţie penibilă dacă ar trebui întotdeauna să refuze să îi ajute. Un anumit fast în saloanele ministeriale şi diplo-

[1] Adunarea Constituantă reunită în data de 4 mai, în urma Revoluţiei franceze din februarie 1848, care va redacta Constituţia celei de-a Doua Republici franceze, votată în data de 4 noiembrie 1848 şi care va fi abolită prin lovitură de stat de preşedintele-ales, Ludovic-Napoleon Bonaparte, în data de 2 decembrie 1851 (n. tr.).

[2] Adolphe Thiers (15 aprilie 1797-3 septembrie 1877), avocat, jurnalist, istoric, revoluţionar şi om politic francez, coleg cu Bastiat în Adunarea Constituantă (n. tr.).

> matice face parte din recuzita guvernelor constituționale etc.

Deşi astfel de argumente ar putea fi controversate, ele merită un examen serios. Ele se bazează pe ideea de interes public, bine sau prost apreciat, şi, în ceea ce mă priveşte, pledez mai mult pentru ele decât o fac mulți dintre epigonii noştrii contemporani ai lui Cato, mişcați de un spirit îngust de imunditate sau de invidie.

Dar ceea ce revoltă conştiința mea de economist, ceea ce mă face să mă înroşesc pentru renumele intelectual al țării mele este momentul când se ajunge (şi se ajunge negreşit) la această banalitate absurdă şi întotdeauna întâmpinată favorabil:

> De altfel, luxul marilor funcționari încurajează artele, industria, munca. Şeful statului şi miniştrii nu ar putea da ospețe şi serate fără a pune în mişcare viața în toate venele corpului social. A reduce remunerațiile lor înseamnă să înfometezi industria pariziană şi, în acelaşi timp, industria națională.

Pentru numele lui Dumnezeu, domnilor, respectați măcar aritmetica şi nu veniți şi spuneți, în fața Adunării Naționale a Franței, de teamă că, spre ruşinea ei, vă va aproba, că o adunare dă o sumă diferită în funcție de cum este făcută – de sus în jos sau de jos în sus.

Cum vine asta? Să zicem că negociez cu un terasier să îmi sape un şanț pe câmpul meu în schimbul a o sută de parale. Chiar în momentul în care închei schimbul, perceptorul îmi ia cele o sută de parale şi le trimite ministrului de interne. Schimbul meu este încălcat, dar domnul ministru îşi va adăuga un fel de mâncare în plus la cină. Cum îndrăzniți să afirmați că această cheltuială oficială aduce ceva în plus industriei naționale! Nu înțelegeți că este vorba doar de un simplu transfer de consum şi de muncă? Da, un ministru se vede cu o masă mai dichisită – este adevărat; dar un agricultor rămâne cu un câmp prost desecat – şi acest lucru este la fel de adevărat. Un cârciumar parizian a câştigat o sută de parale, sunt de acord cu dumneavoastră; dar fiți şi dumneavoastră de acord cu mine că un terasier provincial a ratat ocazia de a câştiga cinci franci. Tot ce putem spune este că meniul oficial şi cârciumarul satisfăcut sunt *ceea ce se vede*; câmpul inundat şi terasierul rămas fără muncă sunt *ceea ce nu se vede*.

Dumnezeule! Ce chin să dovedeşti, în economia politică, că doi plus doi fac patru; şi dacă reuşiţi cumva, vi se strigă: „e aşa de clar, că e plictisitor!". Iar apoi se votează ca şi cum nu aţi dovedit absolut nimic.

Teatrele, artele frumoase

Trebuie să subvenţioneze statul artele?

Cu siguranţă, sunt multe de zis Pro şi Contra.

În favoarea sistemului subvenţiilor, se poate zice că artele lărgesc, înalţă şi poetizează sufletul unei naţiuni, că acestea îl smulg din preocupările sale materiale, îi dau sentimentul frumosului, şi astfel acţionează favorabil asupra manierelor, obiceiurilor, moravurilor şi chiar asupra industriei sale. Putem să ne întrebăm unde ar fi ajuns muzica în Franţa fără Teatrul Italian şi fără Conservator; pictura şi sculptura, fără colecţiile şi muzeele noastre. Putem să mergem mai departe şi să ne întrebăm dacă, fără centralizarea şi prin urmare subvenţionarea artelor frumoase, acest gust distins, care este apanajul nobil al muncii franceze şi care impune produsele sale universului întreg, s-ar fi dezvoltat. În prezenţa unor astfel de rezultate, nu ar fi oare o mare imprudenţă renunţarea la această modică cotizaţie a tuturor cetăţenilor care, în fond, duce la înfăptuirea, în mijlocul Europei, a superiorităţii şi a gloriei lor?

Acestor raţiuni şi multor altora, cărora nu le contest forţa, putem să le opunem unele nu mai puţin puternice. Mai întâi, se poate spune că există o chestiune de dreptate distributivă. Dreptul legislatorului se întinde oare până la a tăia o felie din salariul unui meşteşugar pentru a constitui un supliment de profit artistului? Domnul Lamartine spunea:

> Dacă suprimaţi subvenţia unui teatru, unde vă opriţi pe acest drum, oare nu veţi fi angrenaţi, în mod logic, să suprimaţi şi Facultăţile, şi Muzeele, şi Institutele, şi Bibliotecile voastre?

I s-ar putea răspunde:

> Dacă doriţi să subvenţionaţi tot ceea ce este bun şi util, unde vă veţi opri dumneavoastră pe acest drum, oare nu veţi fi angrenaţi, în mod logic, să

> constituiți o listă civilă pentru agricultură, pentru industrie, pentru comerț, pentru caritate, pentru instrucție? Și apoi, este oare sigur că subvențiile favorizează progresul artelor? Este o chestiune care este departe de a fi rezolvată, și vedem cu ochiul liber că teatrele care prosperă sunt cele care își desfășoară activitatea pe cheltuială proprie. În sfârșit, ridicându-ne la considerații mai înalte, se poate observa că nevoile și dorințele se nasc unele din altele și se înalță spre regiuni din ce în ce mai eterice, pe măsură ce bogăția publică permite satisfacerea acestora; că guvernul nu trebuie să se amestece deloc în această ordine firească deoarece, dată fiind o anume stare a bogăției prezente, acesta n-ar putea să stimuleze, prin impozitare, industriile de lux fără a provoca daune industriilor de bunuri de strictă necesitate, intervenind astfel în marșul natural al civilizației. Se poate observa că aceste dislocări artificiale ale nevoilor, gusturilor, muncii și populației plasează popoarele într-o situație precară și periculoasă, care nu mai are o bază solidă.

Iată câteva dintre motivele pe care le evidențiază adversarii intervenției statului în ceea ce privește ordinea în care cetățenii consideră că trebuie să își satisfacă nevoile și dorințele și prin urmare să își dirijeze activitatea. Eu, mărturisesc, fac parte dintre cei care cred că alegerea, impulsul trebuie să vină de jos, nu de sus, de la la cetățeni, nu de la legislatori; iar doctrina contrară mi se pare că duce la nimicirea libertății și demnității umane.

Dar se știe oare de ce sunt acuzați economiștii, printr-un raționament pe cât de fals pe atât de injust? Când respingem subvenția, suntem acuzați că respingem lucrul însuși care ar urma să fie subvenționat și că suntem dușmanii a tot felul de activități, deoarece vrem ca aceste activități să fie, pe de o parte, libere și, pe de altă parte, să își găsească în ele însele răsplata. Astfel, dacă cerem ca statul să nu intervină, prin impozitare, în chestiuni religioase, suntem acuzați că suntem atei. Dacă cerem ca statul să nu intervină, prin impozitare, în educație, suntem acuzați că urâm Luminile. Dacă afirmăm că statul nu trebuie să dea, prin impozitare, o valoare factice solului sau unei industrii anume, suntem etichetați drept dușmani ai proprietății și ai muncii. Dacă credem că statul nu trebuie să subvenționeze artiștii, suntem considerați niște barbari care consideră că artele sunt inutile.

Protestez aici, cu toate forțele mele, împotriva unor astfel de raționamente.

Departe de a avea ideea absurdă de a nimici religia, educaţia, proprietatea, munca şi artele atunci când cerem statului să proteje dezvoltarea liberă a tuturor acestor domenii de activitate, fără a mitui pe unele pe cheltuiala celorlalte, credem dimpotrivă că toate aceste forţe vii ale societăţii se vor dezvolta armonios sub influenţa libertăţii, că niciuna dintre ele nu va deveni, aşa cum observăm astăzi, o sursă de turbulenţe, de abuzuri, de tiranie şi de dezordine.

Adversarii noştri cred că o activitate care nu este nici mituită, nici reglementată este nimicită. Noi credem contrariul. Ei îşi pun credinţa în legislator, nu în umanitate. Credinţa noastră este în umanitate, nu în legislator.

Astfel, domnul Lamartine spunea: „În numele acestui principiu, trebuie *abolite* expoziţiile publice care fac onoarea şi bogăţia acestei ţări".

Îi răspund domnului Lamartine:

> Conform punctului dumneavoastră de vedere, *a nu subvenţiona* înseamnă *a aboli,* deoarece plecând de la acest dat, că nimic nu poate exista decât prin voinţa statului, concludeţi că nimic nu trăieşte înafară de ceea ce impozitul face să trăiască. Dar o să întorc exemplul pe care l-aţi ales împotriva dumneavoastră şi vă rog să observaţi că cea mai mare, cea mai nobilă dintre expoziţii, cea care este compusă în gândirea cea mai liberală, cea mai universală şi aş putea chiar folosi cuvântul umanitară, care nu e deloc exagerat în acest caz, este expoziţia care se pregăteşte la Londra, singura în care nu se amestecă niciun guvern şi care nu este cumpărată cu niciun impozit.

Revenind la artele frumoase, putem, o repet, să dezbatem cu argumente puternice pro şi contra sistemul subvenţiilor. Cititorul înţelege că, dat fiind obiectul special al acestei scrieri, nu trebuie nici să expun aceste argumente, nici să decid între ele.

Dar domnul Lamartine a avansat un argument pe care nu pot să-l trec sub tăcere, căci intră în sfera foarte precisă a acestui studiu economic.

Acesta afirmă:

> Chestiunea economică, în materie de teatru, se rezumă într-un singur cuvânt: este vorba de muncă. Nu contează natura acesteia, este o muncă la fel de fecundă, la fel de productivă ca munca de orice altă natură din

> națiune. Şi teatrele, ştiți acest lucru, hrănesc şi dau salarii, în Franța, la optzeci de mii de lucrători de toate felurile, pictori, zidari, decoratori, costumieri, arhitecți etc. care reprezintă însăşi viața şi mişcarea din mai multe cartiere ale acestei capitale şi, din acest motiv, trebuie să obțină simpatiile voastre.

Simpatiile voastre! – traduceți: subvențiile voastre.
Şi mai departe:

> Plăcerile Parisului sunt munca şi consumul departamentelor, iar luxurile bogatului sunt salariul şi pâinea celor două sute de mii de muncitori de tot felul care trăiesc din industria atât de diversă a teatrelor de pe întinsul Republicii şi primesc din aceste plăceri nobile, care ilustrează Franța, hrana vieții lor şi necesarul familiilor şi copiilor lor. Lor le dați aceste 60 000 de franci (Foarte bine! foarte bine! semne numeroase de aprobare).

În ce mă priveşte, sunt forțat să spun: foarte rău! foarte rău!, restrângând, bineînțeles, sfera acestei judecăți la argumentul economic despre care e vorba aici.

Da, într-adevăr, cei 60 000 de franci de care vorbim vor merge, cel puțin în parte, la lucrătorii din teatre. Câteva părți s-ar putea foarte bine rătăci pe drum. De asemenea, dacă s-ar cerceta chestiunea îndeaproape, s-ar putea descoperi că prăjitura va lua o altă cale; fericire lucrătorilor dacă le vor rămâne câteva firmituri! Dar vreau să admit că toată subvenția va merge la pictori, la decoratori, la costumieri, la coafori etc. *Este ceea ce se vede*.

Dar de unde vin toate acestea? Iată *reversul* chestiunii, la fel de important de examinat ca şi *fața* acesteia. Care este sursa acestor 60.000 de franci? Şi unde ar merge aceştia dacă un vot legislativ nu i-ar dirija mai întâi spre strada Rivoli şi de acolo spre strada Grenelle? *Este ceea ce nu se vede*.

Cu siguranță, nimeni nu va îndrăzni să susțină că votul legislativ a făcut să iasă această sumă din urna scrutinului ca puiul din ou; că aceasta este o adăugire pură la avuția națională; că, fără acest vot miraculos, aceşti şaizeci de mii de franci ar fi rămas pentru totdeauna invizibili

şi impalpabili. Trebuie desigur admis că tot ce a putut face majoritatea este să decidă că aceştia ar putea fi luaţi dintr-o parte pentru a fi trimişi în altă parte şi că nu ar putea primi o destinaţie decât datorită faptului că vor fi deturnaţi dintr-alta.

Astfel stând lucrurile, este clar că acel contribuabil care va fi fost taxat cu un franc nu va mai avea acest franc la dispoziţie. Este clar că va fi privat de o satisfacaţie în valoare de un franc şi că lucrătorul, oricare ar fi fost el, care i-ar fi procurat-o va fi privat de salariu în aceeaşi măsură.

Să nu ne facem deci această puerilă iluzie de a crede că votul din 16 mai *adaugă* ceva prosperităţii şi muncii naţionale. Acesta *deplasează* satisfacţiile, *deplasează* salariile, asta e tot.

Se va spune că se înlocuieşte un tip de satisfacţie sau un tip de activitate cu munci mai urgente, mai morale, mai responsabile? Aş putea să mă lupt pe acest teren. Aş putea spune: smulgând 60.000 de franci contribuabililor, diminuaţi salariile lucrătorilor manuali, terasierilor, tâmplarilor, fierarilor şi creşteţi în aceeaşi măsură salariile cântăreţilor, coaforilor, decoratorilor şi costumierilor. Nimic nu dovedeşte că această din urmă clasă este mai interesantă decât cealaltă. Domnul Lamartine nu pretinde acest lucru. El însuşi afirmă că munca teatrelor este *la fel* de fecundă, *la fel* de productivă (şi nu *mai mult*) ca oricare altă muncă, lucru care ar putea fi contestat; căci cea mai bună dovadă că cea de-a doua nu este la fel de fecundă ca cea dintâi este faptul că una este solicitată să achite costul celeilalte.

Dar această comparaţie între valoarea şi meritul intrinsec ale diverselor tipuri de muncă nu intră în subiectul meu din prezent. Tot ce am de făcut aici este să arăt că, dacă domnul Lamartine şi persoanele care i-au aplaudat argumentaţia au văzut, cu ochiul stâng, salariile câştigate de furnizorii actorilor, aceştia ar fi trebuit să vadă, cu ochiul drept, salariile pierdute de furnizorii contribuabililor; din cauza acestei viziuni deficitare, aceştia s-au expus ridicolului de a considera o *deplasare* un *câştig*. Dacă erau consecvenţi cu doctrina lor, ar fi cerut subvenţii la infinit; căci ceea ce este adevărat pentru un franc şi pentru 60.000 de franci este adevărat, în circumstanţe identice, şi pentru un miliard de franci.

Când vine vorba de impozite, domnilor, dovediţi-le utilitatea prin raţiuni extrase din fondul chestiunii, şi nu prin această nefericită afir-

mație: „Cheltuielile publice susțin clasa muncitoare”. Aceasta comite greşeala de a ascunde un fapt esențial, şi anume că *cheltuielile publice* înlocuiesc *întotdeauna cheltuielile private,* şi că, prin urmare, ele susțin un lucrător în locul altuia, dar nu adaugă cu nimic la soarta clasei muncitoare considerată în întregime. Argumentația dumneavoastră este foarte la modă, dar ea este prea absurdă pentru ca rațiunea să nu aibă dreptate.

Lucrările publice

Că o națiune, după ce s-a asigurat că o mare întreprindere trebuie să aducă profit comunității, o pune să execute ceva pe baza produsului unei cotizații comune, nimic mai natural. Dar răbdarea mă părăseşte, o mărturisesc, când aud avansându-se în sprijinul unei astfel de hotărâri această eroare economică: „Este de altfel mijlocul de a crea locuri de muncă pentru lucrători”.

Statul deschide un drum, zideşte un palat, reabilitează o stradă, croieşte un canal; prin acestea, el dă de lucru anumitor lucrători, *este ceea ce se vede*, dar el privează de lucru alți lucrători, *este ceea ce nu se vede*.

Iată strada în curs de execuție. Mii de lucrători sosesc în fiecare dimineață, se retrag în fiecare seară, îşi iau salariile, acest lucru este cert. Dacă nu ar fi fost decretată construirea străzii, dacă nu ar fi fost votate fondurile, aceşti bravi oameni nu ar fi găsit aici nici această muncă, nici acest salariu; şi acest lucru este cert.

Dar oare asta e tot? Operațiunea, în ansamblul său, nu cuprinde oare şi altceva? În momentul în care domnul Dupin pronunță cuvintele sacramentale: „Adunarea a adoptat”, milioanele coboară oare pe o rază de lună în cuferele domnilor Fould şi Bineau? Pentru ca evoluția, cum se zice, să fie completă nu trebuie ca statul să organizeze atât veniturile cât şi cheltuielile? Să-şi trimită perceptorii în țară şi contribuabilii la contribuție?

Studiați deci chestiunea în cele două elemente ale sale. Constatând destinația pe care statul o dă milioanelor votate, nu neglijați să constatați în acelaşi timp destinația pe care contribuabilii ar fi dat-o – şi nu mai pot să o dea – aceloraşi milioane. Atunci veți înțelege că o întreprindere

publică este medalie cu două fețe. Pe o parte figurează un lucrător ocupat, cu această deviză: *Ce se vede*; pe cealaltă parte, un lucrător neocupat, cu această deviză: *Ce nu se vede*.

Sofismul pe care îl combat în această scriere este cu atât mai periculos, aplicat lucrărilor publice, deoarece serveşte la justificarea întreprinderilor şi risipelor cele mai nebuneşti. Când o cale ferată sau un pod au o utilitate reală, este suficient să se invoce această utilitate. Dar dacă nu se poate, ce se face? S-a recurs la această mistificare: „Trebuie să procurăm locuri de muncă lucrătorilor".

Acestea fiind spuse, se ordonă facerea şi desfacerea teraselor de pe Câmpul lui Marte. Marele Napoleon, se ştie, credea că face muncă filantropică punând să fie săpate şi umplute şanțuri. El afirma de asemenea: „Ce contează rezultatul? Nu trebuie să se vadă decât bogăția răspândită printre clasele muncitoare".

Să mergem la fondul lucrurilor. Banii creează ochilor o iluzie. A cere concursul, sub formă de bani, tuturor cetățenilor pentru o lucrare comună, înseamnă în realitate a le cere concursul în natură: căci fiecare dintre ei îşi procură, prin muncă, suma cu care este taxat. Că reunim toți cetățenii pentru a-i pune să execute, prin prestație, o lucrare utilă tuturor, acest lucru este de înțeles; recompensa lor ar consta tocmai în însăşi rezultatele lucrării. Dar că, după ce îi convocăm, îi înrobim pentru a face străzi pe care nici unul nu va circula, palate în care nici unul nu va locui, şi asta sub pretextul de a le oferi de muncă: iată ce ar fi absurd şi ar fi, cu siguranță, întemeiat să se obiecteze: n-avem ce face cu o astfel de muncă; am dori mai bine să lucrăm pentru buzunarul propriu.

Procedeul care constă în a cere concursul cetățenilor în bani şi nu în muncă nu schimbă cu nimic aceste rezultate generale. Doar că, prin acest procedeu, pierderea este răspândită asupra tuturor. Prin prestațiile în muncă, cei pe care statul îi angajează scapă de partea lor din pierdere, adăugând-o celei pe care trebuie să o suporte compatrioții lor.

Există un articol în Constituție care afirmă:

> Societatea favorizează şi încurajează dezvoltarea muncii... prin crearea de către stat, departamente şi comune a unor lucrări publice capabile să angajeze brațele neocupate.

Ca o măsură temporară, la vreme de criză, într-o iarnă dură, această intervenție a contribuabilului poate avea efecte bune. Ea acționează în același sens ca și asigurările. Ea nu adaugă nimic nici muncii nici salariului, dar ia din muncă și din salarii în vremuri obișnuite pentru a da, cu pierdere este adevărat, în perioadele dificile.

Ca o măsură permanentă, generală, sistematică, nu este altceva decât o mistificare ruinătoare, o imposibilitate, o contradicție care arată locuri de muncă stimulate care *se văd* și ascunde multe locuri de muncă blocate care *nu se văd*.

Intermediarii

Societatea este ansamblul de servicii pe care oamenii și le oferă în mod forțat sau voluntar unul altuia, adică servicii publice și servicii private.

Cele dintâi, impuse și reglementate prin lege, care nu este întotdeauna ușor de schimbat atunci când ar trebui, pot supraviețui mult timp, alături de aceasta, pe baza utilității lor proprii, și să își conserve numele de *servicii publice* chiar atunci când nu mai sunt deloc servicii, chiar atunci când nu mai sunt decât insulte publice. Cele din urmă țin de domeniul voinței, al responsabilității individuale. Fiecare oferă și primește ceea ce dorește, ceea ce poate după o dezbatere în contradictoriu. Acestea au întotdeauna pentru doritori prezumția de utilitate reală, măsurată în mod exact prin valoarea lor comparată.

Din acest motiv serviciile publice sunt atât de des lovite de imobilism, în timp ce serviciile private ascultă de legea progresului.

În timp ce dezvoltarea exagerată a serviciilor publice, prin pierderea de forțe pe care o antrenează, tinde să constituie în sânul societății un funest parazitism, este atât de curios că mai multe secte moderne, atribuind acest caracter serviciilor libere și private, caută să transforme profesiile în funcții.

Aceste secte se ridică cu forță împotriva a ceea ce ele numesc *intermediarii*. Ele ar suprima cu plăcere capitalistul, bancherul, speculatorul, antreprenorul, negustorul și negociatorul, acuzându-i că se interpun

între producţie şi consum pentru a smulge recompense de la ambele fără a le furniza nicio valoare. Sau mai degrabă ele ar dori să transfere statului munca pe care aceştia o îndeplinesc, căci această muncă nu ar putea fi suprimată.

Sofismul socialiştilor în acest punct constă în a arăta publicului ceea ce plăteşte *intermediarilor* în schimbul serviciilor acestora şi să îi ascundă ceea ce ar trebui să îi plătească statului. Este mereu aceeaşi luptă între ceea ce frapează privirea şi ceea ce nu se arată decât spiritului, între *ceea ce se vede* şi *ceea ce nu se vede*.

Acest lucru s-a întâmplat mai ales în 1847 cu ocazia foametei, când şcolile socialiste au căutat şi au reuşit să popularizeze funesta lor teorie. Acestea ştiau foarte bine că până şi cea mai absurdă propagandă are câteva şanse pe lângă oamenii care suferă; *malesuada fames*.

Deci, cu ajutorul marilor cuvinte: Exploatare a omului de către om, speculaţie asupra foamei, dorinţa de acaparare, ele au urmărit denigrarea comerţului şi aruncarea unui văl asupra binefacerilor sale.

> De ce – spuneau acestea – să fie lăsată negustorilor grija de a aduce bunurile de strictă necesitate din Statele Unite sau din Crimeea? De ce statul, departamentele şi comunele nu organizează un serviciu de aprovizionare şi magazine de rezervă? Acestea ar vinde la costul de producţie şi poporul, săracul popor ar fi eliberat de tributul pe care îl plăteşte comerţului liber, adică egoist, individualist şi anarhic.

Tributul pe care poporul îl plăteşte comerţului este *ceea ce se vede*. Tributul pe care poporul l-ar plăti statului şi agenţilor săi, în sistemul socialist, este *ceea ce nu se vede*. În ce constă acest pretins tribut pe care poporul îl plăteşte comerţului? În următoarele: că doi oameni îşi fac reciproc un serviciu, în deplină libertate, sub presiunea concurenţei şi la un preţ negociat. Când stomacul căruia îi este foame este în Paris iar grâul care poate să îl satisfacă este în Odesa, suferinţa nu poate să înceteze decât dacă grâul se apropie de stomac. Există trei mijloace prin care această apropiere poate să se producă: 1. oamenii înfometaţi pot să meargă ei înşişi să caute grâul; 2. ei pot să recurgă la cei care fac această meserie; 3. ei pot plăti cotizaţii şi însărcina funcţionari publici să îndeplinească această operaţiune.

Dintre aceste trei mijloace, care este cel mai avantajos?

În orice epocă, în orice țară, şi cu atât mai mult când sunt mai libere, mai luminate, mai experimentate, oamenii alegând *în mod voluntar* cea de-a treia soluție, mărturisesc că acest lucru este suficient pentru mine încât să o aprobe. Spiritul meu refuză să admită că umanitatea se înşală în masă într-o chestiune care o atinge atât de intim.

Să examinăm chestiunea totuşi.

Ca treizeci şi şase de milioane de cetățeni să plece la Odesa să caute grâul de care au nevoie, este în mod evident imposibil de înfăptuit. Cel dintâi mijloc nu duce nicăieri. Consumatorii nu pot să acționeze prin ei înşişi, ei sunt forțați să recurgă la intermediari, funcționari sau negustori.

Să remarcăm totuşi că acest prim mijloc ar fi cel mai natural. În fond, e datoria celui căruia îi este foame să meargă să îşi caute grâul. Este o *osteneală* în ceea ce îl priveşte; un serviciu pe care şi-l datorează sieşi. Dacă altcineva, cu orice titlu ar realiza acest lucru, îi face acest *serviciu* şi îşi ia asupra sa această osteneală, acest altcineva are dreptul la o compensație. Afirm aceste lucruri pentru a constata că serviciile intermediarilor conțin în sine principiul remunerării. Oricum ar sta lucrurile, deoarece trebuie să recurgem la ceea ce socialiştii numesc un parazit, care este parazitul mai puțin exigent: negustorul sau funcționarul?

Comerțul (îl presupun liber, altfel cum aş putea raționa?), comerțul deci, este condus, prin interes, să studieze anotimpurile, să constate zi de zi starea recoltelor, să primească informații din toate colțurile globului, să prevadă nevoile, să ia măsuri preventive. Există nave pregătite să iasă în larg, există corespondenți peste tot, iar interesul imediat al comerțului este să cumpere în cea mai ieftină piață, să economisească în toate detaliile operațiunii şi să obțină cele mai mari rezultate cu cele mai mici eforturi. Nu e vorba aici doar de negustorii francezi, ci de negustorii din întreaga lume care se ocupă de aprovizionarea Franței pentru ziua în care va fi nevoie; şi dacă interesul îi conduce în mod invincibil să îşi îndeplinească sarcinile cu cele mai scăzute cheltuieli, concurența care se naşte între ei îi conduce în mod nu mai puțin invincibil să îl facă pe consumator să profite de toate economisirile realizate. Odată grâul sosit, comerțul are interesul să-l vândă cât mai devreme pentru a-şi stinge riscurile, să-şi recupereze fondurile şi să o ia de la capăt dacă mai este loc pe piață. Orientându-se după comparația prețurilor, comerțul distribuie alimentele pe

întreaga suprafață a țării, începând întotdeauna cu punctele unde prețul acestora este cel mai scump, adică unde nevoia se face cel mai puternic simțită. Nu este deci posibil să ne imaginăm o organizare mai bine calculată în interesul celor cărora le este foame, iar frumusețea acestei organizări, neperceptă de către socialişti, rezultă tocmai din faptul că ea este liberă. Într-adevăr, consumatorul este obligat să ramburseze comerțului cheltuielile de transport, de transbordaj, de înmagazinare, comisioanele etc; dar în care sistem cel care consumă grâul nu trebuie să ramburseze cheltuielile necesare pentru ca acesta să-i fie adus la îndemână? Există pe deasupra obligația de a plăti *serviciul oferit*, dar în ce priveşte cota sa aceasta este redusă la *minimul* posibil de către concurență; iar în ce priveşte dreptatea acestui sistem, ar fi ciudat ca meşteşugarii din Paris să nu fi lucrat pentru negustorii din Marsilia când negustorii din Marsilia lucrează pentru meşteşugarii din Paris.

Dacă, potrivit invenției socialiste, statul s-ar substitui comerțului, la ce se va ajunge? Vă rog să mi se semnaleze unde va fi economisirea pentru public. Se va vedea aceasta în prețul de cumpărare? Dar să ne închipuim delegații a patruzeci de mii de comune sosind la Odesa într-o bună zi şi la ziua nevoii; să ne închipuim efectul asupra prețurilor. Se va vedea aceasta în cheltuieli? Dar va fi oare nevoie de mai puține nave, de mai puțini marinari, de mai puține transbordări, de mai puține înmagazinări sau vom fi dispensați de la plata tuturor acestor lucruri? Vor munci şi vor călători oare delegații pe baza principiului fraternității? Nu va trebui oare ca aceştia să şi trăiască? Nu va trebui oare ca timpul lor să fie plătit? Şi credeți dumneavoastră că toate acestea nu vor depăşi de o mie de ori cele două sau trei procente pe care le câştigă comerciantul, rata la care este gata să subscrie?

Şi apoi gândiți-vă la dificultatea de a percepe atâtea impozite, de a repartiza atâtea alimente. Gândiți-vă la nedreptățile, la abuzurile inseparabile de o astfel de întreprindere. Gândiți-vă la responsabilitatea care ar apăsa asupra guvernului.

Socialiştii care au inventat aceste nebunii, şi care, în zilele de nefericire, le insuflă în spiritul maselor, îşi decernează în mod liber titlul de *oameni avansați*, şi nu fără un oarecare pericol uzul, acest tiran al limbilor, validează cuvântul şi judecata pe care o implică. *Avansați!* acest în-

demn presupune că aceşti domni au o vedere mai lungă decât cea vulgară; că singura lor greşeală este că sunt prea avansaţi faţă de acest secol, şi că dacă nu a venit încă timpul să fie suprimate anumite servicii libere, pretinse parazitare, vina este a publicului, care este prea înapoiat pentru socialism. În sufletul şi conştiinţa mea, tocmai contrariul este adevărat, şi nu ştiu în ce secol barbar ar trebui să coborâm pentru a găsi, în acest punct, nivelul de cunoştinţe al socialiştilor.

Sectarii moderni opun fără încetare asocierea societăţii libere actuale. Nu iau deloc în seamă faptul că societatea, sub un regim liber, este o asociere veritabilă, mult superioară tuturor celor care ies din fecunda lor imaginaţie.

Să elucidăm acest lucru printr-un exemplu:

Ca un om să poată, ridicându-se din pat, să îmbrace o haină trebuie ca un pământ să fi fost împrejmuit, defrişat, desecat, muncit, însămânţat cu un anumit tip de vegetale; trebuie ca turmele să fi fost hrănite, să fi fost tunse de lână, ca această lână să fie toarsă, ţesută, vopsită şi convertită în stofă; ca această stofă să fie tăiată, cusută, modelată în veşmânt. Şi această serie de operaţiuni implică o mulţime de alte operaţiuni; căci ea implică utilizarea instrumentelor de arat, a stânelor, a uzinelor, a uleiului, a maşinilor, a vehiculelor etc.

Dacă societatea nu era o asociaţie foarte reală, cel care doreşte o haină ar fi fost forţat să lucreze în izolare, adică să îndeplinească el însuşi actele nenumărate din această serie, de la prima brazdă de hârleţ care o începe şi până la ultima cusătură de ac care o încheie.

Însă, graţie sociabilităţii care este semnul distinctiv al speciei noastre, aceste operaţiuni s-au distribuit între o multitudine de lucrători, şi ele subdivizează din ce în ce mai mult binele comun, pe măsură ce, întrucât consumul a devenit mai activ, un act special poate alimenta o industrie nouă. Vine apoi repartiţia produsului, care se realizează urmând contingentul de valoare pe care fiecare l-a adus la lucrarea totală. Dacă aceasta nu este o asociaţie, mă întreb ce este.

Remarcaţi că niciunul dintre lucrători nu a scos din neant nici cea mai mică particulă de materie, n-au făcut decât să se mărginească la a-şi face servicii reciproce, la a se întrajutora într-un scop comun, şi că toţi pot fi consideraţi, unul faţă de altul, ca fiind nişte *intermediari*. Dacă,

de exemplu, în cursul unei operaţiuni, transportul devine atât de important pentru a ocupa o persoană, torsul o a doua persoană, ţesutul o a treia persoană, de ce prima ar fi văzută ca fiind mai parazită decât celelalte două? Nu trebuie oare ca transportul să aibă loc? Cel care îl face, nu consacră în această activitate timp şi osteneală? Nu realizează economisiri pentru asociaţii săi? Aceştia din urmă fac mai mult sau altceva decât face el? Nu sunt cu toţii supuşi, în ce priveşte remuneraţia, adică în ce priveşte partajul produsului, legii *preţului descrescător*? Nu se operează această separaţie a muncii şi nu sunt făcute aceste aranjamente în deplină libertate şi pentru binele comun? De ce avem noi nevoie ca un socialist, sub pretextul organizării, să vină să distrugă în mod despotic aranjamentele noastre voluntare, să oprească diviziunea muncii, să înlocuiască eforturile asociate cu eforturile izolate şi să provoace un recul civilizaţiei?

Asociaţia, aşa cum o descriu aici, este oare mai puţin o asociaţie deoarece fiecare e liber să intre şi să iasă din ea, îşi alege locul său în cadrul acesteia, judecă şi stipulează pentru sine sub responsabilitatea acesteia, şi îşi aduce în ea resortul şi garanţia interesului personal? Deoarece ea merită acest nume, este oare necesar ca un pretins reformator să vină să ne impună formula sa şi voinţa sa şi să concentreze, ca să zic aşa, umanitatea în el însuşi?

Cu cât se examinează mai mult aceste şcoli avansate, cu atât este întărită convingerea că în fond nu au nimic de zis: ignoranţa proclamându-se infailibilă şi reclamând despotismul în numele acestei infailibilităţi.

Să ne scuze cititorul pentru această digresiune. Ea nu este probabil inutilă în momentul în care, scăpate din cărţile saint-simoniene, falansteriene şi icariene, declamaţiile împotriva Intermediarilor invadează jurnalismul şi tribuna şi ameninţă în mod serios libertatea muncii şi a tranzacţiilor.

Restricţia

Domnul Prohibant (nu eu sunt cel care i-a dat numele, ci domnul Charles Dupin, care de atunci... dar în fine...), domnul Prohibant îşi consacra timpul şi capitalurile convertirii în fier a minereurilor de pe pămân-

turile sale. Cum natura a fost mult mai generoasă cu belgienii, aceştia ofereau fierul francezilor mai ieftin decât domnul Prohibant, ceea ce înseamnă că toţi francezii, sau Franţa, putea obţine o cantitate dată de fier *cu mai puţină muncă*, cumpărându-l de la cinstiţii flamanzi. De asemenea, ghidaţi de interesul lor, primii nu greşeau niciodată şi zi de zi se putea vedea o mulţime de fabricanţi de cuie, de fierari, de meşteri de care, de mecanici, de fabricanţi de şine şi de lucrători mergând ei înşişi sau prin intermediari să se aprovizioneze în Belgia. Acest lucru i-a displăcut puternic domnului Prohibant. Mai întâi îi vine ideea să stopeze acest abuz prin forţe proprii. Era lucrul cel mai mic pe care putea să-l facă deoarece doar el suferea din cauza acestui comerţ. Îmi voi lua carabina, îşi spuse el, îmi voi pune patru pistoale la centură, îmi voi garnisi cartuşiera, îmi voi pune spada la brâu, şi mă voi instala echipat astfel la frontieră. Odată acolo, pe primul fierar, fabricant de cuie, fabricant de şine, mecanic sau lăcătuş care se prezintă pentru a-şi urmări propriile afaceri şi nu pe ale mele, îl omor pentru a-l învăţa să trăiască.

În momentul plecării domnul Prohibant fu cuprins de gânduri care îi temperară un pic ardoarea sa belicoasă. Îşi spuse: nu este absolut deloc imposibil ca acei cumpărători de fier, compatrioţii şi duşmanii mei, să nu ia prea bine figura asta şi, în loc să se lase ucişi, să mă ucidă ei pe mine. Apoi, chiar dacă iau cu mine toţi servitorii mei, nu am putea păzi toate trecătorile. În sfârşit, procedeul mă va costa foarte scump, mai scump decât valorează rezultatul.

Domnul Prohibant era pe cale să se resemneze cu tristeţe că nu este decât la fel de liber ca toată lumea, când o dâră de lumină îi atinse creierul. Îşi aminti că la Paris există o mare fabrică de legi. Ce este o lege? se întrebă el. Este o măsură la care, odată decretată, bună sau rea, toată lumea este obligată să se conformeze. Pentru punerea în execuţie a acesteia, se organizează o forţă publică şi pentru constituirea numitei forţe publice se extrag din sânul naţiunii oameni şi bani.

Dacă deci aş obţine ieşirea din marea fabrică pariziană de legi a unei mici legi care să prevadă „Fierul belgian este interzis", aş obţine rezultatele următoare: guvernul ar înlocui cei câţiva valeţi pe care doream să îi trimit la frontieră prin douăzeci de mii de fii ai fierarilor, lăcătuşilor, fabricanţilor de cuie, fabricanţilor de şine, artizanilor, mecanicilor şi lu-

crătorilor mei recalcitranți. Apoi, pentru a-i menține într-o stare de bucurie şi de sănătate pe aceşti douăzeci de mii de vameşi, guvernul le va distribui douăzeci şi cinci de milioane de franci luați tot de la aceşti fierari, fabricanți de cuie, artizani şi lucrători. Paza forntierei va fi făcută mai bine de către aceştia; nu m-ar costa nimic, nu aş fi expus brutalității samsarilor, aş vinde fierul la prețul meu şi mă voi bucura în dulcea recreere de a vedea marele nostru popor păcălit în mod ruşinos. Chestia asta îl va învăța să se proclame fără încetare precursorul şi promotorul oricărui progres în Europa. Oh! toată treabă ar fi picantă şi merită osteneala de a fi încercată.

Deci, domnul Prohibant se duse la fabrica de făcut legi. Cu altă ocazie poate voi povesti istoria demersurilor sale nevăzute; astăzi nu vreau să vorbesc decât de demersurile sale ostentative. A făcut să triumfe pe lîngă domnii legislatori această considerație:

> Fierul belgian se vinde în Franța la zece franci, ceea ce mă forțează să-l vând şi pe al meu la acelaşi preț. Aş dori mai degrabă să-l vând la 15 franci şi nu pot din cauza acestui fier belgian, Dumnezeu îl blesteme. Fabricați o lege care spune: fierul belgian nu va mai intra în Franța – Imediat ridic prețul meu cu cinci franci şi iată care vor fi consecințele:
> Pentru fiecare chintal de fier pe care îl voi livra publicului, în loc să primesc zece franci, voi pune mâna pe cincisprezece, mă voi îmbogăți repede, îmi voi mări exploatarea, voi angaja mai mulți lucrători. Eu şi lucrătorii mei vom cheltui mai mult, spre marele avantaj al furnizorilor noştri din mai multe locuri din jur. Aceştia, având un debuşeu mai mare, vor face mai multe comenzi industriei şi, din aproape în aproape, activitatea va aduce câştig întregii țări. Această preafericită piesă de o sută de franci, pe care o veți arunca în cufărul meu, ca o piatră care este aruncată într-un lac, va radia mai departe un număr infinit de cercuri concentrice.

Fermecați de acest discurs, încântați să afle că este atât de uşor să se crească legislativ avuția unui popor, fabricanții de legi au votat Restricția. Ce atâta vorbă despre muncă şi economie? ziceau aceştia. La ce bun aceste penibile mijloace de a creşte avuția națională când un Decret este de-ajuns?

Şi, într-adevăr, legea a avut toate consecințele anunțate de către domnul Prohibant; doar că ea a mai avut şi altele pe lângă acestea, căci, să

fim drepți cu el, acesta nu a făcut un raționament *fals*, ci un raționament *incomplet*. Reclamând un privilegiu, el semanalase efectele care *se văd*, lăsând în umbră efectele care *nu se văd*. Nu a arătat decât înspre două personaje când pe scenă există trei. Ne revine nouă să reparăm această uitare involuntară sau premeditată.

Da, banii deturnați astfel prin mijloace legislative către cufărul domnului Prohibant constituie un avantaj pentru el şi pentru cei pe care trebuie să îi încurajeze să muncească. Şi dacă acest decret ar fi făcut ca banii să cadă de pe lună, aceste efecte bune n-ar fi fost contrabalansate de niciun fel de efecte compensatoare. Din nefericire, piesa de o sută de franci nu cade de pe lună, ci din buzunarul unui fierar, unui fabricant de cuie, de care, sau de şine, al unui lucrător, unui constructor, într-un cuvânt, de la Jacques Bonhomme care o dă astăzi fără să primească un miligram de fier în plus față de vremea în care îl cumpăra cu zece franci. La prima vedere, trebuie observat că acest lucru schimbă complet lucrurile căci, după cum se vede foarte bine, *Profitul* domnului Prohibant este compensat de *Pierderea* lui Jacques Bonhomme şi că tot ce va putea face domnul Prohibant cu aceşti bani pentru încurajarea muncii naționale Jacques Bonhomme ar fi putut face el însuşi. Piatra a fost aruncată într-un anumit punct al lacului numai pentru s-a interzis, pe cale legislativă, ca ea să fie aruncată într-un altul.

Deci, *ceea ce nu se vede* compensează *ceea ce se vede* şi până când se ajunge aici rămâne, ca reziduu al operațiunii, o nedreptate, şi, lucru deplorabil!, o nedreptate comisă de către lege!

Asta nu e tot. Am zis că se lăsa întotdeauna în umbră un al treilea personaj. Trebuie să-l fac să apară aici ca să ne reveleze o *a doua pierdere* de cinci franci. Atunci vom avea rezultatul întregii evoluții.

Jacques Bonhomme este posesorul a 15 franci, fructul sudorii sale. Suntem încă în vremea în care acesta este liber. Ce face el cu aceşti 15 franci? Cumpără un articol de modă cu 10 franci, şi cu acest articol de modă plăteşte (sau plăteşte Intermediarul pentru el) chintalul de fier belgian. Lui Jacques Bonhomme îi rămân încă 5 franci. Nu îi aruncă în râu, ci (şi acesta este lucrul care *nu se vede*) ci îi dă unui industriaş oarecare în schimbul unei plăceri oarecare, de pildă unui librar în schimbul *Discursului asupra Istoriei universale* al lui Bossuet.

Astfel, în ceea ce priveşte *munca naţională*, aceasta este încurajată de 15 franci, adică:

• 10 franci care merg la *articolul din Paris*;

• 5 franci care merg la librărie.

Iar în ceea ce îl priveşte pe Jacques Bonhomme, acesta obţine în schimbul celor 15 franci două obiecte de satisfacţie, adică:

1. un chintal de fier;

2. o carte.

Survine decretul.

Ce se întâmplă cu starea lui Jacques Bonhomme? Ce se întâmplă cu starea muncii naţionale?

Livrând cei 15 franci domnului Prohibant contra un chintal de fier, Jacques Bonhomme nu mai are decât satisfacţia acestui chintal de fier. El pierde plăcerea unei cărţi sau a oricărui obiect echivalent. El pierde 5 franci. Ne-am înţeles; nu putem să nu ne înţelegem; nu putem să nu convenim că, atunci când restricţia creşte preţurile, consumatorul pierde diferenţa de preţ.

Dar, se zice, munca naţională iese în câştig.

Nu, nu iese în câştig, deoarece de la adoptarea decretului, aceasta nu este încurajată decât atât cât era înainte, în măsura celor 15 franci.

Doar că, de la adoptarea decretului, cei 15 franci ai lui Jacques Bonhomme merg la metalurgie, în timp ce înainte aceştia se împărţeau între articolul de modă şi librărie.

Violenţa pe care o exercită domnul Prohibant la frontieră sau violenţa pe care o face să fie exercitată prin lege pot fi judecate foarte diferit din punct de vedere moral. Există oameni care gândesc că spolierea îşi pierde întreaga imoralitate dacă este legală. În ceea ce mă priveşte, nu aş şti să îmi imaginez o circumstanţă mai agravantă. Oricum ar sta lucrurile, ceea ce este cert este că rezultatele economice sunt aceleaşi.

Luaţi lucrurile cum doriţi, dar să aveţi ochiul sagace şi veţi vedea că nimic bun nu iese din spolierea legală sau ilegală. Nu negăm că din această situaţie iese pentru domnul Prohibant şi pentru industria sa, sau dacă doriţi pentru munca naţională, un profit de 5 franci. Dar afirmăm că ies de asemenea două pierderi, una pentru Jacques Bonhomme care plăteşte cu 15 franci ceea ce avea pentru 10 franci, alta pentru munca naţională care nu mai primeşte diferenţa. Alegeţi cu care din aceste două pierderi vă

place să compensaţi profitul pe care l-am avut. Cealaltă nu va fi câtuşi mai puţin o *pierdere seacă*.

Morala: a violenta nu înseamnă a produce, ci a distruge. Oh! dacă a violenta ar fi însemnat a produce Franţa noastră ar fi mai bogată decât este.

Maşinile

„Blestemate fie maşinile! În fiecare an progresul lor condamnă la Sărăcire milioane de lucrători luându-le munca, şi cu munca salariul, şi cu salariul Pâinea. Blestemate fie maşinile!**”**

Iată strigătul care se ridică din Prejudecata vulgară şi al cărui ecou răsună în jurnale.

Dar a blestema maşinile înseamnă a blestema spiritul uman.

Ceea ce mă nelinişteşte este faptul că este cu putinţă să se întâlnească un om care să se simtă în largul său cu o astfel de doctrină.

Căci, în sfârşit, dacă ea este adevărată, care este consecinţa ei riguroasă? Că nu e posibil să existe activitate, bunăstare, avuţie, fericire decât pentru popoarele stupide, lovite de imobilism mental, cărora Dumnezeu nu le-a făcut darul funest de a gândi, de a observa, de a combina, de a inventa, de a obţine rezultate mai mari cu mijloace mai mici. Dimpotrivă, zdrenţele, colibele ignobile, sărăcia, inaniţia sunt bunul comun inevitabil al oricărei naţiuni care caută şi găseşte în fier, foc, vânt, electricitate, magnetism, legile chimiei şi ale mecanicii, într-un cuvânt, în forţele naturii, un supliment la propriile forţe, şi este cazul să afirmăm împreună cu Rousseau: „Orice om care gândeşte este un animal depravat”.

Şi asta nu e totul: dacă această doctrină este adevărată, trebuie să conchidem, dat fiind că toţi oamenii gândesc şi inventează, că toţi, în fapt, din prima până la ultima zi, şi în fiecare minut al existenţei lor, caută să pună în cooperare forţele naturale, să facă mai mult cu mai puţin, să reducă fie mâna lor de lucru, fie mâna de lucru a celor pe care îi plătesc, să atingă cea mai mare sumă posibilă de satisfacţii cu cea mai mică sumă posibilă de muncă, că întreaga umanitate este angrenată spre propria decădere chiar de către această aspiraţie inteligentă spre progres care îi ameţeşte pe toţi membrii săi.

Ca urmare, statistica trebuie să se constate că locuitorii din

Lancaster, fugind din această patrie a maşinilor, merg să caute de muncă în Irlanda, unde acestea sunt necunoscute, iar istoria, că barbaria întunecă epocile de civilizaţie şi că civilizaţia străluceşte în vremuri de ignoranţă şi barbarie.

Evident, există în această grămadă de contradicţii ceva care şochează şi ne avertizează că problema ascunde un element de soluţie care nu a fost degajat suficient.

Iată tot misterul: în spatele a ceea ce se vede se găseşte ceea ce nu se vede. Voi încerca să pun în lumină acest lucru. Demonstraţia mea nu va putea fi decât o repetare a celei precedente căci este vorba de o problemă identică.

Este o înclinaţie naturală a oamenilor să meargă, dacă nu sunt împiedicaţi de violenţă, către ceea ce este ieftin – adică spre ceea ce, la o satisfacţie egală, le economiseşte din muncă – indiferent dacă acest lucru ieftin le vine de la un abil Producător străin sau de la un abil Producător mecanizat. Obiecţia teoretică adresată acestei înclinaţii a naturii umane este aceeaşi în ambele cazuri. Atât într-un caz cât şi în celălalt acesteia i se reproşează munca pe care o transformă, în aparenţă, în inerţie. Or, ceea ce o determină este tocmai munca scoasă din starea de inerţie, dar disponibilă.

Şi acesta este motivul pentru care i se opune, în ambele cazuri, acelaşi obstacol practic, violenţa. Legislatorul interzice concurenţa străină şi interzice concurenţa mecanică. Căci ce alt mijloc poate exista pentru a opri o înclinaţie naturală tuturor oamenilor decât să le fie luată libertatea?

În multe ţări, este adevărat, legislatorul nu loveşte decât una din cele două concurenţe şi se mărgineşte să suspine în privinţa celeilalte. Aceasta nu dovedeşte decât un lucru, şi anume că, în această ţară, legislatorul este inconsecvent.

Acest lucru nu trebuie să ne surprindă. Pe o cale falsă suntem întodeauna inconsecvenţi, altfel am nimici umanitatea. Nu s-a văzut şi nu vom vedea niciodată un principiu fals împins până la capăt. Am spus în altă parte: inconsecvenţa este limita absurdităţii. Aş fi putut adăuga: ea este în acelaşi timp şi dovada absurdităţii.

Să ajungem la demonstraţia noastră; ea nu va fi lungă.

Jacques Bonhomme avea doi franci pe care îi câştigau doi lucrători.

Dar iată că acesta imaginează un aranjament de corzi şi greutăţi

care scurtează munca la jumătate.

Deci obține aceeaşi satisfacție, economiseşte un franc şi concediază un lucrător.

El concediază un lucrător; este *ceea ce se vede*.

Şi, nevăzând decât acest lucru, se zice:

> Iată cum mizeria urmează civilizației; iată cum libertatea este fatală egalității. Spiritul uman a făcut o cucerire şi imediat un lucrător a căzut pe vecie în prăpastia pauperității. Se poate totuşi ca Jacques Bonhomme să continue să-i angajeze pe cei doi lucrători, dar nu le va mai da decât zece franci fiecăruia, căci îşi vor face concurență între ei şi se vor oferi la rabat. În felul acesta bogații devin tot mai bogați şi săracii tot mai săraci. Trebuie refăcută societatea.

Frumoasă concluzie şi demnă de introducere!

Din fericire, introducere şi concluzie, totul este fals, deoarece în spatele fenomenului care *se vede*, există cealaltă jumătate care *nu se vede*.

Nu se vede francul economisit de Jacques Bonhomme şi efectele necesare ale acestei economisiri.

Căci, ca urmare a invenției sale, Jacques Bonhomme nu mai cheltuie decât un franc cu forța de muncă, îi rămâne un franc pentru urmărirea unei alte satisfacții.

Deci dacă există în lume un lucrător care îşi oferă brațele neocupate, există de asemenea în lume un capitalist care îşi oferă francul său neocupat. Aceste două elemente se întâlnesc şi se combină. Şi este clar ca lumina zilei că între oferta şi cererea de forță de muncă, între oferta şi cererea de salariu, raportul nu s-a schimbat câtuşi de puțin. Invenția şi un lucrător, plătit cu un franc, fac acum lucrarea pe care o îndeplineau înainte doi lucrători. Al doilea lucrător, plătit cu al doilea franc, realizează o lucrare nouă. Ce trebuie deci schimbat în lume? Există o satisfacție națională în plus, altfel spus, invenția este o cucerire gratuită, un profit gratuit pentru umanitate.

Din forma pe care am dat-o demonstrației mele, se poate trage următoarea consecință:

> Capitalistul este cel care culege toate roadele maşinilor. Clasa salariată,

> chiar dacă nu suferă decât momentan, nu profită niciodată de pe urma lor, după cum spuneți chiar dumneavoastră, ea *deplasează* o porțiune din munca națională fără a o diminua, este adevărat, dar şi fără a o *creşte*.

Nu intră în planul acestui opuscul de a rezolva toate aceste obiecții. Singurul său scop este de a combate o prejudecată vulgară, foarte periculoasă şi foarte răspândită. Am vrut să dovedesc că o nouă maşinărie nu face disponibil un anumit număr de brațe decât făcând, în mod necesar, disponibilă şi remunerația care le salarizează. Aceste brațe şi această remunerație se combină pentru a produce ceea ce era imposibil de produs înainte de invenție; de unde urmează că *aceasta are ca rezultat definitiv o creştere a satisfacției la o muncă egală*.

Cine culege acest excedent de satisfacții?

Cine? În primul rând capitalistul, inventatorul, primul care se serveşte cu succes de maşinărie, şi în aceasta este recompensa geniului şi îndrăznelii sale. În acest caz, aşa cum tocmai am văzut, el realizează o economisire la capitolul cheltuieli de producție, care, în orice manieră va fi cheltuită (şi ea este întotdeauna cheltuită), ocupă exact tot atâtea brațe câte a înlocuit maşina.

Dar curând concurența îl va forța să scadă prețul său de vânzare pe măsura acestei economisiri însăşi. Şi atunci nu inventatorul este cel care culege beneficiile invenției; cumpărătorul produsului, consumatorul, publicul, inclusiv lucrătorii, într-un cuvânt umanitatea, este cea care le culege.

Şi ceea *ce nu se vede*, este faptul că Economisirea, procurată astfel tuturor consumatorilor, formează un fond din care salariul extrage un aliment care îl înlocuieşte pe cel pe care l-a epuizat maşina.

Astfel, reluând exemplul de mai sus, Jacques Bonhomme obține un produs cheltuind doi franci pe salarii. Grație invenției sale, mâna de lucru nu îl mai costă decât un franc.

Atât timp cât vinde produsul la acelaşi preț, există un lucrător ocupat în minus cu realizarea acestui produs special, este *ceea ce se vede*; dar există un lucrător ocupat în plus de către francul pe care Jacques Bonhomme l-a economisit, este *ceea ce nu se vede*.

Când, prin mersul natural al lucrurilor, Jacques Bonhomme este forțat să scadă cu un franc prețul produsului, atunci el nu mai realizează o economisire; atunci el nu mai dispune de un franc pentru a comanda

muncii naționale o producție nouă. Dar, în această privință, cumpărătorul său iese în câștig, iar acest cumpărător este umanitatea. Oricine cumpără produsul îl plătește cu un franc mai puțin, economisește un franc și ține în mod necesar această economisire în serviciul fondului de salarii: este tot *ceea ce nu se vede*.

S-a dat, în această problemă a mașinilor, o altă soluție, întemeiată pe fapte.

S-a zis: mașina reduce cheltuielile de producție și duce la scăderea prețului produsului. Scăderea prețului produsului provoacă o creștere a consumului, care necesită o creștere a producției și, în definitiv, intervenția a tot atâția lucrători sau chiar mai mulți după invenție decât era nevoie înainte. Se citează, în sprijin, imprimeria, filatura, presa etc.

Această demonstrație nu este științifică.

Ar trebui conchis că, în cazul în care consumul produsului special despre care este vorba rămâne staționar sau aproape staționar, mașina ar dăuna muncii. Ceea ce nu este cazul.

Să presupunem că într-o țară toți oamenii poartă pălării. Dacă, prin intermediul unei mașinării, se reușește reducerea prețului la jumătate, nu urmează *în mod necesar* că se va consuma dublu din acest produs.

Se va zice în acest caz că o porțiune din munca națională este lovită de inerție? Da, după demonstrația vulgară. Nu, după demonstrația mea; căci, în timp ce în această țară nu s-ar cumpăra nici o pălărie în plus, fondul întreg de salarii nu ar rămâne mai puțin sigur; ceea ce ar merge mai puțin la industria de pălării s-ar regăsi în economisirea realizată de toți consumatorii și ar merge de acolo spre salarizarea întregii munci pe care mașina a făcut-o inutilă, provocând o dezvoltare nouă a tuturor industriilor.

Și astfel se petrec lucrurile. Am văzut jurnalele la prețul de 80 de franci; ele sunt acum 48 de franci. Este o economisire de 32 de franci pentru abonați. Nu este sigur, oricum nu este necesar, ca acei 32 de franci să ia calea industriei jurnalelor; dar ceea ce este sigur, ceea ce este necesar, este faptul că, dacă nu iau această direcție, iau o alta. Unul se servește de această economisire pentru a primi mai multe jurnale, altul pentru a se hrăni mai bine, un al treilea pentru a se îmbrăca mai bine, un al patrulea pentru a-și mobila mai bine casa.

Astfel industriile sunt solidare. Ele formează un ansamblu vast ale cărui părți comunică toate prin canale secrete. Ceea ce s-a economisit într-una este în profitul tuturor. Important este să se înțeleagă bine că niciodată, absolut niciodată, economisirile nu au loc în detrimentul muncii şi salariilor.

Credit

Din toate timpurile, dar mai ales în ultimii ani, a existat ideea să universalizăm bogăția universalizând creditul.

Nu cred că exagerez spunând că, de la Revoluția din februarie, presele pariziene au vomitat mai mult de zece mii de broşuri preconizând această soluție la *Problema socială*.

Această soluție, vai!, are ca bază o pură iluzie optică, atât cât o iluzie poate fi o bază.

Se începe prin a confunda numerarul cu produsele, apoi se confundă moneda-hârtie cu numerarul şi din aceste două confuzii se pretinde că se degajează o realitate.

În această chestiune, trebuie neapărat să uităm de bani, monedă, bilete şi alte instrumente prin intermediul cărora produsele trec din mână în mână, pentru a nu vedea decât produsele însele, care sunt materia veritabilă a împrumutului.

Căci atunci când un muncitor manual împrumută cincizeci de franci pentru a cumpăra un plug, i se împrumută în realitate nu cei cincizeci de franci, ci plugul. Şi când un comerciant împrumută douăzeci de mii de franci pentru a cumpăra o casă, datorează nu cei douăzeci de mii de franci, ci casa. Banul nu apare aici decât pentru a facilita aranjamentul între mai multe părți. Pierre poate să nu fie dispus să împrumute plugul său, iar Jacques poate să fie dispus să împrumute banii săi. Ce face atunci Guillaume? Împrumută banii de la Jacques şi, cu aceşti bani, cumpără plugul de la Pierre. Dar, de fapt, niciunul nu împrumută bani de dragul banilor. Se împrumută bani pentru a ajunge la produse. Or, în nicio țară, nu se pot transmite dintr-o mână în alta mai multe produse decât există.

Oricare ar fi suma de numerar şi de hârtie care circulă, ansamblul

debitorilor nu pot să primească mai multe pluguri, case, unelte, provizii, materii prime decât pot să furnizeze ansamblul creditorilor.

Căci, să ne intre bine în cap, orice debitor presupune un creditor şi orice debit implică un credit. Acestea fiind spuse, ce bine pot face instituţiile de credit? Să faciliteze, între debitori şi creditori, mijloacele de a se regăsi şi de a se înţelege. Dar ceea ce ele nu pot face este să crească instantaneu masa de obiecte debitate şi creditate.

Ele ar trebui să poată face acest lucru totuşi pentru ca scopul Reformatorilor să fie atins, deoarece aceştia nu aspiră la nimic mai puţin decât să pună pluguri, case, unelte, provizii, materii prime în mâinile tuturor celor care doresc.

Şi, pentru asta, ce îşi imaginează ei?

Să se dea împrumutului garanţia de stat.

Sa aprofundăm chestiunea, căci există aici ceva *ce se vede* şi ceva *ce nu se vede*. Să încercăm să vedem cele două lucruri.

Să presupunem că nu există decât un plug pe lume şi că doi muncitori manuali îl pretind.

Pierre este posesorul singurului plug care este disponibil în Franţa. Jean şi Jacques doresc să îl împrumute. Jean, prin probitatea sa, prin proprietăţile sale, prin bunul său renume oferă garanţii. Se are *încredere* în el; el are credit. Jacques nu inspiră încredere sau inspiră mai puţină încredere. În mod natural se întâmplă ca Pierre să împrumute plugul său lui Jean.

Dar iată că, sub inspiraţia socialistă, statul intervine şi îi spune lui Pierre: împrumutaţi-i plugul lui Jacques, vă garantez rambursarea, iar această garanţie valorează mai mult decât cea a lui Jean, căci el nu se are decât pe sine pentru a răspunde de sine însuşi, în timp ce eu, eu nu am nimic, este adevărat, dar eu dispun de averea tuturor contribuabililor, cu banii lor vă voi plăti la nevoie principalul şi dobânda.

Ca urmare, Pierre îi împrumută plugul lui Jacques: este *ceea ce se vede*.

Şi socialiştii îşi freacă mâinile, spunând: Iată cum a reuşit planul nostru. Graţie intervenţiei statului, săracul de Jacques are un plug. Nu va mai fi obligat să sape pământul; iată-l pe cale să se îmbogăţească. Este un bine pentru el şi un profit pentru naţiune luată ca întreg.

Eh! nu, domnilor! Nu este un profit pentru naţiune căci iată *ceea ce nu se vede*. *Nu se vede* că plugul a fost la Jacques doar pentru că nu a fost la Jean. *Nu se vede* că, dacă Jacques lucrează terenul cu plugul în loc să îl lucreze cu sapa, Jean va fi redus la lucrul cu sapa în loc să lucreze cu plugul. Că, prin urmare, ceea ce considerăm a fi o *creştere* a împrumutului, nu este decât o *deplasare* a împrumutului.

În plus, *nu se vede* că această deplasare implică două profunde injustiţii. Injustiţie faţă de Jean, care după ce a meritat şi cucerit *creditul* prin probitatea şi activitatea sa se vede deposedat de acesta. Injustiţie faţă de contribuabili, expuşi să plătească o datorie care nu îi priveşte.

Se va zice că guvernul îi oferă lui Jean aceleaşi facilităţi ca şi lui Jacques? Dar pentru că nu există decât un plug disponibil, nu pot fi împrumutate două. Argumentul revine întotdeauna la a zice că, graţie intervenţiei statului, se vor face mai multe debite decât pot să se facă credite, căci plugul reprezintă aici masa capitalurilor disponibile.

Am redus, este adevărat, operaţiunea la expresia sa cea mai simplă, dar puneţi la aceeaşi piatră de încercare instituţiile guvernamentale de credit cele mai complicate, şi vă veţi convinge că ele nu pot avea decât acest rezultat: să *deplaseze* creditul, nu să îl *crească*. Într-o anumită ţară şi într-un anumit timp dat, nu există decât o anumită sumă de capitaluri în disponibilitate şi toate sunt plasate. Garantând insolvabilii, statul poate foarte bine să crească numărul de debitori, să facă astfel să crească rata dobânzii (întotdeauna în prejudiciul contribuabilului), dar ceea ce nu poate să facă este să crească numărul de creditori şi importanţa totalului de credite.

Să nu mi se impute câtuşi de puţin, totuşi, o concluzie de care Dumnezeu mă apără. Afirm că legea nu trebuie să favorizeze în mod artificial împrumuturile; însă nu afirm că ea trebuie să le împiedice în mod artificial. Dacă se găsesc, în regimul nostru ipotecar sau aiurea, obstacole în calea răspândirii şi aplicării creditului, să le facem să dispară; nimic nu poate fi mai bun, nimic nu poate fi mai just. Dar în aceasta constă, în libertate, tot ceea ce trebuie să ceară Legii un Reformator demn de acest nume.

Algeria

Iată patru oratori în dispută la tribună. Vorbesc mai întâi toți deodată, apoi unul după altul. Ce au zis ei? Lucruri foarte frumoase cu siguranță privind puterea şi grandoarea Franței, privind necesitatea de a semăna pentru a recolta, privind viitorul strălucit al giganticei noastre colonii, privind avantajul de a deversa cât mai departe *preaplinul* populației noastre etc; piese magnifice de elocvență, întotdeauna ornate de această perorație:

> Votați cincizeci de milioane (mai mult sau mai puțin) pentru a face în Algeria porturi şi drumuri, pentru a transporta astfel coloni, pentru a le construi case, pentru a le defrişa câmpurile. În felul acesta veți uşura muncitorul francez, veți încuraja munca africană şi veți face să rodească comerțul marseiez. Totul iese în profit.

Da, acest lucru este adevărat dacă nu se consideră menționatele cincizeci de milioane decât din momentul în care statul le cheltuie, dacă se uită numai unde se duc, nu şi de unde vin; dacă ținem cont numai de binele pe care îl vor face ieşind din cuferele perceptorilor şi nu de răul care s-a produs, cu atât mai puțin de binele care a fost împiedicat când au intrat în cufărul perceptorilor; da, din acest punct de vedere mărginit, totul este profit. Casa construită în Barbaria este *ceea ce se vede*, portul săpat în Barbaria este *ceea ce se vede*, munca creată în Barbaria este *ceea ce se vede*, câteva brațe mai puțin în Franța reprezintă *ceea ce se vede*; o mişcare mare de mărfuri în Marsilia este de asemenea *ceea ce se vede*.

Dar există un alt lucru care *nu se vede*. Cele cincizeci de milioane nu mai pot fi cheltuite, cum se întâmpla înainte, de către contribuabil. Din tot binele atribuit cheltuielii publice executate trebuie deci dedus tot răul cheltuielii private împiedicate – cel puțin dacă nu se merge până la a se afirma că Jacques Bonhomme nu ar fi făcut nimic cu aceste monede de o sută de parale pe care le-a câştigat cinstit şi pe care impozitul i le-a răpit, o aserțiune absurdă, căci dacă şi-a dat osteneala să le câştige înseamnă că spera să aibă satisfacția de a se servi de ele. Şi-ar fi refăcut împrejmuirile grădinii sale şi nu mai poate să le refacă, este *ceea ce nu se vede*. Şi-ar fi îngrăşat câmpul şi nu mai poate, este *ceea ce nu se vede*. Ar fi adăugat un

etaj la casă şi nu mai poate, este *ceea ce nu se vede*. Şi-ar fi mărit utilajul şi nu mai poate, este *ceea ce nu se vede*. S-ar fi hrănit mai bine, s-ar fi îmbrăcat mai bine, şi-ar fi instruit mai bine fiii, ar fi rotunjit dota fiicei sale şi nu mai poate, este *ceea ce nu se vede*. Ar fi intrat în asociaţia de ajutor mutual şi nu mai poate, este *ceea ce nu se vede*. Pe de o parte, bucuriile care îi sunt luate şi, pe de altă parte, mijloacele de acţiune de care dispunea şi care i-au fost distruse; munca unui terasier, unui tâmplar, unui fierar, unui croitor, unui diriginte de şcoală din satul său pe care l-ar fi încurajat şi care a fost nimicită este tot *ceea ce nu se vede*.

Se contează mult pe prosperitatea viitoare a Algeriei; fie. Dar să contăm întrucâtva şi pe marasmul care, aşteptând această prosperitate, loveşte inevitabil Franţa. Mi se arată comerţul marseiez, dar dacă acesta se face cu produsul impozitului, voi arăta întotdeauna un comerţ egal nimicit în restul ţării. Se zice: „Iată un colon transportat în Barbaria; este o uşurare pentru populaţia care rămâne în ţară." Eu răspund: „Cum este posibil acest lucru dacă transportând acest colon la Alger am transportat aici şi de două sau trei ori capitalul care l-ar fi făcut să trăiască în Franţa?[1]

Singurul scop pe care îl am în vedere este să fac cititorul să înţeleagă că, în orice cheltuială publică, în spatele binelui aparent există un rău mai dificil de sesizat. Atât cât stă în puterile mele, aş dori dori să îi inspir obiceiul să-l vadă şi pe unul şi pe celălalt şi să ţină cont de ambele.

Când este propusă o cheltuială publică, ea trebuie examinată în ea însăşi, făcând abstracţie de pretinsa încurajare care rezultă pentru muncă, căci această încurajare este o himeră. Ceea ce face în această privinţă cheltuiala publică, cheltuiala privată ar fi făcut de asemenea. Deci interesul muncii este întotdeauna în afara chestiunii.

Nu intră în obiectul acestei scrieri să aprecieze meritul intrinsec al cheltuielilor publice aplicate în cazul Algeriei.

Dar nu pot să nu reţin o observaţie generală. Şi anume că prezumţia este întotdeauna defavorabilă cheltuielilor colective realizate pe

[1] Domnul ministru de război a afirmat în ultima vreme că fiecare individ transportat în Algeria a costat statul 8 000 de franci. Or, este bine de ştiut că nefericitul de care este vorba ar fi trăit foarte bine în Franţa cu un capital de 4 000 de franci. Mă întreb cu ce uşurăm traiul populaţiei franceze, când îi luăm un om şi mijloacele de existenţă pentru doi? (n. a.).

cale de impozit. De ce? Iată de ce:

Mai întâi, justiția are de suferit întrucâtva. Jacques Bonhomme a asudat pentru a câștiga suta de parale, în vederea realizării unei satisfacții; astfel că el este cel puțin supărat că fiscul intervine pentru a-i lua această satisfacție și a o conferi altuia. Cu siguranță, revine fiscului și celor care îl fac să acționeze să ofere motive bune. Am văzut că statul oferă unul detestabil când spune: cu această sută de parale voi pune la muncă lucrători, căci Jacques Bonhomme (imediat ce nu va mai suferi de cataractă) nu va întârzia să răspundă: „Sfinte Sisoe! Cu această sută de parale le dădeam eu foarte bine de muncă."

Acest motiv lăsat deoparte, celalalte se arată în întreaga lor goliciune și dezbaterea între fisc și săracul Jacques se simplifică foarte mult. Să îi zică statul: Îți iau o sută de parale pentru a plăti jandarmul care te scutește să veghezi la propria ta siguranță; pentru a pava strada pe care o traversezi în fiecare zi, pentru a indemniza magistratul care face ca proprietatea și libertatea ta să fie respectate; pentru a hrăni soldatul care apără frontierele noastre; Jacques Bonhomme va plăti fără să zică un cuvânt sau mă înșel eu puternic. Dar dacă statul îi zice: Îți iau această sută de parale pentru a-ți da primă o para, în cazul în care îți vei cultiva bine câmpul; sau pentru a-ți învăța fiul ceea ce tu vrei să învețe; sau pentru ca domnul ministru să adauge al o sută unulea fel de mâncare la cină; ți-i iau pentru a construi o colibă în Algeria, fără a menționa că îți voi lua o sută de parale în plus în fiecare an pentru a întreține aici un colon și alți o sută de franci pentru a întreține un general care păzește un soldat etc.; mi se pare că-l aud pe săracul Jacques strigând: „Acest regim legal seamănă foarte puternic cu regimul pădurii din Bondy![1]". Și cum statul prevede obiecția aceasta, ce va face? Amestecă toate lucrurile, face să pară just acest temei detestabil care n-ar trebui să aibă nicio influență asupra chestiunii; vorbește de efectul celor o sută de parale asupra muncii; arată spre bucătarul și spre furnizorul pentru masa ministrului; arată un colon, un soldat, un general trăind din cei cinci franci; arată, în sfârșit, *ceea ce se vede* și atât timp cât Jacques Bonhomme nu a învățat să pună în evidență *ceea ce nu se vede*, Jacques Bonhomme va fi fraierit. Din acest motiv mă

[1] Pădure renumită pentru briganzii care jefuiau călătorii care o traversau (n. ed.).

străduiesc să îl învăţ să vadă *ceea ce nu se vede*, făcând multe repetiţii.

Întrucât cheltuielile publice deplasează munca fără să o crească, rezultă o a doua şi gravă prezumţie împotriva lor. A deplasa munca înseamnă a deplasa muncitorii, adică a deranja legile naturale care guvernează distribuţia populaţiei în teritoriu. Când cele 50 de milioane sunt lăsate contribuabilului, cum contribuabilul este peste tot, ele alimentează munca în cele patruzeci de mii de comune ale Franţei; acţionează ca o legătură care reţine pe fiecare pe pământul său natal; se răspândesc asupra tuturor muncitorilor posibili şi asupra tuturor industriilor imaginabile. Dacă statul, sustrăgând aceste 50 de milioane cetăţenilor, îi acumulează şi îi cheltuie într-un punct dat, el atrage în acest punct o cantitate proporţională de muncă deplasată, un număr corespunzător de muncitori dezrădăcinaţi, o populaţie flotantă, declasată şi îndrăznesc să spun periculoasă când fondul se epuizează! Dar se întâmplă următorul lucru (şi prin aceasta intru în subiectul meu): această activitate febrilă, şi ca să zic aşa împinsă pe un teritoriu îngust, frapează toate privirile, este *ceea ce se vede*; poporul aplaudă, se minunează de frumuseţea şi uşurinţa procedeului, reclamă înnoirea şi extinderea sa. *Ceea ce nu se vede* este faptul că o cantitate egală de muncă, probabil mai judicioasă, a fost lovită de inerţie în restul Franţei.

Economisire şi lux

Nu doar în materie de cheltuieli publice *ceea ce se vede* eclipsează *ceea ce nu se vede*. Lasând în urmă jumătate din economia politică, acest fenomen induce o falsă morală. El face ca naţiunile să considere că interesele lor morale şi materiale sunt antagonice. Ce poate fi mai descurajant şi mai trist! Priviţi:

Nu există un tată de familie care să nu îşi facă o datorie din a-şi învăţa copiii ordinea, rânduiala, spiritul de conservare, economia, moderaţia în cheltuieli. Nu există religie care să nu tune împotriva fastului şi luxului. Este foarte bine, dar din alt punct de vedere, ce este mai popular decât aceste propoziţii:

> A tezauriza înseamnă a seca venele poporului.

Luxul celor mari face viaţa uşuoară celor mici.
Risipitorii se ruinează, dar îmbogăţesc statul.
În ceea ce-i este inutil bogatului încolţeşte durerea săracului.

Iată, în mod cert, o flagrantă contradicţie între ideea morală şi ideea socială. Câte spirite eminente, după ce au constatat acest conflict, se odihnesc în pace! Este lucrul pe care nu am putut să îl înţeleg niciodată, căci mi se pare că nimic nu este mai dureros decât perceperea a două tendinţe opuse în umanitate. Ce se întâmplă? Ea ajunge la degradare printr-o extremitate ca şi prin cealaltă! Economă, ea cade în mizerie; risipitoare, ea se adânceşte în decăderea morală!

Din fericire, maximele vulgare pun într-o lumină proastă Economisirea şi Luxul, neţinând cont decât de aceste consecinţe imediate care *se văd* şi nu de efectele ulterioare care *nu se văd*. Să încercăm să rectificăm această vedere incompletă.

Mondor şi fratele său Ariste, după ce şi-au împărţit moştenirea părintească, au fiecare cincizeci de mii de franci rentă. Mondor practică filantropia la modă. Este ceea ce numim un călău de bani. Îşi înnoieşte mobilierul de câteva ori pe an, îşi schimbă trăsura în fiecare lună; se citează ingenioasele procedee la care a recurs pentru a termina totul mai repede: pe scurt, face să pălească personajele *bon vivant* ale lui Balzac şi Alexandre Dumas.

De asemenea, trebuie auzit concertul de elogii care îl înconjoară întotdeauna! „Vorbiţi-ne de Mondor! Trăiască Mondor! Este binefăcătorul lucrătorului; este providenţa poporului". În realitate, el se abandonează orgiei, împroaşcă trecătorii cu noroi; demnitatea sa şi demnitatea umană suferă întrucâtva …. Dar, eh, dacă nu se face util prin el însuşi, se face util prin averea sa. Face să circule banul, curtea sa nu încetează să facă plinul furnizorilor care se retrag întotdeauna satisfăcuţi. Nu se zice oare că dacă aurul este rotund, este pentru a rula!.

Ariste a adoptat un plan de viaţă diferit. Dacă nu este un egoist, el este cel puţin un *individualist*, căci îşi drămuieşte cheltuielile, nu caută decât bucurii moderate şi rezonabile, se gândeşte la viitorul copiilor săi şi, să o spunem de-a dreptul, *economiseşte*.

Şi trebuie auzit ce zice despre el omul vulgar!

> La ce bun acest bogat rău, acest cămătar? Fără îndoială, există ceva impunător şi mişcător în simplitatea vieţii sale; este de altfel uman, binefăcător, generos, dar *calculează*. Nu îşi mănâncă toate veniturile. Locuinţa sa nu este tot timpul plină de fast şi zarvă. Ce recunoştinţă îşi cumpără el printre tapiţeri, fabricanţii de trăsuri, vânzătorii de cai şi cofetari?

Aceste judecăţi, funeste în ceea ce priveşte morala, sunt întemeiate pe faptul că există un lucru care frapează: cheltuiala risipitorului; şi un altul care se sustrage privirii: cheltuiala egală şi chiar superioară a economului.

Dar lucrurile au fost atât de admirabil aranjate de către divinul inventator al ordinii sociale, că în această privinţă, ca în toate celelalte, Economia politică şi Morala, departe de a-şi cauza prejudicii reciproce, concordă, şi înţelepciunea lui Ariste nu este doar mai demnă, ci şi mai profitabilă decât decât nebunia lui Mondor.

Şi când spun mai profitabilă, nu înţeleg prin aceasta doar profitabilă pentru Ariste sau chiar pentru societate în general, ci mai profitabilă pentru lucrătorii actuali, pentru industria zilei.

Pentru a dovedi acest lucru, este suficient să fie puse sub ochiul spiritului aceste consecinţe ascunse ale acţiunilor umane pe care ochiul trupului nu le vede.

Da, risipa lui Mondor are efecte vizibile în toate privinţele: fiecare poate vedea berlinele, landourile, faetoanele sale, picturile uşor afectate de pe plafoane, covoarele bogate, lumina care ţâşneşte din locuinţa sa. Toată lumea ştie că armăsarii săi pur-sânge aleargă pe turf. Dineurile de la locuinţa sa din Paris opresc în loc mulţimea pe bulevard şi se zice: Iată un om brav, care, nu numai că nu rezervă nimic din venituri, dar probabil că îşi consumă capitalul. Este *ceea se vede*.

Nu este atât de uşor de văzut, din punctul de vedere al interesului muncitorilor, ce devin veniturile lui Ariste. Să le luăm urma, totuşi, şi ne vom asigura că toate, *până la ultima ofrandă*, merg spre a pune la muncă lucrătorii, tot aşa cum se întâmplă cu veniturile lui Mondor. Nu există decât această diferenţă: cheltuiala nebunească a lui Mondor este condamnată să descrească fără încetare şi să întâlnească un termen necesar; cheltuiala înţeleaptă a lui Ariste va merge crescând din an în an.

Şi dacă lucrurile stau în acest fel, în mod cert interesul public se

află în acord cu morala.

Ariste cheltuie, pentru el şi casa sa, douăzeci de mii de franci pe an. Dacă această sumă nu era suficientă pentru fericirea sa, nu ar merita numele de înţelept. Este mişcat de relele care apasă asupra clasei sărace; se crede, obligat de conştiinţă, să aducă o oarecare uşurare acesteia şi consacră zece mii de franci pentru acte de binefacere. Printre negustori, fabricanţi, agricultori are prieteni care se găsesc pentru moment într-o situaţie dificilă. Se interesează de situaţia lor, pentru a le veni în ajutor cu prudenţă şi eficacitate, şi alocă pentru acest lucru încă zece mii de franci. În sfârşit, nu uită că există fiice cărora trebuie să le lase o dotă, fii cărora trebuie să le asigure un viitor şi, prin urmare, îşi impune să economisească şi face în fiecare an plasamente de zece mii de franci.

Iată deci cum îşi foloseşte veniturile:

• Cheltuieli personale: 20 000 franci.
• Binefacere: 10 000 franci.
• Servicii de amiciţie: 10 000 franci.
• Economisire: 10 000 franci.

Să reluăm fiecare din aceste capitole şi vom vedea că nicio ofrandă n-a scăpat muncii naţionale:

Cheltuieli personale. Acestea au efecte absolute identice, în ceea ce priveşte lucrătorii şi furnizorii, cu cheltuielile egale făcute de Mondor. Acest lucru este de la sine evident, să nu discutăm mai mult.

Binefacere. Cele zece mii consacrate acestui capitol vor alimenta de asemenea industria; ele vor ajunge la brutar, la măcelar, la vânzătorii de haine şi de mobilă. Doar că pâinea, carnea, hainele nu îl servesc în mod direct pe Ariste, ci pe cei ajutaţi de el. Or, această substituţie a unui consumator cu altul nu afectează cu nimic industria generală. Că Ariste cheltuie o sută de parale sau că îl roagă pe un nefericit să îi cheltuie în locul său este totuna.

Servicii de amiciţie. Amicul căruia Ariste îi împrumută sau îi dă zece mii de franci, nu îi primeşte pentru a-i îngropa; acest lucru sfidează ipoteza. El se serveşte de ei pentru a plăti mărfuri sau datorii. În primul caz, industria este încurajată. Se va îndrăzni să se spună ca ea are mai mult de câştigat din cumpărarea de către Mondor a unui armăsar pur-sânge de zece mii de franci decât din cumpărarea de stofe în valoare de zece mii de

franci de către Ariste şi prietenii săi? Căci dacă această sumă serveşte la plata unei datorii, tot ce rezultă de aici este că apare un al treilea personaj, creanţierul, care va primi cei zece mii de franci, dar care cu certitudine îi va utiliza la ceva în comerţul său, în uzina sa sau în exploataţia sa. Este vorba de un intermediar în plus între Ariste şi lucrători. Numele proprii se schimbă, cheltuiala rămâne şi încurajarea industriei de asemenea.

Economisirea. Rămâne cazul celor zece mii de franci *economisiţi*; şi tocmai aici Mondor pare mult superior lui Ariste din punct de vedere al încurajării oferite artelor, industriei, muncii, lucrătorilor, chiar dacă, sub raport moral, Ariste se arată întrucâtva superior lui Mondor.

Întotdeauna privesc aparenţa unor astfel de contradicţii între marile legi ale naturii cu o indispoziţie fizică, care merge până la suferinţă. Dacă umanitatea ar fi redusă la a opta între două părţi, dintre care una îi răneşte interesele şi cealaltă conştiinţa, nu ne-ar rămâne decât să disperăm în privinţa viitorului său. Din fericire nu astfel stau lucrurile. Şi pentru a-l vedea pe Ariste revenind la superioritatea sa economică, cât şi la superioritatea sa morală, este de ajuns să se înţeleagă această axiomă liniştitoare, care nu este nu este mai puţin adevărată, chiar dacă are o fizionomie paradoxală: *a economisi înseamnă a cheltui*.

Care este scopul lui Ariste când economiseşte zece mii de franci? Este oare scopul său să îngroape zece mii de franci într-o ascunzătoare din grădina sa? Cu siguranţă nu, el înţelege prin a economisi să îşi mărească capitalul şi venitul. Ca urmare, aceşti bani pe care nu îi foloseşte pentru a-şi cumpăra pământuri, o casă, rente de stat, acţiuni industriale, fie îi plasează la un negustor, fie la un bancher. Urmăriţi firele tuturor acestor ipoteze şi vă veţi convinge că, prin intermediul vânzătorilor sau debitorilor, aceşti bani vor alimenta munca tot la fel de sigur ca şi dacă Ariste, urmând exemplul fratelui său, i-ar fi schimbat pe mobilă, bijuterii şi cai.

Căci, când Ariste cumpără pământuri sau rente de 10 000 de franci, el este determinat de consideraţia că nu are nevoie să cheltuiască această sumă, deoarece tocmai de acest lucru vă plângeţi.

Dar, în acelaşi timp, cel care îi vine pământul sau renta este determinat de această consideraţie că are nevoie să cheltuie cei zece mii de franci în orice manieră.

Astfel încât cheltuiala se face, în toate cazurile, fie de către

Ariste, fie de către cei care se substituie lui.

Din punct de vedere al clasei muncitoare, al încurajării muncii, nu există deci, între conduita lui Ariste şi cea a lui Mondor, decât o diferență; cheltuiala lui Mondor fiind realizată în mod direct de către el şi în jurul lui, *se vede*; cea a lui Ariste executându-se în parte prin intermediari şi la depărtare, *nu se vede*. Dar, în fapt, şi pentru cine ştie să ataşeze efectele la cauze, cea care nu se vede este la fel de sigură ca aceea care *se vede*. Ceea ce dovedeşte acest lucru este că în ambele cazuri banii circulă şi că nu rămâne mai mult în cufărul înțeleptului decât în cel al risipitorului.

Este deci fals să se spună că Economisirea face o nedreptate prezentă industriei. Sub acest raport, ea este la fel de binefăcătoare ca Luxul. Dar cât de mult îi este ea superioară dacă gândirea, în loc să se închidă în ora care fuge, îmbrățişează o perioadă lungă!

S-au scurs zece ani. Ce au ajuns Mondor şi averea sa şi marea sa popularitate? Toate acestea s-au evaporat, Mondor este ruinat; departe de a răspândi şaizeci de mii de franci în fiecare an în corpul social, poate că el i-a rămas dator. În orice caz, el nu mai face obiectul bucuriei furnizorilor săi, nu se mai numără printre promotorii artei şi industriei, nu mai este bun la nimic pentru lucrători, nici atât cât rasa sa de cai, pe care o lasă în mizerie.

La capătul aceloraşi zece ani, nu numai că Ariste continuă să-şi lanseze veniturile în circulație, dar lansează an de an venituri tot mai mari. El contribuie la creşterea capitalului național, adică a fondurilor ce alimentează salariile, şi cum de mărimea acestor fonduri depinde cererea de forță de muncă, contribuie la creşterea progresivă a remunerației clasei muncitoare. Şi la moarte, lasă în urma sa copii pe care i-a pregătit să-l înlocuiască în această operă de progres şi civilizație.

Sub raport moral, superioritatea Economisirii asupra Luxului este incontestabilă. Este reconfortant să ne gândim că la fel se întâmplă şi sub raport economic, pentru oricine evită să se oprească la efectele imediate ale fenomenelor şi ştie să-şi ducă investigația la efectele ei definitive.

Dreptul la muncă, Dreptul la profit

„Fraţilor, cotizaţi pentru a-mi furniza muncă la preţul dumnea-voastră.” Este Dreptul la muncă, socialismul elementar sau de prim rang.

„Fraţilor, cotizaţi pentru a-mi furniza muncă la preţul meu”. Este Dreptul la profit, socialismul rafinat sau grad secund.

Şi unul şi altul trăiesc prin acele efecte care *se văd*. Vor muri prin acele efecte care *nu se văd*

Ceea ce se vede sunt munca şi profitul incitate prin cotizaţia socială. *Ceea ce nu se vede* sunt muncile şi profiturile pe care le-ar genera aceeaşi cotizaţie dacă le era lăsată contribuabililor.

În 1848, Dreptul la muncă s-a arătat un moment sub două faţete. Acest lucru a fost de-ajuns pentru a-l ruina în rândul opiniei publice. Una dintre aceste faţete se numea: *Atelierul naţional*[1]. Cealaltă: *Patruzeci şi cinci de centime*.

Milioane mergeau în fiecare zi de la strada Rivoli la atelierele naţionale. Este faţa frumoasă a medaliei. Dar iată reversul acesteia. Pentru ca din vistierie să iasă milioane, trebuie ca acestea să fi intrat mai întâi. Iată de ce organizatorii Dreptului la muncă s-au adresat contribuabililor.

Or, cultivatorii spuneau: „Trebuie să plătesc 45 de centime. Deci, mă voi priva de o haină, nu îmi voi îngrăşa pământul, nu îmi voi repara casa”.

Iar lucrătorii ogoarelor spuneau: „Cum burghezul nostru renunţă la o haină, va fi mai puţin de lucru pentru croitor; nu îşi îngraşă pământul, aşa că va fi mai puţin de muncă pentru terasier; nu îşi repară casa, deci va fi mai puţin de lucru pentru tâmplar şi zidar”.

S-a dovedit atunci că dintr-un sac de grâu nu se pot scoate doi saci de grâu măcinat şi că munca făcută în soldul guvernului se face pe spatele muncii plătite de contribuabil. Aceasta fu moartea Dreptului la muncă, care a apărut atât ca o himeră cât şi ca o injustiţie.

Şi totuşi, Dreptul la profit, care nu este decât exagerarea Dreptului

[1] Este vorba de Atelierele Naţionale, create la iniţiativa lui Louis Blanc, teoreticianul şi liderul socialist din Guvernul provizoriu, în data de 27 februarie pe baza noului „drept la muncă” pentru a furniza locuri de muncă lucrătorilor şomeri din Paris. Ele vor fi desfiinţate în data de 21 iunie 1848, în urma unei revolte a muncitorilor şi a unui conflict între socialişti şi restul revoluţionarilor republicani (n. tr.).

la muncă, trăieşte încă şi o duce bine.

Nu există ceva ruşinos în rolul pe care protecționistul îl joacă în societate?

Acesta îi spune:

Trebuie să îmi dai de muncă şi, în plus, muncă profitabilă. Am ales în mod prost o industrie care mă lasă cu o pierdere de zece procente. Dacă-i loveşti pe compatrioții mei cu o contribuție de douăzeci de franci şi dacă îmi livrezi aceşti bani, pierderea mea va fi convertită în profit. Or, profitul este un Drept, mi-l datorezi.

Societatea care îl ascultă pe acest sofist, care îşi percepe impozite pentru a-l mulțumi, care nu îşi dă seama că pierderea suferită de o industrie nu este mai puțin o pierdere pentru că îi forțăm pe alții să o umple, această societate, afirm, merită povara ce i se impune.

Aşadar, se vede prin numeroasele subiecte pe care le-am parcurs: a nu cunoaşte Economia politică înseamnă a te lăsa orbit de efectul imediat al unui fenomen; a o cunoaşte înseamnă a îmbrățişa în gândirea şi previziunea ta ansamblul efectelor[1].

Aş putea să supun aici o mulțime de alte chestiuni la aceeaşi încercare. Dar fac cale întoarsă în fața monotoniei unei demonstrații întotdeauna uniforme şi închei, aplicând Economiei politice ceea ce Chateaubriand afirmă despre Istorie:

> Există – afirmă acesta – două consecințe în istorie: una imediată şi care este pe loc cunoscută, cealaltă îndepărtată şi de care nu ne dăm seama la o

[1] Dacă toate consecințele unei acțiuni ar recădea asupra autorului său, educația noastră ar fi promptă. Dar acest lucru nu se întâmplă. Uneori, consecințele bune vizibile sunt pentru noi, iar consecințele rele invizibile sunt pentru alții, ceea ce le face şi mai invizibile. Trebuie aşteptat atunci ca reacția să vină de la cei care au de suportat consecințele rele ale actului. Uneori acest lucru durează foarte mult, şi iată ce prelungeşte domnia erorii. Un om face un act care produce consecințe bune egale cu 10, în beneficiul său, şi consecințe rele egale cu 15, repartizate la 30 dintre semenii săi, în aşa fel încât asupra fiecăruia dintre aceştia nu cade decât ½. În total există o pierdere, iar reacția trebuie să vină în mod necesar. Concepem totuşi că ea se face cu atât mai mult aşteptată cu cât răul va fi mai diseminat în masă şi binele mai concentrat într-un punct (*Schiță inedită a autorului adăugată de editorul francez al ediției originale a Operelor Complete în 7 volume din 1863*) (n. a.).

primă privire. Aceste consecinţe se contrazic adesea. Unele vin din înţelepciunea noastră scurtă, altele din înţelepciunea care rămâne. Evenimentul providenţial apare după evenimentul uman. Dumnezeu se ridică în spatele oamenilor. Negaţi oricât v-ar plăcea sfatul suprem, nu consimţiţi la acţiunea sa, certaţi-vă asupra cuvintelor, numiţi forţă a lucrurilor sau raţiune ceea ce omul simplu numeşte Providenţă; dar priviţi la capătul unui fapt împlinit şi veţi vedea că a produs întotdeauna contrariul a ceea ce se aştepta când nu a fost bazat câtuşi de puţin mai întâi pe morală şi justiţie.

(Chateaubriand: *Memorii de după mormânt*)

Proprietate şi lege*

Încrederea concetăţenilor mei m-a înveşmântat cu titlul de *legislator*[1].

Un titlu pe care l-aş fi refuzat dacă l-aş fi înţeles aşa cum îl înţelegea Rousseau[2].

> Cel care îndrăzneşte să întreprindă instituirea unui popor – zice el – trebuie să se simtă în stare de a schimba, ca să zic aşa, natura umană, de a transforma fiecare individ, care, prin el însuşi, este un întreg perfect şi solitar, într-o parte dintr-un mare întreg din care acest individ primeşte într-un fel viaţa şi fiinţa sa; să altereze constituţia fizică a omului pentru a o întări etc... Dacă e adevărat că un mare prinţ este un om rar, ce s-ar putea spune de un mare legislator? Primul nu trebuie decât să urmeze modelul pe care celălalt trebuie să îl propună. Acesta din urmă este mecanicul care inventează maşinăria, cel dintâi nu este decât muncitorul care o conduce şi o face să meargă.

Rousseau, fiind convins că starea socială era o invenţie umană, trebuia să plaseze foarte sus legea şi legislatorul. Între legislator şi restul oamenilor, el vedea distanţa sau mai degrabă prăpastia care separă mecanicul de materia inertă din care este compusă maşina.

* Articol apărut iniţial în *Journal des économistes*, numărul din 15 mai 1848; reprodus după textul din ediţia originală în 7 volume (1863) a operelor complete Frédéric Bastiat, vol. IV, pp. 275-297, disponibil on-line graţie Cercle Bastiat (www.bastiat.org).

1 Aluzie la alegerea sa, în data de 27 aprilie 1848, cu doar cu câteva zile înainte de apariţia acestui articol, ca deputat în Adunarea Constituantă din partea departamentului Landes (n. tr.).

2 Jean-Jacques Rousseau (1712-1778), filozof francez, unul dintre cei mai influenţi gânditori politici iluminişti şi în acelaşi timp unul dintre cei mai importanţi critici ai Iluminismului; admirator al antichităţii clasice şi critic al modernităţii liberale, Rousseau este adesea considerat astăzi precursorul gândirii totalitare (n. tr.).

După el, legea trebuia să transforme persoanele, să creeze sau să nu creeze proprietate. După mine, societatea, persoanele şi proprietăţile există anterior legilor, şi, pentru a mă limita la un subiect special, aş spune: nu pentru că există legi există proprietate, ci pentru că există proprietate există legi.

Opoziţia dintre aceste două sisteme este radicală. Consecinţele care derivă din aceasta se vor îndepărta fără încetare; să-mi fie deci permis să precizez bine chestiunea.

Avertizez mai întâi că folosesc cuvântul *proprietate* în sensul cel mai general, şi nu în sensul restrâns de proprietate funciară. Regret, şi probabil toţi economiştii regretă odată cu mine, că acest cuvânt trezeşte involuntar în noi ideea de posesiune a solului. Înţeleg prin proprietate dreptul pe care îl are un muncitor asupra valorii pe care a creat-o prin munca sa.

Acestea fiind spuse, mă întreb dacă acest drept este o creaţie legală sau dacă, dimpotrivă, nu este anterior şi superior legii? Dacă a trebuit ca legea să vină să dea naştere dreptului de proprietate sau dacă, dimpotrivă, proprietatea era un fapt şi un drept preexistente care au dat naştere legii? În primul caz, legislatorul are ca misiune să organizeze, să modifice şi chiar să suprime proprietatea, dacă găseşte că aşa este bine; în al doilea caz, atribuţiile sale se mărginesc la a o garanta, la a o face respectată.

În preambulul proiectului de constituţie al unuia dintre cei mai mari gânditori a timpurilor moderne, domnul Lamennais[1], citesc aceste cuvinte:

> Poporul francez declară că recunoaşte drepturi şi datorii anterioare şi superioare tuturor legilor pozitive şi independente de ele. Aceste drepturi şi datorii, direct emanate de la Dumnezeu, se rezumă la tripla dogmă pe care o exprimă aceste trei cuvinte sacre: Egalitate, Libertate, Fraternitate.

[1] Hugues-Félicité Robert de Lamennais (1782-1854), filozof creştin, considerat astăzi precursorul catolicismului liberal, catolicismului social sau al creştin-democraţiei; în anul 1848 Lamennais şi Bastiat (catolic de asemenea, şi ulterior o sursă de inspiraţie, deşi într-o măsură mult mai mică, pentru doctrina socială a Bisericii catolice) sunt colegi în Adunarea Constituantă (n. tr.).

Mă întreb dacă dreptul de Proprietate nu este unul dintre acele drepturi care, departe de a deriva din legea pozitivă, preced legea şi constituie raţiunea sa de a fi. Nu este vorba, aşa cum am putea crede, de o chestiune subtilă şi inutilă. Este o chestiune imensă, fundamentală.

Soluţia la această chestiune interesează în cel mai înalt grad societatea, şi vă veţi fi convins de acest lucru, sper, când voi fi comparat, cu privire la originea şi la efectele lor, cele două sisteme în discuţie.

Economiştii consideră că *Proprietatea* este un fapt providenţial precum *Persoana*. Codul nu conferă existenţă unuia mai mult decât celuilalt. Proprietatea este o consecinţă necesară a constituţiei omului.

În sensul deplin al cuvântului, omul se naşte proprietar, căci se naşte cu nevoi a căror satisfacere este indispensabilă vieţii, cu organe şi facultăţi al căror exerciţiu este indispensabil satisfacerii acestor nevoi. Facultăţile nu sunt decât prelungirea persoanei; proprietatea nu este decât prelungirea facultăţilor. A separa omul de facultăţile sale înseamnă să îl ucizi; a separa omul de produsul facultăţilor sale înseamnă tot a-l ucide.

Există publicişti care se preocupă mult de a şti cum ar fi trebuit Dumnezeu să facă omul: noi însă studiem omul aşa cum Dumnezeu l-a făcut; noi constatăm că el nu poate să trăiască fără să îşi satisfacă nevoile; că nu poate să îşi satisfacă nevoile fără să muncească, şi că nu poate să muncească dacă nu este sigur că îşi poate satisface nevoile cu rodul muncii sale.

Iată de ce credem că Proprietatea este o instituţie divină, şi că *siguranţa* sau *securitatea* sa constituie obiectul legii umane.

Este atât de adevărat că Proprietatea este anterioară legii, încât ea este recunoscută chiar şi printre sălbatici, care nici nu au legi, sau cel puţin nu au legi scrise. Când un sălbatic şi-a consacrat munca pentru a-şi construi o colibă, nimeni nu îi dispută posesiunea sau Proprietatea colibei. Fără îndoială, un alt sălbatic mai puternic poate să îl alunge din colibă, însă acest lucru nu se poate petrece fără să indigneze şi să alarmeze întreg tribul. Tocmai acest abuz al forţei este cel care dă naştere la asocierea privind o convenţie, la *lege*, care pune forţa publică în serviciul Proprietăţii. Deci Legea ia naştere din Proprietate şi nu Proprietatea ia naştere din Lege.

Putem spune că principiul proprietăţii este recunoscut până şi

printre animale. Rândunica îşi îngrijeşte paşnic tânăra familie în cuibul pe care l-a construit prin eforturile sale.

Planta însăşi trăieşte şi se dezvoltă prin asimilare, prin *apropriere*. Ea *îşi apropriază* substanţele, gazele, sărurile care îi sunt la îndemână. Ar fi de-ajuns să fie întrerupt acest fenomen pentru ca aceasta să se usuce şi să dispară.

Omul de asemenea trăieşte şi se dezvoltă prin *apropriere*. Aproprierea este un fenomen natural, providenţial, esenţial vieţii, şi *proprietatea* nu este decât aproprierea devenită un drept prin muncă. Când munca a făcut *asimilabile*, *apropriabile* substanţe care anterior nu erau în această stare, chiar nu văd cum am putea pretinde că, de drept, fenomenul aproprierii trebuie să aibă loc în beneficiul unui alt individ decât cel care a executat munca.

Datorită acestor fapte primordiale, consecinţe necesare ale însăşi constituţiei omului, intervine Legea. Cum aspiraţia la viaţă şi dezvoltare îl poate face pe omul puternic să îl deposedeze pe omul slab, şi să îi violeze astfel dreptul la muncă, s-a convenit ca forţa tuturor să fie consacrată prevenirii şi reprimării violenţei. Misiunea Legii este deci să impună respectul Proprietăţii. Nu Proprietatea este convenţională, ci Legea.

Să cercetăm acum originea sistemului opus.

Toate constituţiile noastre trecute proclamă că *Proprietatea* este sacră, ceea ce pare să atribuie asocierii comune libera dezvoltare, atât a individualităţilor,cât şi a asociaţiilor particulare, prin muncă. Acest lucru implică faptul că Proprietatea este un drept anterior Legii, căci Legea nu ar avea alt obiect decât să garanteze *Proprietatea*.

Mă întreb însă dacă această declaraţie n-a fost introdusă în cartele[1] noastre în mod instinctiv, ca să zic aşa, cu titlul de frazeologie, de literă moartă, şi mai ales dacă ea stă la baza tuturor convingerilor sociale.

Or, dacă este adevărat, cum s-a spus, că literatura este expresia

[1] Carta din 4 iunie 1814, concedată de Ludovic al XVIII-lea de Bourbon (1814-1815/1815-1824) după Restaurarea monarhiei, şi Carta din 14 august 1830 proclamată de către Ludovic-Filip de Orléans (1830-1848) după Revoluţia din iulie şi abdicarea lui Carol al X-lea de Bourbon (1824-1830). Cartele reprezintă legile fundamentale ale regatului, însă spre deosebire de o constituţie ele nu se revendică din principiul suvernităţii poporului, ci din cel al suveranităţii monarhice (n. tr.).

societății, ne este permis să avem îndoieli în această privință; căci, cu siguranță, niciodată publiciştii, după ce au salutat respectuos principiul proprietății, nu au invocat mai mult intervenția legii, nu pentru a impune respectul Proprietății, ci pentru a modifica, altera, transforma, echilibra, pondera şi organiza proprietatea, creditul şi munca.

Or, acest lucru presupune faptul că se atribuie Legii, şi prin urmare Legislatorului, o putere absolută asupra persoanelor şi proprietăților.

Putem să fim mâhniți de acest lucru, dar nu putem fi surprinşi.

De unde ne extragem noi ideile în această privință şi până la noțiunea de *Drept*? Din cărțile latine, din Dreptul roman.

Nu am formulat o teorie proprie a Dreptului, dar îmi este de-ajuns să ştiu că aceasta este sursa teoriilor noastre pentru a afirma că ele sunt false. Romanii trebuiau să considere Proprietatea ca un fapt pur convențional, ca un produs, ca o creație artificială a Legii scrise. Evident, ei nu puteau să urce, aşa cum o face economia politică, până la constituția însăşi a omului şi să perceapă raportul şi înlănțuirea necesară care există între aceste fenomene: nevoi, facultăți, muncă şi proprietate. Ar fi fost un contrasens şi un suicid. Cum ar fi putut ei, care trăiau din jaf, ale căror proprietăți erau toate fructul spolierii, care îşi întemeiaseră mijloacele de existență pe munca sclavilor, cum ar fi putut ei, fără a zgudui fundamentele societății lor, să introducă în legislație această gândire, că adevăratul titlu de proprietate este munca ce l-a produs? Nu, nu puteau nici să o spună, nici să o gândească. Trebuiau să recurgă la această definiție empirică a proprietății, *jus utendi et abutendi*[1], definiție care nu are nicio relație cu efectele, cu cauzele sau cu originile; tocmai pentru că erau forțați să țină originile în umbră.

Este trist să ne gândim că ştiința Dreptului, la noi, în secolul al XIX-lea, este încă la stadiul ideilor pe care prezența Sclavului trebuie să le fi suscitat în antichitate; însă acest lucru este explicabil. Învățământul Dreptului este monopolizat în Franța, şi monopolul exclude progresul.

Este adevărat că juriştii nu constituie întreaga opinie publică; dar trebuie spus că educația universitară şi clericală pregăteşte minunat tinerii francezi să primească, în aceste materii, noțiunile false ale juriştilor, căci,

[1] „Drepul de a uza şi de a abuza" (n. tr.).

pentru a se asigura cât mai bine de acest lucru, ne aruncă pe toți, pentru zece din cei mai frumoși ani ai vieții noastre, în această atmosferă de război și sclavie care acoperea și penetra societatea romană.

Să nu fim deci surprinși a vedea reprodusă, în secolul al XVIII-lea, această idee romană conform căreia proprietatea este un fapt convențional și instituit legal; că, departe ca Legea să fie un corolar al Proprietății, Proprietatea este cea care este un corolar al Legii. Știm că, potrivit lui Rousseau, nu numai proprietatea, ci societatea întreagă era rezultatul unui contract, al unei *invenții* născute în mintea Legislatorului.

> Ordinea socială este un drept sacru care servește ca bază pentru toate celelalte. Totuși acest drept nu *vine deloc de la natură*. El este deci fondat pe convenții.

Astfel dreptul care servește de bază pentru toate celelate drepturi este pur *convențional*. Deci *proprietatea*, care este un drept posterior, este de asemenea *convențională*. *Ea nu vine de la natură*.

Robespierre[1] era înțesat de ideile lui Rousseau. În ceea ce zice elevul, se pot recunoaște teoriile și până și formele oratorice ale maestrului.

> Cetățeni, vă voi propune mai întâi câteva articole necesare pentru a completa teoria voastră asupra proprietății. Să nu alarmeze pe nimeni acest cuvânt. Suflete de noroi, care nu măsurați decât aurul, nu doresc să mă ating de averile voastre, oricât de impură este sursa acestora […]. Mie mi-ar plăcea mai mult să mă nasc în coliba lui Fabricius decât în palatul lui Lucullus etc.

Vreau să se observe aici că, atunci când se analizează noțiunea de proprietate, este irațional și periculos de a face din acest cuvânt sinonimul opulenței, și mai ales al opulenței dobândite injust.

Coliba lui Fabricius este o proprietate tot atât cât și palatul lui Lucullus. Dar să-mi fie permis de a face apel la atenția cititorului asupra

[1] Maximilien Robespierre (1758-1794), supranumit „Incoruptibilul", este unul dintre cei mai cunoscuți lideri ai Revoluției franceze, discipol al lui Rousseau, lider al Clubului iacobin, membru în Consiliul Salvării Naționale și responsabil în bună măsură de instaurarea Terorii (n. tr.).

frazei următoare care pune punct întregului sistem:

> Definind libertatea, această primă nevoie a omului, cel mai sacru dintre drepturi, ca fiind ceva ce ține de natură, am spus, pe bună dreptate, că ea are ca limită dreptul celuilalt. De ce nu ați aplicat acest principiu proprietății, care este o instituție socială, ca şi cum legile eterne ale naturii erau mai puțin inviolabile decât convențiile umane?

După aceste preambuluri, Robespierre stabileşte principiile în aceşti termeni:

> Articolul 1. Proprietatea este dreptul pe care îl are fiecare cetățean de a se bucura şi dispune de porțiunea de bunuri care îi este garantată *de lege*.
> Articolul 2. Dreptul de proprietate este mărginit, ca toate celelate drepturi, de obligația de a respecta drepturile celuilalt.

Astfel Robespierre pune în opoziție *Libertatea* şi *Proprietatea*. Sunt două drepturi de origini diferite: unul vine de la natură, celălalt este instituit social. Primul este *natural*, al doilea este *convențional*.

Limita uniformă pe care Robespierre o pune acestor două drepturi ar fi trebuit, îmi pare, să-i inducă ideea că ele au aceeaşi sursă. Fie că e vorba de libertate sau de proprietate, a respecta dreptul celuilalt nu înseamnă a distruge sau a altera dreptul, ci a-l recunoaşte şi a-l confirma. Tocmai pentru că proprietatea este un drept anterior legii, ca şi libertatea, atât unul cât şi celălalt nu există decât cu condiția de a respecta dreptul celuilalt şi legea are ca misiune de a impune repectarea acestei limite, ceea ce înseamnă a recunoaşte şi a menține principiul însuşi.

Oricum ar fi, este sigur că Robespierre, după exemplul lui Rousseau, considera că proprietatea este instituție socială, o convenție. Nu o ataşa deloc veritabilului său titlu, care este munca. Este dreptul, spunea el, de a dispune de porțiunea de bunuri *garantată de lege*. Nu e nevoie să amintesc aici că prin intermediul lui Rousseau şi Robespierre noțiunea romană de proprietate s-a transmis tuturor şcolilor noastre intitulate socialiste. Ştim că primul volum al lui Louis Blanc[1], asupra Revoluției, este un ditiramb adus

[1] Louis Blanc (1811-1882), autor şi politician socialist francez. Ca membru în Guvernul provizoriu instaurat după februarie 1848, Louis Blanc promovează dreptul la muncă

filozofului Genevei şi şefului Convenţiei.

Astfel, această idee că dreptul de proprietate este o instituţie socială, că este o invenţie a legislatorului, o creaţie a legii – cu alte cuvinte, că este necunoscut omului în *starea de natură* – această idee, zic eu, s-a transmis de la romani până la noi, prin intermediul învăţământului juridic, studiilor clasice, al publiciştilor secolului al XVIII-lea, al revoluţionarilor din ’93 şi al organizatorilor moderni.

Să trecem acum la consecinţele celor două sisteme pe care tocmai le-am pus în opoziţie, şi să începem cu sistemul juriştilor.

Cea dintâi consecinţă este de a deschide un câmp fără limite imaginaţiei utopiştilor.

Acest lucru este evident. Odată ce am declarat de principiu că Proprietatea îşi datorează existenţa Legii, există atâtea moduri posibile de organizare a muncii câte legi posibile există în mintea visătorilor. Odată ce am declarat de principiu că legislatorul este însărcinat să aranjeze, să combine şi să fasoneze după bunul plac persoanele şi proprietăţile, nu există margini pentru modurile imaginabile în care persoanele şi proprietăţile vor putea fi aranjate, combinate şi fasonate. În acest moment, există cu siguranţă în circulaţie, în Paris, mai mult de cinci sute de proiecte de organizare a muncii, fără a număra un număr egal de proiecte de organizare a creditului. Fără îndoială aceste planuri sunt contradictorii între ele, dar toate au în comun faptul de a se baza pe acest mod de gândire: Legea creează dreptul de proprietate; legislatorul dispune ca un stăpân absolut de muncitori şi de roadele muncii lor.

Printre aceste proiecte, cele care au atras cel mai mult atenţia publică sunt proiectele lui Fourrier, Saint-Simon, Owen, Cabet sau Louis Blanc[1]. Însă ar fi o nebunie să crezi că nu există decât aceste cinci moduri de organizare. Numărul lor este nelimitat. Fiecare dimineaţă ar putea da

şi adoptarea unei legislaţii a muncii în Adunarea Naţională; tot el este responsabil pentru experimentul Atelierelor Naţionale din Paris, întreprinderi publice create pentru a da de lucru muncitorilor şomeri din capitala franceză; după revolta acestora din urmă, în data de 15 mai 1848, Louis Blanc este nevoit sa plece în exil la Londra, iar dreptul la muncă şi majoritatea legislaţiei muncii promovată de el sunt abolite (n. tr.).

[1] Gânditori şi activişti socialişti din prima jumătate a secolului al XIX-lea, reprezentanţi a ceea ce Karl Marx va denumi ulterior „Şcoala socialismului utopic” (n. tr.).

naştere unui nou mod, mai seducător decât cel din ajun, şi vă las să vă gândiţi ce se va întâmpla cu umanitatea dacă, atunci când una dintre aceste invenţii i-ar fi impusă, se va găsi deodată una mai specioasă. Ea va fi redusă la alternativa de a schimba în fiecare dimineaţă modul său de existenţă sau de a persevera pentru totdeauna pe o cale recunoscută falsă prin simplul fapt că a călcat pe această cale.

O a doua consecinţă constă în a excita setea de putere în toţi visătorii. Îmi imaginez organizarea muncii. A-mi expune sistemul şi a aştepta ca oamenii să-l adopte dacă este bun ar presupune că principiul de acţiune este în ei. Dar în sistemul pe care îl examinez, principiul de acţiune rezidă în Legislator. „Legislatorul", cum zice Rousseau, „trebuie să se simtă în stare să transforme natura umană." Deci, eu trebuie să aspir la a deveni legislator pentru a impune ordinea socială pe care o inventez.

Este clar pe de altă parte că sistemele care au ca bază această idee că dreptul de proprietate este o instituţie socială, sfârşesc toate în privilegiul cel mai concentrat sau în comunismul cel mai integral, conform bunelor sau relelor intenţii ale legislatorului. Dacă are dorinţe sinistre, se va servi de lege pentru a îmbogăţi pe unii pe cheltuiala tuturor. Dacă ascultă de sentimente filantropice, va dori să egalizeze bunăstarea, şi, pentru acest lucru, se va gândi să stipuleze în favoarea fiecăruia o participare legală şi uniformă la produsele create. Rămâne de văzut dacă, în această situaţie, crearea produselor este posibilă.

În această privinţă, Luxembourg-ul[1] ne-a prezentat recent un spectacol cu adevărat extraordinar. Nu s-a auzit, în plin secol al XIX-lea, câteva zile după revoluţia din Februarie, făcută în numele libertăţii, un om mai puternic decât un ministru, un membru al guvernului provizoriu, un oficial îmbrăcat cu o autoritate revoluţionară şi nelimitată, întrebând rece dacă, în repartiţia salariilor, este bine de a ţine cont de forţa, talentul, activitatea, abilitatea muncitorului, adică de bogăţia produsă; sau dacă, neţinând cont de aceste virtuţi personale, nici de efectul lor util, nu ar fi mai bine să se dea de acum înainte la toată lumea o remuneraţie uniformă? O întrebare care se reduce în fond la următoarea: un metru de draperie dus la piaţă de către un leneş se va vinde la acelaşi preţ ca doi metri

[1] Palais de Luxembourg, sediul Adunării Naţionale (n. tr.).

oferiți de un om muncitor? Şi, lucru care întrece orice credință, acest om a proclamat că ar prefera uniformitatea profiturilor, oricare ar fi munca oferită la vânzare, şi a hotărât astfel, în înțelepciunea sa, că, deşi *doi* sunt *doi* prin natură, nu vor mai fi decât *unul* prin lege.

Iată unde ajungem când plecăm de la ideea că legea este mai puternică decât natura.

Auditoriul, după câte se pare, a înțeles că însăşi constituția omului se revoltă împotriva unui astfel de arbitrariu; că niciodată nu s-ar fi putut face ca un metru de draperie să dea naştere la aceeaşi remunerație ca doi metri. Că dacă ar fi aşa, concurența pe care vrem să o nimicim ar fi fost înlocuită de o altă concurență, de o mie de ori mai funestă; că fiecare ar fi muncit mai puțin, ar fi depus cea mai mică activitate, căci, prin lege, recompensa ar fi întotdeauna garantată şi egală pentru toți.

Dar cetățeanul Blanc prevăzuse obiecția, şi, pentru a preveni acest blând *farniente*, vai! atât de natural omului, când munca nu este remunerată, şi-a închipuit ca în fiecare comună să fie ridicat un *stâlp* unde să fie înscrise numele leneşilor. Dar nu a spus dacă vor fi existând şi inchizitori pentru a descoperi păcatul lenei, tribunale pentru a-l judeca, şi jandarmi pentru a executa sentința. Trebuie remarcat că utopiştii nu se preocupă niciodată de imensa maşinărie guvernamentală fără de care nu poate fi pusă în mişcare mecanica lor legală.

Cum delegații de la Luxembourg se arătau întrucâtva neîncrezători, a apărut cetățeanul Vidal, secretarul cetățeanului Blanc, care a desăvârşit gândirea maestrului. După exemplul lui Rousseau, cetățeanul Vidal îşi propune nimic mai puțin decât să schimbe natura omului şi legile Providenței.

I-a plăcut Providenței să plaseze în individ *nevoile* şi consecințele lor, *facultățile* şi consecințele lor, creând astfel *interesul personal*, altfel spus, instinctul de conservare şi dragostea de dezvoltare ca marele resort al umanității. Domnul Vidal vrea să schimbe toate acestea. A privit lucrarea lui Dumnezeu şi a văzut că nu este bună. Prin urmare, plecând de la acest principiu că legea şi legislatorul pot totul, va suprima, prin decret, *interesul personal*. Îl înlocuieşte cu *angajamentul de onoare*. Oamenii nu vor mai munci pentru a trăi, pentru a face să trăiască şi a creşte familiile lor, ci pentru a asculta de *angajamentul de onoare*, pentru a evita fatalul *stâlp*,

ca şi cum acest nou mobil nu era doar un *interes personal* de altă speță.

Domnul Vidal citează fără încetare că angajamentul de onoare face să existe armatele. Dar, vai! trebuie spus totul, şi dacă vrem să înregimentăm muncitorii, să ni se spună deci dacă Codul militar, cu cele 30 de cazuri de pedeapsă cu moartea ale sale, va deveni Codul muncii?

Un efect chiar mai frapant al principiului funest pe care mă străduiesc să-l combat aici este incertitudinea pe care o ține totdeauna suspendată, precum sabia lui Damocles, asupra muncii, capitalului, comerțului şi industriei; şi acest lucru este atât de grav încât îndrăznesc să cer toată atenția cititorului.

Într-o țară ca Statele Unite, unde dreptul de Proprietate este plasat deasupra Legii, unde forța opiniei publice nu are ca misiune decât a impune respectul față de acest drept natural, fiecare îşi poate consacra cu toată încrederea capitalul şi brațele sale producției. Nu trebuie să se teamă că planurile sale vor fi dintr-o clipă într-alta bulversate de puterea legislativă.

Dar când, dimpotrivă, declarând ca principiu că nu munca, ci Legea este fundamentul Proprietății şi se admite ca toți intriganții utopişti să îşi impună combinațiile lor, de o manieră generală şi prin autoritatea decretelor, cine nu vede că întoarcem împotriva progresului industrial întreaga prevedere şi prudență pe care natura a pus-o în inima omului?

Care este în acest moment curajosul speculator care ar îndrăzni să ridice o uzină sau să pornească o întreprindere? Ieri se decretează că nu va fi permis a munci decât un număr determinat de ore. Astăzi se decretează că salariul unui anumit tip de muncă va fi fixat; cine poate prevedea decretul de mâine, cel de poimâine, cele din zilele următoare? Din moment ce legislatorul se plasează la această distanță incomensurabilă de ceilalți oameni; din moment ce crede, cu toată conştiința, că poate să dispună de timpul lor, de munca lor, de tranzacțiile lor, de toate lucrurile care sunt *Proprietăți*, care om, de oriunde din țară, are cea mai mică idee despre poziția forțată în care Legea îl va plasa mâine pe el şi profesia lui? Şi, în aceste condiții, cine poate şi vrea să întreprindă ceva?

Nu neg că, printre nenumăratele sisteme cărora acest fals principiu le dă naştere, un mare număr, cel mai mare număr chiar, pleacă de la intenții binevoitoare şi generoase. Dar ceea ce suscită teamă este principiul

însuşi. Scopul manifest al fiecărei combinaţii particulare este de a egaliza prosperitatea. Dar efectul cel mai evident al principiului pe care se întemeiază aceste combinaţii este de a egaliza sărăcia; nu zic destul; presupune a coborî la rangul mizerabililor familiile înstărite, şi a decima prin boli şi inaniţie familiile sărace.

Mărturisesc că sunt îngrozit pentru viitorul ţării mele când mă gândesc la gravitatea dificultăţilor financiare pe care acest periculos principiu vine să le agraveze şi mai mult.

Pe 24 februarie[1], am găsit un buget care depăşeşte proporţiile pe care Franţa le poate atinge în mod rezonabil; şi, în plus, conform ministrului actual de finanţe, datorii de aproape un milliard cu scadenţă imediată. De la această situaţie, deja atât de alarmantă, cheltuielile au crescut continuu, iar veniturile s-au diminuat fără încetare.

Şi asta nu este totul. S-au aruncat publicului, cu o risipă fără măsură, două feluri de promisiuni. După unele, îl vom pune în posesia unei mulţimi fără număr de instituţii binefăcătoare, dar costisitoare. După altele, vom suprima toate impozitele. Astfel, pe de-o parte, se vor înmulţi creşele, azilurile, şcolile primare, şcolile secundare gratuite, atelierele de muncă, casele de pensii ale industriei. Se vor indemniza proprietarii de sclavi; vor fi despăgubiţi sclavii înşişi; statul va întemeia instituţii de credit; va împrumuta muncitorilor instrumente de muncă; dublează armata, reorganizează marina etc., şi, pe de altă parte, suprimă impozitul pe sare, dările şi toate contribuţiile cele mai impopulare.

Cu siguranţă, orice idee ne-am face despre resursele Franţei, se va admite cel puţin că trebuie ca aceste resurse să se dezvolte pentru a face faţă acestei duble întreprinderi, atât de gigantică şi, în aparenţă, atât de contradictorie.

Dar iată că în mijlocul acestei mişcări extraordinare, şi care ar

[1] Data de 24 februarie 1848 marchează abdicarea regelui Ludovic-Filip de Orléans şi proclamarea celei de-a Doua Republici franceze. Guvernul provizoriu instalat în aceeaşi zi, şi în care Louis Blanc este membru, adoptă în cursul lunilor februarie, martie şi aprilie o serie întreagă de măsuri pro-socialiste (printre care, instituirea unui drept la muncă, a zilei legale de muncă de 10 ore sau a unor Ateliere Naţionale pentru muncitori). La costurile acestora se referă Bastiat când vorbeşte de creşterea continuă a cheltuielilor publice după 24 februarie (n. tr.).

putea fi considerată ca fiind deasupra forţelor umane, chiar şi atunci când toate energiile ţării ar fi îndreptate către munca productivă, se ridică un strigăt: *Dreptul de proprietate este o creaţie a legii*. Ca urmare, legislatorul poate să emită în fiecare moment, şi conform teoriilor sistematice cu care îi este înţesată, mintea decrete care bulversează toate combinaţiile industriei. Muncitorul nu este proprietarul unui lucru sau al unei valori pentru că a creat-o prin muncă, ci pentru că legea de azi i-o garantează. Legea de mâine poate retrage această garanţie, şi atunci proprietatea nu mai este legitimă.

Întreb, ce se poate întâmpla ca urmare a acestui lucru? Capitalul şi munca se înspăimântă; ele nu mai pot conta pe viitor. Capitalul, sub lovitura unei astfel de doctrine, se va ascunde, va dezerta, se va nimici. Şi ce se va întâmpla atunci cu muncitorii, aceşti muncitori pentru care profesaţi o afecţiune atât de vie, atât de sinceră, dar atât de puţin luminată? Vor fi ei mai bine hrăniţi când producţia agricolă va fi oprită? Vor fi ei mai bine îmbrăcaţi când nimeni nu va îndrăzni să deschidă o fabrică? Vor avea ei mai multe locuri de muncă atunci când capitalurile vor fi dispărut?

Şi impozitul, de unde îl veţi mai obţine? Şi finanţele, cum se vor mai restabili ele? Cum veţi mai plăti armata? Cum vă veţi mai achita datoriile? Cu ce bani veţi împrumuta instrumentele de muncă? Cu ce resurse veţi susţine aceste instituţii caritabile, atât de uşor de decretat?

Mă grăbesc să abandonez aceste triste consideraţii. Îmi rămâne să examinez în privinţa consecinţelor sale principiul opus celui care prevalează astăzi, principiul economic, principiul care derivă dreptul de proprietate din muncă şi nu din lege, principiul care spune: proprietatea există înainte de Lege; legea nu are altă misiune decât să impună respectarea proprietăţii oriunde există ea, oriunde se formează ea, în orice fel a creat-o cel care a muncit, izolat sau în asociere cu alte persoane, cu condiţia să fi respectat dreptul celuilalt.

Mai întâi, cum principiul juriştilor include în mod virtual sclavia, cel al economiştilor conţine *libertatea*. Proprietatea, dreptul de a te bucura de rodul muncii tale, dreptul de a munci, de a te dezvolta, de a-ţi exercita facultăţile, aşa cum crezi de cuviinţă, fără ca statul să intervină altfel decât prin acţiunea sa protectoare, înseamnă libertate. Şi nu pot încă să înţeleg de ce numeroşii partizani ai sistemelor opuse lasă să subziste pe drapelul

Republicii cuvântul libertate. Se spune că unii dintre ei l-au şters pentru a-l înlocui cu cuvântul *solidaritate*. Aceştia sunt cei mai sinceri şi mai consecvenţi. Numai că ar fi trebuit să spună *comunism*, şi nu *solidaritate*, căci solidaritatea intereselor, ca şi proprietatea, există în afara legii.

Acest principiu implică pe deasupra unitate. Aşa cum am văzut deja, dacă legislatorul creează dreptul de proprietate, există atâtea moduri de a exista ale proprietăţii câte erori pot exista în mintea utopiştilor, adică un infinit. Dacă, dimpotrivă, dreptul de proprietate este un fapt providenţial, anterior oricărei legislaţii umane şi pe care legislaţia are ca scop să îl facă respectat, nu există loc pentru niciun alt sistem.

Mai înseamnă în plus securitate, şi acest lucru este absolut evident: să fie bine recunoscut în sânul unui popor că fiecare trebuie să îşi producă propriile mijloace de existenţă, dar şi că fiecare are un drept anterior şi superior legii asupra roadelor muncii sale; că legea umană nu a fost necesară şi n-a intervenit decât pentru a garanta fiecăruia libertatea de a munci şi proprietatea roadelor sale; este evident că un viitor de securitate deplină se deschide în faţa umanităţii. Ea nu trebuie să se mai teamă că puterea legislativă vine, decret după decret, să-i oprească eforturile, să-i stânjenească combinaţiile, să-i deruteze prevederea. La adăpostul acestei securităţi, capitalurile se vor forma rapid. Creşterea rapidă a capitalurilor este la rândul său motivul unic al creşterii valorii muncii. Clasele muncitoare vor fi deci într-o stare fericită; ele însele vor concura la formarea noilor capitaluri. Ele vor fi capabile într-o măsură mai mare de a se elibera de munca salarială, de a se asocia în întreprinderi, de a întemeia propriile întreprinderi, de a-şi recâştiga demnitatea.

În sfârşit, principiul etern că statul nu trebuie să fie producător, ci să procure securitate producătorilor, antrenează în mod necesar economie şi ordine în finanţele publice; prin urmare, numai acest principiu face posibilă o bună şi justă repartiţie a impozitului.

Într-adevăr, statul, să nu uităm niciodată, nu are resurse proprii. Nu are nimic, nu posedă nimic în afară de ceea ce ia de la muncitori. Atunci când se amestecă în toate, înlocuieşte activitatea privată cu trista şi costisitoarea activitate desfăşurată din banii săi. Dacă s-ar recunoaşte, ca în Statele Unite, că misiunea statului este de a procura tuturor o securitate deplină, această misiune ar putea fi îndeplinită cu câteva sute de milioane.

Graţie acestei economii, combinată cu prosperitatea industrială, va fi în sfârşit posibil să fie înfiinţat impozitul direct, unic, lovind exclusiv *proprietatea realizată* de orice natură.

Dar pentru asta, trebuie aşteptat ca experienţe probabil crude să diminueze puţin credinţa noastră în Stat şi să o mărească pe aceea în Umanitate.

Voi încheia cu câteva cuvinte asupra *Asociaţiei pentru Libertatea Schimburilor*[1]. I s-a reproşat mult acest titlu. Avdersarii săi s-au bucurat, partizanii săi s-au mâhnit de ceea ce ce atât unii cât şi ceilalţi considerau ca fiind o greşeală.

> „De ce semănaţi în felul acesta nelinişte? spuneau aceştia din urmă. De ce înscrieţi pe drapelul vostru un *principiu*? De ce nu vă mărginiţi să reclamaţi în ceea ce priveşte tarifele vamale aceste modificări înţelepte şi prudente pe care timpul le-a făcut necesare şi cărora experienţa le constată oportunitatea?"

De ce? Pentru că, în ochii mei cel puţin, niciodată liberul schimb n-a fost o chestiune de vamă şi de tarif, ci o chestiune de drept, de justiţie, de ordine publică, de Proprietate. Pentru că privilegiul, sub orice formă se manifestă, implică negarea sau disprețul proprietăţii; pentru că intervenţia statului pentru a nivela averile, pentru a creşte partea unora pe cheltuiala altora, înseamnă comunism, tot aşa cum o picătură de apă este apă ca şi întreg Oceanul; pentru că am prevăzut că, odată pus sub îndoială principiul proprietăţii sub o anumită formă, nu va trece mult timp până ce acesta va fi atacat sub mii de diverse alte forme; pentru că nu mi-am părăsit solitudinea pentru a urmări o modificare parţială a tarifelor, care ar fi implicat adeziunea mea la această falsă noţiune conform căreia *legea este anterioară proprietăţii*, ci pentru a zbura în ajutorul principiului opus, compromis de regimul protecţionist; pentru că eram convins că proprietarii

[1] *Association pour la liberté des échanges* este fondată de Bastiat în februarie 1846 la Bordeaux, după modelul *Ligii împotriva legii cerearelor* (*Anti-Corn Law League*) creată în Marea Britanie de John Bright şi Richard Cobden. Organizaţia se va extinde ulterior în mai multe departamente şi începând cu 29 noiembrie 1845 va publica săptămânalul *Le Libre Échange*, sub redacţia lui Bastiat până în 13 februarie 1848 (n. tr.).

funciari şi capitaliştii sădiseră ei înşişi, în chestiunea tarifelor, germenii acestui *comunism* care îi înspăimântă acum, pentru că cereau *legii* suplimente de profit în prejudiciul claselor muncitoare. Vedeam că aceste clase nu vor întârzia să reclame de asemenea, în virtutea egalităţii, beneficiul *legii aplicate să niveleze prosperitatea*, ceea ce înseamnă *comunism*.

Să se citească primul document emanat de la Asociaţia noastră, programul redactat într-o şedinţă pregătitoare, în 10 mai 1846; vă veţi convinge care a fost gândirea noastră dominantă:

> Schimbul este un drept natural ca şi Proprietatea. Orice cetăţean care a creat sau a achiziţionat un produs trebuie să aibă opţiunea sau de a-l aplica imediat la propriul uz, sau de a-l ceda oricui de pe suprafaţa globului care consimte să îi dea în schimb obiectul dorinţelor sale. A-l priva de această facultate, când nu face uz de nimic contrar ordinii publice sau bunelor moravuri, şi numai pentru a satisface convenienţa unui alt cetăţean, înseamnă a legitima o spoliere, a răni legea dreptăţii.
>
> Înseamnă pe deasupra a viola condiţiile ordinii; căci ce ordine poate să existe în sânul unei societăţi în care fiecare industrie, ajutată în acest scop de lege şi de forţa publică, îşi caută succesele în oprimarea succeselor tuturor celorlalţi?

Plasam chestiunea mult deasupra tarifelor încât adăugam:

> Subsemnaţii nu contestă societăţii dreptul de a stabili, asupra mărfurilor care trec frontiera, taxe destinate cheltuielilor comune, cu condiţia ca ele să fie determinate de nevoile Trezoreriei.
>
> Dar imediat ce taxa, pierzându-şi caracterul fiscal, are ca scop de a respinge produsul străin, în detrimentul fiscului însuşi, pentru a ridica artificial preţul produsului naţional similar, şi de a jefui astfel comunitatea spre profitul unei clase, din acest moment se manifestă Protecţionismul, sau mai degrabă Spolierea, şi acesta este principiul pe care Asociaţia aspiră să-l ruineze în spirite şi să-l şteargă complet din legile noastre.

Cu siguranţă, dacă nu am fi urmărit decât o modificare imediată a tarifelor, dacă am fi fost, cum s-a pretins, agenţii anumitor interese comerciale, ne-am fi păzit să înscriem pe drapelul nostru un cuvânt care

implică un principiu. Credeți că nu am presimțit obstacolele pe care ni le-ar ridica această declarație de război la adresa injustiției? Nu ştiam eu foarte bine că ocolind, ascunzând, acoperind jumătate din gândirea noastră am fi ajuns mai devreme la o astfel de victorie parțială? Dar cât ar fi degajat şi protejat aceste triumfuri, de altfel efemere, principiul Proprietății, pe care noi înşine l-am fi ținut în umbră şi scos înafara cauzei?

O repet, ceream abolirea regimului protecționist, nu ca o bună măsură guvernamentală, ci ca o măsură de justiție, ca realizarea libertății, o consecință riguroasă a unui drept superior legii. Ceea ce doream în fond, nu trebuia să disimulăm în formă.

Se apropie timpul când se va recunoaşte că am avut dreptate de a nu consimți să punem în titulatura Asociației noastre un artificiu, o capcană, o surpriză, un echivoc, ci expresia sinceră a unui principiu etern de ordine şi justiție, căci nu există putere decât în principii; ele singure sunt flacăra inteligențelor, punctul de raliere al convingerilor rătăcite.

În timpurile din urmă, o tresărire universală a parcurs, ca un fior de spaimă, întreaga Franță. Doar la auzul cuvântului *comunism*, toate existențele s-au alarmat. Văzând cum apar în ziua mare şi aproape oficial sistemele cele mai ciudate; văzând cum se succed decrete subversive, care pot fi urmate de decrete încă şi mai subversive, fiecare s-a întrebat pe ce cale mergem. Capitalurile s-au înspăimântat, creditele au fugit, munca a fost suspendată, fierăstrăul şi ciocanul s-au oprit la mijlocul operei lor, ca şi cum un curent electric funest şi universal ar fi paralizat dintr-o dată inteligențele şi brațele. Şi de ce? Pentru că principiul proprietății, deja compromis, în esență, de către regimul protecționist, a resimțit noi zguduiri, consecințe ale celei dintâi; pentru că intervenția Legii în materie de industrie, *şi ca mijloc de a pondera valorile şi de a echilibra avuțiile*, intervenție a cărei primă manifestare a fost regimul protecționist, amenință să se manifeste sub mii de forme cunoscute sau necunoscute. Da, o zic cu glas tare, proprietarii funciari, cei care sunt considerați proprietari prin excelență, sunt cei care au zguduit principiul proprietății pentru că ei au făcut apel *la lege* pentru a da terenurilor şi produselor lor o valoare falsă. Capitaliştii sunt cei care au sugerat ideea nivelării averilor *prin lege*. *Protecționismul* a fost precursorul *comunismului*; ba mai mult zic, i-a fost prima manifestare. Căci, ce cer astăzi clasele în nevoie? Ele nu cer altceva

decât ceea ce au cerut şi au obţinut capitaliştii şi proprietarii funciari. Ele cer *intervenţia legii* pentru a pondera, echilibra, egaliza avuţiile. Ceea ce ei au făcut prin vamă, ele vor să facă prin alte instituţii; însă principiul este tot acelaşi, *a lua pe căi legislative unora pentru a da altora*; şi, desigur pentru că voi, proprietarii şi capitaliştii, sunteţi cei care aţi făcut ca acest principiu să fie admis, să nu protestaţi cu surprindere dacă şi cei mai nefericiţi vor şi ei să beneficieze de el. Ei au cel puţin o îndreptăţire pe care voi nu o aveaţi.

Dar se deschid în sfârşit ochii, se vede către ce prăpastie ne împinge această primă atingere adusă condiţiilor esenţiale ale oricărei securităţi sociale. Nu este oare aceasta o teribilă lecţie, o dovadă sensibilă a înlănţuirii de cauze şi efecte prin care a apărut într-un timp îndelungat justiţia retribuţiilor providenţiale, a vedea astăzi bogaţii înspăimântându-se în faţa invaziei unei false doctrine căreia ei înşişi i-au pus bazele injuste şi ale cărei consecinţe credeau că le puteau face în mod paşnic să funcţioneze numai spre profitul lor? Da, prohibiţionişti, voi aţi fost promotorii comunismului. Da, proprietari, voi aţi distrus în spirite adevărata noţiune de Proprietate.

Această noţiune este dată de Economia politică şi voi aţi proscris Economia politică pentru că, în numele dreptului de proprietate, ea combătea nedreptele voastre privilegii. Şi când şcolile moderne, aceste şcoli care vă înspăimântă atât de mult, au luat puterea, la ce s-au gândit ele, ca şi voi, prima dată? Să suprime Economia politică, căci ştiinţa economică este un protest perpetuu împotriva acestei *nivelări legale* pe care voi aţi căutat-o şi pe care alţii o caută astăzi după exemplul vostru. Aţi cerut Legii alt lucru şi mai mult decât trebuie cerut Legii, alt lucru şi mai mult decât Legea poate să ofere. I-aţi cerut nu securitatea (ar fi fost dreptul vostru), ci *plus-valoarea* a ceea ce vă aparţine, ceea ce nu putea să vă fie acordat fără a aduce atingere drepturilor celuilalt. Şi acum, nebunia pretenţiilor voastre a devenit nebunia universală. Şi dacă doriţi să exorcizaţi furtuna care ameninţă să vă înghită, nu vă rămâne decât o resursă. Recunoaşteţi-vă eroarea; renunţaţi la privilegiile voastre; faceţi ca Legea să reintre în atribuţiile sale; reînchideţi Legislatorul în rolul său. Ne-aţi neglijat, ne-aţi atacat, pentru că nu ne înţelegeaţi, fără îndoială. Aşa cum aţi deschis prăpastia cu propriile voastre mâini, grăbiţi-vă să vă alăturaţi

nouă, în propaganda noastră în favoarea dreptului de proprietate, dând acestui cuvânt, repet, semnificaţia sa cea mai largă, incluzând aici şi facultăţile omului şi tot ceea ce reuşesc ele să producă, fie că e vorba de muncă sau de schimb.

Doctrina pe care o apărăm suscită o anumită neîncredere datorită extremei sale simplităţi; ea se mărgineşte să ceară legii Securitate pentru toţi. Ne este greu să credem că mecanismul guvernamental ar putea fi redus la aceste proporţii. Mai mult, cum această doctrină închide *Legea* în limitele *Justiţiei universale*, îi reproşăm că exclude *Fraternitatea*. Economia politică nu acceptă o astfel de acuzaţie. Acesta va fi obiectul unui viitor articol[1].

[1] Vezi *Justiţie şi fraternitate* (n. a.).

Justiție şi fraternitate*

Şcoala economistă este în opoziție, într-o mulțime de puncte, cu numeroasele Şcoli socialiste, care îşi spun mai *avansate* şi care sunt, o recunosc cu plăcere, mai active şi mai populare. Avem ca adversari (nu vreau să spun ca detractori) pe comunişti, fourrierişti, owenişti, pe Cabet, L. Blanc, P. Leroux şi mulți alții.

Ceea ce este singular este că aceste şcoli diferă între ele cel puțin la fel de mult pe cât diferă față de noi. Trebuie deci, mai întâi, ca ele să admită un principiu comun tuturor, pe care noi nu îl admitem; apoi ca acest principiu să se preteze la diversitatea infinită pe care o vedem între ele.

Cred că ceea ce ne separă în mod radical este următorul lucru: Economia politică conchide că nu trebuie cerut *legii* decât Justiția universală.

Socialismul, în numeroasele sale ramuri, şi prin aplicații al căror număr este în mod natural nedefinit, cere în plus *legii* realizarea dogmei Fraternității.

Or, ce s-a întâmplat? Socialismul admite, împreună cu Rousseau, că întreaga ordine socială este în Lege. Se ştie că Rousseau punea la baza societății un contract. Louis Blanc, de la primele pagini ale cărții sale asupra Revoluției, afirmă: „Principiul fraternității este cel care, privind ca solidari membrii marii familii, tinde să organizeze într-o zi societățile, *opere ale omului*, după modelul corpului uman, operă a lui Dumnezeu."

Plecând de la acest punct, că societatea este opera omului, opera legii, socialiştii trebuie să inducă faptul că nimic nu există în societate care să nu fi fost ordonat şi aranjat mai înainte de către Legislator.

* Apărut în numărul din 15 iunie 1848 al *Journal des économistes;* reprodus după textul din ediția originală în şapte volume a Operelor Complete Frédéric Bastiat, apărută în anul 1863, tom. V, *Ce qu'on voit et ce qu'on ne voit pas*, pp. 336-392, disponibil on-line grație Cercle Bastiat (www.bastiat.org).

Deci, văzând că Economia politică se mărgineşte să ceară *legii* Justiţie peste tot şi pentru toţi, Justiţie universală, ei au crezut că nu admite Fraternitatea în relaţiile sociale.

Raţionamentul este strâns. „Deoarece societatea este cuprinsă în întregime în lege, afirmă aceştia, şi pentru că nu cereţi legii decât justiţie, excludeţi deci fraternitatea din lege şi, prin urmare, din societate".

De aici aceste imputaţii de rigiditate, de răceală, de duritate, de uscăciune, care s-au acumulat cu privire la ştiinţa economică şi la cei care o profesează.

Dar este oare premisa majoră admisibilă? Este oare adevărat că întreaga societate este cuprinsă în lege? Se va vedea imediat că, dacă acest lucru nu este adevărat, toate aceste imputaţii se prăbuşesc.

Ei, bine! A spune că legea pozitivă, care acţionează întotdeauna cu autoritate, pe cale de constrângere, sprijinită de forţa coercitivă, având ca sancţiune baioneta şi celula, ajunge întotdeauna la o clauză penală; a spune că legea care nu decretează nici afecţiunea, nici amiciţia, nici dragostea, nici abnegaţia, nici devotamentul, nici sacrificiul, nu poate cu atât mai mult să decreteze ceea ce le rezumă pe toate, Fraternitatea, înseamnă oare a nimici sau a nega aceste nobile atribute ale naturii noastre? Cu siguranţă, nu; înseamnă a spune că societatea este mai vastă decât legea; că un mare număr de acte că o mulţime de sentimente se îndeplinesc înafara şi deasupra legii.

În ceea ce mă priveşte, protestez din toate puterile în numele ştiinţei împotriva acestei interpretări mizerabile conform căreia, deoarece recunoaştem legii o limită, suntem acuzaţi că negăm tot ceea ce este dincolo de această limită. Ah! Fie că suntem sau nu crezuţi, şi noi salutăm cu elan acest cuvânt, Fraternitate, căzut acum optsprezece secole din vârful muntelui sfânt şi înscris pentru totdeauna pe drapelul nostru republican. Şi noi dorim să vedem indivizii, familiile, naţiunile asociindu-se, întrajutorându-se, sprijinind-se reciproc în chinuitoarea călătorie a vieţii muritoare. Şi noi simţim că ne bate inima şi ne curg lacrimile la auzul acţiunilor generoase, fie că ele strălucesc în viaţa cetăţenilor simpli, apropie şi aduc laolaltă clase diverse, sau mai ales dacă ele împing înainte popoarele predestinate avanposturilor progresului şi civilizaţiei.

Şi ne va reduce oare ea la a vorbi despre noi înşine? Ei bine, să ne scrutăm actele. Cu siguranță, vrem desigur să admitem că aceşti numeroşi publiciști care, în zilele noastre, vor să înăbuşe în inima omului până şi sentimentul interesului, care se arată atât de nemiloşi față de ceea ce ei numesc individualism, a căror gură se umple fără încetare de cuvintele devotament, sacrificiu, fraternitate; vrem desigur să admitem că ascultă în mod sublim exclusiv de aceste mobiluri pe care le recomandă altora, că dau exemple tot atât cât dau sfaturi, că au avut grijă să își pună conduita în armonie cu doctrinele lor; vrem desigur să îi credem pe cuvânt că sunt plini de dezinteres şi de milă; dar, în sfârşit, ne va fi permis să spunem că în această privință nu ne temem de o comparație.

Fiecare dintre aceşti Decius[1] are un plan care trebuie să realizeze fericirea umanității şi toți au aerul de a spune că, dacă îi combatem, este pentru că ne este teamă pentru averea noastră sau pentru alte avantaje sociale. Nu; îi combatem deoarece considerăm ideile lor false, iar proiectele lor tot atât de puerile pe cât sunt de dezastruoase. Căci dacă ni s-ar fi demonstrat că se poate face să coboare pentru totdeauna fericirea pe pământ printr-o organizare factice, există printre noi unii care, deşi economişti, ar semna cu bucurie acest decret cu ultima picătură din sângele lor.

Dar nu ni s-a demonstrat că fraternitatea ar putea fi impusă. Însuşi faptul că, oriunde se manifestă, ea suscită atât de viu simpatia noastră, se datorează faptului că ea acționează în afara oricărei constrângeri legale. Fraternitatea este spontană sau nu este deloc. A o decreta înseamnă a o nimici. *Legea* poate foarte bine să *forțeze* omul să rămână drept; ar încerca în van să îl *forțeze* să rămână devotat.

În rest, nu eu sunt cel care a inventat această distincție. Aşa cum am spus mai devreme, acum optsprezece secole aceste cuvinte au ieşit din gura divinului fondator al religiei noastre:

[1] Caius Messius Quintus Augustus, supranumit Traian Decius, împărat roman originar din provinciile estice care a domnit între anii 249-251 d.Hr. Scurta domnie a lui Decius s-a remarcat printr-un plan ambițios de reforme menite să restaureze puterea statului roman aflat în declin, atât în ceea ce privește forța militară, cât și în cee ce privește moralitatea publică romană tradițională, ultimul obiectiv implicând persecutarea creştinilor, împotriva cărora emite un edict în anul 250 (n. tr.).

> Legea vă zice: *Nu faceți altora ceea ce n-ați vrea să vi se facă vouă.* Iar eu vă spun: *Faceți altora ceea ce ați vrea să vi se facă vouă.*

Cred că aceste cuvinte fixează limita care separă Justiția de Fraternitate. Cred că ele trasează, printre altele, o linie de demarcație, nu voi spune absolută şi de netrecut, dar teoretică şi rațională, între domeniul circumscris al legii şi regiunea fără margini a spontaneității umane.

Când un mare număr de familii care, toate, pentru a trăi, a se dezvolta şi perfecționa, au nevoie să muncească, fie în mod izolat, fie prin asociere, îşi pun în comun o parte din forțe, ce pot ele cere acestei forțe comune dacă nu protejarea tuturor persoanelor, a tuturor lucrărilor, a tuturor proprietăților, a tuturor drepturilor, a tuturor intereselor lor? Ce înseamnă acest lucru dacă nu Justiția universală? Evident, dreptul fiecăruia are ca limită dreptul absolut asemănător al tuturor celorlalți. Legea nu poate deci face altceva decât să recunoască această limită şi să o facă respectată. Dacă ea ar permite câtorva să o traverseze, acest lucru ar fi în detrimentul altor câtorva. Legea ar fi injustă. Ea ar fi încă şi mai injustă dacă, în loc să tolereze această impietate, ea ar ordona-o.

Că e vorba, de pildă, de proprietate: principiul este că ceea ce fiecare a făcut prin munca lui îi aparține, chiar dacă această muncă a fost comparativ mai mult sau mai puțin abilă, perseverentă, fericită şi, prin urmare, mai mult sau mai puțin productivă. Căci dacă doi muncitori vor să îşi unească forțele pentru a împărți produsul după proporții convenite sau să îşi schimbe între ei produsele, sau dacă vrem să facem altuia un împrumut sau un dar, ce ar trebui să facă legea? Nimic altceva, mi se pare, decât să solicite executarea convențiilor, să împiedice sau să pedepsească înşelăciunea, violența şi frauda.

Vrea să însemne acest lucru că va interzice actele de devotament şi de generozitate? Cine ar putea avea o astfel de gândire? Dar va merge ea până la a le ordona? Iată exact punctul care separă economiştii de socialişti.

Dacă socialiştii vor să spună că, pentru circumstanțe extraordinare, pentru cazuri de urgență, statul trebuie să pregătească anumite resurse, să salveze câțiva nefericiți, să gospodărească anumite tranziții, Dumnezeule, vom fi de acord; acest lucru s-a făcut, am dori să se facă mai bine. Există totuşi un punct, pe această cale, care nu trebuie depăşit; este vorba de punctul în care prevederea guvernamentală vine să nimicească

prevederea individuală, substituindu-se acesteia. Este absolut evident că, în acest caz, caritatea organizată ar face mai mult rău permanent decât bine temporar.

Dar aici nu este vorba de măsuri excepționale. Ceea ce căutăm este următorul lucru: *Legea*, considerată dintr-un punct de vedere general și teoretic, are ca misiune să constate și să facă respectată limita drepturilor reciproce *pre-existente* sau să se ocupe în mod direct de fericirea oamenilor, provocând acte de devotament, de abnegație și sacrificii mutuale?

Ceea ce mă frapează în acest ultim sistem (de aceea revin adesea la această chestiune, în scrierea mea grăbită) este incertitudinea pe care o face să planeze asupra activității umane și a rezultatelor ei, este necunoscutul în fața căruia plasează societatea, un necunoscut de natură să paralizeze toate forțele sale.

Știm ce este și unde este justiția. Este un punct fix, imuabil. Dacă legea o ia drept ghid, fiecare știe la ce să se aștepte și se aranjează în consecință.

Dar Fraternitatea, unde este punctul său determinat? Care este limita sa? Care este forma sa? Evident, infinitul. Fraternitatea, în definitiv, consistă în a face un sacrificiu pentru altul, a *munci* pentru altul. Când ea este liberă, spontană, voluntară, o pot concepe și o aplaud. Admir cu atât mai mult sacrificiul cu cât este mai întreg. Dar când se pune în sânul societății acest principiu, că Fraternitatea va fi impusă prin lege, adică, în franceza obișnuită, că repartiția roadelor muncii va fi făcută pe cale legislativă, fără nicio considerație pentru drepturile muncitorului în sine, cine poate spune în ce măsură acest principiu poate acționa, în ce formă un capriciu al legislatorului îl poate înveşmânta, în ce instituții îl poate încarna de pe o zi pe alta? Or, mă întreb dacă, în aceste condiții, poate exista o societate?

Remarcați că Sacrificiul, prin natura sa, nu este, ca Justiția, un lucru care să aibă o limită. El poate să se întindă de la mica ofrandă în sebila cerşetorului până la darul vieții, *usque ad mortem, mortem autem crucis*[1]. Evanghelia, care a propăvăduit Fraternitatea oamenilor, a explicat

[1] „Până la moarte, moarte pe cruce", vers latin din cântul liturgic gregorian *Christus factus*, oficiat în Biserica Catolică de Joia Mare (n. tr.).

acest lucru prin sfaturile sale. Mântuitorul ne-a spus: „Dacă cineva te loveşte peste obrazul drept, întoarce-i-l şi pe celălalt. Dacă îţi ia haina, dă-i şi cămaşa". El a făcut mai mult decât să ne explice fraternitatea, ne-a oferit cel mai complet, cel mai emoţionant şi cel mai sublim exemplu pe muntele Golgota.

Ei bine, se va zice că Legislaţia trebuie să meargă până la realizarea, pe cale administrativă, a dogmei Fraternităţii? Sau se va opri ea la mijlocul drumului? Dar la ce grad se va opri ea şi după ce regulă? Acest lucru va depinde azi de un scrutin, iar mâine de un altul.

Aceeaşi incertitudine în privinţa formei. Este vorba de a impune sacrificii unora pentru toţi sau tuturor pentru unii. Cine poate să îmi spună ce formă va lua legea? Căci nu se poate nega că numărul formulelor identitare este infinit. Nu există zi în care să nu îmi ajungă cinci sau şase prin poştă, şi toate, remarcaţi bine, complet diferite. Într-adevăr, nu este oare o nebunie să se creadă că o naţiune poate gusta oarece odihnă morală şi oarece prosperitate materială, când este admis în principiu că, de pe o zi pe alta, legislatorul poate să o arunce în întregime într-una din cele o sută de mii de matrici de fraternitate pe care a preferat-o momentan?

Să îmi fie permis să pun în contrast, în consecinţele lor cele mai evidente, sistemul economist şi sistemul socialist.

Să presupunem mai întâi o naţiune care adoptă ca bază pentru legislaţia sa Justiţia, Justiţia universală. Să presupunem că cetăţenii spun guvernului:

> Luăm asupra noastră responsabilitatea propriei noastre existenţe; ne însărcinăm noi înşine cu munca noastră, tranzacţiile noastre, instrucţia noastră, progresul nostru, cultul nostru; pentru dumneavoastră, singura dumneavoastră misiune va fi să ne îndiguiţi pe toţi, şi sub toate raporturile, în limitele drepturilor noastre.

Într-adevăr, s-au încercat atâtea lucruri încât aş dori ca fantezia să cucerească într-o zi ţara mea sau o ţară orişicare de pe faţa globului, încât să încerce cel puţin acest lucru. Cu siguranţă, şi nu o negăm mecanismul este de o simplicitate minunată. Fiecare exercită toate drepturile sale aşa cum crede de cuviinţă, cu condiţia să nu impieteze asupra drepturilor celuilalt. Proba va fi cu atât mai interesantă, căci e o chestiune de

fapt aceea că, popoarele care se apropie cel mai mult de acest sistem le depășesc pe toate celelalte în materie de securitate, de prosperitate, de egalitate și de demnitate. Da, dacă mi-ar mai rămâne zece ani de trăit, aș da cu plăcere nouă pentru a asista satisfăcut la realizarea unei astfel de experiențe în patria mea. Căci iată, mi se pare, lucrurile la care voi fi martor.

În primul rând, fiecare va fi fixat pe viitorul său, în măsura în care poate fi afectat de către lege. Așa cum am remarcat, justiția exactă este un lucru atât de determinat, că legislația care nu ar avea decât acest lucru în vedere ar fi aproape imuabilă. Ea nu ar putea varia decât asupra mijloacelor de a atinge din ce în ce mai mult acest scop unic: a face să fie respectate persoanele și drepturile lor. Astfel, fiecare s-ar putea deda la tot felul de întreprinderi oneste fără teamă și fără incertitudine. Toate carierele ar fi deschise tuturor; fiecare ar putea să își exercite facultățile în mod liber, după cum ar fi determinat de interesul său, de înclinația sa, de aptitudinea sa sau de circumstanțe; nu ar exista nici privilegii, nici monopoluri, nici restricții de vreun fel.

Apoi, toate forțele guvernului fiind aplicate la prevenirea și reprimarea înșelăciunilor, fraudelor, delictelor, crimelor, violențelor, este de crezut că ele vor atinge cu atât mai bine cu cât nu vor fi diseminate, ca astăzi, asupra unei mulțimi numeroase de obiecte străine atribuțiilor lor principale. Adversarii noștri nu vor nega că a preveni și reprima injustiția este misiunea principală a statului. De ce această artă prețioasă a prevenției și a represiunii a făcut atât de puțin progres la noi? Deoarce statul o neglijează pentru mii de alte funcțiuni cu care l-am însărcinat. De asemenea, Siguranța nu este, mai mult decât este necesar, trăsătura distinctivă a societății franceze. Ea ar fi completă sub regimul al cărui analist m-am făcut pentru moment; siguranță în viitor, deoarece nicio utopie nu ar putea să se impună împrumutând forța publică; siguranță în prezent, deoarece această forță ar fi consacrată exclusiv combaterii și nimicirii injustiției.

Aici, trebuie desigur să spun un cuvânt despre consecințele cărora le dă naștere Siguranța. Iată deci proprietatea sub diversele sale forme, funciară, mobiliară, industrială, intelectuală, manuală, complet garantată. Iat-o pusă la adăpost de atingerea răufăcătorilor și, mai important, de atingerea Legii. Oricare ar fi natura serviciilor pe care lucrătorii le furnizează societății sau și le furnizează unii altora, ori le schimbă în afara societății,

aceste servicii vor avea întotdeauna *valoarea lor naturală*. Această valoare va fi desigur afectată de evenimente, dar cel puțin ea nu va putea fi niciodată afectată de capriciile legii, de exigențele impozitului; de nevoile impozitării, de intrigile, pretențiile şi influențele parlamentare. Prețul lucrurilor şi al muncii va suferi deci minima fluctuație posibilă şi sub ansamblul acestor condiții reunite nu este posibil ca industria să nu se dezvolte, bogățiile să nu crească, capitalurile să nu se acumuleze cu o minunată rapiditate.

Or, când capitalurile se înmulțesc, ele îşi fac concurență; remunerația lor se diminuează sau, cu alte cuvinte, dobânda lor scade. Ea apasă din ce ce în ce mai puțin asupra prețului produselor. Proporția capitalului în lucrarea comună va descreşte fără încetare. Acest agent al muncii mai răspândit ajunge la îndemâna unui număr mai mare de oameni. Prețul obiectelor de consum este uşurat de toată partea pe care capitalul o prelevează în fiecare lună; viața este ieftină şi aceasta este o primă condiție esențială pentru liberarea claselor muncitoare.

În acelaşi timp, şi printr-un efect care are aceeaşi cauză (creşterea rapidă a capitalului), salariile cresc în mod necesar. Capitalurile, în fapt, nu produc absolut nimic decât cu condiția de a fi puse la lucru. Cu cât acest fond de salarii este mai mare şi mai ocupat, relativ la numărul determinat de muncitori, cu atât cresc salariile.

Astfel, rezultatul necesar al acestui regim de justiție exactă, şi prin urmare de libertate şi securitate, este de a ridica nivelul de trai al calselor muncitoare în două feluri, mai întâi dându-le o viață ieftină, apoi crescând rata salariilor.

Nu este posibil ca soarta muncitorilor să fie astfel în mod natural şi dublu ameliorată, fără ca şi condiția lor morală să se ridice şi să se purifice. Suntem deci pe calea Egalității. Nu vorbesc doar de această egalitate în fața legii, pe care sistemul o implică în mod evident deoarece exclude orice injustiție, ci de egalitatea de fapt, fizică şi morală, care rezultă din faptul că remunerația muncii creşte pe măsură ce şi prin însuşi faptul că remunerația capitalului se diminuează.

Dacă ne aruncăm ochii asupra raporturilor acestui popor cu alte națiuni, vom vedea că toate sunt favorabile păcii. A lua măsuri de protecție împottriva oricărei agresiuni, iată singura sa politică. Nu amenință

și nu este amenințată. Nu are diplomație și, chiar mai bine, nu are diplomație armată. În virtutea principiului Justiției universale, relațiile comerciale ale acestui popor vor fi libere și foarte întinse, niciun cetățean neputând face legea să intervină, în propriul interes, pentru a împiedica un alt cetățean de a cumpăra sau de a vinde în afară. Nimeni nu contestă că aceste relații contribuie la menținerea păcii. Ele se vor constitui într-un veritabil și prețios sistem de apărare care va face aproape inutile arsenalele, forturile, marinele militare și armatele permanente. Astfel, toate forțele acestui popor vor fi alocate muncilor productive, o nouă cauză de creştere a capitalurilor cu toate consecințele care derivă de aici.

Este uşor de văzut că în sânul acestui popor guvernul este redus la proporții foarte mici, iar rotițele administrative dobândesc o mare simplitate. Despre ce este vorba? Despre a da forței publice misiunea unică de a face să domnească justiția printre cetățeni. Or, acest lucru se poate face cu puține cheltuieli și nu costă astăzi, chiar și în Franța, decât douăzeci și șase de milioane. Deci, această națiune nu va plăti, ca să zicem aşa, impozite. Este de asemenea sigur că civilizația și progresul vor tinde să facă guvernul din ce în ce mai simplu și mai economicos, căci cu cât justiția va fi mai mult fructul bunelor obișnuințe sociale, cu atât va fi mai oportun de a reduce forța organizată pentru a o impune.

Când o națiune este zdrobită de taxe, nimic nu este mai dificil și, aş spune, imposibil, decât de a repartiza în mod egal. Statisticienii și finanțiștii nu mai aspiră la acest lucru. Există un lucru chiar mai greu de imaginat, acela de a pune întreaga povară pe umerii bogaților. Statul nu poate avea mai mulți bani decât epuizând pe toată lumea, mai ales masele. Dar în regimul cel mai simplu, căruia îi consacru această inutilă pledoarie, regim care nu reclamă decât câteva zeci de milioane, nimic nu e mai uşor decât o repartiție echitabilă. O contribuție unică, proporțională cu proprietatea realizată, prelevată asupra familiei și fără cheltuieli suplimentare în sânul consiliilor municipale, ar fi de-ajuns. Gata cu această fiscalitate tenace, cu această birocrație devorantă, care este spuma și parazitul corpului social; gata cu aceste contribuții indirecte, cu aceşti bani smulşi prin forță și prin viclenie, cu aceste capcane fiscale puse pe toate căile muncii, cu aceste piedici care ne fac încă și mai rău prin libertățile pe care ni le iau decât prin resursele de care ne privează.

Este oare nevoie să arăt că ordinea va fi rezultatul infailibil al unui astfel de regim? De unde ar putea veni dezordinea? Nu din mizerie; ea ar fi probabil necunoscută în țară, cel puțin într-o stare cronică; și, apoi, ea ține de suferințe accidentale și trecătoare, nimeni nu ar sugera să se ceară socoteală statului, guvernului, legii. Astăzi, când s-a admis în principiu că statul este instituit pentru a distribui bogăția la toată lumea, este firesc să îi cerem să țină cont de acest angajament. Pentru a se ține de acest angajament, statul înmulțește taxele și creează mai multă mizerie decât vindecă. Noi exigențe din partea publicului, noi taxe din partea statului și nu putem merge decât din revoluție în revoluție. Dar dacă ar fi bine înțeles că statul nu trebuie să ia muncitorilor decât ceea ce este indispensabil pentru a-i proteja împotriva oricărei fraude și oricărei violențe, nu aș putea să îmi dau seama din ce parte ar veni dezordinea.

Există persoane care consideră că, într-un regim atât de simplu, atât de ușor realizabil, societatea va fi abătută și tristă. Ce se va întâmpla cu marea politică? La ce vor servi oamenii de stat? Însăși reprezentanța națională, redusă la a perfecționa Codul civil și Codul penal, nu va înceta oare să ofere aviditățiii curioase a publicului spectacolul dezbaterilor sale pătimașe și al luptelor sale dramatice?

Acest scrupul singular vine din ideea că guvernul și societatea sunt unul și același lucru; o idee mai falsă și mai funestă cum nu a mai fost alta. Dacă această identitate ar fi existat, a simplifica guvernul ar însemna, în fapt, a micșora societatea.

Dar oare doar prin faptul că forța publică se va mărgini la a face să domnească justiția se va tăia ceva din inițiativa cetățenilor? Este oare acțiunea lor închisă, chiar și astăzi, în limitele fixate de către lege? Nu le va fi oare permis, cu condiția să nu se îndepărteze de justiție, să formeze combinații infinite, asociații de orice natură, religioase, caritabile, industriale, agricole, intelectuale și chiar falansteriene și icariene? Nu este sigură, pe de altă parte, că abundența capitalurilor favorizează toate aceste întreprinderi? Doar că fiecare se va asocia în mod voluntar la acestea, suportând pericolele și riscurile. Ceea ce se dorește prin intervenția statului este asocierea la astfel de întreprinderi pe riscul și pe cheltuiala publică.

Se va zice fără îndoială: „În acest regim, vedem foarte bine justiția, economia, libertatea, bogăția, pacea, ordinea, legalitatea, dar nu vedem fraternitatea."

Încă o dată, nu există oare în inima omului ceea ce legislatorul a pus acolo? A trebuit oare, pentru ca fraternitatea să își fi făcut apariția pe pământ, să iasă din urna unui scrutin? Vă interzice oare legea caritatea doar pentru faptul că nu vă impune decât justiția? Se crede oare că femeile vor înceta să aibă devotament și o inimă iubitoare deoarece devotamentul și mila lor nu vor fi ordonate de către Cod? Și care este deci articolul Codului care, smulgând tânăra fată din mângâierile mamei sale, o împinge spre aceste triste aziluri unde se etalează plăgile hidoase ale corpului și plăgile chiar mai hidoase ale inteligenței? Care este articolul din Cod care determină vocația de preot? La ce lege scrisă, la ce intervenție guvernamentală trebuie raportată întemeierea creștinismului, zelul apostolilor, curajul martirilor, binefacerea lui Fénelon sau a lui François de Paule, abnegația atâtor oameni care, în zilele noastre, și-au expus de mii de ori viața pericolului pentru triumful cauzei populare[1]?

De fiecare dată când judecăm un act bun și frumos, am vrea, este natural, să se generalizeze. Or, văzând în sânul societății o forță la care

[1] În practică, oamenii au făcut întotdeauna distincția între un act de piață și un act de pură bunăvoință. Am stat de câteva ori în ploaie pentru a observa omul cel mai caritabil, inima cea mai devotată, sufletul cel mai fratern pe care îl cunosc. Preotul paroh din statul meu împinge la un grad rar atins dragostea de aproape și mai ales dragostea de cel sărac. Acest lucru merge atât de departe încât atunci când, pentru a veni în ajutorul săracului, se pune problema sustragerii banului omului bogat, curajosul bărbat nu este foarte scrupulos cu alegerea mijloacelor.

Avea retrasă la el o maică septuagenară, dintre cele pe care revoluția le-a răspândit în lume. Pentru a oferi o oră de distracție pensionarei sale, el, care nu atinsese niciodată o carte de joc, a învățat să joace *piquet* și trebuia să îl vezi cum își dădea aerul că este pasionat de joc, ca maica să se convingă că era ea însăși utilă binefăcătorului ei. Această situație a durat cincisprezece ani. Dar iată ce transformă un act de simplă condescendență în veritabil eroism. Buna maică era devorată de un cancer care răspândea în jurul ei o miasmă teribilă de care nu era conștientă. Or, să fie remarcat că preotul nu lua niciodată tabac în timpul partidei, de teamă să nu lumineze sărmana bolnavă asupra tristei sale poziții. Câți oameni au avut credința, de acest 1 mai, să facă o singură zi ceea ce bătrânul meu preot a făcut timp de cincisprezece ani!

Și totuși! Am observat acest preot și pot să vă asigur că atunci când făcea piața, era la fel de vigilent ca un onorabil comerciant din Marais. Își apăra terenul, se uita la greutăți, la măsură, la calitate, la preț și nu se credea deloc obligat să amestece caritatea și fraternitatea în această chestiune (n. a.).

toată lumea cedează, prima noastră cugetare este să o ajutăm să decreteze şi să impună actul despre care este vorba. Dar problema este de a şti dacă nu degradăm astfel atât natura acestei forţe cât şi natura actului, făcut obligatoriu în loc de voluntar cum era înainte. În ceea ce mă priveşte, nu poate să îmi intre în cap că legea, care este forţa, poate să fie aplicată în mod util la alte lucruri decât la reprimarea relelor şi la menţinerea drepturilor.

Voi descrie o naţiune în care lucrurile vor sta în acest fel. Să presupunem acum că în sânul acestui popor prevalează opinia că legea nu se va mărgini la impunerea justiţiei; ea va aspira în plus la impunerea fraternităţii.

Ce se va întâmpla în această situaţie? Voi fi scurt, căci cititorul nu are decât să refacă, răsturnându-l, tabloul precedent.

Mai întâi, o incertitudine teribilă, o nesiguranţă mortală va plana asupra domeniului activităţii private; căci fraternitatea poate să îmbrace miliarde de forme necunoscute şi, prin urmare, miliarde de decrete imprevizibile. Nenumărate proiecte vor veni în fiecare zi să ameninţe toate relaţiile stabilite. În numele fraternităţii, unul va cere *uniformitatea salariilor* şi iată clasele muncitoare reduse la starea de caste indiene; nici abilitatea, nici curajul, nici asiduitatea, nici inteligenţa nu le vor putea ridica; o lege de plumb va apăsa asupra lor. Această lume va fi pentru ei ca infernul lui Dante: *Lasciate ogni speranza, voi ch'entrate*[1]. În numele fraternităţii, un altul va cere ca ziua de lucru să fie redusă la zece, opt sau şase ore, şi iată producţia oprită. Cum nu va mai exista pâine pentru a potoli foamea, stofă pentru a proteja de frig, un al treilea îşi va închipui să înlocuiască pâinea şi stofa prin *monedă de hârtie-forţată*. Nu cumpărăm aceste lucruri cu bani? A multiplica banii, va zice el, înseamnă a multiplica pâinea şi stofa; a multiplica hârtia înseamnă a multiplica banii. Trageţi concluzia. Un al patrulea va solicita să se desfiinţeze concurenţa; un al cincilea – abolirea interesului personal; unul va vrea ca statul să furnizeze locuri de muncă; celălalt – instrucţie şi, un altul, pensii pentru toţi cetăţenii. Iată aici un altul care vrea să răstoarne toţi regii de pe suprafaţa pământului şi să decreteze, în numele fraternităţii, războiul universal. Mă opresc. Este destul

[1] „Lăsaţi orice speranţă, voi cei care intraţi", Dante Alighieri, *Infernul*, Cântul III, versul nouă (n. tr.).

de evident că, pe această cale, sursa utopiilor este inepuizabilă. Ele vor fi respinse, se zice. Fie; dar este posibil ca ele să nu fie respinse şi asta este de-ajuns ca să se creeze *incertitudine*, cea mai mare nenorocire la adresa muncii.

Sub acest regim capitalurile nu vor putea să se formeze. Vor fi rare, scumpe, concentrate. Asta înseamnă că salariile vor scădea şi că inegalitatea va săpa, între clasele sociale, o prăpastie din ce în ce mai adâncă. Finanţele publice nu vor întârzia să ajungă la o dezordine completă. Cum ar putea oare sta lucrurile altfel când statul este însărcinat să furnizeze totul tuturor? Poporul va fi zdrobit de impozite; se va face împrumut peste împrumut; după ce s-a epuizat prezentul vom devora viitorul.

În sfârşit, cum va fi admis în principiu că statul este însărcinat să creeze fraternitate în favoarea cetăţenilor, se va vedea întreg poporul transformat în solicitant. Proprietate funciară, agricolă, industrie, comerţ, marină, companii industriale, toate se vor agita pentru a reclama favorurile statului. Trezoreria publică va fi, literalmente, jefuită. Fiecare va avea motive întemeiate pentru a dovedi că fraternitatea legală trebuie să fie întinsă în acest sens: „Avantajele pentru mine şi poverile pentru alţii". Efortul tuturor va tinde să smulgă legislaturii mielul privilegiului fraternal. Clasele care suferă, deşi ar fi cele mai îndreptăţite, nu vor avea întotdeauna cel mai mare succes; or, multitudinea lor va creşte fără încetare, de unde urmează că nu vom putea mărşălui decât din revoluţie în revoluţie.

Într-un cuvânt, se va vedea derulându-se tot spectacolul sumbru la care câteva societăţi moderne, pentru că au adoptat ideea de *fraternitate legală*, ne oferă prefaţa.

Nu am nevoie să o spun: această gândire îşi are sursa în sentimente generoase, în intenţii pure. Tocmai prin acest fapt s-a împăcat ea atât de repede cu simpatia maselor şi tot prin acest fapt ea deschide o prăpastie sub paşii noştri dacă este falsă.

Adaug că eu aş fi fericit, în ceea ce mă priveşte, dacă mi s-ar demonstra ca nu este falsă. Eh! Dumnezeule, dacă s-ar putea decreta fraternitatea universală şi da în mod eficace acestui decret sancţiunea forţei publice; dacă s-ar putea face, cum doreşte Louis Blanc[1], să dispară din

[1] Louis Blanc (29 octombrie 1811 – 6 decembrie 1882), jurnalist, istoric şi teoretician socialist francez, se distinge în timpul Revoluţiei din 1848 prin faptul că a inspirat şi

lume interesul personal ridicând mâna la vot; dacă s-ar putea realiza pe cale legislativă acest articol din programul *Démocratie pacifique*: „Să abolim egoismul"; dacă s-ar putea face ca statul să dea totul tuturor, fără să primească nimic de la nimeni – să se facă! Cu siguranță, voi vota decretul şi mă voi bucura că umanitatea ajunge la perfecțiune şi la fericire pe un drum atât de scurt şi de uşor!

Dar, trebuie bine spus, astfel de concepții par himerice şi futile, dacă nu chiar puerile. Că au trezit speranțe în clasa care muncește, care suferă şi nu are timp să reflecteze, acest lucru nu este surprinzător. Dar cum pot ele să rătăcească publicişti merituoşi?

După aspectul suferințelor care copleşesc un mare număr dintre frații noştri, aceşti publicişti s-au gândit că ele sunt imputabile libertății care este justiția. Ei au plecat de la această idee că sistemul libertății, al justiției exacte, fusese pus din punct de vedere legal la încercare şi că acesta eşuase. Din acest motiv, ei au conchis că venise timpul ca legislația să facă un pas înainte şi că ea trebuia, în sfârşit, să se impregneze de principiul *fraternității*. De aici, aceste şcoli saint-simoniene, fourieriste, comuniste, oweniste; de aici, aceste tentative de organizare a muncii; aceste declarații că statul datorează subzistența, prosperitatea, educația tuturor cetățenilor; că trebuie să fie generos, caritabil, prezent pentru toți, devotat tuturor; că misiunea sa este de a alăpta copiii, de a instrui tinerimea, de a asigura locuri de muncă celor puternici, de a da pensii celor slabi; într-un cuvânt, că trebuie să intervină în mod direct pentru a uşura toate suferințele, pentru a satisface şi a preveni toate nevoile, pentru a furniza capitaluri tuturor întreprinderilor, lumini tuturor inteligențelor, balsamuri tuturor plăgilor, aziluri tuturor nefericiților şi chiar ajutor şi sânge francez pentru toți oprimații de pe suprafața globului.

Încă o dată, cine nu ar dori să vadă toate aceste binefaceri curgând în lume din lege ca dintr-un izvor inepuizabil? Cine nu ar fi fericit să vadă statul luând asupra sa toată osteneala, toată prevederea, toată responsabilitatea, toată datoria, toate activitățile laborioase şi grele pe care Providența, ale cărei proiecte sunt impenetrabile, le-a pus în sarcina umanității şi rezervând

susținut adoptarea unei legislații a muncii şi crearea unor Ateliere Naționale pentru a furniza locuri de muncă şomerilor (n. tr.).

indivizilor din care se compune umanitatea partea atrăgătoare și facilă, satisfacțiile, bucuriile, certitudinea, calmul, odihna, un prezent întotdeauna asigurat, un viitor întotdeauna surâzător, averea fără griji, familia fără obligații, creditul fără garanții, existența fără efort?

Cu siguranță am vrea toate acestea dacă *ar fi posibil*. Dar este acest lucru posibil? Iată chestiunea. Nu putem înțelege ceea ce desemnăm prin stat. Credem că există, în această personificare perpetuă a statului, cea mai ciudată, cea mai umilitoare dintre mistificări. Ce este acest stat care ia asupra sa toate virtuțile, toate obligațiile, toate generozitățile? De unde ia aceste resurse, pe care îl provocăm să le răspândească în binefaceri asupra indivizilor? Nu de la indivizii înșiși? Cum pot oare aceste resurse să crească trecând prin mâinile unui intermediar parazit și devorant? Nu este oare clar, dimpotrivă, că acest angrenaj este de natură să absoarbă multe forțe utile și să reducă șit mai mult partea muncitorilor? Nu se vede de asemenea că aceştia vor pierde, odată cu o porțiune a prosperității lor, și o porțiune din libertatea lor?

Din orice punct de vedere aș considera legea umană, nu văd că s-ar putea să i se ceară altceva în mod rezonabil decât Justiția.

Că este vorba, de pildă, de religie. Cu siguranță ar fi dezirabil să nu fi existat decât o credință, o religie, un cult în lume, cu condiția ca aceasta să fi fost *adevărata credință*. Intervenția statului, chiar atunci când ar lua ca pretext Fraternitatea, ar fi deci o opresiune, o *injustiție*, dacă pretindea că întemeiază Unitatea, căci cine ne garantează că statul, fără chiar să o știe, nu ar lucra pentru a înăbuși adevărul spre câștigul erorii? Unitatea trebuie să rezulte din asentimentul universal al convingerilor libere și din atracția naturală pe care adevărul o exercită asupra spiritului oamenilor. Tot ce se poate deci cere legii este libertatea pentru toate credințele, oricare ar fi anarhia care trebuie să rezulte în lumea gânditoare. Căci ce dovedește această anarhie? Că Unitatea nu este la originea, ci la sfârșitul evoluției intelectuale. Ea nu este un punct de plecare, ci o rezultantă. Legea care ar impune-o ar fi injustă, și dacă justiția nu implică în mod necesar fraternitatea, vom conveni cel puțin că fraternitatea exclude injustiția.

Același lucru este valabil pentru învățământ. Cine nu va conveni că, dacă am putea să ne punem de acord asupra celui mai bun învățământ

posibil, în ceea ce priveşte metoda şi materia, învăţământul unitar sau guvernamental ar fi preferabil deoarece, în acestă ipoteză, el nu ar putea exclude pe cale legislativă decât eroarea? Dar, atât timp cât acest criteriu nu este găsit, atât timp cât legislatorul şi ministrul instrucţiei publice nu vor purta pe frunte un semn irecuzabil de infailibilitate, cea mai bună şansă pentru ca adevărata metodă să fie descoperită şi absorbită de alţii o oferă diversitatea, încercările, experienţa, eforturile individuale, plasate sub influenţa *interesului pentru succes*, într-un cuvânt, libertatea. Cea mai proastă şansă este educaţia decretată şi uniformă; căci, în acest regim, Eroarea este permanentă, universală şi iremediabilă. Deci cei care, împinşi de sentimentul de fraternitate, cer ca legea să dirijeze şi să impună educaţia, ar trebui să îşi spună că se expun riscului ca legea să nu dirijeze şi să nu impună decât eroarea; că interdicţia legală poate lovi Adevărul, lovind inteligenţele care cred că sunt în posesia lui. Or, mă întreb, este o fraternitate veritabilă cea care a recurs la forţă pentru a impune, sau cel puţin pentru a risca să impună, Eroarea? Ne îndoim de diversitate, o condamnăm sub numele de anarhie; dar ea rezultă în mod necesar din diversitatea inteligenţelor şi convingerilor, diversitate care tinde de altfel să se şteargă prin discuţie, studiu şi experienţă. Aştepând să se întâmple acest lucru, ce îndreptăţire are un sistem să prevaleze asupra altora prin lege sau forţă? Şi în această chestiune descoperim că această pretinsă fraternitate, care invocă legea sau constrângerea legală, este în opoziţie cu Justiţia.

Aş putea face aceleaşi reflecţii asupra presei şi, la drept vorbind, mi-e greu să înţeleg de ce aceia care cer Educaţia Unitară de către stat nu reclamă şi o Presă Unitară de stat. Presa este de asemenea un învăţământ. Presa admite discuţia, deoarece ea trăieşte din discuţie. Există deci şi în acest loc diversitate, anarhie. De ce să nu se creeze, mergând pe această idee, un minister al publicităţii care să fie însărcinat cu toate cărţile şi jurnalele Franţei? Fie statul este infailibil şi atunci ar fi mai bine să îi supunem întreg domeniul inteligenţelor; fie nu este infailibil şi, în acest caz, nu este cu nimic mai raţional să i se livreze educaţia decât să i se livreze presa.

Dacă iau în considerare relaţiile noastre cu străinii, nici în această chestiune nu văd o regulă mai prudentă, mai solidă, mai acceptabilă tuturor, astfel încât să poată deveni *lege*, decât Justiţia. A supune aceste relaţii principiului fraternităţii legale, forţate, înseamnă a decreta războiul

perpetuu, universal, căci înseamnă a pune în mod obligatoriu forța noastră, sângele și averea cetățenilor, în serviciul oricui le va reclama pentru a servi o cauză care suscită simpatia legislatorului. Singulară fraternitate. Cu mult timp în urmă Cervantes i-a personificat vanitatea ridicolă.

Dar dogma fraternității mi se pare periculoasă mai ales în chestiune muncii, când, contrar ideii care constituie esența acestui cuvânt sacru, se concepe introducerea ei în Coduri, acompaniată de dispoziția penală care sancționează orice lege pozitivă.

Fraternitatea implică întotdeauna ideea de devotament, de sacrificiu, și tocmai din acest motiv ea nu se manifestă fără a smulge lacrimi de admirație. Dacă se zice, cum spun unii socialiști, că aceste acte sunt *profitabile* autorului lor, ele nu trebuie decretate; oamenii nu au nevoie de o lege pentru a fi determinați să facă un profit. În altă ordine de idei, acest punct de vedere înghite și întunecă mult ideea de fraternitate.

Să-i lăsăm sacrificiului caracterul neștirbit, care este conținut în aceste cuvinte: *Sacrificiu voluntar determinat de Sentimentul fraternal*.

Dacă faceți din fraternitate o prescripție legală, ale cărei acte ar fi prevăzute și făcute obligatorii de Codul industrial, ce rămâne din această definiție? Nu rămâne decât un lucru: sacrificiul; dar sacrificiul involuntar, forțat, determinat de teama de pedeapsă. Și, în bună credință, ce este un sacrificiu de această natură, impus unuia spre câștigul altuia? Este asta fraternitate? Nu, este injustiție; trebuie spus cuvântul, este spoliere legală, cea mai rea dintre spolieri, deoarece este sistematică, permanentă și inevitabilă.

Ce făcea Barbès când, în ședința din 15 mai, decreta un impozit de un miliard în favoarea claselor suferinde? El punea în practică principiul vostru. Acest lucru este atât de adevărat, încât proclamația lui Sobrier, care a concluzionat la fel ca discursul lui Barbès, este precedată de acest preambul: „Considerând că trebuie ca fraternitatea să nu mai fie un cuvânt van, ci să se manifeste prin acte, se decretează: capitaliștii, cunoscuți ca atare, vor vărsa etc.”.

Voi care protestați cu surprindere, ce drept aveți voi de a-i blama pe Barbès și pe Sobrier? Ce au făcut ei decât să fie un pic mai consecvenți decât voi și să împingă un pic mai departe principiul vostru?

Afirm că atunci când acest principiu este introdus în legislație, chiar dacă nu își face mai întâi decât o apariție timidă, creează inerție pentru capital și muncă; căci nimic nu garantează că nu se va dezvolta la

infinit. Este oare nevoie de atâtea raționamente pentru a demonstra că, atunci când oamenii nu mai au certitudinea zilei în care va da roade munca lor, ei nu vor mai munci sau vor munci mai puțin. Nesiguranța, să fie bine ştiut, este pentru capitaluri principalul agent al paraliziei. Ea le alungă, le împiedică să se formeze; şi ce devin atunci clasele a căror suferință se pretindea că va fi uşurată? O cred în mod sincer, această clauză singură este suficientă pentru a coborî în scurt timp națiunea cea mai prosperă sub nivelul Turciei.

Sacrificiul impus unora în favoarea altora, prin intermediul taxelor, îşi pierde în mod evident caracterul de fraternitate. Cui îi revine acest merit? Legislatorului? Nu îl costă decât să depună o bilă în urnă. Perceptorului? El ascultă de teama de a fi destituit. Contribuabilului? El plătește pentru a-şi apăra corpul. Cui i se va atribui meritul pe care îl implică devotamentul? Unde se va căuta moralitatea?

Spolierea extralegală excită toate sentimentele de repulsie; ea întoarce împotriva sa toate forțele opiniei şi le pune în armonie cu noțiunea de justiție. Spolierea legală se îndeplinește, dimpotrivă, fără ca conştiința să fie neliniştită de acest lucru, ceea ce nu poate decât să slăbească sentimentul moral în sânul unui popor.

Cu curaj şi cu prudență, este posibil să ne punem la adăpostul spolierii contrare legilor. Nimic nu se poate sustrage spolierii legale. Dacă cineva încearcă acest lucru, care este spectacolul trist ce se oferă societății? Un spoliator înarmat cu legea, o victimă rezistând legii.

Când, sub pretextul fraternității, Codul impune cetățenilor sacrificii reciproce, natura umană nu îşi pierde prin acest fapt drepturile sale. Efortul fiecăruia constă în această situație, să contribuie puțin la masa sacrificiilor, şi să retragă mult din beneficii. Or, în această luptă, câştigă oare cei mai nefericiți? Nu, cu siguranță, ci cei mai influenți şi cei mai intriganți.

Uniunea, concordia, armonia, sunt ele măcar rodul fraternității astfel înțelese? Ah! Fără îndoială fraternitatea este lanțul divin care, pe termen lung, va topi într-un întreg indivizii, familiile, națiunile şi rasele, dar numai cu condiția să rămână ceea ce este, adică cel mai liber, cel mai spontan, cel mai voluntar, cel mai religios dintre sentimente. Nu masca sa va împlini minunăția; şi spolierea legală va încerca mult şi bine să împrumute numele de fraternitate, figura sa, formulele şi însemnele sale; ea

va fi întotdeauna doar un principiu al discordiei, al confuziei, al pretențiilor injuste, al spaimei, al mizeriei, al inerției și al urii.

Ni se face o gravă obiecție. Ni se spune: este desigur adevărat că libertatea, egalitatea în fața legii înseamnă justiție. Dar justiția exactă rămâne neutră între bogat și sărac, între cel puternic și cel slab, între cel savant și cel ignorant, între proprietar și proletar, între compatriot și străin. Or, *interesele fiind în mod natural antagonice*, a le lăsa oamenilor libertatea, a nu face să intervină între ei decât legi juste, înseamnă a-l sacrifica pe cel sărac, pe cel slab, pe cel ignorant, proletarul, atletul care se prezintă dezarmat la luptă.

> Ce ar putea rezulta – afirmă domnul Considérant – din această libertate industrială, pe care am contat atât de mult, din acest faimos principiu al concurenței libere, pe care îl credeam atât de puternic dăruit cu un caracter de organizare democratică? Nu putea ieși decât aservirea generală, înfeudarea colectivă a maselor lipsite de capitaluri, de arme industriale, de instrumente de muncă, în sfârșit, de educație, față de clasa industrială bine dotată și înarmată. Se zice: «Turnirul este deschis, toți indivizii sunt chemați la luptă, condițiile sunt egale pentru toți combatanții.» Foarte bine, nu se uită decât un singur lucru, și anume că pe acest mare câmp de război, unii sunt instruiți, călițI, echipați, înarmați până în dinți, au în posesia lor un mare tren de provizii, de material, de muniții și de mașini de luptă, ocupă toate pozițiile și că ceilalți, dezbrăcați, goi, neștiutori, înfometați, sunt obligați, pentru a trăi de pe o zi pe alta și pentru a asigura traiul femeilor și copiilor lor, să-i implore tocmai pe *adversarii* lor spre a căpăta o muncă oarecare și un salariu subțire.

Ce! Se compară munca cu războiul! Aceste arme, pe care le numim capitaluri, care constau în provizii de orice fel, și care nu pot fi niciodată folosite decât pentru a învinge natura rebelă, sunt asimilate, printr-un sofism deplorabil, armelor sângeroase pe care oamenii, în luptă, le folosesc unii împotriva altora! Într-adevăr, este prea ușor de calomniat ordinea industrială când, pentru a o descrie, se împrumută tot vocabularul bătăliilor.

În această privință, diferența profundă, ireconciliabilă între socialiști și economiști constă în următoarele: socialiștii cred în antagonismul esențial al intereselor. Economiștii cred în armonia naturală, sau mai degrabă în armonizarea necesară și progresivă a intereselor. Totul este aici.

Plecând de la acest lucru dat, că interesele sunt în mod natural antagonice, socialiştii sunt conduşi, prin forţa logicii, să caute pentru interese o organizare *artificială* sau chiar să înăbuşe în inima omului, dacă ar putea, sentimentul de interes. Este ceea ce au încercat la Luxembourg. Dar dacă sunt atât de nebuni, nu sunt atât de puternici şi este de la sine înţeles că, după ce au declamat, în cărţile lor, împotriva individualismului, îşi vând cărţile şi se conduc întocmai ca omul vulgar în trenul obişnuit al vieţii.

Ah! Fără îndoială, dacă interesele sunt în mod natural antagonice, trebuie călcate în picioare Justiţia, Libertatea, Egalitatea în faţa legii. Trebuie refăcută lumea sau, cum spun aceştia, *reconstituită societatea*, pe baza unuia dintre numeroasele planuri pe care nu încetează să le inventeze. Interesul, principiu dezorganizator, trebuie înlocuit cu *devotamentul* legal, principiu involuntar, forţat, într-un cuvânt, Spolierea organizată; şi cum acest nou principiu nu poate decât să nască repulsii şi rezistenţe infinite, se va încerca mai întâi ca el devină acceptat sub numele mincinos de Fraternitate, după care se va invoca legea, care însemnă forţă.

Dar dacă providenţa nu s-a înşelat, dacă ea a aranjat lucrurile astfel încât interesele, sub legea justiţiei, ajung în mod natural la combinaţiile cele mai armonioase; dacă, după expresia domnului Lamartine[1], acestea îşi fac prin libertate o dreptate pe care arbitrariul nu ar putea să le-o facă; dacă egalitatea drepturilor este drumul cel mai sigur, cel mai direct spre egalitatea de fapt, oh! atunci putem să nu cerem legii decât justiţie, libertate, egalitate, tot aşa cum nu cerem decât eliminarea obstacolelor pentru ca fiecare dintre picăturile de apă care formează Oceanul să ajungă la nivelul său.

Şi aceasta este concluzia la care ajunge Economia politică. Această concluzie ea nu o caută, ea o găseşte; dar se bucură că o găseşte, căci, în sfârşit, nu este o vie satisfacţie pentru spirit să vadă armonie în libertate, când alţii sunt reduşi să o vadă în arbitrariu?

[1] Alphonse Marie Louis de Prat de Lamartine (21 octombrie 1790-28 februarie 1869), poet, dramaturg, prozator şi om politic francez. În timpul Revoluţiei de la 1848, Lamartine este ministru de externe în Guvernul provizoriu şi, deşi este partizanul unei reforme sociale, el adoptă o poziţie moderată comparativ cu aripa stângă condusă de Louis Blanc. El este cel care semnează din partea Guvernului provizoriu decretul de abolire a sclaviei redactat deVictor Schoelcher în data de 4 martie 1848 (n. tr.).

Cuvintele pline de ură pe care ni le adresează adesea socialiştii sunt în realitate destul de ciudate! Şi ce, dacă din nefericire greşim, nu ar trebui ca ei să deplângă acest lucru? Ce răspundem noi? După un examen matur, trebuie recunoscut că Dumnezeu a făcut astfel încât cea mai bună condiție a progresului să fie justiția şi libertatea.

Socialiştii cred că suntem în eroare; este dreptul lor. Dar ei ar trebui cel puțin să se întristeze, căci eroarea noastră, dacă este demonstrată, implică urgența de a înlocui naturalul cu artificialul, libertatea cu arbitrariul, concepția eternă şi divină cu invenția contingentă şi umană.

Să presupunem că un profesor de chimie vine şi spune:

> Lumea este amenințată de o mare catastrofă; Dumnezeu nu şi-a luat toate precauțiile necesare. Am analizat aerul care iese din plămânii umani şi mi-am dat seama că nu mai este aerul propriu respirației, astfel încât, calculând volumul atmosferei, am putut prezice ziua în care va fi viciată în întregime şi în care umanitatea va pieri de ftizie dacă nu adoptă un model de respirație artificială pe care l-am inventat eu.

Un alt profesor se prezintă şi spune:

> Nu, umanitatea nu va pieri astfel. Este adevărat că aerul care a servit vieții animale este viciat în acest scop; dar el este propriu vieții vegetale, iar cel pe care îl exhală plantele este favorabil respirației omului. Un studiu incomplet ne indusese ideea că Dumnezeu s-a înşelat; o cercetare mai exactă arată că el a pus armonie în lucrările sale. Oamenii pot continua să respire aşa cum a dorit natura.

Ce se va spune dacă primul profesor îl copleşeşte de injurii pe cel de-al doilea, spunând: „Sunteți un chimist cu inima dură, seacă şi rece; predicați oribilul *laissez-faire*; nu iubiți umanitatea deoarece arătați inutilitatea aparatului meu respiratoriu."

Iată întreaga noastră ceartă cu socialiştii. Şi unii şi ceilalți doresc armonie. Ei o caută în nenumăratele combinații pe care doresc ca legea să le impună oamenilor; noi o găsim în natura oamenilor şi a lucrurilor.

Aici este locul să se demonstreze că interesele tind spre armonie, căci în aceasta constă întreaga chestiune; dar ar trebui ținut un curs de

economie politică şi cititorul îmi va acorda o dispensă pentru moment[1]. Voi spune doar acest lucru: „Dacă economia politică ajunge să recunoască armonia intereselor, acest lucru se datorează faptului că ea nu se opreşte, ca Socialismul, la consecinţele imediate ale fenomenelor, ci merge până la consecinţele ulterioare şi definitive." În aceasta constă întregul secret. Cele două şcoli se deosebesc în acelaşi fel în care se deosebesc cei doi chimişti despre care tocmai v-am vorbit; unul vede partea şi celălalt ansamblul. De pildă, când socialiştii vor dori să îşi dea osteneala să urmărească până la capăt, adică până la consumator, în loc să se oprească la cumpărător, efectele concurenţei, ei vor vedea cum concurenţa este cel mai puternic agent egalitar şi progresiv, fie că vine din interior, fie că vine din exterior. Şi deoarece economia politică găseşte, în acest efect definitiv, ceea ce constituie armonia, ea afirmă: „În domeniul meu, *există multe de învăţat şi puţine de făcut*. Multe de învăţat deoarece înlănţuirea efectelor nu poate fi urmărită decât cu o mare sârguinţă; puţine de făcut deoarece din efectul definitiv iese armonia fenomenului în întregimea sa."

Mi s-a întâmplat să discut această chestiune cu omul eminent pe care Revoluţia l-a ridicat la o atât de mare înălţime. Îi spuneam: „Cum legea acţionează pe cale de constrângere, nu i se poate cere decât justiţie". El considera că popoarele pot să aştepte în plus de la ea Fraternitate. În cursul lunii august a anului trecut, îmi scria: „Dacă vreodată, în timp de criză, voi ajunge la timona lucrurilor publice, ideea dumneavoastră îmi va fi jumătate din emblemă". Iar eu îi răspund aici: „A doua jumătate a emblemei dumneavoastră o va înăbuşi pe prima, căci nu veţi putea face fraternitate legală fără a face injustiţie legală[2]."

Încheind, voi spune socialiştilor: „Dacă credeţi că economia politică respinge asocierea, organizarea, fraternitatea, sunteţi în eroare".

[1] Mai multe capitole din *Armonii economice* fuseseră deja publicate în *Journal des économistes* şi autorul nu trebuia să întârzie mult până la încheierea acestei lucrări (n. ed.).

[2] În momentul în care se pregătea la Marsilia, în august 1847, o reuniune publică în favoarea libertăţii schimburilor, Bastiat l-a întâlnit pe domnul Lamartine în acest oraş şi s-a întreţinut îndelung cu el asupra libertăţii comerciale, apoi asupra libertăţii în toate chestiunile, dogma fundamentală a economiei politice. A se vedea mai sus nota care urmează discursului domnului Lamartine în Marsilia. A se vedea, de asemenea, cele două Scrisori adresate domnului Lamartine (n. ed.).

Asocierea! Şi nu ştim oare că este societatea însăşi perfecționându-se fără încetare?

Organizarea! Şi nu ştim oare că ea face toată diferența între o grămadă de elemente eterogene şi capodoperele naturii?

Fraternitatea! Şi nu ştim oare că ea este pentru justiție ceea ce elanurile inimii sunt pentru calculele reci ale spiritului?

Suntem de acord cu voi asupra acestor chestiuni; aplaudăm eforturile voastre de a răspândi pe câmpul umanității o sămânță care va da roade în viitor.

Dar ne opunem vouă din momentul în care faceți să intervină legea şi taxele, cu alte cuvinte constrângerea şi spolierea, căci, în afară de faptul că acest recurs la forță mărturiseşte că aveți mai multă încredere în voi decât în geniul umanității, este de ajuns, în opinia noastră, să fie alterate înseşi natura şi esența acestei dogme a cărei realizare o urmăriți[1].

[1] „Există trei regiuni pentru Umanitate: una inferioară, cea a Spolierii; una superioară, cea a Caritații; una intermediară, cea a Justiției".
„Guvernele nu exercită niciodată decât o acțiune care are ca sancțiune Forța. Or, este permis să forțezi pe cineva să fie just, nu să îl forțezi să fie caritabil. Legea, când vrea să facă prin forță ceea ce morala face prin persuasiune, departe de a se ridica în regiunea Caritații, cade în domeniul Spolierii."
„Domeniul propriu al Legii şi al Guvernărilor este Justiția."
Această reflecție a autorului a fost scrisă cu propria mână pe un album de autografe, pe care l-a trimis la Societatea oamenilor de litere, în 1850, la expoziția de la Londra. O reproducem aici deoarece ne pare că rezumă întreg pamfletul (n. ed.).

Bani blestemați![*]

– Bani blestemați! bani blestemați! striga cu un aer dezolat F. economistul, la ieşirea din Comitetul de finanțe unde tocmai discutasem un proiect de bani de hârtie.

– Ce vi s-a întâmplat? îl întreb. De unde vă vine acest dezgust subit pentru cele mai tămâiate divinități de pe această lume?

– Bani blestemați! Bani blestemați!

– Mă alarmați! Nu mi s-a întâmplat decât o dată sau de două ori să nu aud hulindu-se pacea, libertatea, viața, iar Brutus a mers până la a zice: Virtute! Tu nu eşti decât un nume! Dar dacă a scăpat de la hulire ceva până acum...

– Bani blestemați! bani blestemați!

– Să facem un pic de filozofie. Ce vi s-a întâmplat? A aruncat Cresus[1] cu noroi în dumneavoastră? Mondor v-a răpit dragostea pentru firimitura voastră de pâine? Sau poate Zoilus[2] a cumpărat împotriva dumneavoastră o diatribă la gazetă?

– Nu invidiez carul lui Cresus; renumele meu, prin faptul că nu valorează nimic, scapă limbii lui Zoilus; cât priveşte firimitura mea de pâine, niciodată, niciodată nici măcar umbra celei mai uşoare sarcini...

[*] Apărut în numărul din aprilie 1849 din *Journal des économistes*. Traducere după textul din ediția originală în şapte volume a Operelor Complete Frédéric Bastiat, apărută în anul 1863, tom. V, *Ce qu'on voit et ce qu'on ne voit pas*, pp. 336-392, disponibil on-line grație Cercle Bastiat (www.bastiat.org).

[1] Cresus (cca. 595-547 î.Hr), personaj antic semi-legendar, ultimul rege al Lidiei, până la cucerirea acestui regat din Asia Mică de către perşi, a devenit în cultura occidentală simbolul omului foarte bogat. Cresus este creditat cu baterea primelor monezi standardizate de aur (n. tr.).

[2] Zoilus (cca. 400-320 î.Hr.) a fost un filozof cinic, gramatician şi critic literar grec, unul dintre primii glosatori ai operei lui Homer. Numele său a devenit, încă din epoca antică, asociat cu critica plină de zel şi invidioasă (n. tr.).

– Ah! Vă urmez! Unde îmi era capul? Sunteți, dumneavoastră de asemenea, inventatorul unei reorganizări sociale, sistemul F. Doriți ca societatea dumneavoastră să fie mai perfectă decât cea a Spartei şi pentru asta orice monedă trebuie interzisă în mod sever. Ceea ce vă pune în încurcătură este faptul că trebuie să îi faceți pe adepții dumneavoastră să decidă să își golească punga cu bani. Ce vreți? Este piatra de încercare a tuturor reorganizatorilor. Nu există niciunul care nu făcea o minune dacă reuşea să învingă toate rezistențele şi dacă umanitatea întreagă consimțea să devină între degetele sale o ceară moale; dar ea se încăpățânează să nu fie o ceară moale. Ea ascultă, aplaudă sau respinge, şi... merge înainte ca şi până atunci.

– Mulțumită Cerului, rezistă încă acestei manii la ordinea zilei. În loc să inventez legi sociale, le studiez pe cele pe care lui Dumnezeu i-a plăcut să le inventeze, având de altfel fericirea de a le găsi admirabile în dezvoltarea lor progresivă. Şi din acest motiv repet: Bani blestemați! Bani blestemați!

– Sunteți deci proudhonian sau proudhonist[1]? Ei, haideți! Aveți la îndemână un mijloc simplu de a vă satisface. Aruncați-vă portofelul în Sena, rezervându-vă doar o sută de parale pentru a lua o acțiune la Banca de schimb.

– Deoarece blestem banii, judecați dacă trebuie să blestem şi semnul înşelător!

– Atunci nu îmi mai rămâne decât o ipoteză. Sunteți un nou Diogene şi mă veți plictisi cu o tiradă în stilul lui Seneca privind disprețul bogățiilor.

– Cerul mă scutește de asta! Căci, vedeți dumneavoastră, bogăția nu înseamnă un pic mai puțini sau un pic mai mulți bani. Ea înseamnă pâine pentru cei înfometați, haine pentru cei goi, lemne care încălzesc, ulei de lampă care lungeşte ziua, o carieră deschisă fiilor dumneavoastră, zestre pentru fiica dumneavoastră, o zi de odihnă pentru oboseală, îngrijire pentru o problemă de sănătate, un ajutor oferit discret săracului ruşinos,

[1] Pierre-Joseph Proudhon (15 ianuarie 1809 – 19 ianuarie 1865), jurnalist, politician şi teoretician social, fondator al unui curent anarho-socialist numit mutualism. Este extrem de activ pe plan publicistic în timpul Revoluției din 1848 şi devine, mai apoi, membru al Adunării Constituante (n. tr.).

un acoperiş împotriva furtunii, aripi pentru prietenii care se apropie, o distracție pentru mintea obosită de prea multă gândire, bucuria incomparabilă de a-i face fericiți pe cei care ne sunt dragi. Bogăția înseamnă instrucție, independență, demnitate, încredere, caritate, tot ceea ce dezvoltarea facultăților noastre poate livra trebuințelor corpului şi spiritului; înseamnă progres, înseamnă civilizație. Bogăția înseamnă admirabilul proces civilizator a doi admirabili agenți, mai admirabili chiar decât ea: munca şi schimbul.

– Bun! Dar nu veți intona acum un ditiramb bogăției după ce cu o clipă în urmă copleşeați aurul cu imprecații?

– Îmi promiteți că veți fi interesat de ceea ce vă voi spune...

– Vă promit că voi avea răbdare.

– Este cam puțin.

– Este tot ceea ce am. Începeți să vorbiți şi explicați-mi cum se face că o greşeală în privința numerarului, dacă este vorba de o greşeală într-adevăr, se află la baza tuturor erorilor economice.

– În această chestiune, vă întreb sincer, cu mâna pe inimă, nu vi s-a întâmplat niciodată să confundați bogăția cu banii?

– Nu ştiu; nu m-am obosit niciodată cu economia politică; dar, la urma urmei, ce ar rezulta din această situație?

– Nu mare lucru. O eroare în creierul dumneavoastră fără nicio influență asupra actelor dumneavoastră, căci, vedeți dumneavoastră, în materie de muncă şi de schimb, deşi există tot atâtea opinii câte capete, acționăm cu toții în aceeaşi manieră.

– Cam la fel ca faptul că mergem cu toții conform aceloraşi principii, cu toate că nu suntem de acord asupra teoriei echilibrului şi gravitației.

– Exact. Cineva care ar fi condus de inducțiile sale să creadă că, în timpul nopții, avem capul în jos şi picioarele în sus, ar putea scrie pe această chestiune multe cărți frumoase, dar în rest va umbla ca toată lumea.

– Vă cred. Altfel ar fi repede pedepsit pentru că este un logician prea bun.

– În acelaşi fel, un om care s-a convins că banii sunt bogăția reală ar muri curând de foame dacă ar fi consecvent până la capăt.

– Înțeleg că, în practică şi sub influența interesului personal, consecința funestă a actului eronat tinde fără încetare să repare eroarea. Dar

dacă eroarea de care vorbiți are o influență atât de mică, de ce vă dă atâtea bătăi de cap?

– Deoarece când un om, în loc să acționeze pentru sine, decide pentru altul, interesul personal, această santinelă atât de vigilentă şi de sensibilă, nu mai este acolo pentru a striga: Au! Responsabilitatea este deplasată. Pierre este cel care s-a înşelat şi Jean este cel care suferă; falsul sistem al legislatorului devine în mod obligatoriu regula de acțiune pentru populații întregi. Şi uitați-vă care este diferența. Când aveți bani şi vă este tare foame, oricare ar fi teoria dumneavoastră asupra numerarului, ce faceți?

– Intru la un brutar şi cumpăr pâine.

– Nu ezitați să vă despărțiți de banii dumneavoastră.

– Nu îi posed decât pentru a mă despărți de ei.

– Şi dacă, la rândul său, acestui brutar îi este sete, ce face el?

– Merge la negustorul de vinuri şi bea un pahar de vin cu banii pe care i-am dat.

– Ce! Nu îi este teamă că se va ruina?

– Adevărata ruină ar fi nici să nu mănânce, nici să nu bea.

– Şi toți oamenii care sunt pe pământ acționează, dacă sunt liberi, în acelaşi fel?

– Fără îndoială, doar nu vreți să moară de foame pentru a acumula parale?

– Departe de mine acest lucru, găsesc că acționează înțelept, şi aş dori ca teoria să nu fie altceva decât imaginea fidelă a acestei practici universale. Dar să presupunem acum că dumneavoastră sunteți legislatorul, regele absolut al unui vast imperiu în care nu există mine de aur.

– Îmi place destul de mult ficțiunea.

– Să mai presupunem că sunteți perfect convins de următoarele: bogăția constă, de manieră unică şi exclusivă, în numerar; ce concluzie trageți din acest lucru?

– Aş trage concluzia că nu există alt mijloc pentru mine de a-mi îmbogăți poporul, sau pentru ca acesta să se îmbogățească pe sine, decât sustrăgând numerar de la alte popoare.

– Adică să le sărăciți. Cea dintâi consecință la care ați ajunge ar fi deci aceasta: o națiune nu poate câştiga decât ceea ce altă națiune pierde.

– Această axiomă are în favoarea ei autoritatea lui Bacon[1] şi Montaigne[2].

– Acest lucru nu este mai puțin trist deoarece, în sfârşit, ea revine la a spune: progresul este imposibil. Două popoare nu pot, mai mult decât pot doi oameni, să prospere unul lângă altul.

– Se pare într-adevăr că asta rezultă din acest principiu.

– Şi cum toți oamenii aspiră să se îmbogățească, trebuie spus că toți aspiră, în virtutea unei legi providențiale, să îşi ruineze semenii.

– Nu vorbim aici de creştinism, ci de economie politică.

– Detestabil. Dar să mergem mai departe. V-am făcut rege absolut. Nu pentru a raționa, ci pentru a acționa. Nimic nu limitează puterea voastră. Ce veți face în virtutea acestei doctrine: bogăția înseamnă bani?

– Voi avea în vedere să cresc fără încetare, în sânul poporului meu, masa numerarului.

– Dar nu există mine în regatul dumneavoastră. Cum veți face? Ce veți ordona?

– Nu voi ordona nimic; voi apăra. Voi apăra țara, sub amenințarea pedepsei cu moartea, împotriva ieşirii fie şi a unei singure monezi.

– Şi dacă poporului dumneavoastră, deşi are bani, tot îi este de foame?

– Nu contează. În sistemul în care raționăm, a-i permite să exporte bani înseamnă a-i permite să sărăcească.

– Astfel încât, conform mărturisirii dumneavoastră, l-ați forța să se conducă după un principiu opus celui care vă ghidează pe dumneavoastră în circumstanțe similare. De ce acest lucru?

– Fără îndoială pentru că foamea mea mă pişcă, în timp ce foamea popoarelor nu îi pişcă decât pe legislatori.

– Ei, bine! Aş putea să vă spun că planul dumneavoastră va eşua şi că nu există supraveghere destul de vigilentă pentru a împiedica banii să iasă, când poporului îi este foame, dacă grâul are libertatea să intre.

[1] Francis Bacon (22 ianuarie 1561 – 9 aprilie 1626), filozof, om de ştiință şi om de stat englez, fondatorul empirismului modern (n. tr.).

[2] Michel de Montaigne (28 februarie 1533 – 13 septembrie 1592), om de stat şi filozof renascentist francez, fondatorul şcolii moraliştilor francezi (n. tr.).

– În acest caz, acest plan, eronat sau nu, este ineficace şi la bine şi la rău şi nu trebuie să ne mai preocupăm de el.

– Uitaţi că sunteţi legislator. Oare un legislator se descurajează pentru atât de puţin când face experienţe asupra celuilalt? Dacă primul decret a eşuat, nu veţi căuta alt mijloc de a vă atinge scopul?

– Ce scop?

– Aveţi memoria scurtă; scopul e acela de a creşte, în sânul poporului dumneavoastră, masa numerarului, considerat a fi singura şi adevărata bogăţie.

– Ah! Vă mulţumesc că mi-aţi adus aminte, îmi cer iertare. Vedeţi dumneavoastră, acelaşi lucru s-a zis despre muzică: nu este nevoie de prea multă; cred că acest lucru este chiar mai adevărat în ceea ce priveşte economia politică. Iată-mă din nou: nu ştiu, la drept vorbind, ce să îmi închipui...

– Căutaţi bine. Mai întâi, vă atrag atenţia că primul dumneavoastră decret nu rezolva problema decât în mod negativ. A împiedica banii să iasă din ţară înseamnă a împiedica bogăţia să se diminueze, dar acest lucru nu înseamnă creşterea bogăţiei.

– Ah! Sunt pe cale să... acest grâu liber să intre... Îmi vine o idee luminoasă... Da, înconjurul este ingenios, mijlocul infailibil, ating scopul.

– La rândul meu, vă întreb care scop?

– Ei, Doamne! Scopul de a creşte masa monetară.

– Cum veţi face acest lucru, vă rog?

– Nu este adevărat că, pentru ca grămăda de bani să se înalţe la nesfârşit, cea dintâi condiţie este să nu umblăm în ea niciodată?

– Bine.

– Şi a doua să adăugăm întotdeauna?

– Foarte bine.

– Deci problema va fi rezolvată, negativ sau pozitiv, cum spun socialiştii, dacă, pe de o parte, împiedic străinul să extragă şi dacă, pe de altă parte, îl forţez să verse bani.

– Din ce în ce mai bine.

– Şi pentru asta mă gândesc la două decrete în care numerarul nu va fi nici măcar menţionat.

– Este un plan foarte bine conceput!

– Este nou? Ma voi duce să iau un brevet de invenție.

– Nu vă dați osteneala; prioritatea vă va fi contestată. Dar fiți atent la un lucru.

– Care anume?

– V-am făcut rege atotputernic. Înțeleg că veți împiedica supușii dumneavoastră să cumpere produse străine. Va fi de ajuns să interziceți intrarea. Treizeci sau patruzeci de mii de vameși sunt de-ajuns pentru întreaga chestiune.

– E un pic cam scump. Ce contează? Banii cu care îi plătim nu ies din țară.

– Fără îndoială; şi în sistemul nostru acest lucru este esențial. Dar pentru a forța vânzările în afară cum veți proceda?

– Le voi încuraja prin prime, procurate prin intermediul câtorva impozite ridicate asupra poporului meu.

– În acest caz, exportatorii, constrânşi de propria lor rivalitate, vor scădea cu atât mai mult prețul, şi este ca şi cum ați face cadou străinătății aceste prime sau aceste impozite.

– Totuşi, rămâne faptul că banii nu vor ieşi din țară.

– Este corect. E un răspuns bun pentru toate întrebările; dar dacă sistemul vostru este atât de avantajos, regii vecini îl vor adopta de asemenea. Vor reproduce decretele dumneavoastră; vor avea vameşi şi vor respinge produsele dumneavoastră pentru ca grămada de bani să nu se diminueze nici la ei.

– Voi avea o armată şi voi încerca să trec cu forța peste barierele lor.

– Şi ei vor avea armate şi vor încerca să treacă cu forța peste barierele dumneavoastră.

– Voi înarma nave, voi face cuceriri, voi achiziționa colonii şi voi crea pentru poporul meu consumatori care vor fi obligați să mănânce grâiul nostru şi să bea vinul nostru.

– Şi ceilalți regi vor face acelaşi lucru. Vă vor disputa cuceririle, coloniile şi consumatorii. Iată război peste tot şi lumea în flăcări.

– Voi mări impozitele mele, vameşii mei, marina mea şi armata mea.

– Ceilalți vă vor imita.

– Îmi voi dubla eforturile.

– Ei vor face acelaşi lucru. Între timp, nimic nu dovedeşte că veţi reuşi să vindeţi mai mult.

– Este foarte adevărat ce spuneţi. Sunt bucuros dacă eforturile comerciale se neutralizează.

– Ca şi eforturile militare. Şi spuneţi-mi, aceşti vameşi, aceşti soldaţi, aceste vase, aceste contribuţii zdrobitoare, această tensiune perpetuă spre un rezultat imposibil, această stare permanentă de război deschis sau secret cu întreaga lume, nu sunt ele consecinţa logică, necesară a faptului că legislatorul s-a coafat cu această idee (care nu este, aţi convenit acest lucru, la îndemâna niciunui om acţionând pentru el însuşi): „Bogăţia este numerar; a creşte numerarul înseamnă a creşte bogăţia?"

– Sunt de acord. Ori axioma este adevărată, şi atunci legislatorul trebuie să acţioneze în sensul în care am spus, chiar dacă acest lucru duce la un război universal. Sau axioma este falsă şi, în acest caz, oamenii se luptă pentru a se ruina.

– Şi vă mai amintiţi că, înainte de a fi rege, chiar această axiomă v-a condus pe cale logică la maximele: „Ceea ce unul câştigă, altul pierde. Profitul unuia este paguba altuia", care implică un antagonism iremediabil între toţi oamenii.

– E foarte sigur că aşa stau lucrurile. Filozof sau legislator, fie că raţionez, fie că acţionez, plecând de la acest principiu – banii înseamnă bogăţie – ajung întotdeauna la această concluzie şi la acest rezultat: războiul universal. Înainte de a discuta despre acest lucru, aţi făcut bine că mi-aţi semnalat consecinţele, fără de care nu aş fi putut niciodată avea curajul să vă urmăresc până la capăt disertaţia economică, căci, ca să vă vorbesc în termeni foarte direcţi, ea nu este deloc distractivă.

– Cui îi spuneţi acest lucru? La asta mă gândeam când m-aţi auzit murmurând: Bani blestemaţi! Gemeam din cauză că compatrioţii mei nu au curajul să studieze ceea ce este atât de important să ştie.

– Şi totuşi, consecinţele sunt îngrozitoare.

– Consecinţele! Nu v-am semnalat decât una. Aş fi putut să vă arăt altele şi mai funeste.

– Mă faceţi să mi se ridice părul în cap! La ce alte rele a putut să dea naştere această confuzie între Bani şi Bogăţie?

– Îmi va trebui mult timp pentru a le enumera. Este o doctrină cu o descendenţă numeroasă. Fiul său cel mai în vârstă, cu care tocmai am făcut cunoştinţă, se numeşte *regimul prohibitiv*; al doilea fiu – *sistemul colonial*; al treilea – *ura împotriva capitalului*, iar nou-născutul – *moneda de hârtie*.

– Ce? Moneda de hârtie rezultă din aceeaşi eroare?

– În mod direct. Când legislatorii, după ce au ruinat oamenii prin războaie şi impozite, perseverează în ideea lor, ei îşi spun: „Dacă poporul suferă, acest lucru se datorează faptului că nu are destui bani. Trebuie creaţi mai mulţi bani." Şi cum nu este uşor să fie multiplicate metalele preţioase, mai ales când s-au epuizat pretinsele resurse ale prohibiţiei, „vom crea numerar fictiv", adaugă ei, „nimic nu e mai uşor, şi fiecare cetăţean va avea portofelul său plin! Vor fi toţi bogaţi."

– Într-adevăr, acest procedeu este mai expeditiv decât celălalt şi apoi cu el nu se ajunge la război.

– Nu, ci la război civil.

– Sunteţi destul de pesimist. Grăbiţi-vă să trataţi chestiunea pe fond. Sunt foarte surprins să aflu, pentru prima dată, dacă banii (sau semnul lor) înseamnă bogăţie.

– Sunteţi de acord cu mine că oamenii nu îşi satisfac imediat niciuna dintre trebuinţele lor cu monezi. Dacă le este foame, le trebuie pâine; dacă sunt goi, le trebuie veşminte; dacă sunt bolnavi, doctorii; dacă le este frig, un adăpost şi combustibil; dacă aspiră să înveţe, cărţi; dacă doresc să se deplaseze, vehicule, şi aşa mai departe. Bogăţia unei ţări se vede în abundenţa şi buna distribuţie a tuturor acestor lucruri.

De unde trebuie să recunoaşteţi plin de fericire cât de falsă este această tristă maximă a lui Bacon: *Ceea ce un popor câştigă, celălalt pierde în mod necesar*; maximă exprimată într-o manieră şi mai dezolantă de către Montaigne în aceşti termeni: *Profitul unuia este paguba celuilalt*. Când Sem, Ham şi Iafet[1] îşi împart vastele solitudini ale acestui pământ, în mod sigur fiecare dintre ei a putut să construiască, să dreneze, să semene, să recolteze, să se adăpostească mai bine, să se hrănească mai bine, să se înveşmânteze mai bine, să se instruiască mai bine, să se perfecţio-

[1] Cei trei fii ai lui Noe, conform Cărţii *Facerii* din Vechiul Testament (n. tr.).

neze, într-un cuvânt, să se îmbogățească și să își crească satisfacțiile fără ca de pe urma acestui lucru să rezulte o scădere necesară a satisfacțiilor analoage ale fraților săi. Acest lucru este de asemenea valabil pentru două popoare.

– Fără îndoială, două popoare fără relații între ele pot, la fel ca și doi oameni, să muncească mai mult, să muncească mai bine, să prospere umăr la umăr fără să își dăuneze unul altuia. Nu acesta este lucrul pe care îl neagă axiomele lui Bacon și Montaigne. Ele se referă doar la faptul că, în comerțul care are loc între două popoare sau doi oameni, dacă unul câștigă, trebuie ca celălalt să piardă. Și acest lucru este de la sine evident; schimbul neadăugând nimic prin sine însuși la masa acestor lucruri utile de care vorbiți, dacă după schimb una dintre părți se întâmplă să aibă mai mult, se înțelege că cealaltă parte trebuie să aibă mai puțin.

– Vă formați o idee cam incompletă despre schimb, incompletă până în punctul de a deveni falsă. Dacă Sem este pe o câmpie fertilă în grâu, Iafet pe o coastă propice producerii vinului, iar Ham pe pajiști grase, se poate ca separarea ocupațiilor, departe de a dăuna unuia dintre ei, să-i facă să prospere pe tustrei. Ba acest lucru chiar trebuie să se întâmple, căci distribuția muncii introdusă de schimb va avea ca efect să crească masa de grâu, de vin și de carne împărțită. Cum ar putea sta altfel lucrurile dacă admiteți libertatea tranzacțiilor? Din momentul în care unul dintre cei trei frați și-ar da seama că munca, să zic așa societară, îi creează o pierdere permanentă, comparativ cu munca solitară, el va renunța să mai schimbe. Schimbul poartă cu el titlul recunoștinței noastre. El are loc, deci este bun.

– Dar axioma lui Bacon este adevărată când este vorba de aur și de argint. Dacă se admite că la un moment anume există în lume o cantitate dată, este foarte clar că un portofel nu se poate umple decât dacă un alt portofel se golește.

– Și dacă se profesează că aurul este bogăția, concluzia este că între oameni există deplasări de avere și niciodată progres general. Exact ceea ce spuneam la început. Dacă, dimpotrivă, vedeți adevărata bogăție în abundența lucrurilor utile capabile să ne satisfacă nevoile și gusturile, veți înțelege cum este posibilă prosperitatea simultană. Numerarul nu servește decât la a facilita transmiterea dintr-o mână într-alta a acestor lucruri utile, fapt care se îndeplinește la fel de bine cu o uncie de metal rar, ca aurul, și

cu o livră de metal mai abundent, ca argintul, sau cu jumătate de chintal de metal chiar şi mai abundent, cum este cuprul. Conform acestui punct de vedere, dacă toți francezii ar avea la dispoziție încă pe atât din aceste lucruri utile, Franța ar fi de două ori mai bogată, deşi cantitatea de numerar ar rămâne aceeaşi; dar lucrurile nu ar sta la fel dacă s-ar dubla numerarul, căci masa lucrurilor utile nu ar creşte.

– Chestiunea care se pune este de a şti dacă prezența unui număr mai mare de bani nu are ca efect creşterea masei de lucruri utile.

– Ce raport poate să existe între aceşti doi termeni? Alimentele, veşmintele, casele, combustibilul, toate aceste lucruri vin de la natură şi din muncă, dintr-o muncă mai mult sau mai puțin abilă care se exercită asupra unei naturi mai mult sau mai puțin generoase.

– Uitați însă o mare forță, care este schimbul. Dacă mărturisiți că este o forță, aşa cum ați convenit când am vorbit despre cum banii o facilitează, trebuie să conveniți că banii au o putere indirectă asupra producției.

– Dar am precizat că puțin metal rar facilitează tot atât de mult tranzacțiile ca şi mult metal abundent, de unde urmează că nu se îmbogățeşte un popor *forțându-l* să dea lucruri utile pentru a avea mai mulți bani.

– Aşadar, în opinia dumneavoastră, comorile care se găsesc în California nu vor creşte bogăția lumii?

– Nu cred că adaugă mult la bucuriile, la satisfacțiile reale ale umanității luate în ansamblul său. Dacă aurul din California nu face decât să înlocuiască în lume aurul care se pierde şi se distruge, acest lucru poate avea utilitatea sa. Dacă însă va creşte masa de aur, el îi va deprecia valoarea. Căutătorii de aur vor fi mai bogați decât ar fi fost fără această descoperire. Dar cei în mâinile cărora se va găsi aurul actual în momentul deprecierii, îşi vor procura mai puțină satisfacție la o sumă egală. Nu pot să văd aici o creştere, ci o depreciere a adevăratei bogății, aşa cum am definit-o.

– Toate aceste sunt lucruri foarte subtile. Dar vă va fi greu să mă faceți să înțeleg că nu sunt mai bogat, toate celelalte lucruri rămânând egale de altfel, dacă am doi bani decât dacă aş avea doar unul.

– Dar nu asta am spus şi eu?

– Şi ceea ce este adevărat în privința mea este adevărat în privința vecinului meu şi aşa mai departe, făcând turul întregii țări. Deci, dacă fiecare francez are mai mulți bani, Franța este mai bogată.

– Şi iată eroarea dumneavoastră, eroarea comună, consistând în a conchide *de la unul la toţi* şi de la particular la general.

– Ce? Nu este oare aceasta concluzia cea mai potrivită dintre toate? Ceea ce este adevărat pentru fiecare în parte nu este adevărat pentru toţi? Ce sunt *toţi* dacă nu *fiecare* numiţi o singură dată? Este ca şi cum mi-aţi spune că fiecare francez ar putea creşte deodată cu un deget, fără ca talia medie a tuturor francezilor să fie mai ridicată.

– Raţionamentul este specios, de acord, şi iată de ce iluzia pe care o conţine este atât de comună. Să examinăm totuşi.

Zece jucători se reunesc într-un salon. Pentru a face totul mai uşor, ei aveau obiceiul de a lua fiecare zece jetoane în schimbul cărora depuneau o sută de franci sub candelabru, astfel încât fiecare jeton corespundea la zece franci. După partidă se reglau conturile şi jucătorii retrăgeau de sub candelabru de atâtea ori câte zece franci cât reprezentau jetoanele. Văzând acest lucru, unul dintre ei, mare aritmetician poate, dar gânditor slab, spune: Domnilor, o experienţă invariabilă mă învaţă că la sfârşitul partidei sunt cu atât mai bogat cu cât am mai multe jetoane. Nu aţi făcut aceeaşi experienţă asupra dumneavoastră? Astfel, ceea ce este adevărat în privinţa mea este adevărat în mod succesiv pentru fiecare dintre noi şi *ceea ce este adevărat pentru fiecare este adevărat pentru toţi*. Deci, vom fi toţi mai bogaţi, la sfârşitul jocului, dacă avem toţi mai multe jetoane. Ori, nimic nu este mai uşor; este de ajuns să se distribuie de două ori mai multe jetoane. Lucru care a şi fost făcut. Dar când partida s-a încheiat, s-a ajuns la reglarea de conturi şi s-a observat că miile de franci de sub candelabru nu s-au multiplicat în mod miraculos, conform aşteptării generale. Au trebuit împărţite, cum se zice, *pro rata*, şi singurul rezultat (destul de himeric!) obţinut, a fost următorul: fiecare avea desigur de două ori mai multe jetoane, dar fiecare jeton, în loc să corespundă la *zece* franci, nu mai reprezenta decât cinci. S-a constatat atunci în chip perfect că ceea ce este adevărat pentru fiecare în parte nu este adevărat întotdeauna pentru toţi.

– Vă cred, desigur: presupuneţi o creştere generală a numărului de jetoane, fără o creştere corespunzătoare a mizei de sub candelabru.

– Şi dumneavoastră, dumneavoastră presupuneți o creştere generală a monezii fără o creştere corespunzătoare a lucrurilor al căror schimb îl facilitează această monedă.

– Asimilați moneda jetoanelor?

– Cu siguranță că nu, în alte privințe; da, din punct de vedere al raționamentului pe care mi l-ați opus şi pe care trebuia să îl combat. Remarcați un lucru. Ca să aibă loc o creştere generală a cantității de monedă într-o țară, trebuie fie ca această țară să aibă mine, fie comerțul său să aibă loc în aşa fel încât să ofere lucruri utile pentru a primi numerar. În afara acestor două ipoteze, o creştere generală a cantității de monedă este imposibilă, moneda nefăcând altceva decât să schimbe mâinile şi, în acest caz, deşi este adevărat că fiecare luat în mod individual va fi cu atât mai bogat cu cât deține o cantitate mai mare de monedă, nu se poate deduce generalizarea pe care o făceați mai înainte, deoarece o monedă în plus într-un portofel implică prin necesitate o monedă în minus în alt portofel. Lucrurile stau la fel ca în comparația dumneavoastră cu talia medie. Dacă fiecare dintre noi nu creşte decât în detrimentul celuilalt, va fi desigur adevărat pentru fiecare luat în mod individual că va fi un bărbat mai vajnic, dacă are noroc, dar acest lucru nu va fi niciodată adevărat pentru toți considerați în mod colectiv.

– Fie. Dar în cele două ipoteze pe care le-ați semnalat, creşterea este reală, şi veți conveni că am dreptate.

– Până la un anumit punct.

Aurul şi argintul au o valoare. Pentru a obține aceste două metale, oamenii consimt să dea în schimb lucruri utile care au de asemenea o valoare. Când există deci mine într-o țară, dacă această țară extrage suficient aur din ele pentru a cumpăra din afară un lucru util, de pildă o locomotivă, ea se îmbogățeşte cu toate satisfacțiile pe care le poate procura o locomotivă, exact ca şi cum ar fi produs-o ea însuşi. Întrebarea care se pune pentru ea este să ştie dacă cheltuie mai multe eforturi prin primul procedeu decât prin al doilea. Căci dacă nu ar exporta acest aur, el s-ar deprecia şi ar ajunge ceva mai rău decât ceea ce vedeți în California, căci acolo cel puțin metalele prețioase sunt folosite pentru a cumpăra lucruri utile făcute în altă parte. În ciuda acestui fapt, există riscul să se moară de foame pe grămezi de aur. Ce ar fi dacă legea ar interzice exportul?

Cât despre cea de-a doua ipoteză, cea a aurului care ne ajunge prin comerţ, este un avantaj sau un incovenient, în funcţie de cât de mult sau de puţin are nevoie ţara comparativ cu nevoia de lucruri utile, care există de asemenea şi pentru satisfacerea căreia trebuie să renunţe la aur. Le revine celor interesaţi să judece acest lucru şi nu legii; căci dacă legea pleacă de la acest principiu, că aurul este preferabil lucrurilor utile, indiferent care ar fi valoarea lor, şi dacă ea ar ajunge să acţioneze în mod eficace în acest sens, ea ar tinde să facă din Franţa o Californie întoarsă pe dos, unde va exista mult numerar pentru a cumpăra şi nimic de cumpărat. Este tot sistemul al cărui simbol este Midas[1].

– Aurul care intră implică un lucru util care iese, sunt de acord, este un avantaj şi, sub acest raport, există o satisfacţie sustrasă ţării. Dar nu este ea înlocuită cu un avantaj? Şi câte noi satisfacţii nu va produce acest aur, circulând din mână în mână, provocând munca şi industria, până ca, în sfârşit, să iasă la rândul său şi să implice intrarea unui lucru util?

– Iată-vă în miezul chestiunii. Este oare adevărat că moneda este principiul care face să se producă toate obiectele al căror schimb îl facilitează? Ne putem pune de acord că o monedă de cinci franci nu *valorează* decât cinci franci; dar suntem împinşi să credem că această valoare are un caracter particular; că ea nu se distruge la fel ca altele, că nu se distruge decât pe termen lung; că ea se reînnoieşte, ca să zic aşa, la fiecare transmitere; şi, în definitiv, că această monedă a valorat de atâtea ori cinci franci câte tranzacţii a realizat; ca ea însăşi valorează cât toate lucrurile contra cărora a fost succesiv schimbată; şi credem acest lucru deoarece se presupune că, fără această monedă, aceste lucruri nu ar fi fost produse. Se spune: fără această monedă, cizmarul ar fi vândut o pereche de pantofi în minus, prin urmare, el ar fi cumpărat mai puţină carne de la măcelărie; măcelarul s-ar fi dus mai rar la băcan; băcanul s-ar fi dus mai rar la medic; medicul la avocat şi aşa mai departe.

– Acest lucru îmi pare incontestabil.

– A sosit momentul să analizăm adevărata funcţie a numerarului, făcând abstracţie de mine şi de importuri.

Aveţi o monedă. Ce semnifică ea în mâinile dumneavoastră? Ea este ca un martor şi dovada că, într-o epocă oarecare, aţi executat o muncă

[1] Regele Midas, personaj mitologic grec care ar fi transformat în aur tot ce atingea (n. tr.).

cu care, în loc să profitați doar dumneavoastră de ea, ați satisfăcut societatea în persoana clientului dumneavoastră. Această monedă mărturisește că ați făcut un serviciu societății și, în plus, ea îi constată valoarea. Ea mărturisește, între altele, faptul că nu ați retras încă din societate un serviciu *real* echivalent, așa cum era dreptul dumneavoastră. Pentru a vă împuternici să îl exercitați, când și cum vă va plăcea, societatea, prin mâinile clientului dumneavoastră, v-a dat o *recunoaștere*, un *titlu*, un *bon de la Republică*, un *jeton*, în sfârșit, o *monedă*, care nu diferă de titlurile fiduciare decât prin faptul că își poartă valoarea în ea însăși și, dacă știți să citiți cu ochii spiritului inscripțiile cu care este gravată, veți descifra în mod distinct aceste cuvinte: „Oferiți purtătorului un serviciu echivalent celui pe care acesta l-a oferit societății, valoare primită constatată, dovedită și măsurată prin cea care este în mine însumi.[1]"

Acum îmi cedați moneda dumneavoastră. Fie cu titlu gratuit, fie cu titlu costisitor. Dacă mi-o oferiți ca preț al unui serviciu, iată ce rezultă: contul dumneavoastră de satisfacții reale cu societatea se găsește reglat, echilibrat și închis. I-ați oferit un serviciu contra unei monezi, îi restituiți acum o monedă contra unui serviciu; toate intrările sunt dublate de ieșiri în ceea ce vă privește. În ceea ce mă privește, eu sunt mă aflu exact în poziția în care erați dumneavoastră mai devreme. Eu sunt acum cel care urmează să primească în viitor de la societate serviciul pe care i l-am făcut prin intermediul persoanei dumneavoastră. Eu sunt cel care devine creanțierul valorii de muncă pe care v-am livrat-o și pe care puteam să o consacru propriei persoane. În mâinile mele trebuie deci să treacă titlul acestei creanțe, martorul și dovada datoriei sociale. Nu puteți să spuneți că sunt mai bogat, căci dacă am de primit acest lucru se datorează faptului că am

[1] „*Mutualitatea serviciilor*. Conform tot ceea ce precedă, societatea poate fi considerată ca un imens bazar în care fiecare va depune mai întâi produsele sale, le va face recunoscută și fixa valoarea. După aceasta, fiecare este autorizat să preleveze, din ansamblul acestor depozite, produse după cum dorește, pentru o valoare egală. Or, cum se apreciază această valoare? Prin serviciul oferit și primit. Avem deci exact ceea ce solicita domnul Proudhon. Avem deci acest bazar al schimburilor, de care am râs atât, și Societatea, mai ingenioasă decât domnul Proudhon, ni-l oferă economisindu-ne deranjul material de a ne transporta în acest bazar mărfurile. Pentru acest lucru, ea a inventat moneda, prin intermediul căreia ea realizează antrepozitul la domiciliu." (n. ed.).

dat. Nu veți putea spune, cu atât mai mult, că societatea este mai bogată cu o monedă pentru că unul dintre membrii săi are o monedă în plus, din motiv că un altul dintre membrii săi are o monedă mai puțin.

Dacă îmi cedați această monedă gratuit, în acest caz este cert că eu voi fi cu tot atât mai bogat, dar dumneavoastră veți fi cu tot atât mai sărac; iar averea socială, luată în ansamblu, va rămâne aceeaşi; căci această avere, am spus-o deja, constă în servicii sociale reale, în satisfacții efective, în lucruri utile. Erați creanțier al societății, m-ați substituit drepturilor dumneavoastră şi contează puțin pentru societate cine este dator cu un serviciu, dacă eu trebuie să vi-l fac dumneavoastră sau dumneavoastră mie. Ea se achită de această datorie oferindu-l purtătorului de titlu.

– Dar dacă am avea toți multe monezi, am retrage toți din societate multe servicii. Nu ar fi plăcut acest lucru?

– Uitați că în ordinea pe care tocmai v-am descris-o, şi care reflectă întru totul realitatea, nu se retrag din mediul social servicii decât pentru că mai întâi am vărsat servicii în mediul social. Cine spune cuvântul serviciu, spune în acelaşi timp serviciu *primit* şi serviciu *oferit*, căci aceşti doi termeni se implică reciproc, astfel încât între ei trebuie să existe întotdeauna un echilibru. Nu vă gândiți că societatea poate să ofere mai multe servicii decât oferă, şi totuşi în aceasta constă himera care este urmărită prin multiplicarea banilor, prin alterarea monezii, prin hârtia-monedă etc.

– Toate acestea par destul de rezonabile în teorie, dar, în practică, nu pot să îmi scot din cap, când văd cum merg lucrurile, că, dacă printr-un fericit miracol, cantitatea de bani s-ar multiplica, astfel încât fiecare dintre noi ar primi o provizie dublă de monedă, am duce-o cu toții mai bine; am face cu toții mai multe cumpărături şi industria ar fi puternic încurajată.

– Mai multe cumpărături? Dar ce veți cumpăra? Fără îndoială obiecte utile, lucruri capabile să procure satisfacții eficace, stofe, case, cărți, tablouri. Ar trebui deci să începeți prin a demonstra că toate aceste lucruri se produc singure, prin faptul că la Monetărie se topesc lingouri căzute din lună sau că se pune în mişcare la Imprimeria Națională planşa asignatelor[1]; căci nu puteți gândi de o manieră rezonabilă că, în cazul în care

[1] Inițial asignatele sunt creanțe emise de Trezoreria revoluționarilor în 1789 pentru a acoperi cheltuielile publice. Ele urmau să fie acoperite prin vânzarea bunurilor con-

cantitatea de grâu, de stofă, de nave, de pălării, de pantofi rămâne aceeaşi, partea fiecăruia ar putea fi mai mare deoarece ne prezentăm toți pe piață cu o cantitate mai mare de franci metalici sau fictivi. Amintiți-vă de jucătorii noştri de cărți. În ordinea socială, lucrurile utile sunt ceea ce muncitorii înşişi pun sub candelabru, iar banii care circulă din mână în mână sunt jetoanele. Dacă multiplicați francii, fără a multiplica lucrurile utile, nu va rezulta decât că va fi nevoie de mai mulți franci pentru fiecare schimb, tot aşa cum jucătorilor de cărți le-a trebuit mai multe jetoane pentru fiecare miză. Aveți dovada acestui lucru în ceea ce se întâmplă cu aurul, argintul şi cu cuprul. De ce acelaşi troc cere mai mult cupru decât argint, mai mult argint decât aur? Nu se întâmplă oare acest lucru deoarece aceste metale sunt răspândite în lume în proporții diverse? Ce motiv aveți să credeți că, dacă aurul ar deveni deodată la fel de abundent ca argintul, nu ar trebui tot atât de mult din acesta ca şi din celălalt pentru a cumpăra o casă?

– Se poate să aveți dreptate, dar doresc să vă înşelați. În mijlocul suferințelor care ne înconjoară, atât de crude în sine, atât de periculoase prin consecințele lor, găseam o anumită consolare gândindu-mă că exista un mijloc uşor de a face fericiți toți membrii societății.

– Dacă aurul şi argintul ar fi fost bogăția, deja nu ar fi fost atât de uşor să creşti cantitatea lor într-o țară fără mine.

– Nu ar fi fost uşor, dar este uşor să înlocuieşti aceste metale cu altceva. Sunt de acord cu dumneavoastră că aurul şi argintul nu furnizează niciun alt serviciu decât fiind instrumente de schimb. Acelaşi lucru îl face şi moneda de hârtie[1], bancnota etc. Dacă deci am avea toți o mare cantitate din această monedă, atât de uşor de creat, am putea toți cumpăra mult, nu ne va lipsi nimic. Cruda dumneavoastră teorie risipeşte speranțe, iluzii dacă doriți, al căror principiu este cu siguranță filantropic.

– Da, ca toate urările sterile pe care le putem formula pentru fericirea universală. Extrema facilitate a mijlocului pe care îl invocați este

fiscate ale Bisericii şi ale aristocrației reacționare, însă încep să circule ca monedă (fiduciară) a cărei valoare va scădea semnificativ, provocând o inflație puternică înainte de a fi retrase din circulație în anul 1797. A se vedea Florin Aftalion, *L'économie de la Révolution française*, Hachette, 1987 (n. tr.).

[1] Monedă fiduciară, adică emisiuni de bancnote peste o anumită cantitate de metal prețios, de regulă aur şi argint, care ancora într-o formă sau alta sistemul monetar până la începutul secolului XX (n. tr.).

suficientă pentru a-i demonstra goliciunea. Credeți oare dumneavoastră că, dacă ar fi suficient să se imprime bancnote pentru ca noi să putem să ne satisfacem trebuințele, gusturile, dorințele, umanitatea ar fi ajuns până aici fără să recurgă la acest mijloc? Sunt de acord cu dumneavoastră că o astfel de descoperire este seducătoare. Ea ar pune imediat capăt în lume nu doar spolierii în formele sale atât de deplorabile, dar şi muncii înseşi cu excepția muncii tipăririi de asignate. Rămâne de înțeles cum vor cumpăra asignatele case pe care nimeni nu le-ar construi, grâu pe care nimeni nu l-ar cultiva, stofe pe care nimeni nu s-ar osteni să le țească[1].

– Un lucru mă frapează în argumentația dumneavoastră. După dumneavoastră, dacă multiplicarea instrumentelor de schimb nu aduce niciun câştig, în egală măsură ea nu dă naştere la nicio pierdere, aşa cum se vede din exemplul cu jucătorii de cărți, care s-au retras cu o decepție foarte benignă. Ca urmare, de ce trebuie oare respinsă piatra filozofală, care ne-ar învăța cum să preschimbăm pietricelele în aur, şi, până când o vom găsi, moneda de hârtie? Sunteți atât de încăpățânat din cauza logicii dumneavoastră încât refuzați o experiență fără riscuri? Dacă vă înşelați, privați națiunea, dacă îi ascultăm pe numeroşii dumneavoastră adversari, de o binefacere imensă. Dacă eroarea este de partea lor, pentru popor nu este vorba, după cum ați spus chiar dumneavoastră, decât de o speranță înşelată. Măsura, excelentă conform adversarilor dumneavoastră, este neutră, conform dumneavoastră. Lăsați să fie încercată, deoarece cel mai rău lucru care poate să se întâmple nu este realizarea unui rău, ci non-realizarea unui bine.

– Mai întâi, este deja un mare rău, pentru un popor, o speranță înşelată. Este cu totul alt lucru faptul că guvernul anunță renunțarea la mai multe impozite crezând într-o resursă care trebuie să se evapore în mod inevitabil. Cu toate acestea, remarca dumneavoastră ar avea forță dacă, după emiterea monedei de hârtie şi deprecierea acesteia, echilibrul valorilor s-ar face instantaneu şi cu o simultaneitate perfectă, în toate locurile şi în toate punctele teritoriului. Măsura ar sfârşi, la fel ca în salonul jucătorilor de cărți, printr-o mistificare universală, de care ar fi mai bine să râdem privindu-ne unii pe alții. Dar lucrurile nu se petrec astfel. Experiența a fost făcută şi de fiecare dată când despoții au alterat moneda...

[1] A se vedea a douăsprezecea scrisoare din pamfletul *Gratuitatea creditului* (n. ed.).

– Cine propune să se altereze moneda?

– Ei, Dumnezeule! A forța oamenii să ia ca plată bucăți mototolite de hârtie pe care le-am intitulat oficial *franc* înseamnă exact asta, dacă nu chiar mai rău; şi toate raționamentele care se pot face în favoarea asignatelor au fost făcute în favoarea falsei monezi legale. Cu siguranță, plasându-ne în punctul de vedere în care erați mai devreme, şi în care păreți că mai sunteți încă, conform căruia se crede că a multiplica instrumentul de schimb înseamnă a multiplica schimburile însele, cât şi lucrurile schimbate, ar trebui să considerăm cu multă bună-credință că mijlocul cel mai simplu ar fi să se dubleze cantitatea de monedă şi să se dea pe cale legislativă jumătăților de franci denominațiunea şi valoarea unei monezi întregi. Ei bine, atât într-un caz cât şi în celălalt, deprecierea este infailibilă. Cred că v-am spus cauza acestui fapt. Ceea ce îmi rămâne să vă demonstrez este că această depreciere, care, în cazul monedei de hârtie, poate ajunge până la zero, are loc lăsând în urmă în mod succesiv mulți oameni fraieriți, printre care săracii, oamenii simpli, lucrătorii, oamenii de la țară ocupă primul rang.

– Vă ascult; dar fiți scurt. De data asta doza de Economie politică este un pic cam puternică.

– Fie. Suntem deci bine fixați în acest punct, că bogăția este ansamblul lucrurilor utile pe care le producem prin muncă, sau mai bine spus, rezultatul tuturor eforturilor pe care le facem pentru satisfacerea nevoilor şi gusturilor noastre. Aceste lucruri utile se schimbă unele contra altora, după convenienţele celor cărora le aparțin. Există două forme pentru aceste tranzacții: una se numeşte *troc*; cea în care se dă un serviciu pentru a primi imediat un serviciu echivalent. Sub această formă, tranzacțiile ar fi extrem de limitate. Pentru ca ele să poată să se multiplice, să se împlinească peste timp şi spațiu, între persoane necunoscute şi prin fracțiuni infinite, a fost nevoie de intervenția unui agent intermediar care este moneda. Ea dă naştere schimbului, care nu este altceva decât un troc complex. Acesta este un lucru care trebuie remarcat şi înțeles. *Schimbul* se descompune în două trocuri, în doi factori, *vânzarea* şi *cumpărarea*, a căror reuniune este necesară pentru a-l constitui. *Vindeți* un serviciu contra unei monezi, apoi, cu această monedă, cumpărați un serviciu. Abia atunci trocul este complet; abia atunci efortul dumneavoastră a fost urmat de o satisfac-

ție reală. Evident, nu munciți pentru a satisface trebuințele celuilalt decât pentru că celălalt lucrează pentru a satisface trebuințele dumneavoastră. Atât timp cât nu aveți în mână decât moneda care v-a fost dată contra muncii dumneavoastră, sunteți în măsură să reclamați doar munca unei alte persoane. Şi atunci când veți face acest lucru, evoluția economică va fi împlinită în ceea ce vă priveşte, deoarece doar atunci veți obține, printr-o satisfacție reală, adevărata recompensă a ostenelii dumneavoastră. Ideea de troc implică un serviciu oferit şi un serviciu primit. De ce nu ar fi la fel în ceea ce priveşte ideea de schimb, care nu este decât un troc în dublă partidă?

Şi aici sunt două remarci de făcut; mai întâi, este o circumstanță destul de nesemnificativă dacă există mult sau puțin numerar în lume. Dacă există mult numerar, însemnă că trebuie mult numerar; dacă există puțin numerar, înseamnă că este nevoie de puțin numerar pentru fiecare tranzacție, asta este tot. A doua observație este următoarea: cum se vede întotdeauna reapărând moneda la fiecare schimb, s-a sfârşit prin a o vedea ca *semnul* şi *măsura* lucrurilor schimbate.

– Negați şi faptul că numerarul este *semnul* lucrurilor utile de care vorbiți?

– Un ludovic nu este semnul unui sac de grâu mai mult decât un sac de grâu este semnul unui ludovic.

– Ce rău există în faptul că se consideră moneda semnul bogăției?

– Există acest inconvenient, că se crede că ar fi de ajuns să se mărească semnul pentru a se mări lucrurile semnificate şi se cade în toate falsele măsuri în care ați căzut chiar şi dumneavoastră când v-am făcut rege absolut. Se merge prea departe. Tot aşa cum se vede în bani semnul bogăției, se vede în moneda de hârtie semnul banilor şi de aici se conchide că există un mijloc foarte simplu şi facil de a procura întregii lumi dulcețile averii.

– Dar cu siguranță nu veți merge până la a contesta faptul că moneda este *măsura* valorilor.

– Ba, în mod cert, voi merge până în acest punct căci tocmai aici rezidă iluzia.

A devenit uzual să se raporteze valoarea tuturor lucrurilor la valoarea numerarului. Se zice: acest lucru valorează 5, 10, 20 franci, cum se zice: acest lucru cântăreşte 5, 10, 20 de grame, acest lucru *măsoară* 5,10,

20 de metri, acest pământ conține 5, 10, 20 de arii etc., și de aici se trage concluzia că moneda era *măsura* valorilor.

– Dumnezeule, așa pare.

– Da, așa pare, și de asta mă plâng, nu de realitate. O măsură de lungime, de capacitate, de greutate, de suprafață este o cantitate *convenită* și imuabilă. Nu la fel stau lucrurile cu valoarea aurului și a banilor. Ea variază la fel de bine ca valoarea grâului, a vinului, a stofei, a muncii, și din aceleași cauze, căci ea are aceeași sursă și se supune aceloraşi legi. Aurul ne este pus la dispoziție absolut la fel ca fierul, prin munca minerilor, prin progresele capitaliştilor, prin concursul marinarilor și negustorilor. Valorează mai mult sau mai puțin după cum costă mai mult sau mai puțin să fie produs, este mai mult sau mai puțin pe piață, este mai mult sau mai puțin căutat; într-un cuvânt, se supune, în ceea ce privește fluctuațiile sale, destinului tuturor producțiilor umane. Dar iată ceva ciudat și care cauzează multe iluzii. Când valoarea numerarului variază, limbajul atribuie această variație celorlalte produse contra cărora se schimbă. Astfel, presupun că toate circumstanțele privind aurul rămân aceleași și că recolta de grâu este distrusă. Grâul se va scumpi; se va spune: hectolitrul de grâu care valora 20 de franci valorează acum 30, și este corect, căci valoarea grâului este cea care a variat și în acest punct limbajul este de acord cu faptele. Dar să facem presupunerea inversă: să presupunem că toate circumstanțele care privesc grâul rămân aceleași și că jumătate din tot aurul care există în lume ar dispărea de pe fața pământului; de data aceasta, valoarea aurului va fi cea care va crește. Se pare că ar trebui să se spună: acest napoleon care *valora* 20 de franci, acum *valorează* 40. Or, știți cum se exprimă de obicei lumea? Ca și cum ar fi fost celălalt termen al comparației care a scăzut și se zice: grâul care *valora* 20 de franci, nu mai *valorează* decât 10.

– Lucrurile sunt perfect aceleași, în ceea ce privește rezultatul.

– Fără îndoială; dar închipuiți-vă toate perturbările, toate distorsiunile care trebuie să se producă în schimburi, când valoarea intermediarului variază, fără a fi avertizați de o schimbare de denominațiune. Se emit monezi alterate sau bancnote care poartă numele de *douăzeci de franci* și care își vor conserva acest nume pe tot parcursul deprecierilor ulterioare. Valoarea va fi redusă cu un sfert, cu jumătate; ele tot se vor numi *monezi* sau *bancnote de douăzeci de franci*. Oamenii abili vor avea grijă să nu își

livreze produsele decât în schimbul unui număr mai mare de bancnote. Cu alte cuvinte, ei vor cere patruzeci de franci pentru ceea ce altădată vindeau cu douăzeci de franci. Dar oamenii simpli vor fi păcăliți. Vor trece ani buni până când această evoluție va fi împlinită pentru toate valorile. Sub influența ignoranței și a *cutumei*, ziua de muncă a oamenilor noștri de la țară va rămâne mult timp la *un franc*, în timp ce prețul de vânzare al tuturor obiectelor de consum din jurul lor va fi ridicat. Aceştia vor cădea într-o mizerie îngrozitoare fără a putea să îi discearnă cauza. În sfârşit, domnule, pentru că doriți să închei, vă rog, la sfârşit, să vă concentrați atenția asupra acestui punct esențial. Odată ce falsa monedă, orice formă ar lua ea, va fi pusă în circulație, deprecierea trebuie să survină şi se manifestă prin creşterea prețului a tot ce poate fi vândut. Dar această creştere nu este instantanee şi egală pentru toate lucrurile. Oamenii abili, vânzătorii de ocazie, oamenii de afaceri o scot destul de bine la capăt, căci este meseria lor să observe fluctuațiile prețurilor, să le sesizeze cauza şi chiar să speculeze asupra acestora. Dar micii vânzători, oamenii de la țară, lucrătorii înfruntă întreg şocul. Bogatul nu este mai bogat, săracul devine mai sărac. Expedientele de acest fel au deci ca efect să crească distanța care separă opulența de mizerie, să paralizeze tendințele sociale care apropie fără încetare oamenii de acelaşi nivel şi clasele care suferă au nevoie apoi de secole pentru a recâştiga terenul pe care l-au pierdut în marşul către *egalitatea condițiilor*.

– Adio, domnule; vă părăsesc pentru a merge să meditez asupra dizertației pe care mi-ați ținut-o cu atâta complezență.

– V-ați încheiat-o deja pe a dumneavoastră? Abia dacă am început. Nu v-am vorbit încă de *ura față de capital*, de *gratuitatea creditului*; un sentiment funest, o eroare deplorabilă care se alimentează din acelaşi izvor!

– Ce? Această revoltă îngrozitoare a Proletarilor împotriva Capitaliştilor provine tot din faptul că se confundă Banii cu Bogăția?

– Este produsul unor cauze diverse. Din nefericire, anumiți capitalişti şi-au arogat monopoluri, privilegii, care ar fi de ajuns pentru a explica acest sentiment. Dar, când teoreticienii demagogiei au vrut să îl justifice, să îl sistematizeze, să îi dea aparența unei opinii raționale şi să îl întoarcă împotriva naturii înseşi a capitalului, ei au făcut recurs la această

falsă economie politică în miezul căreia se regăseşte încă aceeaşi confuzie. Ei au spus poporului: „Ia un ban, pune-l sub pahar; uită-l acolo timp de un an; du-te apoi să-l vezi şi te vei convinge că nu a dat naştere nici măcar la zece, nici la cinci, la nicio fracţiune de para. Deci, banii nu produc dobândă". Apoi, substituind cuvântului *bani* pretinsul său sinonim, *capital*, au făcut următoarea modificare *ergo*-ului lor: „Deci capitalul nu produce dobândă[1]". A venit apoi seria de consecinţe: „Deci, cel care dă cu împrumut un capital nu trebuie să primească nimic, deci cel care îţi împrumută un capital, dacă primeşte ceva pentru acest lucru, te fură; deci toţi capitaliştii sunt nişte hoţi; deci bogăţiile, trebuind să servească în mod gratuit celor care le împrumută, aparţin în realitate celor care cărora nu le aparţin; deci nu există proprietate; deci totul este al tuturor; deci...".

– Acest lucru este grav, cu atât mai grav cu cât silogismul, vă mărturisesc, îmi pare înlănţuit în mod admirabil. Aş vrea dacă se poate să fac lumină asupra chestiunii. Dar, vai! Nu îmi mai pot stăpâni atenţia. Simt în cap un zumzăit confuz al cuvintelor numerar, bani, servicii, capital, dobânzi; sunt în punctul în care chiar nu mă mai recunosc în toate acestea. Să lăsăm, vă rog, conversaţia pe o altă zi.

– Până atunci, iată un mic volum intitulat *Capital şi rentă*[2]. Va împrăştia poate unele dintre îndoielile dumneavoastră. Aruncaţi o privire pe el când vă plictisiţi.

– Pentru a-mi alunga plictisul?

– Cine ştie? Cui pe cui se scoate; un plictis alungă un alt plictis; *simila similibus*...

– Nu eu decid dacă vedeţi în adevărata lor lumină funcţiile numerarului şi ale economiei politice în general. Dar, din conversaţia cu dumneavoastră, îmi rămâne următorul lucru: că aceste chestiuni sunt de cea mai mare importanţă; căci, pace sau război, ordine sau anarhie, uniune sau antagonism, la capătul soluţiei sunt cetăţenii. Cum se face că în Franţa cunoaştem atât de puţin o ştiinţă care ne priveşte pe toţi atât de aproape şi a carei răspândire ar avea o influenţă atât de decisivă asupra sorţii uma-

[1] A se vedea *Introducerea* lucrării *Capital şi rentă* (n. ed.).
[2] Lucrare apărută în februarie 1849, pe fondul polemicilor purtate cu Proudhon (n. tr.).

nității? Se datorează oare acest lucru faptului că statul nu a introdus-o în programa de învățământ?

– Nu chiar. Acest lucru ține de faptul că, fără să o știe, statul se străduie cu o grijă infinită să satureze toate mințile cu prejudecăți și toate inimile cu sentimentele favorabile spiritului de anarhie, de război și de ură. Astfel încât, atunci când se înfățișează o doctrină a ordinii, a păcii și a uniunii, se străduie din greu să aibă de partea sa claritatea și adevărul, ea găsește că acest loc este deja ocupat.

– Hotărât lucru, sunteți un pesimist îngrozitor. Ce interes poate avea statul să falsifice inteligențele în beneficiul revoluțiilor, războaielor civile și străine? Există cu siguranță exagerare în ceea ce spuneți.

– Judecați și dumneavoastră. În epoca în care facultățile noastre intelectuale încep să se dezvolte, la vârsta la care impresiile sunt atât de vii, la care obișnuințele spiritului se contractă cu o ușurință atât de mare; când am putea arunca o privire asupra societății noastre și să o înțelegem, într-un cuvânt, când ajungem la șapte sau opt ani, ce face statul? Ne pune o eșarfă pe ochi, ne scoate ușurel din mediul social care ne înconjoară pentru a ne arunca, cu spiritul nostru atât de prompt, cu inima noastră atât de impresionabilă, în sânul societății romane. El ne reține acolo vreo zece ani, tot timpul necesar pentru a da spiritului nostru o amprentă de neșters. Or, remarcați că societatea romană este direct opusă față de ceea ce este sau ce ar trebui să fie societatea noastră. În acea societate se trăia din război; în aceasta ar trebui să urâm războiul. În acea societate se ura munca; în aceasta trebuie să trăim din muncă. În acea societate mijloacele de subzistență erau întemeiate pe sclavie și prădălnicie; în aceasta ele sunt întemeiate pe industria liberă. Societatea romană s-a organizat ca o consecință a principiului său. Ea trebuia să admire ceea ce o făcea prosperă. Acolo trebuiau numite virtuți ceea ce aici numim vicii. Poeții săi, istoricii săi trebuiau să exalte ceea ce aici noi trebuie să disprețuim. Înseși cuvintele libertate, ordine, justiție, popor, onoare, influență etc. nu puteau să aibă la Roma aceeași semnificație pe care o au, sau trebuie să o aibă la Paris. Cum vreți dumneavoastră ca această tinerime, care iese din școlile universitare sau monahale și care are drept catehism pe Titus Livius și pe Quintus Curtius[1],

[1] Istoric roman din secolul I d.Hr (n. tr.).

să nu înțeleagă libertatea precum frații Gracchus, virtutea precum Cato, patriotismul precum Cezar? Cum vreți ca ea să nu ducă la facțiuni şi la război? Cum vreți, mai ales, ca ea să nu aibă nici cel mai mic interes asupra mecanicii ordinii sociale? Credeți dumneavoastră că spiritul ei este bine pregătit ca să o înțeleagă? Nu vedeți dumneavoastră că, pentru asta, ea ar trebui să se despartă de aceste impresii pentru a primi altele, în întregime opuse?

– Ce concluzie trageți dumneavoastră de aici?

– Iată ce concluzie trag; cel mai urgent lucru nu este ca statul să învețe, ci să lase să se învețe. Toate monopolurile sunt detestabile, dar cel mai rău dintre ele este monopolul învățământului[1].

[1] A se vedea pamfletul *Bacalaureat şi socialism* (n. ed.).

Protecţionism şi comunism*

Domnului Thiers[1].

Domnule,

Nu fiţi câtuşi de puţin ingrat faţă de revoluţia din Februarie. Ea v-a surprins, poate chiar v-a şocat; dar ea v-a pregătit, în calitate de autor, de orator, de consilier intim[2], triumfuri neaşteptate. Printre acestea, există unul care este cu siguranţă extraordinar. În zilele din urmă se putea citi în *Presa*:

* Articol apărut iniţial în 1849; reprodus după textul din ediţia originală în şapte volume a Operelor Complete Frédéric Bastiat, apărută în anul 1863, tomul IV, *Protectionnisme et communisme*, pp. 504-545, disponibil on-line graţie Cercle Bastiat (www.bastiat.org).

[1] Este vorba de Adolphe Thiers (15 aprilie 1797 – 3 septembrie 1877), avocat, istoric, jurnalist şi om politic francez. În februarie 1848, Thiers se raliază republicii, deşi regele Ludovic-Filip de Orléans îi oferise postul de şef al guvernului deţinut de impopularul François Guizot, şi susţine spectrul conservator al republicanilor, reprezentat de Partidul Ordinii, alcătuit din diverse obedienţe monarhiste, împotriva democraţilor-radicali şi a socialiştilor, dar şi împotriva republicanilor-moderaţi susţnuţi de Lamartine, cu ocazia alegerilor prezidenţiale din decembrie 1848, care îi pun faţă în faţă pe Ludovic-Napoleon Bonaparte, candidatul celor dintâi, şi pe Louis Eugène Covaignac, candidatul celor din urmă. Thiers nu se va ralia însă loviturii de stat a lui Ludovic-Napoleon Bonaparte din 2 decembrie 1851. În cursul evenimentelor din 1848-1849, Adolphe Thiers este un adept al menţinerii votului cenzitar şi al unui rol semnificativ al Bisericii Catolice în învăţământ. El intră în polemică cu liberalii economişti reprezentanţi de Bastiat, pe care îi acuză chiar că se fac vinovaţi de a inspira radicalismul de stânga, polemică la care face referire şi textul de faţă (n. tr.).

[2] În momentul în care acest opuscul a fost publicat, adică în ianuarie 1849, domnul Thiers era foarte bine creditat la Palatul Elysée (n. ed.).

„Asociația pentru apărarea muncii naționale (fostul comitet Mimerel[1]) tocmai a adresat corespondenților săi o circulară pentru a-i anunța că a fost deschisă o subscripție cu scopul de a contribui la propagarea în ateliere a cărții domnului Thiers[2] privind Proprietatea. Asociația însăşi a contribuit pentru subscrierea a 5.000 de exemplare."

Aş fi dorit să fiu prezent când acest anunț flatant a ajuns sub ochii dumneavoastră. Îmi închipui că a provocat o scânteie de bucurie sarcastică.

Se zice pe bună dreptate: căile Domnului sunt tot atât de infailibile pe cât sunt de impenetrabile. Căci dacă aveți bunăvoința de a-mi conceda pentru o clipă (ceea ce voi încerca curând să demonstrez) că Protecționismul, generalizându-se, devine Comunism, tot aşa cum un peştişor devine un peşte, cu condiția ca Dumnezeu să îi dea viață, este un caz cam singular să existe un campion al Protecționismului care să pozeze în distrugător al Comunismului; dar ceea ce este mai extraordinar şi chiar mai consolant este că o puternică asociație care s-a format pentru a propaga teoretic şi practic principiul comunist (în măsura în care îl considera profitabil pentru membrii săi) consacră astăzi jumătate din resursele sale distrugerii răului pe care l-a făcut cu cealaltă jumătate.

Repet, avem aici un spectacol consolant care ne liniştește în privința triumfului inevitabil al adevărului, deoarece ne arată cum adevărații şi primii propagatori ai doctrinelor subversive, înspăimântați de succesul acestora, elaborează acum antidotul şi otrava în aceeaşi oficină.

[1] Auguste Pierre Rémi Mimerel de Roubaix (1 iunie 1786 – 16 aprilie 1871), industriaş şi om politic francez, republican de circumstanță în 1848, ales deputat în anul următor, este cel care întemeiază în 1842 „Comitetul industriei", cunoscut şi sub numele de „Comitetul Mimerel", care îşi va schimba numele în 1846 în „Asociația pentru Apărarea Muncii Naționale" având ca scop apărarea protecționismului şi combaterea ideilor liber-schimbiste în vogă în Anglia şi susținute de Bastiat şi restul economiştilor în Franța. În epocă, Mimerel este reprezentantul principal al colbertismului, curent care nu va dispărea niciodată complet din gândirea economică franceză. Va deveni senator pe viață sub Napoleon al III-lea şi ideile sale vor reprezenta o sursă de inspirație pentru regimul proto-corporatist din perioada celui de-al Doilea Imperiu francez (n. tr.).

[2] Este vorba de lucrarea *De la propriété* (n. tr.).

Acest lucru presupune, este adevărat, o identitate între principiul Comunist şi principiul Prohibiţionist, şi poate că dumneavoastră nu admiteţi această identitate, deşi, pe drept cuvânt, nu mi se pare posibil să fi scris, fără să fiţi frapat de aceasta, patru sute de pagini asupra Proprietăţii. Consideraţi poate că anumite eforturi consacrate libertăţii comerciale sau *Liberului Schimb*, nerăbdarea din cursul unei discuţii fără rezultat, ardoarea combativă, înflăcărarea luptei m-au făcut să văd, cum ni se întâmplă foarte adesea nouă, celorlalţi polemişti, erorile adversarului printr-o bucată de sticlă prea groasă. Fără îndoială, imaginaţia mea este cea care, pentru a avea mai uşor dreptate, umflă teoria *Monitorului industrial*[1] până la proporţiile celei din *Popularul*. Ce închipuire că mari industriaşi, proprietari cinstiţi, bancheri bogaţi, abili oameni de stat s-au transformat, fără să o ştie şi fără să o vrea, în iniţiatorii, în apostolii Comunismului în Franţa! Şi de ce nu, vă întreb? Există destui lucrători, însufleţiţi pe deplin de o credinţă sinceră în *dreptul la muncă*, prin urmare comunişti fără să o ştie, care nu ar suporta să îi considerăm ca atare. Motivul acestei stări de fapt este faptul că, în toate clasele, interesul înclină voinţa, iar *voinţa*, aşa cum afirmă Pascal, este principalul organ al creaţiei. Sub un alt nume, mulţi industriaşi, oameni foarte oneşti de altfel, practică Comunismul aşa cum s-a practicat întotdeauna, adică punând condiţia ca doar bunul altuia să fie folosit în comun. Dar, principiul câştigând teren, imediat ce este vorba de a livra, de asemenea, în proprietatea comună un bun propriu, atunci oh! Comunismul îi oripilează. Înainte distribuiau *Monitorul industrial*, acum propagă cartea Proprietăţii. Ca să ne mirăm de acest lucru, ar trebui să ignorăm inima omenească, resorturile sale secrete şi ce înclinaţie are pentru a se transforma într-un abil cazuist.

Nu, domnule, nu ardoarea luptei m-a făcut să văd sub acest unghi doctrina protecţionistă, ci dimpotrivă, tocmai pentru că o vedeam sub acest unghi înainte m-am angajat în această luptă[2]. Vă rog să mă credeţi; a extinde puţin comerţul nostru exterior, rezultat accesoriu care, cu siguranţă, nu merită disprețuit, nu a fost niciodată motivul meu determinant.

[1] *Le Moniteur industriel* este jurnalul oficial al Comitetului Mimerel – *v. supra* (n. tr.).

[2] A se vedea scrisorile adresate lui Lamartine din ianuarie 1845 şi octombrie 1846 cât şi articolul *Communisme* din 27 iunie 1847 (n. ed.).

Am crezut şi continui să cred că Proprietatea se află în centrul acestei chestiuni. Am crezut şi încă mai cred că tariful nostru vamal, din cauza spiritului care i-a dat naştere şi a argumentelor prin care este apărat, a făcut în însuşi principiul Proprietăţii o breşă prin care ameninţă să treacă tot restul legislaţiei noastre.

Considerând starea de spirit, mi s-a părut că un Comunism care, trebuie să o spun pentru a fi drept, nu are conştiinţa de sine şi a implicaţiilor sale, era pe punctul de a ne copleşi. Mi s-a părut că acest Comunism (căci există mai multe specii) se prevala într-o manieră foarte logică de argumentaţia protecţionistă şi se mărginea la a trage concluziile. Ca urmare, mi s-a părut util să îl combat pe acest teren; căci, deoarece acest Comunism se înarma cu sofismele propagate de către comitetul Mimerel, nu era nicio speranţă de a-l învinge atât timp cât aceste sofisme ar rămâne în picioare şi triumfătoare în conştiinţa publică. Acesta este punctul de vedere pe care l-am adoptat la Bordeaux, la Paris, la Marsilia, la Lyon, când am fondat Asociaţia pentru Liber Schimb. Libertatea comercială, considerată în ea însăşi, este fără îndoială un bun preţios pentru popoare; dar, în sfârşit, dacă am fi avut-o doar pe ea în vedere, am fi dat asociaţiei noastre titlul de *Asociaţia pentru Libertatea Comercială* sau titlul chiar mai politic de *Asociaţia pentru Reformarea Graduală a Tarifelor*. Dar cuvântul Liber Schimb implică *dispunerea liberă de rodul propriei munci*, cu alte cuvinte de *Proprietate*, şi de aceea l-am preferat[1]. Bineînţeles, ştiam că acest cuvânt ne va ridica destule dificultăţi. El afirma un principiu şi, din acest moment, trebuia să rânduiască printre adversarii noştri toţi partizanii principiului opus. Ba mai mult, el provoca o repulsie extremă chiar şi acelor oameni cei mai dispuşi să ne secondeze, adică negustorilor, mult mai preocupaţi atunci de a reforma vama decât să înfrângă Comunismul. Le Havre, deşi simpatiza cu vederile noastre, a refuzat să ne adopte stindardul. Din toate părţile mi se spunea: „Vom obţine mai uşor câteva îndulciri ale tarifului nostru neafişând pretenţii absolute". Eu răspundeam: „Dacă nu aveţi decât acest lucru în vedere, acţionaţi prin camerele voastre de comerţ". Mi se mai spunea: „Cuvântul Liber-Schimb înspăimântă şi îndepărtează succesul." Nimic nu era mai adevărat decât acest lucru; dar

[1] A se vedea articolul *Libre-échange* din 20 decembrie 1846 (n. ed.).

eu trăgeam din însăşi spaima cauzată de acest cuvânt cel mai puternic argument pe care îl aveam în favoarea adoptării sale. Cu cât înspăimântă mai mult, afirmam eu, cu atât acest lucru dovedeşte mai mult că noţiunea de Proprietate se şterge din spirite. Doctrina Prohibiţionistă a falsificat ideile, iar ideile false au produs Protecţia. A obţine printr-o surpriză sau prin bunăvoinţa ministrului o ameliorare accidentală a tarifului, înseamnă a face un paliativ dintr-un efect, nu a distruge cauza. Menţin deci cuvântul *Liber-Schimb*, nu în ciuda, ci datorită obstacolelor pe care trebuia să ni le creeze; obstacole care, revelând maladia spiritelor, erau proba certă că înseşi bazele ordinii sociale erau ameninţate.

Nu era de ajuns să ne semnalăm scopul printr-un cuvânt; trebuia să îl mai şi definim. Este ceea ce am făcut şi transcriu aici, ca piesă de sprijin, primul act sau manifestul acestei asociaţii.

> În momentul în care s-au unit pentru apărarea unei mari cauze, subsemnaţii simt nevoia să îşi expună *credinţa*; să proclame *scopul*, *limita*, *mijloacele* şi *spiritul* asociaţiei lor.
>
> **Schimbul** este un drept natural, ca şi **Proprietatea**. Orice cetăţean care a creat sau a achiziţionat un produs trebuie să aibă opţiunea, fie de a-l utiliza imediat pentru binele propriu, fie de a-l ceda oricui de pe suprafaţa globului care consimte să îi dea în schimb obiectul pe care îl preferă. A-l priva de această facultate, când acesta nu se face responsabil de vreun uz contrar ordinii publice şi bunelor moravuri, şi doar pentru a satisface convenienţa unui alt cetăţean, înseamnă a legitima o spoliere, înseamnă a răni legea Justiţiei.
>
> Acest lucru înseamnă, de asemenea, a viola condiţiile Ordinii; căci ce ordine poate exista în sânul unei societăţi în care fiecare industrie, ajutată în acest scop de către lege şi de către forţa publică, îşi caută succesele în oprimarea tuturor celorlalte industrii?
>
> Acest lucru înseamnă a nu cunoaşte gândirea providenţei care prezidează asupra destinelor umane, manifestată prin varietatea infinită a climatelor, a anotimpurilor, a forţelor naturale şi a aptitudinilor, cu toate că Dumnezeu nu le-a repartizat atât de inegal între oameni decât pentru a-i reuni, prin schimb, în legăturile unei fraternităţi universale.
>
> Acest lucru înseamnă a stânjeni dezvoltarea prosperităţii publice, întrucât cel care nu este liber să facă *schimb*, nu este liber să îşi aleagă locul de muncă şi se vede constrâns să dea o direcţie falsă eforturilor, facultăţilor, capitalurilor şi banilor pe care natura i-a pus la dispoziţia sa. În

sfârşit, înseamnă a compromite pacea între popoare, căci presupune spargerea relaţiilor care îi unesc şi care fac războaiele imposibile din pricină că sunt prea costisitoare.
Asociaţia are deci ca scop **Libertatea Schimburilor**.
Subsemnaţii nu contestă dreptul societăţii de a stabili taxe destinate cheltuielilor comune pe mărfurile care trec frontiera, cu condiţia ca ele să fie determinate doar de consideraţii privind nevoile Trezoreriei.
Dar imediat ce taxa, pierzându-şi caracterul fiscal, are ca scop să respingă produsul străin, în detrimentul fiscului însuşi, pentru a ridica în mod artificial preţul produsului naţional similar şi de a cere astfel răscumpărare întregii comunităţi spre profitul unei clase, din acest moment se manifestă Protecţia sau mai degrabă Spolierea şi tocmai acesta este principiul pe care Asociaţia aspiră să îl nimicească din spiritul oamenilor şi să îl şteargă din legile noastre, independent de orice reciprocitate şi de sistemele care prevalează în altă parte.
Din faptul că Asociaţia urmăreşte distrugerea completă a regimului protector nu rezultă că ea cere ca o astfel de reformă să se realizeze într-o singură zi şi să se ivească dintr-un singur scrutin. Chiar şi pentru a reveni de la rău la bine şi de la o stare artificială de lucruri la o stare naturală, prudenţa poate impune adoptarea unor precauţii. Aceste detalii privind execuţia aparţin puterilor statului; misiunea Asociaţiei este de a propaga, de a populariza Principiul.
Cât priveşte mijloacele pe care înţelege să le folosească în acest sens, niciodată ea nu va căuta în altă parte decât căile constituţionale şi legale.
În sfârşit, Asociaţia se plasează înafara tuturor partidelor politice. Ea nu se pune în serviciul niciunei industrii, niciunei clase, niciunei porţiuni a teritoriului. Ea îmbrăţişează cauza justiţiei eterne, a păcii, a uniunii, a liberei comunicări, a fraternităţii între toţi oamenii, cauza interesului general care se confundă peste tot şi sub toate aspectele sale cu cea a *Publicului consumator*.

Există vreun cuvânt în acest program care nu relevă dorinţa fierbinte de a întări şi chiar de a restabili în spiritul oamenilor noţiunea de proprietate pervertită de către Regimul Protector? Nu este oare evident că interesul comercial se află aici în plan secund iar interesul social în prim-plan? Remarcaţi că tariful în sine, bun sau rău din punct de vedere administrativ sau fiscal, ne preocupă mai puţin. Dar imediat ce acţionează *în mod intenţionat* în sens protector, adică imediat ce se manifestă o

gândire de spoliere şi negarea, în principiu, a dreptului de Proprietate, îl combatem nu ca tarif, ci ca sistem. În aceasta constă, credem noi, gândirea pe care ne străduim să o ruinăm în mintea oamenilor pentru ca să o ştergem din legile noastre.

Se va pune fără îndoială întrebarea de ce, având în vedere chestiunea generală de mare importanţă, am circumscris lupta pe terenul unei chestiuni speciale.

Raţiunea este simplă. Trebuia opusă o asociaţie unei asociaţii, trebuiau angajate interese şi soldaţi în armata noastră. Ştiam bine că între Prohibiţionişti şi Liber-schimbişti polemica nu se putea prelungi fără a agita şi, la sfârşit, rezolva, toate chestiunile morale, politice, filozofice, economice care ţin de Proprietate; şi întrucât comitetul Mimerel, neocupându-se decât de un scop special, a compromis acest principiu, trebuia să sperăm că putem reînălţa principiul urmărind şi noi scopul special opus.

Dar ce contează ce am putut să afirm sau să gândesc în alte timpuri? Ce contează că am întrezărit sau că am crezut că întrezăresc o anumită legătură între Protecţionism şi Comunism? Ceea ce este esenţial este a şti dacă această legătură există. Acesta este lucrul pe care îl voi examina.

Vă amintiţi fără îndoială ziua în care, cu abilitatea dumneavoastră obişnuită, aţi făcut să ajungă pe buzele domnului Proudhon această mărturisire devenită celebră: „Daţi-mi Dreptul la muncă şi vă abandonez Dreptul la proprietate." Domnul Proudhon nu ascundea faptul că în ochii săi aceste două Drepturi erau incompatibile.

Dacă Proprietatea este incompatibilă cu Dreptul la muncă, şi dacă Dreptul la muncă este întemeiat pe acelaşi principiu ca şi Protecţia, ce concluzie ar trebui să tragem, dacă nu pe aceea că Protecţia este ea însăşi incompatibilă cu Proprietatea? În geometrie se consideră a fi un adevăr incontestabil că două lucruri egale cu un al treilea sunt egale între ele.

Or, s-a întâmplat că un orator eminent, domnul Billault, a crezut că trebuie să susţină la tribună Dreptul la muncă. Acest lucru nu era uşor în prezenţa mărturisirii care i-a scăpat domnului Proudhon[1]. Domnul Billault

[1] Pierre-Joseph Proudhon (15 ianuarie 1809 – 19 ianuarie 1865), jurnalist, politician şi teoretician social, fondator al unui curent anarho-socialist numit mutualism. Este extrem de activ pe plan publicistic în timpul Revoluţiei din 1848 şi devine mai apoi, ca şi Bastiat, membru al Adunării Constituante (n. tr.).

înțelegea foarte bine că a face să intervină statul pentru a pondera averile şi a nivela situațiile înseamnă a urca pe panta Comunismului; şi ce a spus el pentru a determina Adunarea Națională să violeze proprietatea şi principiul său? V-a spus pur şi simplu că ceea ce vă cerea să faceți, făceați deja prin tarifele voastre. Solicitarea sa nu mergea dincolo de o aplicare un pic mai largă a doctrinelor pe care le-ați admis şi aplicat. Iată cuvintele sale:

> Aruncați o privire pe tarifele noastre vamale; prin prohibițiile lor, prin taxele lor diferențiate, prin primele lor, prin combinațiile lor de tot felul, societatea este cea care ajută, care susține, care întârzie sau avansează toate combinațiile muncii naționale (*foarte bine*); ea nu ține în balanță doar munca franceză, pe care o protejează, şi munca străină, ci, pe solul patriei, diversele Industrii văd cum societatea intervine în plus fără încetare între ele. Ascultați în fața tribunalului său reclamațiile perpetue ale unor industrii împotriva altora; priviți, de pildă, industriile care utilizează fierul plângându-se de protecția acordată fierului francez împotriva fierului străin; cele care utilizează inul sau bumbacul tors protestând împotriva protecției acordate inului francez, prin excluderea celui străin, şi aşa mai departe. Societatea *(trebuia spus guvernul*) se găseşte deci în mod necesar amestecată în toate aceste lupte, în toate stânjenirile muncii; ea intervine în mod activ în fiecare zi, direct sau indirect, şi prima dată când veți avea treburi la vamă veți vedea acest lucru, veți fi, de voie sau de nevoie, forțat să luați act de această stare a lucrurilor şi să deveniți o parte din interesele în cauză.
>
> Aceasta nu ar fi deci o obiecție împotriva datoriei societății față de muncitorul sărăcit, ci tocmai această necesitate creează datoria guvernului de a interveni în chestiunea relațiilor de muncă.

Vă rog să remarcați bine că în argumentația sa domnul Billault n-a avut deloc gândul de a vă aplica o ironie sângeroasă. Nu este vorba de un Liber-schimbist deghizat care se complace în a face palpabile inconsecvențele Protecționiştilor. Nu, domnul Billault este el însuşi un protecționist *bona fide*. El aspiră la nivelarea averilor prin intermediul legii. Pe acest drum, el judecă acțiunea tarifelor ca fiind utilă; şi întâlnind ca obstacol Dreptul de proprietate, sare peste el, aşa cum faceți şi dumneavoastră. I se arată apoi Dreptul la muncă care este un al doilea pas pe acelaşi drum. Întâlneşte iar ca obstacol Dreptul de proprietate; şi sare iar pe deasupra

lui. Dar, întorcându-se, este total surprins să vadă că nu îl mai urmați, și vă întreabă din ce motiv. Dacă îi răspundeți: „Admit în principiu că legea poate viola proprietatea, dar găsesc inoportun să o facă sub forma Dreptului la muncă", domnul Billault v-ar înțelege și ar discuta cu dumneavoastră această chestiune secundară privind oportunitatea. Dar dumneavoastră îi opuneți Principiul însuși al Proprietății. Acest lucru îl uimește, și se crede îndreptățit să vă spună: „Nu o faceți astăzi pe bunul apostol, și dacă respingeți Dreptul la muncă cel puțin să nu o faceți întemeindu-vă pe Dreptul de Proprietate, deoarece violați acest Drept prin tarifele dumneavoastră atunci când acest lucru vă convine". Ar fi putut să adauge cu o anumită dreptate: „Prin tarifele protective violați adesea proprietatea săracului spre profitul bogatului. Prin Dreptul la muncă ați viola proprietatea bogatului în avantajul săracului. Prin ce nenoricire scrupulul vă cuprinde atât de târziu?"

Între domnul Billault și dumneavoastră nu există deci decât o diferență. Amândoi sunteți drumeți pe același drum, drumul Comunismului. Doar că dumneavoastră nu ați făcut decât un pas, iar el a făcut doi. Sub acest raport, avantajul este, cel puțin în ochii mei, de partea dumneavoastră. Dar îl veți pierde în ceea ce privește logica. Căci, deoarece mergeți ca și el, cu spatele întors la Proprietate, nu este decât o glumă faptul că pozați în cavalerul acesteia. Este o inconsecvență pe care domnul Billault a știut să o evite. Dar, vai! Numai pentru a cădea, și el, într-o tristă logomahie! Domnul Billault este prea luminat pentru a nu simți, măcar de o manieră confuză, pericolul fiecăruia dintre pașii săi pe calea care sfârșește în Comunism. El nu se înconjoară de ridicolul de a poza în campion al Proprietății în momentul în care o violează; dar ce imaginează el pentru a se justifica? El invocă axioma favorită a oricui vrea să concilieze două lucruri ireconciliabile: *Nu există principii*. Proprietate, Comunism, să luăm un pic din toate, după împrejurări.

> În opinia mea, pendulul civilizației, care oscilează de la un principiu la altul, după nevoile momentului, dar care se mișcă întotdeauna asimilând un progres în plus, după ce s-a înclinat puternic spre libertatea absolută a individualismului, revine spre necesitatea acțiunii guvernamentale.

Nu există deci nimic adevărat în lume, nu există principii, deoarece pendulul trebuie să oscileze de la un principiu la altul după nevoile

momentului. O, metaforă, unde ne-ai duce tu, dacă te-am lăsa să faci ce vrei [laissez-faire]!

Aşa cum o spuneaţi de o manieră foarte judicioasă la tribună, nu se poate spune – şi încă mai puţin scrie – totul deodată. Trebuie bine înţeles că eu nu examinez aici latura economică a regimului protecţionist; nu cercetez încă dacă, din punct de vedere al avuţiei naţionale, el face mai mult bine decât rău sau mai mult rău decât bine. Singurul lucru pe care vreau să îl demonstrez este că acesta nu reprezintă altceva decât o manifestare a Comunismului. Domnii Billault şi Proudhon au început demonstraţia. Eu voi încerca să o completez.

Şi, în primul rând, ce trebuie înţeles prin *Comunism*? Există mai multe modalităţi, dacă nu de a realiza efectiv comunitatea de bunuri, cel puţin de a încerca acest lucru. Domnul Lamartine număra patru. Dumneavoastră consideraţi că există mii, şi vă împărtăşesc părerea. Cu toate acestea, cred că toate pot intra în trei categorii generale, dintre care doar una, în opinia mea, duce la pericole veritabile.

Mai întâi, doi sau mai mulţi oameni îşi pot imagina să pună munca şi viaţa lor în comun. Atât timp cât ei nu caută nici să perturbe securitatea, nici să restrângă libertatea, nici să uzurpe proprietatea celuilalt, nici în mod direct, nici în mod indirect, dacă ei îşi fac rău îşi fac rău lor înşişi. Înclinaţia acestor oameni va fi întotdeauna să meargă în deşerturi îndepărtate pentru a urmări realizarea visului lor. Oricine a reflectat asupra acestor chestiuni ştie că nefericiţii vor pieri de pe urma ostenelii, victime ale propriilor iluzii. În zilele noastre, comunităţile de acest tip au dat himericului lor Elizeu numele de Icaria, ca şi cum ar fi avut tristul presentiment al deznodământului îngrozitor către care alunecă. Ar trebui să ne văităm în privinţa orbirii lor, ar trebui să îi avertizăm dacă sunt în stare să ne înţeleagă, dar societatea nu are nimic a se teme de himerele lor.

O altă formă de Comunism, şi în mod sigur cea mai brutală, este următoarea: a aduna la un loc toate valorile existente şi a le împărţi *ex aequo*[1]. Ea înseamnă spoliere devenită regulă dominantă şi universală. Ea înseamnă nu doar distrugerea Proprietăţii, ci chiar şi a muncii şi a mobilului

[1] Prescurtare de la expresia juridică latină *ex aequo et bono*, „conform echităţii şi conştiinţei" (n. tr.).

însuşi care determină omul să muncească. Acest tip de Comunism este atât de violent, de absurd, de monstruos, că la drept vorbind nu îl pot crede periculos. Este ceea ce spuneam, acum ceva timp, în faţa unei adunări considerabile de electori aparţinând în marea majoritate claselor suferinde. O explozie de murmure întâmpină cuvintele mele.

Mi-am mărturisit surpriza. „Ce! se spunea, Domnul Bastiat îndrăzneşte să afirme că Comunismul nu este periculos! Deci este comunist! Ei bine, şi noi ne îndoiam, căci comunişti, socialişti, economişti aparţin aceleiaşi filiaţii, aşa cum o dovedeşte rima". Am avut dificultăţi în a ieşi din această încurcătură. Dar însăşi această întrerupere dovedea adevărul propoziţiei mele. Nu, Comunismul nu este periculos atunci când se arată în forma sa cea mai naivă, forma spolierii pure şi simple; el nu este periculos pentru că îngrozeşte.

Mă grăbesc să spun că dacă Protecţionismul poate şi trebuie să fie asimilat Comunismului, el nu trebuie asimilat celui pe care tocmai l-am descris.

Dar Comunismul îmbracă o a treia formă.

A face să intervină statul, a-i da ca misiune ponderarea profiturilor şi echilibrarea averilor, luând de la unii, fără consimţământ, pentru a da altora, fără retribuţie, a-l însărcina cu realizarea lucrării de nivelare pe calea spolierii, cu siguranţă în aceasta constă Comunismul. Procedeele utilizate de către stat, în acest scop, ca şi numele frumoase cu care se decorează această gândire sunt irelevante. Că se urmăreşte realizarea sa prin mijloace directe sau indirecte, prin restricţie sau prin impozit, prin tarife sau prin Dreptul la muncă; că este plasat sub invocaţia egalităţii, a solidarităţii, a fraternităţii, acest lucru nu schimbă natura lucrurilor; jaful proprietăţilor nu este mai puţin jaf deoarece este îndeplinit cu regularitate, prin ordin, în mod sistematic şi prin acţiunea legii.

Adaug că acesta este, în epoca noastră, Comunismul cu adevărat periculos. De ce? Deoarece sub această formă îl vedem permanent gata să invadeze totul. Şi priviţi pe cineva care cere ca statul să furnizeze în mod gratuit meşteşugarilor, muncitorilor *instrumente de lucru*; acest lucru înseamnă a invita statul să le răpească de la alţi meşteşugari şi muncitori. Altcineva vrea ca statul să împrumute fără dobândă; nu poate face acest lucru fără a viola proprietatea. Un al treilea reclamă educaţia gratuită la

toate nivelurile; gratuită! adică pe cheltuiala contribuabililor. Un al patrulea cere ca statul să subvenționeze asociațiile de lucrători, teatrele, artiştii etc. Dar subvențiile înseamnă tot atâta valoare sustrasă de la cei care au câştigat-o în mod legitim. Un al cincilea nu are linişte deoarece statul nu a făcut să crească în mod artificial prețul unui produs în avantajul celui care îl vinde; dar este în detrimentul celui care îl cumpără. Da, sub această formă, există foarte puține persoane care, într-un moment sau altul, să nu fi fost comuniști. Dumneavoastră sunteți comunist, domnul Billault este comunist şi mă tem ca în Frața să nu fim toți comuniști într-un anume grad. Se pare că intervenția statului ne reconciliază cu spolierea, transferând responsabilitatea pentru aceasta asupra întregii lumi, adică asupra nimănui, ceea ce face posibil să ne bucurăm de bunul altuia într-o stare de perfectă linişte a conştiinței. Acest onest domn Tourret, unul dintre oamenii cei mai probi care s-au aşezat vreodată pe băncile ministeriale, nu îşi începea oare astfel expunerea de motive din proiectul de lege privind avansurile acordate agriculturii? „Nu este de-ajuns să se ofere instrucție pentru a cultiva artele, trebuie de asemenea să se furnizeze instrumente de lucru". După acest preambul, el supune Adunării Naționale un proiect de lege al cărui prim articol este astfel conceput:

> Art. 1. Se deschide, pe bugetul din 1849, ministrului agriculturii şi comerțului, un credit de 10 milioane destinat acordării de avansuri proprietarilor şi asociațiilor de proprietari de fonduri rurale.

Mărturisiți că, dacă limbajul legislativ ar fi ținut la exactitate, articolul ar fi trebuit redactat în felul următor:

> Ministrul agriculturii şi comerțului este autorizat, pentru anul 1849, să ia 10 milioane din buzunarul muncitorilor care au multă nevoie de ei şi cărora *le aparțin* pentru a-i vărsa în buzunarul altor muncitori care au de asemenea nevoie de ei şi cărora *nu le aparțin*.

Nu este acesta un fapt comunist şi, generalizându-se, nu constituie el Comunismul?

Cutare manufacturier, care ar accepta mai degrabă să moară decât să fure un sfanț, nu îşi face niciun scrupul în a înainta legislativului această

cerere: „Faceţi o lege care ridică preţul stofei mele, fierului meu, huilei mele şi daţi-mi puterea de a-i încărca la preţ pe cumpărători". Cum motivul pe care acesta se întemeiază este faptul că nu este mulţumit de câştigul pe care i-l oferă schimbul liber sau liberul schimb (ceea ce declar că înseamnă acelaşi lucru, orice s-ar spune), cum, pe de altă parte, suntem toţi nemulţumiţi de câştigul nostru şi dispuşi să invocăm legislativul, este clar, cel puţin în ochii mei, că dacă acesta din urmă nu se grăbeşte să răspundă: „Acest lucru nu mă priveşte, nu sunt însărcinat cu violarea proprietăţilor, ci cu garantarea acestora", este clar, afirm eu, că suntem în plin Comunism. Mijloacele de execuţie folosite de stat pot diferi, dar ele au acelaşi scop şi se ataşează la acelaşi principiu.

Să zicem că mă prezint la bara Adunării Naţionale şi că afirm: „Exercit o meserie şi găsesc că profiturile mele sunt insuficiente. De aceea vă rog să faceţi un decret care autorizează domnii perceptori să preleveze, în beneficiul meu, doar o mică amărâtă de centimă pe fiecare familie franceză". Dacă legislativul primeşte cererea mea, se va putea vedea în acest gest, dacă se doreşte acest lucru, doar un fapt izolat de spoliere legală, care nu merită încă numele de Comunism. Dar dacă toţi francezii, unul după altul, vin să facă aceeaşi petiţie şi dacă legislativul le examinează în scopul mărturisit de a realiza egalitatea averilor, atunci în acest principiu, urmat de efecte, eu văd, şi dumneavoastră nu mă puteţi împiedica să văd, Comunismul.

Că legislativul se foloseşte pentru a-şi pune în practică gândirea de vameş sau de perceptor, de contribuţia directă sau de impozitul indirect, de restricţie sau de primă, puţin contează. Se crede el autorizat *să ia* şi *să dea* fără compensaţie? Crede el că misiunea sa este de a echilibra profiturile? Acţionează el urmând această credinţă? Marea majoritate a publicului aprobă, provoacă această manieră de a acţiona? În acest caz, afirm că suntem pe panta Comunismului, fie că avem sau nu conştiinţa acestui fapt.

Şi dacă mi se zice: „statul nu acţionează deloc aşa în favoarea tuturor, ci doar în favoarea câtorva clase", voi răspunde: „atunci a găsit modalitatea de a transforma în imperiu însuşi Comunismul".

Simt, Domnule, că se poate arunca îndoială asupra acestor deducţii, cu ajutorul unei confuzii foarte facile. Mi se vor cita fapte administrative foarte legitime, cazuri în care intervenţia statului este tot atât de

echitabilă pe cât este de utilă; apoi, stabilind o aparentă analogie între aceste cazuri şi cele împotriva cărora mă revolt, mi se va spune că nu am dreptate; mi se va spune: „Fie nu trebuie să vedeți Comunismul în Protecție, fie trebuie să îl vedeți în orice acțiune guvernamentală".

Este o capacană în care nu vreau să cad. De aceea sunt obligat să caut care este împrejurarea precisă care imprimă intervenției statului caracterul comunist.

Care este misiunea statului? Care sunt lucrurile pe care cetățenii trebuie să le încredințeze forței comune? Care sunt lucrurile pe care aceştia trebuie să le rezerve acțiunii private? A răspunde la aceste chestiuni ar însemna să țin un curs de politică. Din fericire, nu am nevoie să fac asta pentru a rezolva problema care ne preocupă.

Când cetățenii, în loc să îşi facă unii altora un Serviciu, îl transformă în Serviciu public, adică atunci când găsesc de cuviință în această privință să cotizeze pentru a executa un lucru sau pentru a-şi procura o satisfacție *în comun*, eu nu numesc acest lucru *Comunism*, deoarece nu văd în toate acestea pecetea sa specială: nivelare pe calea spolierii. Statul *ia*, este adevărat, prin Impozit; dar *oferă* prin Serviciu. Este o formă particulară, dar legitimă, a acestui fundament al oricărei societăți, *schimbul*. Merg mai departe. Încredințând un serviciu special statului, cetățenii pot să realizeze o operațiune bună sau rea. Realizează una bună dacă, prin acest mijloc, serviciul este făcut cu mai multă perfecțiune şi economie. Realizează una rea în ipoteza contrară; dar în niciun caz eu nu văd apărând principiul comunist. În primul caz, cetățenii au reuşit; îl al doilea caz, ei s-au înşelat, asta este totul; şi dacă Comunismul este o eroare, nu urmează de aici că orice eroare aparține Comunismului.

Economiştii sunt în general foarte neîncrezători în ceea ce priveşte intervenția guvernamentală. Ei văd în aceasta neajunsuri de tot felul, o pierdere a libertății, a energiei, a prevederii şi a experienței individuale, care sunt fondurile cele mai de preț ale societăților. Li se întâmplă, deci, adesea să combată această intervenție. Dar nu din acelaşi punct de vedere şi pentru acelaşi motiv care îi face să respingă Protecția. Să nu se facă deci un argument împotriva noastră din predilecția noastră, prea accentuată poate, pentru libertate şi să ni se spună: „Nu este de mirare că aceşti domni resping regimul protector, căci ei resping intervenția statului în toate lucrurile".

Mai întâi, nu este adevărat că respingem intervenția statului în toate lucrurile. Admitem că este misiunea statului să mențină ordinea, securitatea, de a impune respectul pentru persoane și proprietăți, de a reprima fraudele și violențele. Cât privește serviciile care au un caracter industrial, ca să zic așa, noi nu avem altă regulă decât următoarea: statul să se ocupe de ele dacă prin aceasta rezultă pentru mase o economie de forțe. Dar în calcul să intre, pentru numele lui Dumnezeu, și contabilitatea neajunsurilor nenumărate ale muncii monopolizate de stat.

Apoi, sunt forțat să repet, una este să votezi împotriva unei noi atribuții date statului pe temeiul că, toate calculele fiind făcute, ea este dezavantajoasă și constituie o pierdere națională; și cu totul altceva să votezi împotriva acestei noi atribuții deoarece este ilegitimă, spoliatoare și oferă ca misiune guvernului să facă exact ceea ce misiunea sa rațională împiedică și pedepsește. Or, avem împotriva regimului numit Protector aceste obiecții de naturi diferite, dar cea de-a doua are câștig de cauză în determinarea noastră de a declanșa împotriva sa, bineînțeles pe căile legale, un război încrâncenat.

Astfel, dacă se supune atenției unui consiliu municipal, de pildă, chestiunea de a ști dacă este mai bine să fie lăsată fiecare familie să își caute provizia de apă la un sfert de leghe depărtare sau dacă este preferabil ca autoritatea să preleveze o cotizație pentru a aduce apa în piața satului, eu nu aș avea nicio obiecție *de principiu* în a examina această chestiune. Calculul avantajelor și neajunsurilor pentru toți va fi singurul element al deciziei. Este posibil să se facă o greșeală în acest calcul, dar chiar și eroarea care ar angrena o pierdere de proprietate nu va constitui o violare sistematică a proprietății.

Dar dacă domnul primar propune să se calce în picioare o industrie spre profitul alteia, să interzică saboții în avantajul cizmarilor, sau ceva asemănător, atunci îi voi spune că aici nu mai este vorba de un calcul de avantaje și neajunsuri, este vorba de o pervertire a autorității, de o deturnare abuzivă a forței publice; îi voi spune: „Dumneavoastră care sunteți depozitarul autorității și forței publice pentru a pedepsi spolierea, cum îndrăzniți dumneavoastră să aplicați autoritatea și forța publică pentru a proteja și sistematiza spolierea?”.

Căci dacă gândirea domnului primar triumfă, dacă văd, ca urmare a acestui precedent, toate industriile din sat agitându-se pentru a solicita

favoruri pe cheltuiala unora asupra altora, dacă, în mijlocul acestui tumult de ambiţii fără scrupule, văd săpându-se până la noţiunea însăşi de Proprietate, îmi va fi de bună seamă permis să cred că, pentru a o salva de naufragiu, primul lucru de făcut este să semnalez ceea ce este injust în măsura care a fost prima verigă din acest lanţ deplorabil.

Nu mi-ar fi greu, domnule, să găsesc în lucrarea dumneavoastră pasaje care ating subiectul meu şi coroborează punctele mele de vedere. La drept vorbind, mi-ar fi de-ajuns să o deschid la întâmplare. Da, dacă, reînnoind un joc de copii, aş înfinge o agrafă în această carte, aş găsi, la pagina indicată de soartă, condamnarea, implicită sau explicită, a Regimului Protector, dovada identităţii acestui regim, în principiu, cu Comunismul. Şi de ce oare nu aş aduce această dovadă? Bun, iată-mă. Agrafa s-a înfipt în pagina 283; citesc aici:

> Este deci o eroare să se critice concurenţa şi să nu se observe că, dacă poporul este producător, el este de asemenea consumator, şi că, primind mai puţin dintr-o parte (*un fapt pe care îl neg şi îl negaţi chiar şi dumneavoastră câteva rânduri mai jos*), plătind mai puţin în altă parte, rămâne ca urmare, spre profitul tuturor, diferenţa unui sistem care reţine activitatea umană, un sistem care o lansează la infinit în carieră spunându-i să nu se oprească niciodată.

Vă provoc să spuneţi că acest lucru nu se aplică în egală măsură atât concurenţei care se face peste râul Bidassoa[1] cât şi concurenţei care se face peste râul Loire. Să mai înfigem încă o dată agrafa. Zis şi făcut; iată-ne la pagina 325.

> Drepturile sunt sau nu sunt; dacă ele sunt, ele angrenează consecinţe absolute... ba mai mult, dacă dreptul există, el există în fiecare moment: el este în întregime azi, ieri, mâine, poimâine, atât vara cât şi iarna, nu doar atunci când vă va plăcea să îl declaraţi în vigoare, ci atunci când îi va plăcea lucrătorului să îl invoce!

Veţi susţine oare că un proprietar de oţelărie are dreptul nedeterminat, perpetuu, să mă împiedice a produce indirect două chintale de fier

[1] Râu din Ţara Bascilor, la graniţa dintre Spania şi Franţa, în Pirineii de vest (n. tr.).

în uzina mea, care este o podgorie, pentru avantajul de a produce direct un singur chintal în uzina sa, care este un furnal? Și acest drept este sau nu este. Dacă el există, el este în întregime azi, ieri, mâine, poimâine, atât vara cât și iarna, nu doar atunci când vă va plăcea să îl declarați în vigoare, ci atunci când îi va plăcea *proprietarului de oțelărie* să îl invoce!

Să încercăm din nou sorții. Ei ne indică pagina 63; aici citesc acest aforism: „Proprietatea nu există, dacă nu o pot la fel de bine *da* pe cât o pot *consuma*".

Noi, în schimb, afirmăm: „Proprietatea nu există dacă nu o pot la fel de bine *schimba* pe cât o pot *consuma*". Și permiteți-mi să adaug că *dreptul de a schimba* este cel puțin la fel de prețios, cel puțin la fel de important socialmente, cel puțin la fel de caracteristic proprietății ca și *dreptul de a o da*. Este regretabil că într-o lucrare destinată examinării proprietății sub toate aspectele sale, ați considerat că trebuie să consacrați două capitole Darului, care nu este câtuși de puțin în pericol, și niciun rând Schimbului, atât de imprudent violat sub însăși autoritatea legilor țării.

Încă o lovitură de agrafă. Ah! Ne aruncă la pagina 47.

> Omul are o primă proprietate în persoana sa și în facultățile sale. El are o a doua proprietate, mai puțin lipită de ființa sa, dar nu mai puțin sacră, în produsul acestor facultăți care îmbrățișează tot ceea ce numim bunurile acestei lumi și pe care societatea este interesată în cel mai înalt grad să i-o **garanteze**, căci, fără această garanție, nu există nicio muncă, fără muncă, nicio civilizație, nici măcar minimul necesar, ci doar mizerie, brigandaj și barbarie.

Ei bine, domnilor, să ținem o disertație, dacă doriți, asupra acestui text.

Ca și dumneavoastră, eu văd mai întâi proprietatea în faptul de a *dispune liber* de persoană, apoi de facultăți, în sfârșit de produsul facultăților acesteia, ceea ce dovedește, ca să o spun în treacăt, că dintr-un anumit punct de vedere Libertatea și proprietatea se confundă.

Aproape că aș îndrăzni să spun, ca și dumneavoastră, că Proprietatea asupra produsului facultăților noastre este mai puțin lipită de ființa noastră decât cea asupra înseși facultăților. Din punct de vedere material, acest lucru este incontestabil; însă a priva un om de facultățile sale sau de

produsul lor, rezultatul este acelaşi, iar acest rezultat se numeşte *Sclavie*. O nouă probă a identităţii de natură între Libertate şi Proprietate. Dacă întorc prin forţă toată munca unui om spre profitul meu, acest om devine sclavul meu. El este tot sclav dacă, lăsându-l să muncească liber, găsesc mijlocul, prin forţă sau prin viclenie, de a pune mâna pe fructul muncii sale. Primul gen de opresiune este mai odios, al doilea este mai abil. Cum s-a remarcat că munca liberă este mai inteligentă şi mai productivă, stăpânii şi-au spus: să nu uzurpăm în mod direct facultăţile sclavilor noştri, să acaparăm produsul cel mai bogat al facultăţilor lor libere şi să dăm acestei noi forme de servitute frumosul nume de *protecţie*.

Mai spuneţi că societatea este interesată să *garanteze* proprietatea. Suntem de acord; doar că eu merg mai departe decât dumneavoastră, iar dacă prin *societate* înţelegeţi *guvernul*, eu afirm că singura sa misiune, în ceea ce priveşte proprietatea, este de a o *garanta*, şi că dacă încearcă să o *pondereze*, prin chiar acest fapt, în loc să o garanteze, el o violează. Acest lucru merită examinat.

Când un anumit număr de oameni, care nu pot trăi fără muncă şi fără proprietăţi, cotizează împreună pentru a plăti solda unei *forţe comune*, ei au evident ca scop să muncească şi să se bucure de rodul muncii lor în deplină siguranţă şi nicidecum să îşi pună facultăţile şi proprietăţile la bunul plac al acestei forţe. Chiar şi înaintea oricărei forme de guvernământ regulat, eu nu cred că se poate contesta individualităţilor *dreptul de apărare*, dreptul de a-şi apăra persoanele, facultăţile şi bunurile lor.

Fără a avea pretenţia de a filosofa aici asupra originii şi întinderii drepturilor guvernelor, un subiect vast în stare să îngrozească slăbiciunea mea, permiteţi-mi să vă supun atenţiei o idee. Îmi pare că drepturile statului nu pot fi decât o regularizare a drepturilor personale *preexistente*. Nu pot, în ceea ce mă priveşte, concepe un *drept colectiv* care să nu îşi aibă rădăcina în *dreptul individual* şi care să nu îl presupună. Deci, pentru a şti dacă statul este învestit în mod legitim cu un drept, trebuie să se pună întrebarea dacă acest drept rezidă în individ în virtutea organizării sale şi în absenţa oricărui guvern. Pe baza acestei idei respingeam, cu câteva zile în urmă, dreptul la muncă. Spuneam: deoarece Pierre nu are dreptul să ceară în mod direct de la Paul ca acesta să îi ofere de lucru, nu este mult mai întemeiat să se exercite acest pretins drept prin intermediul statului,

căci statul nu este decât *forța comună* creată de către Pierre și Paul pe cheltuiala lor, pentru un scop determinat, care nu ar putea niciodată să fie acela de a transforma ceea ce este just în ceea ce nu este just. Aceasta este piatra de încercare pe baza căreia judec, de asemenea, între *garantarea* și *ponderarea* proprietăților de către stat. De ce statul are dreptul să garanteze, chiar și prin forță, fiecăruia Proprietatea sa? Deoarece acest drept preexistă în individ. Nu se poate contesta individualităților dreptul de apărare legitimă, dreptul de a folosi forța la nevoie pentru a respinge atingerile îndreptate împotriva persoanelor, facultăților și bunurilor lor. Se concepe că acest drept individual, deoarece rezidă în toți cetățenii, poate îmbrăca forma colectivă și legitima *forța comună*. Și de ce statul nu are dreptul de a *pondera* proprietățile? Deoarece pentru a le pondera trebuie să le răpești unora și să îi gratifici pe alții. Or, niciunul din cei treizeci de milioane de francezi neavând dreptul de a lua, cu forța, sub pretextul de a se ajunge la egalitate, nu văd cum *forța comună* ar putea fi învestită cu acest drept.

Și remarcați că dreptul de ponderare distruge dreptul de garantare. Iată oameni sălbatici. Nu au întemeiat încă un guvern. Dar fiecare dintre ei are dreptul de apărare legitimă și nu este dificil a se vedea că acest drept va deveni temelia unei forțe comune legitime. Dacă unul dintre aceşti sălbatici și-a consacrat timpul, forțele, inteligența pentru a-și crea un arc și săgeți și un altul vrea să i le răpească, toate simpatiile tribului vor fi pentru victimă; și în cazul în care cauza va fi supusă judecății bătrânilor, spoliatorul va fi în mod infailibil condamnat. De aici nu mai este decât un pas până la organizarea unei forțe publice. Dar, vă întreb, această forță are ca misiune, cel puțin ca misiune legitimă, regularizarea actului celui care își apără proprietatea, în virtutea dreptului, sau a actului celui care violează, împotriva dreptului, proprietatea celuilalt? Ar fi un caz cam singular ca forța colectivă să fie întemeiată nu pe dreptul individual, ci pe violarea sa permanentă și sistematică! Nu, autorul cărții pe care o am sub ochi nu poate susține o asemenea teză. Dar nu este de ajuns să nu o susțină, ar fi trebuit poate să o combată. Nu este de ajuns să fie atacat acest Comunism grosolan și absurd afirmat de câțiva sectari în foi denigrate. Ar fi fost poate bine să fie dezvăluit și veștejit acel Comunism îndrăzneț și subtil

care, prin simpla pervertire a justei idei de drepturi ale statului, s-a insinuat în câteva ramuri ale legislației noastre și amenință să le invadeze pe toate.

Căci, domnule, este în mod clar incontestabil că prin jocul tarifelor, mijlocit de regimul zis Protector, guvernele realizează această monstruozitate de care vorbeam adineauri. Ele părăsesc acest drept de apărare legitimă preexistent în fiecare cetățean, sursă și rațiune de a fi a misiunii lor, pentru a-și atribui un pretins drept de nivelare pe calea spolierii, drept care, nerezidând anterior în nimeni, cu atât mai mult nu poate rezida în comunitate.

Dar la ce bun să se insiste asupra acestor idei generale? La ce bun să se demonstreze aici absurditatea Comunismului, deoarece ați făcut acest lucru chiar dumneavoastră (cu excepția uneia dintre manifestările sale, în opinia mea cea mai amenințătoare din punct de vedere practic) mult mai bine decât aș ști eu să o fac?

Poate îmi veți zice că principiul Regimului Protector nu este în opoziție cu principiul Proprietății. Să vedem deci procedeele acestui regim.

Există două: prima și restricția.

Cât privește prima, lucrurile sunt evidente. Îndrăznesc să provoc pe oricine s-ar încumeta să susțină că ultimul termen al sistemului de prime, împins până la capăt, nu este Comunismul absolut. Cetățenii muncesc la adăpostul forței comune însărcinate, așa cum spuneți dumneavoastră, să *garanteze* fiecăruia ceea ce este al său, *suum cuique*. Dar iată că statul, cu cele mai filantropice intenții din lume, întreprinde o sarcină complet nouă, complet diferită și care, în opinia mea, nu doar o exclude, ci chiar o distruge pe prima. Îi place să se pună pe judecat profiturile, să decidă că o anumită muncă nu este destul de remunerată, că alta este remunerată prea mult; îi place să se pună în postura de ponderator și să facă, după cum spune domnul Billault, să oscileze pendulul civilizației în partea opusă *libertății individualismului*. În consecință, el lovește întreaga comunitate cu o contribuție pentru a face un cadou, sub numele de prime, exportatorilor unor produse de o anumită natură. Pretenția sa este că favorizează industria; ar trebui să spună *o* industrie pe cheltuiala *tuturor* celorlalte. Nu mă voi opri să arăt că el stimulează ramura gurmandă în detrimentul ramurilor fructuoase; dar, vă întreb, pornind pe această cale, nu autorizează el orice muncitor să vină să reclame o primă, dacă aduce

dovada că nu câştigă la fel de mult ca vecinul său? Statul are ca misiune să asculte, să aprecieze toate aceste cereri şi să împartă dreptatea? Nu cred asta; dar cei care o cred trebuie să aibă curajul să îşi îmbrace gândirea în formula sa şi să spună: Guvernul nu este însărcinat cu garantarea proprietăţilor, ci cu nivelarea acestora. Cu alte cuvinte: nu există Proprietate.

Nu tratez aici decât o chestiune de principiu. Dacă aş dori să scrutez primele pentru export sub aspectul efectelor lor economice, le voi pune în lumina cea mai ridicolă, căci ele nu sunt decât un dar gratuit făcut de Franţa străinătăţii. Nu vânzătorul este cel care primeşte prima, ci cumpărătorul, în virtutea acestei legi pe care ai putut-o constata chiar dumneavoastră în legătură cu impozitul: consumatorul suportă, în definitiv, toate cheltuielile, tot aşa cum culege toate avantajele producţiei. De asemenea, s-a întâmplat în chestiunea acestor prime lucrul cel mai mortificator şi mai mistificator posibil. Câteva guverne străine au făcut acest raţionament: „Dacă ridicăm drepturile noastre de vamă cu o cifră egală cu cea plătită de contribuabilii francezi, este clar că nimic nu se va schimba pentru consumatorii noştri, căci preţul de distribuţie va fi pentru ei acelaşi. Marfa degrevată de 5 franci la frontiera franceză va plăti încă 5 franci la frontiera germană; este un mijloc infailibil de a pune cheltuielile noastre publice pe nota de plată a Trezoreriei franceze". Dar alte guverne, sunt asigurat, s-au dovedit chiar mai ingenioase. Acestea şi-au spus: „Prima oferită de Franţa exportatorilor este un cadou pe care aceasta ne-o face; dar dacă ridicăm dreptul de vamă, nu mai există niciun motiv pentru ca mai multă marfă franţuzească să intre la noi decât în trecut; punem noi înşine o stavilă în calea generozităţii acestor excelenţi francezi. Dimpotrivă, să abolim, provizoriu, drepturile de vamă; să provocăm astfel o intrare nemaivăzută a ţesăturilor lor, deoarece fiecare metru poartă cu el un dar pur gratuit". În primul caz, primele noastre au ajuns la fiscul străin; în al doilea caz, ele au mers spre profitul cetăţenilor simpli, dar la o scară mult mai mare.

Să trecem la restricţie.

Sunt un meşteşugar, tâmplar, de pildă. Am un mic atelier, unelte, câteva materiale. Toate acestea îmi aparţin incontestabil mie, căci eu am făcut aceste lucruri sau, ceea ce înseamnă acelaşi lucru, le-am cumpărat şi

le-am plătit. În plus, am braţe viguroase, un pic de inteligenţă şi multă bunăvoinţă. Cu aceste fonduri trebuie să câştig cele necesare nevoilor mele şi ale familiei mele. Remarcaţi că nu aş putea produce în mod direct nimic din ceea ce îmi este necesar, nici fier, nici lemn, nici pâine, nici vin, nici carne, nici stofe etc., dar pot produce *valoare*. În definitiv, aceste lucruri trebuie să iasă, ca să zic aşa, sub o altă formă de sub fierăstrăul şi rindeaua mea. Interesul meu este de a primi în mod onest cea mai mare cantitate posibilă din aceste lucruri în schimbul fiecărei cantităţi oferite din munca mea. Spun în mod cinstit, căci nu doresc să violez libertatea şi proprietatea nimănui. Dar aş dori, în egală măsură, să nu îmi fie încălcate nici proprietatea şi nici libertatea mea. Punându-mă de acord asupra acestui punct cu ceilalţi muncitori, ne impunem sacrificii, cedăm o parte din munca noastră unor oameni numiţi *funcţionari*, deoarece le cerem *funcţia* specială de a garanta munca noastră şi roadele ei împotriva oricărei atingeri, fie că vine dinăuntru, fie că vine din afară.

Lucrurile aranjate astfel, mă grăbesc să îmi pun în activitate inteligenţa, braţele, fierăstrăul şi rindeaua. Firește, am întotdeauna ochii fixaţi asupra lucrurilor care sunt necesare existenţei mele. Acestea sunt lucrurile pe care trebuie să le produc în mod indirect, creând valoare cu munca şi uneltele mele. Problema mea este cum să le produc în modul cel mai avantajos posibil. În consecinţă, arunc o privire asupra lumii *valorilor*, rezumată în ceea ce numim preţ curent. Constat, pe baza datelor acestui preţ curent, că mijlocul prin care eu pot avea cea mai mare cantitate posibilă de combustibil, de exemplu, cu cea mică cantitate posibilă de muncă, este să fac o mobilă, să o livrez unui belgian, care îmi va da în schimb huilă.

Dar există în Franţa un muncitor care caută huilă în măruntaiele pământului. Or, se întâmplă ca funcţionarii, la a căror plată minerul şi cu mine *contribuim* pentru ca aceştia să menţină libertatea de muncă şi posibilitatea de a dispune liber de produsele sale (ceea ce înseamnă Proprietate) pentru fiecare dintre noi doi, se întâmplă, spuneam, că aceşti funcţionari au conceput o altă gândire şi şi-au dat o altă misiune. Le-a intrat în cap ideea că ei trebuie să *pondereze* munca mea şi a minerului. În consecinţă, aceştia mi-au interzis să mă încălzesc cu combustibil belgian, şi când mă duc la frontieră cu mobila mea pentru a primi huilă, aflu că aceşti

funcţionari împiedică huila să intre în ţară, ceea ce revine la a spune că împiedică mobila mea să iasă din ţară. Îmi spun atunci: dacă nu ne-ar fi venit ideea să plătim funcţionari ca să ne scutească de grija de a ne apăra noi înşine proprietatea, minerul ar fi avut oare dreptul să meargă la frontieră ca să îmi interzică un schimb avantajos, sub pretextul că este mai bine pentru el ca acest schimb să nu aibă loc? Cu siguranţă că nu. Dacă ar fi făcut o tentativă atât de injustă, ne-am fi bătut pe loc, el împins de pretenţia sa injustă, eu încredinţat de dreptul meu de apărare legitimă. Am numit şi plătim un funcţionar exact pentru a evita astfel de lupte. Cum se face deci că aflu că minerul şi funcţionarul s-au pus de acord să îmi restrângă libertatea şi industria, să îngusteze cercul în care facultăţile mele vor putea să se exercite? Dacă funcţionarul mi-ar fi luat partea mie, mi-aş da seama de dreptul său; el ar deriva din dreptul meu, căci apărarea legitimă este de bună seamă un drept. Dar unde a căutat acesta dreptul de a ajuta minerul în injustiţia sa? Aflu atunci că funcţionarul şi-a schimbat rolul. El nu mai este un simplu muritor învestit cu drepturi ce-i sunt delegate de către alţi oameni care, prin urmare, le posedă. Nu. El este un om superior umanităţii, căutându-şi drepturile în el însuşi, şi printre drepturile sale el şi-l arogă pe acela de a pondera profiturile, de a ţine echilibrul între toate poziţiile şi condiţiile. Este foarte bine, îmi zic eu, în acest caz îl voi copleşi cu reclamaţii şi cereri, atât timp cât voi vedea un om mai bogat decât mine pe suprafaţa ţării. Nu vă va asculta, mi se răspunde, căci dacă vă va asculta asta ar însemna Comunism şi el se păzeşte să uite că misiunea sa este de a garanta proprietăţile, nu de a le nivela.

Ce dezordine, ce confuzie în fapte! Şi cum aţi vrea dumneavoastră să nu rezulte din aceasta dezordine şi confuzie în idei? Veţi combate mult şi bine Comunismul; atât timp cât veţi fi văzut menajându-l, cocoloşindu-l, mângâindu-l în această parte a legislaţiei pe care a invadat-o, eforturile dumneavoastră vor fi în van. Este un şarpe care, cu aprobarea dumneavoastră, prin grija dumneavoastră, şi-a vârât capul în legile noastre şi în moravurile noastre, iar acum dumneavoastră vă indignaţi de faptul că i se vede şi coada!

Este posibil, domnule, să îmi faceţi o concesie; îmi veţi spune poate: „Regimul protector se bazează pe principiul comunist. El este contrar dreptului, proprietăţii, libertăţii; el azvârle guvernul de pe drumul său şi îl

investeşte cu atribuţiuni arbitrare care nu au o origine raţională. Toate acestea nu pot fi decât adevărate; dar regimul protector este *util*, fără el ţara, scufundată de concurenţa străină, va fi ruinată".

Aceste obiecţii ne-ar duce la o examinare a restricţiei din punct de vedere economic. Lăsând deoparte orice consideraţie de justiţie, de drept, de echitate, de proprietate, de libertate, vom avea de rezolvat chestiunea purei utilităţi, chestiunea venală, ca să zic aşa, şi veţi conveni că acesta nu este subiectul meu. Luaţi aminte de altfel că, prevalându-vă de utilitate pentru a justifica disprețul dreptului, este ca şi cum aţi spune: „Comunismul, sau spolierea, condamnat de justiţie, poate fi totuşi admis ca expedient". Şi conveniţi că o astfel de mărturisire este plină de pericole.

Fără a căuta să rezolv aici problema economică, permiteţi-mi o aserţiune. Afirm că am supus calculului aritmetic avantajele şi neajunsurile protecţiei doar din punct de vedere al avuţiei şi că las deoparte orice consideraţie de ordin superior. Afirm, în plus, că am ajuns la acest rezultat: că orice măsură restrictivă produce un avantaj şi două neajunsuri sau, dacă doriţi, un profit şi două pierderi, fiecare dintre aceste pierderi egale profitului, de unde rezultă o pierdere seacă, definitivă, care lasă în urmă această mărturie reconfortantă că în această chestiune, ca în multe alte lucruri, şi îndrăznesc să zic că în toate, Utilitatea şi Justiţia concordă.

Aceasta nu este decât o afirmaţie, este adevărat; dar o putem sprijini cu probe matematice.

Ceea ce face ca opinia publică să rătăcească asupra acestui punct, este faptul că profitul Protecţiei este vizibil cu ochiul liber, în timp ce dintre cele două pierderi egale pe care le angrenează, una se împarte la infinit între toţi cetăţenii, iar cealaltă nu se arată decât ochiului investigator al spiritului.

Fără să pretind a face aici demonstraţia, să îmi fie permis să îi indic baza.

Două produse, A şi B, au în Franţa o valoare normală de 50 şi 40. Să admitem că A nu valorează în Belgia decât 40. Acestea fiind date, dacă Franţa este supusă regimului restrictiv, ea se va bucura de A şi B deturnând din ansamblul eforturilor sale o cantitate egală cu 90, căci ea va fi forţată să producă A în mod direct. Dacă Franţa este liberă, această sumă de eforturi egală cu 90, va face faţă: 1) producţiei lui B pe care o va

livra Belgiei pentru a obține A; 2) producției unui alt B pentru ea înseşi; 3) producției unui C.

Această porțiune de muncă disponibilă aplicată producției lui C în al doilea caz, adică creând o nouă bogăție egală cu 10, fără ca pentru acest lucru Franța să fie privată de A sau de B, constituie întreaga dificultate a problemei. În locul lui A, puneți fier; în locul lui B, puneți vin, mătase, articole din Paris; în locul lui C, puneți avuție absentă, veți găsi întotdeauna că Restricția restrânge bunăstarea națională[1].

Vreți să ieşim din această algebră apăsătoare? Şi eu vreau acest lucru. Nu veți nega că, dacă regimul prohibitiv a reuşit să facă vreun bine industriei huilei acesta nu a fost făcut decât prin creşterea prețului huilei. Nu veți nega, de asemenea, că acest excedent de preț, din 1822 până în zilele noastre, a dus la o cheltuială superioară, la fiecare satisfacție determinată, pentru toți cei care folosesc acest combustibil, cu alte cuvinte, nu veți nega că ea reprezintă o *pierdere*. Se poate spune că producătorii de huilă, în afara dobânzii capitalurilor lor şi a profiturilor obişnuite ale industriei, au cules, prin faptul restricției, un *beneficiu* în plus echivalent cu această pierdere? Ar trebui să se poată spună acest lucru pentru ca protecția, fără a înceta de a fi injustă, odioasă, spoliatoare şi comunistă, să fie cel puțin *neutră* din punct de vedere pur economic. Ar trebui să se poată spune acest lucru pentru a merita să fie asimilată Spolierii simple care deplasează avuția fără să o distrugă. Dar afirmați chiar dumneavoastră, la pagina 236, „că minele din Aveyron, din Alais, din Saint-Etienne, din Creuzot, din Anzin, cele mai celebre dintre toate, nu au produs un venit de 4% din capitalul angajat!". Ca un capital să dea 4% în Franța el nu are nevoie de protecție. Unde este în acest caz profitul care să fie opus pierderii semnalate?

Asta nu este totul. Există aici o pierdere națională. Căci, prin scumpirea relativă a combustibilului, toți consumatorii de huilă au pierdut, ei au trebuit să îşi restrângă proporțional celelalte consumații ale lor, iar ansamblul muncii naționale a fost necesarmente descurajat prin această măsură. Aceasta este pierderea pe care nu o introducem niciodată în contabilitate, deoarece ea nu izbeşte privirile.

[1] A se vedea articolele *Un profit contre deux pertes* şi *Deux pertes contre un profit* (n. ed.).

Permiteți-mi încă o observație care, surprinzător, nu ne frapează mai des. Este vorba de faptul că protecția aplicată produselor agricole se arată în toată inechitatea ei odioasă în ceea ce îi privește pe cei pe care îi numim Proletari, dăunând în același timp pe termen lung chiar proprietarilor funciari.

Să ne imaginăm în mările Sudului o insulă al cărei sol a devenit proprietatea privată a unui anumit număr de locuitori.

Să ne imaginăm, pe acest teritoriu apropriat și îngrădit, o populație proletară mereu crescătoare sau tinzând să crească.

Această din urmă clasă nu va putea produce *în mod direct* nimic din ceea ce îi este indispensabil vieții. Ea va trebui să își livreze munca unor oameni care sunt în măsură să îi furnizeze în schimb alimente și chiar materiale de muncă; cereale, fructe, legume, carne, lână, bumbac, piele, lemn etc.

Interesul ei evident este ca piața unde se vând astfel de lucruri să fie cât mai întinsă posibil. Cu cât ea se va găsi în prezența unei mai mari abundențe de astfel de produse agricole, cu atât va primi mai multe pentru fiecare cantitate dată din propria muncă.

Sub un regim liber, se vor vedea o grămadă de ambarcațiuni mergând să caute alimente și materiale în insulele și continentele vecine și ducând acolo ca plată produse prelucrate. Proprietarii se vor bucura de toată prosperitatea la care au dreptul să pretindă; va fi menținut un echilibru just între valoarea muncii industriale și valoarea muncii agricole.

Dar, în această situație, proprietarii insulei fac un calcul:

> Dacă am împiedica proletarii să muncească pentru străini și să primească în schimb mijloace de subzistență și materii prime, ei vor fi desigur forțați să se adreseze nouă. Cum numărul lor crește fără încetare, și cum concurența pe care și-o fac între ei este mereu mai activă, ei se vor înghesui pe această porțiune de alimente și materiale care ne-ar rămâne să o expunem la vânzare, după ce am prelevat ceea ce ne este necesar nouă, și am putea fără grijă să vindem produsele noastre la un preț foarte ridicat. Cu alte cuvinte, echilibrul ar fi rupt în ceea ce privește valoarea relativă a muncii lor și a muncii noastre. Ei ar consacra satisfacțiilor noastre un număr mai mare de ore de muncă. Să facem deci o lege care să interzică acest comerț care ne jenează și, pentru execuția acestei legi, să creăm un corp de funcționari la plata cărora proletarii vor contribui alături de noi.

Vă întreb, nu ar fi aceasta culmea opresiunii, o violare flagrantă a celei mai prețioase dintre toate Libertățile, a primei și a celei mai sacre dintre Proprietăți?

Totuși, remarcați vă rog că nu ar fi poate dificil pentru proprietarii funciari să facă în așa fel încât această lege să fie acceptată ca o binefacere de către muncitori. Ei nu vor întârzia să le zică:

> Nu pentru noi, creaturi oneste, am făcut această lege, ci pentru voi. Interesul nostru ne atinge foarte puțin, nu ne gândim decât la interesul vostru. Grație acestei măsuri înțelepte, agricultura va prospera; noi, proprietarii, vom deveni bogați, ceea ce ne va face în stare să dăm mai mult de muncă și să vă plătim salarii bune. Fără ea noi vom fi reduși la mizerie, și ce se va întâmpla cu voi? Insula ar fi inundată de mijloace de subzistență și de material de lucru venite din afară, bărcile voastre vor fi mereu pe mare; ce calamitate națională! Este adevărat, abundența va domni în jurul vostru, dar veți lua voi parte? Nu spuneți că salariile s-ar menține și s-ar ridica deoarece străinii nu vor face decât să mărească numărul celor care vă comandă de lucru. Cine vă asigură că îi va apuca fantezia de a vă livra produsele lor degeaba? În acest caz, neavând nici muncă nici salariu, veți pieri de inaniție în mijlocul abundenței. Credeți-ne, acceptați legea noastră cu recunoștință. Creșteți și vă înmulțiți; ceea ce va rămâne de-ale traiului în insulă peste consumul nostru vă va fi livrat în schimbul muncii voastre, care, pe această cale, va fi mereu asigurată. Mai ales feriți-vă să credeți că aici este vorba de o dezbatere între voi și noi, în care libertatea și proprietatea voastră sunt în joc. Nu ascultați niciodată pe cei care vă spun acest lucru. Luați ca fapt sigur că dezbaterea este între voi și străini, acești străini barbari, Dumnezeu să-i blesteme, și care vor în mod evident să vă exploateze oferindu-vă tranzacții perfide, pe care sunteți liberi să le acceptați sau să le respingeți.

Nu este neverosimil ca un astfel de discurs, asezonat în mod convenabil cu sofisme privind numerarul, balanța comercială, munca națională, agricultura hrănitoare a statului, perspectiva unui război etc. etc. să obțină cel mai mare succes și să aducă validarea decretului opresor chiar de către oprimați, dacă ar fi consultați. Acest lucru s-a văzut și va mai fi văzut.

Dar prevenirile proprietarilor și proletarilor nu schimbă natura lucrurilor. Rezultatul va fi o populație mizerabilă, înfometată, ignorantă, pervertită, secerată de inaniție, boală și viciu. Rezultatul va fi un naufra-

giu încă şi mai trist, în inteligenţe, al noţiunilor de Drept, de Proprietate, de Libertate şi de atribuţiuni adevărate ale statului.

Şi ceea ce aş dori să pot bine arăta aici, este faptul că pedeapsa va ajunge curând chiar până la proprietari, care şi-au pregătit propria ruină ruinând publicul consumator; căci, în această insulă, se va vedea cum populaţia, din ce în ce mai înjosită, se va arunca asupra alimentelor inferioare. Aici se va hrăni cu castane, colo cu coaja catargelor, mai departe cu mei, cu hrişcă, cu ovăz, cu cartofi. Ea nu va mai cunoaşte gustul grâului şi al cărnii. Proprietarii vor fi deodată uimiţi să vadă cum agricultura intră în declin. Degeaba se vor agita, se vor reuni în comiţii şi vor repeta fără încetare faimosul adagiu: „Să facem furaje; cu furaje avem animale; cu animale avem îngrăşământ; cu îngrăşământ avem grâu". Degeaba vor crea noi impozite pentru a distribui prime producătorilor de trifoi şi de lucernă; ei se vor lovi întotdeauna de acest obstacol: o populaţie mizerabilă care nu este în stare să plătească carnea şi, prin urmare, să determine prima mişcare a acestei rotaţii triviale. Ei vor sfârşi prin a învăţa, pe cheltuiala lor, că este mai bine să suporţi concurenţa, în faţa unei clientele bogate, decât să fii învestit cu un monopol în prezenţa unei clientele ruinate.

Iată de ce eu spun: nu doar că prohibirea înseamnă Comunism, dar înseamnă Comunism de cea mai joasă speţă. El începe prin a pune facultăţile şi munca săracului, singura sa Proprietate, la discreţia bogatului: el angrenează o pierdere seacă pentru mase şi sfârşeşte prin a cuprinde chiar şi bogatul în ruina comună. El învesteşte statul cu dreptul singular de a lua de la cei care au puţin pentru a da celor care au mult şi când, în virtutea acestui principiu, dezmoşteniţii lumii vor invoca intervenţia statului pentru a opera o nivelare în sens invers, nu ştiu deloc ce s-ar putea să li se răspundă. În orice caz, primul şi cel mai bun răspuns ar fi să se renunţe la opresiune.

Dar mă grăbesc să închei cu calculele. La urma urmei, care este poziţia dezbaterii? Ce spunem noi şi ce spuneţi dumneavoastră? Există un punct, şi este punctul capital, asupra căruia suntem de acord: că intervenţia legislatorului pentru a nivela averile luând unora ceea ce este necesar pentru a gratifica pe ceilalţi înseamnă *comunism*, este moartea oricărei munci, oricărei bunăstări, oricărei justiţii, oricărei societăţi.

V-aţi dat seama că această doctrină funestă invadează sub toate formele jurnalele şi cărţile, într-un cuvânt domeniul gândirii, şi în cartea dumneavoastră o atacaţi cu vigoare.

Eu însă cred că recunosc penetrarea anterioară a acesteia, cu asentimentul şi asistenţa dumneavoastră, în legislaţie şi în domeniul practic, şi aici mă străduiesc să o combat.

Apoi, vă fac să remarcaţi inconsecvenţa în care aţi cădea în cazul în care, combătând Comunismul în perspectivă, menajaţi, ba chiar încurajaţi, Comunismul în acţiune.

Dacă îmi răspundeţi: „Acţionez astfel deoarece Comunismul realizat prin tarife, deşi opus Libertăţii, Proprietăţii şi Justiţiei, este totuşi de acord cu Utilitatea generală şi această consideraţie mă face să trec peste toate celelalte", dacă îmi răspundeţi astfel, nu simţiţi oare că ruinaţi în avans tot succesul cărţii dumneavoastră, că îi distrugeţi amploarea argumentului, că o privaţi de forţa sa şi că daţi dreptate, cel puţin în partea filozofică şi morală a chestiunii, Comuniştilor de toate nuanţele?

Şi apoi, domnule, un spirit atât de luminat ca dumneavoastră ar putea oare admite ipoteza unui antagonism radical între Util şi Just? Vreţi să vă vorbesc franc? Decât să vă hazardaţi cu o aserţiune atât de subversivă, atât de lipsită de pietate, aş vrea să spuneţi mai degrabă: „Iată o chestiune specială în care, la prima vedere, mi se pare că Utilitatea şi Justiţia intră în conflict. M-aş bucura ca toţi oamenii care şi-au petrecut viaţa aprofundând această chestiune să aibă altă judecată; eu nu am studiat-o, fără îndoială, suficient". Nu am studiat-o suficient! Este aceasta o mărturisire atât de penibilă încât, pentru a nu o face, se alege calea cufundării în inconsecvenţă până la a nega înţelepciunea legilor providenţiale care guvernează dezvoltarea societăţilor umane? Căci există oare vreo negare mai formală a Înţelepciunii Divine decât a decide că există o incompatibilitate esenţială între Justiţie şi Utilitate? Întotdeauna mi s-a părut că cea mai crudă nelinişte care poate lovi un spirit inteligent şi conştiincios este tocmai a păşi peste această graniţă. În ce parte să te aşezi, într-adevăr, partea cui să o iei, pus în faţa unei astfel de alternative? Va fi aleasă Utilitatea? Spre aceasta înclină oamenii ce-şi zic practici. Dar chiar dacă nu ştiu să lege două idei, aceştia se vor îngrozi, fără îndoială, în faţa consecinţelor spolierii şi inechităţii transformate în sistem. Se va îmbrăţişa cu

hotărâre şi indiferent de cost cauza Justiției, spunându-se: „Faceți ce trebuie, indiferent ce se va întâmpla?" Spre acest lucru înclină sufletele cinstite; dar cine ar dori să îşi ia responsabilitatea de a arunca țara sa şi umanitatea în mizerie, dezolare şi moarte? Îl provoc pe oricine este convins de acest antagonism să se decidă.

Mă înşel. Se va lua o decizie şi inima umană este astfel făcută încât se va pune interesul înaintea conştiinței. Acest lucru este demonstrat şi de fapte, deoarece peste tot unde s-a considerat că regimul protector este favorabil bunăstării poporului el a fost adoptat, în pofida oricărei considerații referitoare la justiție; dar apoi au apărut consecințele. Credința în proprietate s-a şters. S-a spus asemeni domnului Billault: deoarece proprietatea a fost violată de către Protecție, de ce nu ar fi ea violată şi de către Dreptul la muncă? Alții, în spatele domnului Billault, vor face un al treilea pas şi alții, în spatele acestora din urmă, un al patrulea, până ce Comunismul va prevala.

Spirite bune şi solide ca dumneavoastră se sperie văzând rapiditatea cu care creşte această pantă. Ele se străduiesc să o urce; o urcă, într-adevăr, aşa cum ați făcut şi dumneavoastră în cartea dumneavoastră, până la regimul restrictiv, care reprezintă primul avânt şi singurul avânt practic al societății pe declivitatea fatală; dar în prezența acestei vii negații a dreptului de proprietate, dacă, în locul acestei maxime a cărții dumneavoastră – „Drepturile sunt sau nu sunt; dacă ele sunt, ele angrenează consecințe absolute" – puneți următoarea maximă: „Iată un caz particular în care binele național impune sacrificarea dreptului", în acel moment, toată forța şi rațiunea pe care credeți că le-ați investit în această lucrare, nu mai sunt decât slăbiciune şi inconsecvență.

Iată de ce, domnule, dacă doriți să vă desăvârşiți lucrarea trebuie să vă pronunțați asupra regimului restrictiv şi pentru acest lucru este indispensabil să începeți să rezolvați problema economică; trebuie să vă fixați asupra pretinsei Utilități a acestui regim. Căci, presupunând că obțin de la dumneavoastră decizia de condamnare a acestuia, din punct de vedere al Justiției, acest lucru nu este suficient pentru a-l nimici. O repet, oamenii sunt astfel făcuți că, atunci când se cred plasați între *binele real* şi *justiția abstractă*, cauza justiției este în pericol. Şi doriți o probă palpabilă în acest sens? Este ceea ce mi s-a întâmplat chiar mie.

Când veneam la Paris, mă găseam în prezența școlilor zise democratice și socialiste, în care, așa cum știți, se face mare uz de cuvintele *principiu*, *devotament*, *sacrificiu*, *fraternitate*, *drept*, *uniune*. Avuția este tratată de aceste școli de sus în jos, ca un lucru, dacă nu de dispreț, cel puțin secundar, până în punctul în care noi, pentru că ținem cont de ea în mare măsură, suntem tratați de economiști reci, egoiști, individualiști, de burghezi, de oameni fără măruntaie, nerecunoscând ca Dumnezeu decât josnicul interes. Bun! îmi zic, iată inimi nobile cu care nu este nevoie să discut punctul de vedere economic, care este foarte subtil și solicită mai multă stăruință decât pot să ofere publiciștii parizieni, în general, unui studiu de acest gen. Dar, cu aceștia, chestiunea interesului nu ar putea fi un obstacol; fie, pe baza credinței în Înțelepciunea Divină, ei cred că interesul este în armonie cu justiția, fie îl vor sacrifica din toată inima, căci sunt însetați de Devotament. Dacă, deci, îmi conced o dată că Liberul-Schimb este dreptul abstract, ei se vor înrola cu hotărâre sub drapelul său. În consecință, le-am adresat apelul meu. Știți dumneavoastră ce mi-au răspuns? Iată:

> Liberul-Schimb al dumneavoastră este o frumoasă utopie. El este întemeiat pe drept și pe justiție; el realizează libertatea; el consacră proprietatea; el ar avea drept consecință uniunea popoarelor, domnia fraternității printre oameni. Aveți de mii de ori dreptate în principiu, dar noi vă vom combate până la extreme și prin toate mijloacele, deoarece concurența străină ar fi fatală muncii naționale.

Mi-am luat libertatea să le adresez acest răspuns:

> Neg că concurența străină ar fi fatală muncii naționale. În orice caz, dacă lucrurile ar sta astfel, v-ați plasa între Interes, care, după dumneavoastră, este de partea restricției, și Justiție, care, așa cum ați mărturisit, este de partea libertății. Or, când eu, adoratorul vițelului de aur, vă somez să faceți o alegere, cum se face că voi, oameni ai abnegației, călcați în picioare principiile pentru a vă crampona de interes? Nu mai declamați atâta împotriva unui mobil care vă guvernează, cum îi guvernează de altfel pe simplii muritori.

Această experienţă m-a avertizat că, înainte de toate, trebuie rezolvată această îngrozitoare problemă: există armonie sau antagonism între Justiţie şi Utilitate? Şi, prin urmare, scrutată partea economică a regimului restrictiv; căci, deoarece chiar campionii fraternităţii acuzau o pretinsă pierdere financiară, devenea clar că nu este suficient să fie pusă cauza Justiţiei la adăpost de orice îndoială, trebuia în plus să se dea satisfacţie acestui mobil nedemn, abject, demn de dispreţ şi disprețuit, dar atotputernic, Interesul.

Acest fapt a dat naştere unei mici demonstraţii în două volume, pe care îmi iau libertatea să vi le trimit cu prezenta scrisoare[1], pe deplin convins, domnule, că, dacă, precum economiştii, judecaţi sever regimul protector în ce priveşte moralitatea sa, şi că, dacă opiniile noastre nu diferă decât în ceea ce priveşte utilitatea sa, nu veţi refuza să cercetaţi cu o anume grijă dacă aceste două mari elemente ale unei soluţii definitive se exclud sau concordă.

Această armonie există sau, cel puţin, ea este la fel de evidentă pentru mine ca lumina soarelui. Aş dori ca ea să vi se reveleze şi dumneavoastră! Abia atunci, aplicând talentul dumneavoastră eminamente propagator la combaterea Comunismului în manifestarea sa cea mai periculoasă, îi veţi da o lovitură mortală.

Priviţi la ce se întâmplă în Anglia. Se pare că, dacă Comunismul ar fi trebuit să îşi găsească undeva un pământ care să îi fie favorabil, acesta ar fi trebuit să fie solul britanic. Acolo, instituţiile feudale, plasând peste tot, una în faţa celeilalte, mizeria extremă şi opulenţa extremă, trebuie să fi pregătit spiritele pentru infecţia doctrinelor false. Şi totuşi, ce vedem noi? În timp ce acestea bulversează continentul, ele nu au tulburat nici măcar suprafaţa societăţii engleze. Chartismul[2] nu a putut să prindă

[1] Aceste două volume pe care autorul le-a trimis într-adevăr domnului Thiers erau prima şi a doua serie a *Sofismelor economice* (n. ed.).

[2] Chartismul a fost o mişcare pentru reformă politică şi socială apărută în 1838 în Marea Britanie, în fapt o alianţă de grupuri şi asociaţii, care şi-a luat numele de la Charta Poporului adoptată în acelaşi an de un comitet de şase parlamentari şi şase muncitori. Ea va dispărea din peisajul politic după 1850, dar ideile sale vor inspira radicalii din partidul Liberal britanic şi, ulterior, va fi revendicată de mişcarea sindicală britanică (n. tr.).

rădăcini în Anglia. Ştiţi dumneavoastră de ce? Deoarece asociaţia care, timp de zece ani, a discutat regimul protector, nu a triumfat asupra acestuia decât punând în lumină vie principiul Proprietăţii şi funcţiile raţionale ale statului[1].

Fără îndoială, dacă a demasca Prohibiţionismul, aduce atingere Comunismului, prin acelaşi raţionament şi din pricina strânsei lor legături, se poate de asemenea lovi în ambele urmând, cum aţi făcut dumneavoastră, calea inversă. Restricţia nu ar putea să reziste mult timp în faţa unei bune definiţii a Dreptului de Proprietate. De asemenea, ceva m-a surprins şi m-a bucurat, şi anume să văd cum asociaţia pentru apărarea monopolurilor îşi consacră resursele pentru a propaga cartea dumneavoastră. Este un spectacol dintre cele mai usturătoare, care îmi oferă consolare pentru inutilitatea eforturilor mele trecute. Această rezoluţie a comitetului Mimerel vă va obliga, fără îndoială, să multiplicaţi ediţiile lucrării dumneavoastră. În acest caz, permiteţi-mi să vă atrag atenţia că, în forma sa actuală, cartea prezintă o lacună gravă. În numele ştiinţei, în numele adevărului, în numele binelui public, vă conjur să umpleţi această lacună şi vă cer să răspundeţi la aceste două întrebări:

- Există o incompatibilitate de principiu între regimul protector şi dreptul de proprietate?
- Funcţia guvernului este să garanteze fiecăruia exerciţiul liber al facultăţilor sale şi posibilitatea de a dispune liber de fructul muncii sale, adică de Proprietate, sau să ia de la unii pentru a da altora, astfel încât să pondereze profiturile, şansele şi bunăstarea?

[1] Este vorba de *Anti-Corn Law League* (*Liga Împotriva Legii Cerealelor*), fondată în Manchester în anul 1838 de către Richard Cobden şi John Bright, promotorii liberului-schimb în Marea Britanie, avându-l ca preşedinte pe George Wilson şi pe care Bastiat a luat-o ca model pentru *Asociaţia pentru Libertatea Schimburilor*, fondată de acesta la Bordeaux în februarie 1846. Iniţial, *Liga Împotriva Legii Cerealelor* era o filială a *Asociaţiei Împotriva Legii Cerealelor*, creată în 1836 la Londra, dar care nu a atins popularitatea de care se va bucura ulterior *Liga,* însă în 1839 ea a devenit o organizaţie independentă. În 1846, prim-ministrul Robert Peel va aboli legile împotriva comerţului cu grâne adoptate în 1815, la presiunea campaniei organizate în tot regatul de liber-schimbiştii manchesterieni (n. tr.).

Ah! domnule, dacă ajungeți la aceleași concluzii ca și mine; dacă, grație talentului, renumelui și influenței dumneavoastră, ați face să prevaleze aceste concluzii în opinia publică, cine poate calcula întinderea serviciului pe care l-ați face societății franceze? S-ar putea vedea statul restrâns la misiunea sa, care este aceea de a garanta fiecăruia exercițiul facultăților sale și libera dispunere de bunurile sale. L-am putea vedea detașându-se deopotrivă de colosalele sale atribuțiuni ilegitime și de înspăimântătoarea responsabilitate atașată acestora. S-ar mărgini la a reprima abuzurile libertății, ceea ce înseamnă însăși realizarea libertății. Ar asigura justiția pentru toți și nu ar mai promite fericirea nimănui. Cetățenii ar învăța să distingă între ceea ce este rezonabil și ceea ce este pueril să ceri statului. Ei nu îl vor mai copleși cu pretenții și solicitări; nu îl vor mai acuza pentru relele lor; nu își vor mai întemeia pe el speranțe himerice; și, în această arzătoare căutare a unui bine pe care el nu poate să îl dispenseze, nu vor mai fi văzuți, la fiecare decepție, acuzând legislatorul și legea, schimbând oamenii și formele de guvernământ, acumulând instituții peste instituții și cioburi peste cioburi. S-ar vedea stingându-se această febră universală de spoliere reciprocă prin intervenția atât de costisitoare și de periculoasă a statului. Guvernul, limitat în scopul și în responsabilitatea sa, simplu în acțiunea sa, puțin cheltuitor, nemaifăcând să apese asupra guvernaților cheltuiala propriilor lanțuri, susținut de bunul simț al publicului, ar avea o soliditate pe care, în țara noastră, nu a deținut-o niciodată, și am fi rezolvat în sfârșit această mare problemă: *Cum să închidem pentru totdeauna prăpastia revoluțiilor*.

Necrolog*

Ştiinţa economică a plătit, de câţiva ani, un tribut crud morţii. După un lung interval de abandon şi atonie, ea a reuşit să reunească, să grupeze câteva inteligenţe de elită, care s-au străduit să continue tradiţia lui Quesnay, Turgot, Jean-Baptiste Say şi Charles Comte. *Societatea Economiştilor*[1] servea ca punct de reuniune pentru aceşti oameni, pe care îi preocupa o dorinţă arzătoare de a propaga şi de a face să avanseze o ştiinţă mai mult ca niciodată necesară bunăstării şi odihnei umanităţii. Precum iluştrii lor predecesori din secolul al XVIII-lea, ei urmăreau căutarea adevărului economic, cu singurul scop de a fi utili semenilor lor. Dacă între ei se manifesta vreo divergenţă de opinie, imediat o discuţie comună venea să lumineze punctul asupra căruia plana disensiunea şi se întâmpla foarte rar ca obstacolul care oprise inteligenţa unuia să nu cedeze la efortul tuturor. Astfel, graţie acestei frecventări a oamenilor animaţi de acelaşi spirit, pătrunşi de aceeaşi pasiune, s-a menţinut printre noi, îmbogăţindu-se în fiecare zi, depozitul ştiinţei economice. Astfel economia, deşi respinsă de învăţământul oficial şi expusă imputaţiilor calomnioase sau inepte ale relei credinţe şi ale ignoranţei, a putut să-şi conserve în Franţa rangul onorabil la care a fost ridicată de fondatorii şi maeştrii săi în secolul al XIX-lea.

Societatea Economiştilor nu a încetat să reunească spuma ştiinţei economice, dar de ceva timp în sânul său au apărut numeroase goluri. În

* Apărut iniţial în *Journal des économistes*. Traducere după textul din ediţia originală în şapte volume a Operelor Complete Frédéric Bastiat, apărută în anul 1863, tomul V, *Ce qu'on voit et ce qu'on ne voit pas*, pp. 336-392, disponibil on-line graţie Cercle Bastiat (www.bastiat.org).

[1] Este vorba de *Société d'économie politique*, înfiinţată în anul 1842 după modelul *Society of Political Economy* din Londra, asociaţie ce reunea cei mai activi economişti francezi ai epocii, Gustave de Molinari numărându-se printre primii săi membri (n. tr.).

1845, ea l-a pierdut pe Théodore Fix, judiciosul autor al *Observaţiilor asupra clasei lucrătoare*; în 1849, pe Fonteyraud, această vie şi fermecătoare inteligenţă, una dintre cele mai scumpe speranţe ale economiei politice; în sfârşit, în data de 24 decembrie 1850, moartea i l-a răpit pe Frédéric Bastiat, omul care ştia cel mai bine să facă populare şi accesibile adevărurile economice şi unul dintre cei care au onorat cel mai mult ştiinţa.

Frédéric Bastiat s-a născut la Bayonne, în data de 25 iunie 1801. Rămas orfan din faşă, îşi face studiile la colegiul din Sorrèze, care era condus de ecleziastici. Exista pe atunci moda, mai mult decât există astăzi, de a exalta grecii şi romanii şi de a propune eroii Antichităţii drept modele pentru tinerime. Bastiat nu a scăpat câtuşi de puţin de epidemia care domnea asupra spiritelor; dar, mai fericit decât mulţi alţii, a reuşit să iasă cu raţiunea sănătoasă şi salvată din această încercare. Cu toate acestea, nu a găsit de cuviinţă să şi-o fructifice până la capăt. El, care a scris o broşură atât de spirituală asupra bacalaureatului, nu era nici măcar absolvent de bacalaureat şi îi convenea de minune acest lucru. Ieşit de pe băncile colegiului la vârsta de circa douăzeci de ani, s-a asociat mai întâi la operaţiunile unui unchi care era negustor la Bayonne; dar fiind curând dezgustat de o carieră care venea împotriva propensiunilor naturale spre meditaţie şi studiu ale spiritului său, s-a retras pe un domeniu de familie situat în părţile îndepărtate ale regiunii Landes. Acolo, viitorul economist îşi împărţea timpul între lucrările agricole şi delectările spiritului. Dorind să ştie cum stau lucrurile în privinţa produselor exploataţiei sale rurale şi în privinţa perfecţionărilor pe care se străduia să le introducă, ţinea, în două exemplare, un cont separat pentru fiecare bucată de pământ şi chiar pentru fiecare tip de îngrăşământ. Cu toate acestea, operaţiunile sale agricole nu au fost deloc încununate de un mare succes. Spiritul său era în altă parte: era cuprins de un frumos entuziasm pentru studiul limbilor; a mers chiar până la a studia vechiul idiom al bascilor, euskara, ale cărui frumuseţi pitoreşti şi originale impresionau puternic inteligenţa sa de artist. Acest gust al limbilor, obligându-l să analizeze mecanismele complicate care servesc la exprimarea gândirii, contribuia în acelaşi timp la a-i ascuţi spiritul şi la a da stilului său mai multe resurse şi mai multă siguranţă.

La studiul limbilor a adăugat studiul filozofiei şi istoriei; apoi, în sfârşit, studiul ştiinţei căreia i se va dedica, mai târziu, în întregime.

Jean-Baptiste Say, Charles Comte şi domnul Dunoyer au fost ghizii şi maeştrii săi în studiul economiei politice. Mai ales lui Charles Comte, ale cărui opere sunt poate un pic cam uitate în zilele noastre, i-a închinat un veritabil cult. „Nu cunosc", spunea el vorbind de *Tratatul de legislaţie*, „nicio carte care provoacă mai mult la gândire, care pune în lumină într-o manieră mai nouă şi mai fecundă chestiuni privind omul şi societatea." Tocmai prin acest studiu liniştit al maeştrilor, studiu pe care unul dintre amicii săi din copilărie, domnul Félix Coudroy, îl urmărea şi îl fecunda împreună cu el, cât şi prin observaţiile sale de zi cu zi privind mica societate în sânul căreia trăia, se pregătea Bastiat pentru munca sa viitoare. Acumula astfel, fără altă intenţie decât aceea de a-şi lumina spiritul, un preţios capital de ştiinţă dobândită şi de observaţii originale. L-am auzit cu toţii adesea regretând că nu şi-a putut utiliza mai devreme acest capital, pe care l-a adăugat la un fond în mod natural atât de bogat. Se plângea că nu a găsit decât într-o epocă înaintată a vieţii un debuşeu pentru laborioasele recolte ale inteligenţei sale. Dar cine poate şti? Dacă Bastiat ar fi fost, ca mulţi alţii, lansat din naştere în lumea ştiinţei şi a literelor, dacă şi-ar fi pus din primul moment spiritul într-o formă reglată, poate că operele sale nu ar fi fost atât de puternic impregnate de pecetea originalităţii. Dacă nu ar fi trăit douăzeci de ani ignorat într-un sat obscur, poate nu ar fi dobândit în acelaşi grad acea bonomie maliţioasă şi acel gust pentru câmpenescul galic, a căror savoare părea pierdută de la Rabelais şi La Fontaine. Inteligenţa sa a rămas multă vreme repliată asupra ei înseşi, inactivă în aparenţă, dar ce buchet bogat a câştigat îmbătrânind!

Cea dintâi scriere a lui Bastiat pe care o cunoaştem datează din luna noiembrie 1830. Este o broşură politică ce a fost lansată pentru a susţine candidatura domnului Faurie, un om foarte stimat şi un liberal perfect, dar care a avut nefericirea să nu facă deloc parte din Cameră înainte de Revoluţia din Iulie şi care nu a putut vota, prin urmare, cu cei 221. Or, se pare că în acea vreme un mare număr dintre electori ţinea mai mult ca orice să voteze pentru cei 221. Bastiat s-a revoltat împotriva acestei prejudecăţi electorale şi se recunoaşte deja pana care va scrie *Sofismele*:

> [...] Iată în sfârşit – scria el după o enumerare a diferitelor varietăţi ale familiei electorale – iată un elector care ţine cu încăpăţânare să renumească pentru totdeauna pe cei 221. Îi puteţi face mult şi bine obiecţiile

> cele mai bine întemeiate, la toate acestea el răspunde prin cuvintele: Candidatul meu este unul dintre cei 221. – Dar antecedentele sale? – Le-am uitat: este unul dintre cei 221. – Dar este membru al guvernului. Credeți că va fi dispus să restrângă o putere pe care a împărtășit-o, să diminueze impozitele din care trăiește? – Nici nu mă obosesc cu astfel de lucruri, face parte din cei 221. – Dar gândiți-vă că își va da concursul să facă legi. Vedeți ce consecințe poate avea o alegere făcută pentru un motiv străin scopului pe care vi-l propuneți. – Nu mă interesează toate lucrurile astea. Este unul dintre cei 221.

Dar Bastiat nu se mărginea, în acest prim eseu ieşit de sub pana sa, să combată sofismele electorale; el emitea deja asupra guvernului şi asupra atribuțiilor sale naturale considerații în care se găsește întreaga doctrină liberală, al cărei campion neobosit a devenit mai târziu.

> Dacă vasta maşinărie guvernamentală s-ar închide întotdeauna în cercul atribuțiilor sale, o reprezentare electivă ar fi superfluă; dar guvernământul este în mijlocul națiunii un corp în viață, care, ca toate ființele organizate, tinde cu forță să își conserve existența, să își crească puterea şi bunăstarea, să își extindă la nesfârşit sfera de acțiune. Lăsat nesupravegheat, el trece curând peste limitele care îi circumscriu sarcina; creşte peste măsură numărul şi bogăția agenților săi; nu mai administrează, ci exploatează; nu mai judecă, ci persecută sau se răzbună; nu mai protejează, ci oprimă [...].
>
> Poate oare exista libertate acolo unde, pentru a susține cheltuieli enorme, guvernul, forțat să preleveze tributuri enorme, se vede redus la a recurge la contribuțiile cele mai insultătoare, la monopolurile cele mai nedrepte, la birurile cele mai odioase; să invadeze domeniul industriilor private, să înghită fără încetare cercul activității individuale, să se facă negustor, fabricant, curier, profesor şi nu doar să ceară un preț foarte ridicat pentru serviciile sale, dar în plus să îndepărteze, prin aspectul pedepselor destinate crimei, orice concurență care ar amenința să îi diminueze profiturile? Suntem noi oare liberi dacă guvernul observă în mod secret toate mişcările noastre pentru a le taxa, supune toate acțiunile noastre la cercetările angajaților săi, împiedică toate întreprinderile, înlănțuie toate facultățile, se interpune între toate schimburile pentru a-i jena pe unii, a-i împiedica pe alții şi a-i împovăra aproape pe toți?.

Doi ani mai târziu, reînnoia şi completa, într-o circumstanţă în care propria candidatură se afla în joc, această profesiune de credinţă, foarte demnă pentru elevul şi viitorul moştenitor al lui J.-B. Say, al lui Comte şi al lui Dunoyer. Domnul general Lamarque, care era vecinul său la ţară, şi care nu a avut greutăţi în a discerne rarul său merit, s-a însărcinat să îl prezinte electorilor din regiunea Landes. Cu această ocazie, Bastiat şi-a formulat crezul politic:

> În opinia mea – afirmă acesta – instituţiile pe care le posedăm şi cele pe care le putem obţine pe căi legale sunt suficiente, dacă facem uz clar de ele, pentru a duce patria noastră la un înalt grad de libertate, prosperitate şi grandoare. Dreptul de a vota impozitul, dând cetăţenilor facultatea de a extinde sau de a restrânge după bunul plac acţiunea puterii, nu înseamnă oare administrarea de către public a lucrului public? Unde nu putem ajunge la uzul judicios al acestui drept? Credem că ambiţia politicii este sursa multor lupte, cabale şi facţiuni? Nu depinde decât de noi să privăm de hrană această pasiune funestă, diminuând profiturile şi numărul funcţiilor salariate. Este industria în ochii noştri împiedicată să se dezvolte, administraţia prea centralizată, învăţământul jenat de monopolul universitar? Nimic nu ne împiedică să refuzăm banii care alimentează aceste obstacole, această centralizare, aceste monopoluri... Vedeţi, domnilor, nu voi aştepta niciodată fericirea patriei mele de la o schimbare violentă a formelor sau a depozitarilor puterii; ci din buna noastră credinţă de a-i seconda în exerciţiul util al atribuţiilor lor esenţiale şi de la fermitatea noastră în a-i restrânge. Trebuie ca guvernul să fie puternic împotriva inamicilor dinăuntru şi dinafară, căci misiunea sa este de a menţine pacea interioară şi exterioară. Dar acesta trebuie să abandoneze activităţii private tot ce ţine de domeniul ei. Ordinea şi libertatea vin cu acest preţ.

Dar se pare că electorii din Landes nu erau la înălţimea unui astfel de limbaj. Au preferat economistului nostru, încă inedit, un candidat oarecare. Bastiat a rămas prin urmare în solitudinea sa. La puţin timp după aceasta, a fost numit membru în Consiliul general al regiunii Landes. El exercita deja, dacă nu ne înşelăm, modestele funcţii de judecător de pace la Mugron.

La începutul anului 1844 va face o călătorie în Spania, unde tatăl său i-a lăsat creanţe importante de recuperat. Călătoria sa nu va da roade

în această privință, căci era vorba în principal de creanțe asupra guvernului, dar Bastiat, care iubea caracterul cavaleresc al spaniolilor, gustul lor pentru independența individuală şi mai ales acest bun şi mare simț al umorului pentru care Sancho Panza, acest economist fără să o ştie, a rămas întruchiparea nemuritoare, Bastiat, deci, nu a regretat deloc cheltuielile de călătorie. După ce a făcut popasuri la Madrid, Sevilla, Cadiz şi Lisabona, a decis să ia calea cea mai lungă pentru a se întoarce acasă. S-a îmbarcat pe pachebotul Southampton şi a mers să viziteze Anglia. Aici, având ocazia de a asista la şedințele „Ligii împotriva legii cerealelor"[1] şi de a face cunoştință cu principalii şefi ai acestei mari şi generoase Asociații, vocația sa de economist s-a decis pe loc. Sufletul său a îmbrățişat suflul spiritului libertății pentru care Liga devenise un cămin şi îi fu ruşine că nu făcuse nimic până atunci pentru o cauză care a raliat în Anglia inteligențe atât de nobile şi inimi atât de devotate. Şi-a promis să repare timpul pierdut şi cititorii noştrii ştiu că s-a ținut de cuvânt. La întoarcerea din Anglia, a scris un articol intitulat: *Despre influența tarifelor englezeşti şi franțuzeşti asupra celor două popoare*, pe care l-a trimis *Jurnalului economiştilor*[2]. Articolul sosea din îndepărtata regiune Landes, fără a fi sprijinit nici măcar de cea mai neînsemnată recomandare. Trebuie de asemenea să spunem că a fost lăsat să zacă o vreme în cutii. Un jurnal este expus să primească atâtea articole, şi ce fel de articole! Dar, în sfârşit, la intervenția editorului, domnul Guillaumin, redactorul-şef al *Jurnalului*, domnul Dussard, şi-a aruncat privirea asupra acestei lucrări a unui

[1] *The Anti-Corn Law league*, înființată în Manchester în 1838, având ca preşedinte pe George Wilson şi ca figuri publice principale pe Richard Cobden şi John Bright, a avut ca scop abolirea legilor care restrângeau importurile de grâne. Ca urmare a acțiunilor publice ale Ligii, acestea au fost abolite în 1846 (n. tr.).

[2] *Le Journal des économistes*, întemeiat în 1841 de Gilbert Guillaumin, a fost principala publicație academică economică în limba franceză din secolul al XIX-lea şi de la începutul secolului XX, remarcându-se prin apărarea ideilor liberale şi liberschimbiste. Jurnalul a avut numeroşi contributori şi editori prestigioşi, printre care s-a numărat la loc de cinste şi Gustave de Molinari. În martie-aprilie 1940, *Le Journal des économistes* a încetat să mai fie publicat, dar el a fost resuscitat în 1989 de un grup de economişti asociați cu Institute of Economic Studies – Europe şi Université d'Aix-Marseille sub numele *Journal des économistes et des sciences humaines,* formulă în care apare şi astăzi după o sincopă între 2005-2009 (n. tr.).

economist aspirant. De la primele rânduri a recunoscut mâna luminoasă şi viguroasă a unui maestru; *ex ungue leonem*. Imediat s-a grăbit să aducă la lumină acest diamant, pe care îl considerase iniţial o simplă bucată de cuarţ. Articolul a apărut în numărul din octombrie 1844 şi a obţinut un succes total. Toată lumea a admirat această argumentaţie strânsă şi incisivă, acest stil sobru, elegant şi spiritual. *Jurnalul economiştilor* a cerut noi articole acestui debutant, care tocmai s-a plasat dintr-o dată printre maeştri, şi mai mulţi membri ai Societăţii de economie politică, mai ales domnii Horace Say şi Michel Chevalier, i-au adresat felicitările lor, angajându-l să urmărească împreună cu ei opera de propagare a adevărurilor economice.

Bastiat nu s-a lăsat rugat. Simţea cum îi zumzăiau pe frunte, ca albinele într-un stup, gândurile pe care le acumulase în douăzeci de ani de studii şi de meditaţii. Nu a trebuit decât să deschidă uşa acestui roi grăbit să îşi ia zborul. A publicat mai întâi prima serie a *Sofismelor economice*, o serie de mici capodopere! Aveam deja *Sofismele parlamentare* ale lui Bentham[1], dar dacă regăsim la filozoful englez, ca şi la filozoful francez, aceeaşi soliditate a judecăţii şi aceeaşi rectitudine a spiritului, ce contrast între forma greoaie şi rigidă a primului şi alurile vii şi spontane ale celui-lalt! Cu ce vervă plină de îndrăzneală şi de maliţiozitate declara economistul nostru război duşmanilor săi naturali, protecţioniştii! Ce feste bune juca sofiştilor emeriţi ai protecţiei, domnilor Ferrier şi Saint-Chamans! Cum înţelegea să spargă ouălele acestor ciori ale protecţiei, cu bastonul său de ţăran galic, aspru şi usturător! Ce lovituri de maestru au fost aceste eseuri ale finului nostru dezvăluitor de sofisme!

În acelaşi timp cu scrierea primelor *Sofisme*, care au făcut numele său popular în mod prompt şi pe bună dreptate, Bastiat s-a ocupat de traducerea principalelor discursuri ale marilor oratori ai Ligii: Cobden, Bright, Fox, Thomson. A publicat traducerea sa în cursul anului 1845. Cartea se deschidea cu o introducere încadrând istoria originii şi progresului Ligii. Până la apariţia acestei cărţi, dacă nu am ignorat în Franţa existenţa acestei mari şi fecunde asociaţii, cel puţin nu am înţeles deloc importanţa

[1] Jeremy Bentham (1748-1832), jurist, filozof politic şi reformator social englez, cel mai influent teoretician modern al utilitarismului (n. tr.).

sa. Nu vedeam în chestiunea *corn laws* decât o chestiune în întregime specifică Angliei şi traducătorii jurnalelor englezeşti nu credeau, prin urmare, că dările de seamă ale şedinţelor Ligii merită osteneala de a fi livrate publicului francez. Bastiat, care avea o altă apreciere a importanţei marii mişcări liberale suscitate de Ligă, nu putea concepea o astfel de trecere sub tăcere. Nu putea să înţeleagă că publicul francez se preocupa atât de mult de dreptul la vizită sau de Tahiti şi că nu dădea nicio atenţie unui fapt pe care îl considera pe bună dreptate ca fiind cel mai considerabil din timpurile moderne. Era convins că jurnaliştii parizieni organizaseră o vastă conspiraţie a tăcerii împotriva acestei Asociaţii, care se străduia să ruineze industria denunţătorilor cotidieni ai perfidului Albion, întinzând în mod cordial Franţei mâna poporului englez, şi ne-am ostenit foarte mult să-i înlăturăm această idee. Oricum ar sta lucrurile, cartea sa, *Cobden şi Liga*, a avut un mare răsunet. Cam în aceeaşi epocă apăreau *Studiile asupra Angliei* ale domnului Léon Faucher, cu două capitole substanţiale asupra aceluiaşi subiect, şi două scânteietoare note asupra *Ligii şi ligiştilor*, publicate de către Fanteyraud în *Revista Britanică* şi în *Anuarul de economie politică*. Aceste diverse lucrări ne-au făcut în sfârşit să cunoaştem Asociaţia împotriva legii cerealelor.

În Sud, această Ligă care s-a constituit pentru a procura maselor binefacerea vieţii ieftine, întemeind în acelaşi timp pacea lumii pe baza de nezdruncinat a solidarităţii intereselor internaţionale, această Ligă a libertăţii împotriva restricţiei, a justiţiei împotriva forţei, a suscitat un veritabil entuziasm. Cuprinse de o lăudabilă emulaţie, departamentele meridionale, care suportau de ani buni cea mai mare parte a injustiţiilor şi a inegalităţilor regimului protector, s-au gândit la rândul lor să rearboreze drapelul libertăţii comerţului. Bastiat, care privea cu o satisfacţie profundă cum se dezvolta această mişcare liberală al cărei principal promotor a fost, s-a grăbit să le furnizeze planul unei „Ligi franceze". O primă reuniune a avut loc la Bordeaux, în data de 23 februarie 1846, în care a fost constituită Asociaţia bordeleză pentru libertatea schimburilor. Curând mişcarea s-a propagat în întreaga Franţă. La Paris, un prim nucleu, format din membrii *Societăţii economiştilor*, la care s-au alăturat pairi ai Franţei, deputaţi, industriaşi şi negustori, a pus bazele unei asociaţii care trebuia să cuprindă întreaga Franţă. Grupuri importante s-au format de asemenea în

Marsilia, Lyon şi Le Havre. Acest vechi spirit de libertate, care a produs marile reforme din ’89, dar căruia excesele Terorii şi reacţiunile ce i-au urmat acesteia i-au micşorat şi mutilat opera mai târziu, acest spirit renăştea tânăr, vivace şi arzător. Guvernul s-a emoţionat un pic; dar cum propaganda *liber-schimbiştilor* era cu totul paşnică, cum era de altfel destul de uşor de a opune ca o contra-pondere exigenţelor intratabile ale protecţioniştilor, i-a lăsat în pace. Ministrul de interne, domnul Duchâtel, a mers chiar până acolo încât a adresat unui reprezentant al Asociaţiei bordeleze aceste cuvinte încurajatoare: *Fiţi puternici şi vă vom susţine!* Era deci vorba de a deveni puternici; Bastiat a înţeles că într-o ţară puternic centralizată ca a noastră, impulsul trebuia să plece de la centru şi nu a ezitat să abandoneze scumpa sa solitudine din Mugron pentru a veni să se stabilească la Paris. Ni se pare că încă îl vedem, făcând primul său turneu în birourile jurnalelor care şi-au arătat simpatia faţă de cauza libertăţii comerţului. Nu avusese timpul să îşi ia un croitor şi un pălărier parizian; de fapt, s-a gândit mult la asta, dacă este să spunem adevărul! Cu părul său lung şi pălăria sa mică, redingota sa amplă şi umbrela sa de familie, l-am fi considerat cu plăcere un brav ţăran pe cale să viziteze minunile capitalei. Dar fizionomia abia schiţată a acestui ţăran era maliţioasă şi spirituală; ochii săi mari, negri erau vii şi luminoşi, iar fruntea sa, de mărime mijlocie, dar croită drept, ca în stofă, purta amprenta gândirii. La o primă privire se putea observa că acest ţăran era din ţara lui Montaigne şi, ascultându-l, recunoşteam un discipol al lui Franklin. Bastiat nu a pierdut timpul la Paris; venise aici pentru a servi cauza libertăţii comerţului, nu s-a ocupat decât de libertatea comerţului. Activitatea sa era într-adevăr prodigioasă: a dat atât scrisori, articole polemice şi *Varietăţi* ziarelor *Curierul francez*, *Comerţul*, *Jurnalul de dezbateri*, fără a întrerupe lucrările mai extinse cu care a îmbogăţit *Jurnalul economiştilor*. În fiecare zi se lua la luptă cu campionii protecţionismului şi le dădea cât nu puteau duce. Vedea apărând un sofism (şi Dumnezeu ştie că marfa nu era rară!) dimineaţa, într-un jurnal puţin acreditat, şi imediat punea mâna pe pană, demolând sofismul înainte chiar de a se gândi să ia prânzul, iar limba noastră număra o mică capodoperă în plus. În acelaşi timp, s-a lansat în demersuri active pentru a grăbi organizarea Asociaţiei pariziene şi întreţinea o corespondenţă susţinută cu Asociaţiile în formare din Bordeaux, Lyon şi Marsilia.

A corespondat cu domnul Cobden, care i-a jurat o amiciție perfect fraternă. Atât de multe și de energice eforturi nu puteau să nu fie încununate de succes. Opinia publică, muncită de această convingere arzătoare, începu să se încingă la Paris tot așa cum s-a încins la Bordeaux. Asociația pariziană putu să se constituie. Bastiat a fost însărcinat să îi scrie programul. După exemplul lui Turgot, care a eliberat muncitorii de opresiunea stăpânirilor și jurandelor[1], el a invocat justiția pentru a-i elibera de povara zdrobitoare a sistemului protector. Și limbajul promotorului Asociației pariziene nu avea mai puțină înălțime și forță decât cel al ministrului lui Ludovic al XVI-lea. Nu se întâmpla oare ca, la trei sferturi de secol distanță, același spirit să reclame, în numele justiției, libertatea și fericirea genului uman?

Bastiat a fost numit secretar general al Asociației pariziene, care s-a constituit sub președinția domnului duce d'Harcourt, și, la puțin timp după aceasta, redactor-șef al jurnalului *Liberul schimb*[2]. Comitetul Asociației se baza pe zelul său pentru conducerea Societății și pentru propagarea principiilor libertății comerțului. Din nefericire, Bastiat, a cărui sănătate nu i-a secondat zelul, nu putea ajunge la toate. I-a fost imposibil să dirijeze mersul complicat al unei administrații, continuând în același timp eforturile sale de propagare. A înțeles acest lucru și s-a retras modest pentru a pune la conducerea Societății un spirit mai apt decât al său în această funcție laborioasă. Dar dacă a renunțat să fie George Wilson al Asociației franceze, el a continuat să-i fie Cobden. A rămas cel mai activ colaborator al jurnalului *Liberul schimb* și, în ciuda slăbiciunii vocii sale, nu a ezitat să vorbească în persoană la reuniunile Asociației din sala Montesquieu. Discursurile sale, în formă de apologuri, erau întotdeauna puternic aplaudate. În același timp, Bastiat nu era un orator înnăscut; vocea sa era surdă și învăluită, îi lipsea animația în gest, siguranța în intonație. Dar cuvântul său era spiritual, fizionomia sa expresivă și accentul său impregnat de o convingere atât de puternică, încât auditoriul uita imperfecțiunile oratorului, aplaudând stilul scriitorului și lăsându-se câștigat de convingerea comunicativă a apostolului. Spre sfârșitul lui 1847, ducându-se la

[1] Impozit aferent apartenenței la o breaslă sub Vechiul Regim (n. tr.).
[2] *Le libre-échange*, jurnalul oficial al *Association pour le libre-échange* (n. tr.).

sesiunea Consiliului general al regiunii Landes, ţinu la Lyon două conferinţe care au fost foarte urmărite. A tratat cu această ocazie consecinţele comparate ale regimului protector şi ale schimbului liber, cât şi influenţa regimului protector asupra salariilor. Întâlnindu-se la Marsilia cu domnul de Lamartine, care iubea talentul său şi îi onora caracterul, a provocat o admirabilă improvizaţie a ilustrului orator în favoarea libertăţii comerţului. Întors la Paris, a început în sala Taranne un curs de economie politică, pe care l-a urmat degrabă elita tinerimii din şcoli.

Dar revoluţia din februarie, care a izbucnit între timp, a venit să deturneze brusc cursul lucrărilor sale. Un duşman chiar mai redutabil decât protecţionismul – cu care avea, în rest, numeroase afinităţi –, socialismul, se ivise, ameninţător şi formidabil, din baricadele lui Februarie. Bastiat s-a întors împotriva acestui nou adversar şi l-a combătut pe domnul Louis Blanc şi ideile sale cu aceeaşi ardoare, cu aceeaşi vervă pe care le mobilizase odinioară împotriva domnilor Odier, Lebeuf şi Mimerel. În primele zile ale revoluţiei, şi-a dat concursul unei foi pe care distrugerea, vai!, provizorie, a vechilor piedici aduse libertăţii presei, a făcut-o să apară la o zi după luptă. Citãm în această privinţă o anecdotă caracteristică. Era 25 februarie. Doi dintre amicii săi veneau să îi ceară colaborarea pentru această foaie, care trebuia să se intituleze *Republica franceză*. Bastiat le oferă grăbit colaborarea, căci toate tribunele îi păreau bune pentru a face să ajungă adevărul la urechile poporului; dar iată că în momentul în care primul număr urma să apară, cu un articol al său, un scrupul îl loveşte: „Nu ştim", afirmă el, „dacă vechea legislaţie a presei este abrogată. De fapt, ea este abrogată fără îndoială; dar acest lucru nu ne este suficient. Să dăm exemplul respectării legalităţii, mergând să cerem de la unul dintre membrii noului guvern autorizaţia de a ne publica foaia." Şi îi duce imediat pe cei doi amici ai săi la Hôtel-de-Ville[1], unde se precipită mulţimea învingătorilor grăbiţi să culeagă fructul victoriei. Cei care l-au văzut aruncându-se vitejeşte în cea mai groasă dintre aceste mulţimi furtunoase şi facând eforturi incredibile pentru a ajunge până la *sfânta sfintelor*[2], unde

[1] L'Hôtel-de-Ville este numele clădirii care adăposteşte primăria şi administraţia Parisului (n. tr.).

[2] Referinţă ironică la sala cel mai greu accesibilă din Templul lui Solomon, unde era păstrat Chivotul Legii (n. tr.).

stăteau noii distributori de locuri, care trebuie să fi crezut că va solicita nu-ştiu-ce loc de muncă important; căci trebuie să fi dorit o ambasadă sau măcar un comisariat general pentru a îndrăzni să rişte amestecându-se, în acea zi, în mijlocul imensei saturnalii revoluţionare. Totuşi Bastiat nu avea să ceară favoarea de a trăi pe cheltuiala concetăţenilor săi; avea să ceară pur şi simplu autorizaţia de a-i lumina.

În ciuda eforturilor supraomeneşti, Bastiat nu a reuşit să străpungă complet zidul gros al solicitanţilor şi *Republica franceză* a apărut fără autorizaţie. Bastiat a publicat, în primele numere ale acestei foi, mai multe articole remarcabile asupra chestiunilor momentului: cerea guvernelor străine, şi în mod special Angliei, să dea Franţei exemplul dezarmării; recuza clientelismul funcţiilor şi, ca remediu la această a opta plagă a Egiptului, indica în mod spiritual reducerea numărului de funcţii. În sfârşit, unul dintre primii în această privinţă, lucra la oprirea invaziei torentului noroios al socialismului. *Democraţiei Paşnice*, care cerea, strigând în gura mare, o leghe pătrată de teren pentru a experimenta sistemul său, i-a opus, în 2 martie, *Petiţia unui economist*, care reclama de asemenea leghea sa pătrată, afirmând că experienţa sa nu ar costa nimic guvernul. Dimpotrivă!

> Planul nostru – afirma el – este foarte simplu. Vom percepe fiecărei familii, şi asta prin impozit unic, o foarte mică parte din venitul său, pentru a asigura respectul persoanelor şi proprietăţilor, reprimarea fraudelor, delictelor şi crimelor. Odată acest lucru făcut, vom observa cu grijă cum oamenii se organizează de la sine. Cultele, învăţământul, munca, schimbul, vor fi aici libere. Sperăm că, sub acest regim de libertate şi securitate, fiecare locuitor având facultatea, prin libertatea schimburilor, să creeze sub forma care îi va conveni cea mai mare sumă de valoare posibilă, capitalurile se vor forma cu o mare rapiditate. Orice capital căutând să fie utilizat, va exista o mare concurenţă printre capitalişti. Deci, salariile vor creşte; deci, lucrătorii, dacă sunt prevăzători şi economi, vor avea o mare uşurinţă în a deveni capitalişti. Şi atunci vor putea să facă între ei combinaţii, asociaţii a căror idee va fi concepută şi coaptă de ei înşişi. Taxa unică fiind excesiv de moderată, vor fi puţine funcţii publice, puţini funcţionari, puţine forţe pierdute, puţini oameni sustraşi producţiei. Impozitele fiind reduse astfel la minimul indispensabil pentru a procura tuturor *securitatea*, vor fi de asemenea reduse la

> minimum solicitările, abuzurile, privilegiile, exploatarea legilor în interes particular. Această comunitate mică nefiind interesată să atace pe nimeni, şi toate celelalte comunităţi fiind interesate să nu o atace, se va bucura de cea mai profundă pace. Cetăţenii se vor ataşa de ţară deoarece nu se vor simţi niciodată şicanaţi şi restrânşi de agenţii puterii şi de legile sale, deoarece ei vor recunoaşte că ele sunt întemeiate pe justiţie.

Din nefericire, această experienţă nu era pe gustul socialiştilor, care doreau să organizeze munca şi să „refacă societatea". Ah! Dacă i-ar fi acordat lui Bastiat „leghea sa pătrată"! Dar ei preferau să se ocupe de răscumpărarea forţată a tuturor industriilor, de remiterea în mâinile statului a tuturor proprietăţilor, de organizarea atelierelor sociale, de crearea unuia sau mai multor miliarde de monedă de hârtie, etc. etc. Bastiat nu a încetat nicio singură zi să combată aceste funeste reverii, fie în presa cotidiană, fie în *Liberul schimb*, care apărea atunci în ultimele sale numere, fie în *Jurnalul economiştilor*, fie în micile pamflete al căror succes, graţie Cerului, a devenit popular. Şi să adăugăm următorul fapt, spre onoarea economiştilor: toţi rivalizau în zel în această cruciadă împotriva utopiei. În timp ce Bastiat se servea de prima tribună care îi ieşea în cale pentru a combate sofismele şi iluziile socialismului, domnul Michel Chevalier publica, în *Jurnalul de dezbateri*, curajoasele şi remarcabilele sale scrisori privind organizarea muncii; domnul Wolowski avea să-l combată pe domnul Louis Blanc la Luxembourg; domnul Léon Faucher îl ataca pe imprudentul inovator în *Revue de Deux-Mondes*; domnii Coquelin, Joseph Garnier, Fonteyraud, ajutaţi de domnii Potonié şi de alţi liber-schimbişti devotaţi, au întemeiat clubul libertăţii muncii. Fiecare lupta, în măsura forţelor sale, împotriva duşmanului comun. Ceea ce nu l-a împiedicat mai târziu pe domnul Thiers să-i acuze pe economişti că au dat naştere socialiştilor. Dar unde era oare în acest timp domnul Thiers?

La alegerile generale din luna aprilie, electorii din Landes l-au trimis pe economistul nostru, acum ilustru, să-i reprezinte în Adunarea Naţională. Îndepărtat de tribună de slăbiciunea vocii sale, Bastiat nu a participat totuşi mai puţin activ la lucrările Adunării. S-a înscris în rândul membrilor Comitetului de finanţe, care l-a ales chiar ca vicepreşedinte. Se ştie rolul important pe care acest Comitet l-a jucat în Adunarea Constituantă. A acceptat misiunea chinuitoare de a salva finanţele publice

de maşinaţiile cotidiene din Adunare ale socialiştilor declaraţi şi ale celor care erau socialişti fără să o ştie. A apărat portofelul Franţei, acest portofel din care toată lumea dorea să extragă ceva şi pe care nimeni nu se gândea să-l umple la loc. Bastiat a fost unul dintre cei care au contribuit cel mai eficace la menţinerea bunelor doctrine în sânul Comitetului. Vocea sa era cu atât mai ascultată şi mai respectată cu cât erau cunoscute toate simpatiile sale pentru suferinţele maselor. Se ştia că recomandând economisire în ceea ce priveşte cheltuielile, refuzând, de exemplu, să voteze milioane pentru a transporta în Algeria nefericiţi meşteri parizieni, nu acţiona câtuşi de puţin din duritatea inimii, ci asculta, dimpotrivă, de un sentiment luminat de simpatie pentru clasele muncitoare. Se ştia că este un veritabil filantrop, deşi respingea în mod nemilos toate măsurile care sugerau o filantropie superficială sau ipocrită. Nu a putut, fără îndoială, să prevină toate greşelile care au fost comise; nu a reuşit întotdeauna să îi facă pe colegii săi să guste acest adevăr atât de simplu, dar faţă de care inteligenţa legislatorilor părea să aibă o repulsie instinctivă: „că nu puteau da nimic unora printr-o lege, fără a fi obligaţi să ia altora printr-o altă lege." Cu toate acestea, conform mărturisirii tuturor, prezenţa în Comitetul de finanţe a acestui republican-fenomen, care se încăpăţâna să dorească o republică ieftină, nu a fost mai puţin salutară. Cu ocazia discutării preambulului Constituţiei, a cerut cuvântul împotriva dreptului la muncă, dar a fost prea târziu pentru a-l obţine[1]. La puţin timp după aceea, a introdus o moţiune pur politică. Cerea ca miniştrii să nu mai poată fi incluşi în sânul Adunării şi prezenta, în sprijinul propunerii sale, consideraţiile cele mai ingenioase. Era convins că această „incompatibilitate" va tăia din scurt proastele intrigi parlamentare care suscită dragostea dezordonată de portofolii ministeriale, intrigi la care ţara a fost adesea martor şi victimă. Poate că exagera eficacitatea procedeului şi nu aprecia suficient inconvenientele sale. Oricum ar sta lucrurile, Adunarea, în care a distribuit o mică broşură atrăgătoare asupra „incompatibilităţilor parlamentare", Adunarea, deci, a rămas un moment indecisă. Dacă s-ar fi votat chiar în acea zi, propunerea ar fi trecut; dar noaptea a fost sfetnicul reprezentanţilor care „sunt din

[1] Opinia sa se găseşte în *Le Droit au travail à l'Assemblée Nationale*, culegere de dezbateri pe această temă publicată de domnul Joseph Garnier (n. a.).

lemnul din care îmi fac miniştrii" şi propunerea a fost refuzată, cu siguranţă nu din cauza bunelor motive care ar fi putut fi aduse împotriva ei, ci din cauza motivelor rele. Reales membru al Adunării legislative, Bastiat mai ia de două ori cuvântul: prima dată asupra impozitului pe băuturi, a doua oară asupra coaliţiilor de muncitori. Dorea să uşureze naţunea de impozitul opresiv şi oneros care apasă asupra uneia dintre consumaţiile sale cele mai uzuale, dar înţelegea perfect că acest lucru nu se putea face fără a reduce în mod sensibil bugetul cheltuielilor. A propus de asemenea Adunării un vast plan de reforme financiare, cuprinzând ansamblul serviciilor publice. Un astfel de plan nu putea fi pe gustul Adunării, dar publicat sub formă de broşură[1] el a recrutat şi recrutează în fiecare zi numeroşi partizani ai cauzei reformelor economice. În discuţia privind coaliţiile, Bastiat a susţinut, împotriva legiştilor majorităţii, şi mai ales împotriva domnului de Vatimesnil, dreptul pe care îl posedă lucrătorii, fie în mod izolat, fie în mod concertat, de a refuza să îşi ofere munca şi a demonstrat că, împiedicându-i să uzeze de acest drept, se intervenea *împotriva lor* în dezbaterea privind salariile. Dar, vai!, osteneala sa a fost în van. Există astăzi oameni care văd socialism în ameliorările cele mai utile, în rectificarea celor mai juste plângeri. Nu am putea jura că pentru astfel de oameni Bastiat însuşi, reclamând abrograrea vechilor şi inechitabilelor noastre legi asupra coaliţiilor, nu trecea drept un socialist.

În Adunare, Bastiat nu s-a înfeudat niciunui partid. A dorit să îşi conserve în întregime liberul arbitru şi asupra oricărei chestiuni dădea nu un vot de partid, ci un vot de conştiinţă. Totuşi, s-a raliat în mod sincer Republicii. Nu a fost printre cei care a solicitat instaurarea Republicii, căci nu atribuia o importanţă exagerată chestiunii formei de guvernare, dar în opinia sa era de datoria oricărui bun cetăţean să muncească pentru menţinerea instituţiilor pe care reprezentanţii ţării le acceptaseră printr-un acord unanim. Avea încredere în sufragiul universal şi nu a vrut deloc să consimtă la restrângerea sa. Cu toate acestea, el nu ascundea pericolul pe care erorile general răspândite ale protecţionismului şi comunismului puteau să le inducă unei ţări în care masele fuseseră deodată chemate să se guverneze ele însele. De asemenea, el folosea puţinul de forţe şi de

[1] *Pace şi libertate sau Bugetul republican* (n. a.).

viață care îi mai rămânea ca să le lumineze privind drepturile şi interesele lor. În acest scop, a început publicarea unei admirabile serii de pamflete care se deschide cu *Proprietate şi lege*, *Justiție şi fraternitate*, pentru a se închide grăbit, vai!, cu *Ce se vede şi ce nu se vede*. În aceste mici scrieri, în care noțiunile elementare ale economiei politice şi ale dreptului natural se găsesc expuse cu o orbitoare claritate, unde falsele doctrine ale protecționismului şi comunismului sunt respinse cu o vervă inimitabilă, Bastiat se străduia să dea maselor, emancipate de abia o zi, luminile care le erau indispensabile pentru a practica bine *self-government*-ul; el le arăta stâncile redutabile pe care ignoranța prezumțioasă putea să le facă să eşueze şi le semnala calea de urmat pentru a le evita.

Spre sfârşitul lui 1849, publicarea şi succesul *pamfletelor* i-au furnizat lui Bastiat ocazia de a se angaja într-una dintre cele mai utile şi mai glorioase lupte cu unul dintre şefii socialismului, domnul Proudhon. Se ştie că domnul Proudhon reuşise să popularizeze sofismul *gratuității creditului* şi să facă din aceasta una dintre armele cele mai redutabile ale socialismului. În pamfletul său intitulat *Capital şi rentă*, Bastiat a respins în mod viguros acest sofism. Câțiva lucrători socialişti din Lyon, puşi în încurcătură de această refutație, şi-au împărtăşit perplexitățile *Vocii poporului*. Un discipol al domnului Proudhon, domnul C.-F. Chevé, a încercat să le spulbere îndoielile într-un articol asupra lucrării *Capital şi rentă*. Bastiat a răspuns domnului Chevé şi a trimis scrisoarea sa *Vocii poporului*. Atunci maestrul a luat locul elevului: exaltat de succesul recentelor sale polemici cu domnii Considérant, Louis Blanc şi Pierre Leroux, domnul Proudhon s-a însărcinat să-l extermine, dintr-o clipire, pe îndrăznețul care se aventura astfel în vizuina leului. Dar, până în acest moment, domnul Proudhon nu avusese de-a face decât cu sofişti din propria specie şi nimic nu i-ar fi fost mai uşor decât să opună unui sofism, un sofism şi jumătate. Avea şi cu cine să facă acest lucru. De data aceasta, el se găsea în prezența unui om de ştiință, al cărui bun simț clar şi ferm respingea, ca o armură de diamant, sofismele cele mai ascuțite şi mai încârligate. Degeaba îşi epuiza el arsenalul dialecticii sale împotriva campionului economiei politice, în van căuta el argumente împotriva dobânzii banilor în istorie, în cazuistică, în filologie şi până la ținuta cărților, niciunul dintre panseurile sale nu stătea în picioare. Bastiat le aduna unul câte unul cu sângele rece cel mai ironic şi

mai detaşat din lume, apoi le spărgea în mii de bucăţi. Sofistul nostru, asudând, respirând greu şi bombănind plin de nemulţumire, fu redus la a-i reproşa că le sparge întotdeauna în acelaşi fel. Dar aplauzele galeriei l-au convins pe Bastiat că această manieră era cea bună, iar domnul Proudhon, înciudat şi confuz, se grăbi să abandoneze un partener de duel atât de dur pentru a merge să caute o nouă ceartă cu domnul Pierre Leroux.

La puţin timp după aceasta, Bastiat, tot neobosit, publica un volum de *Armonii economice*. În această carte, opera sa predilectă, a dorit să dea un expozeu sintetic legilor naturale care guvernează organizarea şi dezvoltarea societăţii. Inspirându-se din marea idee a economiştilor din secolul al XVIII-lea, el şi-a asumat apoi misiunea de a demonstra că ele sunt impregnate atât de caracterul justiţiei cât şi de caracterul utilităţii. Concepţia era cu siguranţă grandioasă: ea includea nu doar economia politică, ci şi dreptul natural, două ştiinţe care se ating fără a se confunda. Din nefericire Bastiat nu urmează întotdeauna, în executarea unei opere atât de frumoase, calea pe care i-au trasat-o maeştrii ştiinţei. Crezând că identifică în teoria lui Malthus privind populaţia şi în teoria lui Ricardo privind renta disonanţe care creau dezordine în armonia legilor sociale, el se apucă să detroneze aceste două teorii fundamentale ale economiei politice. Tentativă supărătoare şi în care a avut ghinionul de a fi devansat de socialişti, fără a vorbi de domnul Carey. Cititorii noştri au putut citi, în numărul precedent al *Jurnalului economiştilor*, reclamaţia economistului american. Domnul Carey i-a reproşat lui Bastiat că împrumutase de la el respingerea doctrinelor lui Malthus şi Ricardo. Nu cunoaştem suficient de bine lucrările domnului Carey pentru a ne pronunţa asupra reclamaţiei sale, dar dacă ea este întemeiată, este o mare nefericire pentru Bastiat că a citit lucrările domnului Carey. Există părţi admirabile în *Armoniile economice*; capitolele privind *organizarea naturală şi organizarea artificială*, asupra *concurenţei*, asupra *proprietăţii şi comunităţii*, pentru a nu le cita decât pe acestea, sunt veritabile capodopere, iar cartea în întregimea sa este cea mai atrăgătoare carte care a ieşit vreodată de sub pana unui economist, căci niciunul nu a posedat în acelaşi grad ca Bastiat secretul de a face ştiinţa accesibilă şi atrăgătoare. Dar de ce trebuie ca, în loc de a utiliza, după exemplul lui Rossi, acest stil plin de magie pentru a ilumina cu o claritate nouă adevărurile fundamentale ale ştiinţei economice, Bastiat s-a servit

uneori de el pentru a le combate ca şi cum nu le-a înţeles? De ce a trebuit ca, în loc să demonstreze că economiştii n-au predat niciodată altceva decât solidaritatea şi armonia intereselor, ceea ce ar fi putut face cu atâta uşurinţă, aproape că i-a semnalat ca fiind doctori ai antagonismului. Şi este cu atât mai de mirare maniera în care îi trazează, întrucât examinând de aproape inovaţiile pe care a dorit să le introducă în ştiinţă, se poate observa că disensiunea priveşte întotdeauna cuvintele şi nu chestiunile în sine. Astfel, formula afectuoasă a lui Bastiat, *serviciile se schimbă pe servicii*, se aseamănă până în punctul de a se confunda cu formula economiştilor, *produsele se schimbă pe produse*; teoria sa asupra valorii nu diferă decât în ceea ce priveşte expresia de cea a economiştilor, căci eroarea *materialităţii* valorii, pe care o combate pe bună dreptate, datează din copilăria ştiinţei, iar cea a utilităţii confundată cu valoarea nu a fost niciodată o eroare generalizată printre economişti, care au distins întotdeauna foarte bine între „valoarea de utilitate" şi „valoarea de schimb". În ceea ce priveşte populaţia, Bastiat nu se separă de Malthus decât prin faptul că este de părere că „densitatea crescândă a populaţiei echivalează cu o facilitate mai mare a creşterii producţiei", apoftegmă pe care exemplul Irlandei şi al Chinei ar fi de ajuns la nevoie să o infirme. În sfârşit, în privinţa rentei, schisma sa nu provine decât dintr-o falsă interpretare a doctrinei lui Ricardo, o doctrină care nu implică deloc, aşa cum presupune Bastiat, „opulenţa progresivă a oamenilor care nu trebuie să lucreze; mizeria progresivă a oamenilor muncii"[1]. Dar aceste disensiuni, oricât de puţin considerabile ar fi în fond, nu sunt mai puţin arătate cu degetul în ceea ce priveşte forma. Rezultă de aici că, citind *Armoniile*, oamenii străini ştiinţei îşi vor face inevitabil o idee destul de falsă privind doctrinele şi tendinţele maeştrilor economiei politice, un rezultat supărător şi pe care Bastiat nu l-a vizat cu siguranţă câtuşi de puţin.

Armoniile economice trebuiau să aibă un al doilea volum. După ce a expus armoniile binefăcătoare ale legilor economiei, Bastiat dorea să facă tabloul perturbărilor funeste pe care aceste legi le-au suferit în toate timpurile; dorea să demonstreze că relele care mâhnesc umanitatea provin nu din legile naturii, ci din infracţiunile pe care oamenii, în ignoranţa sau

[1] *Armonii economice*, p. 9 (n. a.).

în perversitatea lor, le-au comis față de aceste legi; dorea să dezvolte, motivând-o, admirabila apoftegmă a lui Quesnay: „Trebuie să ne păzim foarte atent să atribuim legilor fizice relele care sunt justa şi inevitabila pedeapsă pentru violarea însăşi ordinii acestor legi, instituite pentru a face binele". Din nefericire, nu a avut timp să îşi încheie opera. Moartea a chemat la ea această existență atât de utilă şi de glorioasă.

Bastiat suferea de mult timp de o afecțiune a laringelui. Doar odihna completă, această odihnă meditativă şi studioasă de care s-a bucurat timp de douăzeci de ani, ar fi putut să-i prelungească zilele. Bastiat nu ignora deloc acest lucru; ştia că munca neîncetată şi aproape febrilă la care se deda de şase ani îi era mortală; dar ca toate marile spirite, ca toate sufletele nobile care au conştiința utilității propriei misiuni, a preferat să îşi sacrifice viața operei sale. Soldat al ştiinței, ocupat cu apărarea civilizației împotriva barbariei, a vrut să rămână la postul său de luptă până când moartea a venit să îl caute. Extenuat de boală, nu şi-a întrerupt mersul lucrărilor decât în momentul în care forțele l-au abandonat. Cu doar o lună înaintea morții, a publicat ultimul şi poate cel mai strălucit dintre pamfletele sale, *Ce se vede şi ce nu se vede,* licărire supremă şi radioasă a flăcării luminoase care avea să se stingă pentru totdeauna!

Cu toate acestea, în luna septembrie a anului trecut, amicii săi, care urmăreau cu o dureroasă nelinişte evoluția maladiei sale, l-au constrâns să meargă în Italia pentru a-şi reface forțele epuizate. A stat mai întâi în Pisa, apoi a mers să se stabilească la Roma, unde unul dintre prietenii săi cei mai devotați, domnul Paillotet, şi unul dintre verii săi, domnul abate de Monclar, i-au acordat în mod generos îngrijirile lor. Dar, vai!, totul a fost în van. Boala a triumfat asupra acestui trup uzat prea repede de muncă. Bastiat şi-a dat ultima suflare pe 24 decembrie 1850, după lungi şi crude suferințe suportate cu răbdare.

Împrumutăm dintr-o emoționantă relatare a domnului Paillotet câteva detalii pline de interes asupra acestor ultime momente:

> La ora unu a dictat testamentul său domnului de Gérando, cancelarul ambasadei, apoi l-a semnat lizibil. La ora două şi jumătate, în ciuda oboselii pe care o resimțea, a dorit să se ridice din pat. Domnul abate de Monclar, vărul său, tocmai se întorcea acasă. L-am ajutat pe bolnav să se ridice şi am văzut că forțele sale se micşorau sensibil. A rămas tăcut şi

spre ora patru a cerut să se culce din nou. Când a fost aproape de pat, picioarele i s-au înmuiat. A ațipit un pic […] apoi a survenit o nouă criză. Eram aşezat lângă el, cu ochii fixați pe figura sa, ascultând această respirație care întâlnea atâtea obstacole. Impresia pe care am resimțit-o a devenit atât de puternică, că a trebuit să mă retrag în camera vecină. Abatele de Monclar, pe care îl lăsasem rugându-se lângă fereastră, veni curând să mă caute. Bolnavul mă chema. Când am fost aproape de el, aşezat la căpătâiul lui, arătă cu un gest spre vărul său şi făcu să se audă următoarele cuvinte: „Amândoi", voia să ni se adreseze amândurora. Ridică un pic capul, şi-l sprijini pe mâna dreaptă şi începu să vorbească. Inteligența strălucea încă în ochii săi. Privirea sa avea o expresie pe care am remarcat-o adesea în mijlocul conversațiilor noastre. Părea să anunțe soluția unei probleme. Prima frază pe care a pronunțat-o ieşea atât de slab de pe buzele sale, că abatele, stând în picioare la capul patului, nu a putut auzi nimic, iar eu nu am prins decât ultimul cuvânt. Era vorba de cuvântul *filozofic*. După o scurtă pauză, a pronunțat în mod distinct: „Adevărul" […], apoi s-a oprit, a spus încă o dată acelaşi cuvânt, îl repeta încă străduindu-se în van să îşi completeze gândirea. Emoționați de acest spectacol, l-am conjurat să îşi suspende explicația şi să se odihnească un pic. Abatele se aplecă pentru a-l ajuta să îşi reaşeze capul pe pernă. Atunci suflul buzelor sale nu mai putea ajunge la mine. A spus, fără ca eu să îl aud, aceste cuvinte pe care abatele mi le-a transmis imediat şi pe care mi le-a repetat în ziua următoare: „Sunt fericit de faptul că spiritul meu îmi aparține". Abatele schimbându-şi poziția, am putut auzi muribundul articulând şi următoarele: „Nu pot să mă explic". Acestea au fost ultimele cuvinte care au ieşit de pe buzele sale. În acest moment sosi doctorul Lacauchie. Cât timp a fost împreună cu doctorul şi cu abatele, am crezut că pot să absentez o clipă şi am ieşit la ora cinci şi un sfert […] Când am revenit, prietenul meu nu mai exista. Şi-a dat ultima suflare la cinci minute după ieşirea mea. Iată ce am aflat de la domnii Monclar şi Lacauchie, amândoi martori ai sfârşitului său. În momentul în care mă îndepărtam, s-au apropiat de patul său şi au văzut aproape imediat că moartea avea să îl lovească. Domnul de Monclar îşi începuse datoria de a-i administra Sfântul Maslu şi să se asigure de dispozițiile sale privind primirea ultimei taine (Bastiat s-a spovedit pe 20 şi s-a împărtăşit pe 22); i-a spus: „Prietene, sărută crucifixul". Buzele muribundului s-au desfăcut şi au ascultat îndemnul. Văzând acest lucru, doctorul făcu un gest de uimire; nu îşi putea explica faptul că inteligența şi voința erau încă acolo, când viața se retrăgea. Am contemplat îndelung acest chip drag, pe

> care sufletul tocmai îl abandonase, şi am văzut că moartea nu a lăsat nicio urmă de suferinţă asupra lui. Două zile mai târziu, în biserica Saint-Louis-des-Français au avut loc funeralii pompoase pentru eminentul om care a trăit atât de simplu şi de modest.

Ambasadorul Franţei, însoţit de principalii ofiţeri ai legaţiei; generalul Gémeau, comandantul trupelor garnizoanei, membri ai Academiei franceze şi mai multe personaje considerabile ale Romei au asistat la funeraliile ilustrului economist. Onorurile militare i-au fost acordate cu titlul de reprezentant al poporului. Corpul său odihneşte în biserica Saint-Louis-des-Français.

Frédéric Bastiat era membru corespondent al Institutului Francez (secţia de economie politică) şi al Societăţii Georgofililor din Florenţa.

Şase ani fuseseră de ajuns pentru ca Bastiat să îşi creeze o reputaţie care nu va putea să piară. Rolul său în ştiinţă a fost scurt, dar strălucitor. Înainte de el economia politică poseda fără îndoială inteligenţe de prim ordin; ea avut spiritele sale creatoare, precum Quesnay, Turgot, Smith, Malthus, Ricardo, J.-B. Say; a avut de asemenea popularizatorii săi savanţi şi abili, cei precum Dupont de Nemours, Baudeau, Morellet, Droz, Rossi; dar i-a lipsit unul dintre aceste mari spirite care ştia să ofere un tur atrăgător şi original adevărurilor ştiinţifice; i-a lipsit un artist. În secolul al XVIII-lea, abatele Galiani a ştiut, este adevărat, să dea o formă spirituală şi fină disertaţiilor sale asupra comerţului cu grâne; din nefericire Galiani nu a susţinut şi înfrumuseţat altceva decât sofisme. Cât despre Bastiat, el a ştiut să utilizeze facultăţi artistice mai delicate şi mai originale chiar decât cele ale abatelui napolitan pentru a populariza adevăruri. A ştiut să înveşmânteze demonstraţiile economice într-o stofă solidă şi totodată uşoară, durabilă şi lejeră. El a avut arta de a le face agreabile, în timp ce maeştrii nu au ştiut decât să le facă strălucitoare. El este de asemenea, în mod incontestabil, omul care a contribuit cel mai mult la propagarea, la popularizarea economiei politice; să spunem lucrurile mai bine, el şi-a dat în mod eficace concursul la a o scoate din starea de discreditare în care căzuse. Prea adesea, economia politică a părut dură şi inumană, pentru că ea condamna instituţii destinate, în aparenţă, uşurării suferinţelor maselor. Prea adesea, de asemenea, ea şi-a atras blesteme pentru că a disipat iluziile dragi dezmoşteniţilor. Prea adesea, în sfârşit, formulele sale severe putuseră fi

interpretate într-o manieră ostilă ameliorării sorţii clasei celei mai numeroase şi mai sărace. S-a ajuns la a o considera întrucâtva păzitoarea oficială a *status quo*-ului, iar novatorii cărora le răsturna planurile himerice nu ratau nicio ocazie de a o acuza că este „fără măruntaie". Bastiat a pus acest reproş la inimă şi şi-a folosit toată verva spiritului şi căldura sufletului să demonstreze injustiţia acestei acuzaţii. Pentru a atesta faptul că economia politică nu apăra status quo-ul, a cerut, în nume propriu, o mare şi fecundă reformă; pentru a o justifica în faţa reproşului că îi lipsesc măruntaiele, s-a ridicat, tot în nume propriu, împotriva impozitelor oneroase şi a piedicilor opresive ce apăsau asupra muncii şi asupra subzistenţei maselor. Nu s-a mulţumit să distrugă eroarea, ci a ştiut să facă adevărul să fie iubit!

Cât de preţioasă era prezenţa unui astfel de om în vremea furtunoasă în care trăim! Căci mai ales în epoca în care masele emancipate influenţează în mod direct guvernarea societăţii este esenţial ca bunele doctrine să-şi găsească interpreţi luminoşi şi simpatici! Eliberată brusc de tutorii săi oficiali, democraţia noastră nu are oare nevoie, astăzi mai mult ca oricând, să fie luminată şi ghidată? Bastiat ar fi putut să îi fie ghid, tot aşa cum autorul *Poor Richard's Almanack*[1] a fost ghidul democraţiei americane. De ce a trebuit oare ca Cerul, care ne lasă să aşteptăm un Washington, să ni-l răpească deja pe Franklin al nostru?

Gustave de MOLINARI

[1] Este vorba de o serie foarte populară de pamflete scrisă şi publicată de Benjamin Franklin în coloniile americane între anii 1732-1758, care a devenit repede foarte populară şi în Franţa, unde a fost tradusă sub titlul *La Science du Bonhomme Richard* (n. tr.).

Postfață

Douăzeci de mituri despre piețe*

Când ne gândim la meritele şi la limitările găsirii de soluții la probleme de coordonare socială prin intermediul mecanismelor pieței, este util să spulberăm o serie de mituri. Prin mituri înțeleg acele propoziții care trec pur şi simplu ca evident adevărate, fără a fi nevoie de argumente sau de dovezi empirice. Sunt genul de lucruri pe care le auzi la radio, de la prieteni, de la politicieni – pur şi simplu par să fie în aer. Sunt repetate ca şi cum ar fi un fel de înțelepciune mai profundă. Pericolul pe care îl prezintă este că, tocmai din cauză că sunt atât de răspândite, ele nu sunt supuse unei examinări critice. Acest lucru îmi propun să îl fac mai departe.

Majoritatea miturilor de acest tip, dar nu toate, sunt difuzate de cei care sunt ostili piețelor libere. Câteva dintre ele sunt difuzate în cercuri mult mai mici de către persoane care sunt poate prea entuziasmate de piața liberă.

În cele ce urmează am grupat douăzeci de astfel de mituri în patru categorii:

- Critici de natură etică;
- Critici de natură economică;
- Critici hibride de natură etico-economică;
- Apărări prea entuziaste ale pieței libere.

* Tom G. Palmer este vicepreşedinte pentru programe internaționale la Atlas Economic Research Foundation şi Senior Fellow la Cato Institute, Washington D.C. Textul de față a stat inițial la baza unei conferințe susținute în februarie 2007, cu ocazia reuniunii regionale a Societății Mont Pèlerin ținute la Nairobi, Kenya.

Critici de natură etică

1. Piețele sunt imorale sau amorale

Piețele fac oamenii să se gândească numai la cum să își calculeze avantajul pur și simplu. Nu există niciun fel de moralitate în schimbul de piață, niciun angajament față de ceea ce ne distinge ca ființe umane: abilitatea noastră de a ne gândi nu doar la ceea ce este avantajos pentru noi, dar și la ceea ce este drept și ceea ce este nedrept, ceea ce este moral și ceea ce este imoral.

O critică mai falsă cu greu s-ar putea imagina. Ca să existe schimb, trebuie să fie respect pentru dreptate. Oamenii care fac schimb diferă de oamenii care pur și simplu iau; cei care fac schimb arată respect pentru drepturile altor oameni. Motivul pentru care oamenii intră în relații de schimb în primul rând este că doresc ceea ce alții au, dar sunt împiedicați de moralitate și de drept să ia pur și simplu ceea ce doresc. Un schimb este o schimbare de la o alocare de resurse la o alta; asta înseamnă că orice schimb este măsurat față de o linie de bază, astfel încât, dacă nu are loc niciun schimb, părțile păstrează ceea ce au deja. Cadrul necesar schimbului cere o fundație sănătoasă în justiție. Fără astfel de fundații morale sau legale schimbul nu poate exista.

Însă piețele nu sunt întemeiate doar pe respectul pentru justiție. Ele sunt de asemenea întemeiate pe abilitatea oamenilor să ia în calcul nu doar propriile dorințe, ci și dorințele altora. Un proprietar de restaurant căruia nu i-ar păsa ce doresc clienții săi la masă ar da repede faliment. Dacă aceştia se îmbolnăvesc de pe urma mâncării, ei nu vor mai reveni. Dacă mâncarea nu le face plăcere, nu vor mai reveni. Proprietarul de restaurant va da faliment. Piețele creează stimulente pentru ca participanții să se pună în locul celorlalți, să ia în considerare care le sunt dorințele și să încerce să vadă lucrurile așa cum le văd ei.

Piețele sunt alternativa la violență. Piețele ne fac sociali. Piețele ne amintesc că și alți oameni contează.

2. Piețele promovează lăcomia şi egoismul

Pe piață oamenii încearcă doar să găsească cel mai mic preț şi să obțină cel mai mare profit. Ca atare, ei sunt motivați doar de lăcomie şi egoism, nu de grija față de alții.

Piețele nici nu promovează, nici nu împiedică lăcomia. Ele fac posibil pentru cel mai altruist, cât şi pentru cel mai egoist, să îşi realizeze scopurile în mod paşnic. Cei care îşi dedică viața pentru a-i ajuta pe ceilalți utilizează piața pentru a-şi împlini scopul la fel de mult ca aceia al căror scop este să îşi crească averea deținută. Unii dintre aceştia din urmă chiar acumulează avere cu scopul de a-şi întări capacitatea de a-i ajuta pe ceilalți. George Soros şi Bill Gates sunt două astfel de exemple; ei câştigă foarte mulți bani, în parte, cel puțin, cu scopul de a-şi mări capacitatea de a-i ajuta pe ceilalți prin vastele lor activități caritabile.

O persoană precum Maica Tereza doreşte să folosească avuția care îi este disponibilă pentru a hrăni, îmbrăca şi alina cel mai mare număr de oameni. Piețele îi permit să găsească cel mai mic preț pentru pături, pentru hrană şi pentru medicamentele necesare spre a-i îngriji pe cei care au nevoie de ajutorul ei. Piețele permit crearea avuției care poate fi folosită pentru a-i ajuta pe cei nefericiți şi facilitează capacitatea persoanei caritabile de a-şi maximiza abilitatea de a-i ajuta pe ceilalți. Piețele fac posibilă caritatea persoanei caritabile.

O greşeală comună este să se identifice scopurile oamenilor cu „interesul lor personal", care este la rândul său confundat cu egoismul. Scopurile oamenilor pe piață sunt într-adevăr scopuri ale lor, dar ca persoane având scopuri proprii suntem de asemenea preocupați de interesele şi bunăstarea celorlalți – membrii familiei noastre, prietenii noştri, vecinii noştri şi chiar persoane complet străine pe care nu le vom întâlni niciodată. Şi, aşa cum am remarcat mai sus, piețele contribuie la condiționarea oamenilor să ia în considerare nevoile celorlalți, inclusiv nevoile unora care ne sunt totalmente străini.

După cum am remarcat deja, cea mai adâncă temelie a societății umane nu este dragostea sau chiar prietenia. Dragostea şi prietenia sunt fructele beneficiilor reciproce create de cooperare, fie în grupuri mici, fie în grupuri mari. Fără astfel de beneficii reciproce, societatea ar fi pur şi

simplu imposibilă. Fără posibilitatea beneficiilor reciproce, binele lui Tom ar fi răul lui June şi viceversa, iar ei nu ar putea coopera niciodată, nu ar putea fi niciodată colegi, nu ar putea fi niciodată prieteni. Cooperarea este extinsă în mod extraordinar de către pieţe, care permit cooperarea chiar şi între indivizi care nu se cunosc personal, care nu împărtăşesc aceeaşi religie sau limbă şi care s-ar putea să nu se întâlnească niciodată. Existenţa unor câştiguri potenţiale de pe urma schimbului şi facilitarea schimbului prin drepturi de proprietate bine definite şi sigure din punct de vedere legal fac posibilă caritatea între străini şi dragostea şi şi prietenia peste graniţe.

Critici de natură economică

3. Activitatea pieţelor duce la apariţia monopolurilor

Fără intervenţia guvernului, o piaţă liberă va duce la apariţia câtorva firme mari care vând totul. Pieţele creează în mod natural monopoluri, pe măsură ce producătorii marginali sunt eliminaţi de către firme care nu urmăresc altceva decât creşterea propriilor profituri, în timp ce guvernele sunt motivate să urmărească interesul public şi vor acţiona pentru a restrânge monopolurile.

Guvernele pot crea – şi foarte adesea chiar fac acest lucru – monopoluri pentru indivizi sau grupuri favorite, adică ele interzic altor indivizi sau grupuri să intre pe piaţă şi să concureze pentru fidelitatea clienţilor. Asta înseamnă un monopol. Monopolul ar putea fi acordat unei agenţii guvernamentale (aşa cum este cazul serviciilor monopolizate de poştă în multe ţări) sau poate fi acordat unei firme, familii sau unui individ favorit.

Promovează piaţa liberă monopolul? Există foarte puţine motive bune, sau chiar niciunul, pentru a crede acest lucru. Piaţa liberă se bazează pe libertatea persoanelor să intre pe piaţă, să iasă de pe piaţă şi să cumpere de la oricine sau să vândă oricui doresc. Dacă firmele din pieţele cu libertate de intrare au profituri peste medie, acele profituri atrag rivali care, concurând, duc în jos aceste profituri. O parte din literatura economică oferă descrieri ale unor situaţii ipotetice în care anumite condiţii

de piață *ar putea* duce la „rente" persistente, adică venit peste costul de oportunitate, definit ca fiind ceea ce ar putea resursele să aducă în alte utilizări. Dar exemple concrete ale unor astfel de cazuri sunt greu de găsit, în afară de cazuri relativ neinteresante, cum ar fi proprietatea asupra unor resurse unice (de pildă, o pictură de Rembrandt). În schimb, istoria abundă pur și simplu de exemple de guverne care acordă privilegii speciale susținătorilor lor.

Libertatea de a intra pe piață și libertatea de a alege de la cine să cumperi promovează interesul consumatorului prin erodarea acelor rente temporare de care se bucură primul care oferă un bun sau un serviciu. În schimb, învestirea guvernelor cu puterea de a determina cine poate sau nu poate să furnizeze bunuri și servicii creează monopoluri – monopoluri efective, observate în cursul istoriei – care sunt dăunătoare pentru consumatori și care restrâng forțele productive ale umanității, pe care se bazează îmbunătățirea vieții umane. Dacă piața ar duce în mod obișnuit la apariția monopolurilor, nu ne-am aștepta să vedem atâția oameni ducându-se la guvern să primească un monopol în detrimentul concurenților lor mai puțin puternici și al clienților. Ei ar putea obține aceste monopoluri prin intermediul pieței.

Merită întotdeauna să ne amintim că guvernul însuși caută să exercite un monopol; este o caracteristică definitorie clasică a guvernului faptul că exercită un monopol asupra utilizării forței într-un anumit spațiu geografic. De ce ne-am aștepta ca un astfel de monopol să fie mai prietenos cu concurența decât însăși piața, care este definită de libertatea de a concura?

4. Piețele depind de informație perfectă, fiind nevoie de reglementări guvernamentale pentru a face disponibilă informația

Pentru ca piețele să fie eficiente, toți participanții la piață trebuie să fie deplin informați cu privire la costurile acțiunilor lor. Dacă unii au mai multă informație decât alții, astfel de asimetrii vor duce la rezultate ineficiente sau injuste. Guvernul trebuie să intervină pentru a furniza informația care le lipsește piețelor și să creeze rezultate care să fie atât eficiente cât și juste.

Informaţia, ca orice alt lucru pe care îl dorim, este întotdeauna costisitoare, adică trebuie să renunţăm la ceva pentru a o obţine. Informaţia este ea însăşi un produs pe care îl schimbăm pe pieţe, de pildă cumpărăm cărţi care conţin informaţie deoarece acordăm mai multă valoare informaţiei din carte decât lucrului la care renunţăm în schimb. Ca să opereze, pieţele nu au nevoie de informaţie perfectă mai mult decât au nevoie democraţiile de informaţie perfectă. Supoziţia că informaţia este costisitoare pentru participanţii la piaţă, dar necostisitoare pentru actorii politici este nerealistă într-un mod extrem de distructiv. Nici politicienii, nici votanţii nu au informaţie perfectă. Mai semnificativ este faptul că politicienii şi votanţii au un stimulent mai redus să achiziţioneze cantitatea corectă de informaţie decât au participanţii la piaţă, deoarece ei nu cheltuie banii lor. De exemplu, când politicienii cheltuie banii din vistieria publică, ei nu au un stimulent să fie la fel de atenţi sau să achiziţioneze tot atât de multă informaţie cât oamenii care îşi cheltuiesc proprii bani.

Un argument comun în favoarea intervenţiei statului se bazează pe asimetriile informaţionale dintre consumatori şi furnizorii de servicii specializate. Doctorii au aproape întotdeauna mai multe cunoştinţe în materie de chestiuni medicale decât pacienţii, de pildă; de asta mergem la doctori în loc să ne vindecăm noi singuri. Din acest motiv, se pretinde, consumatorii nu au nicio modalitate de a şti dacă care doctori sunt mai competenţi, sau dacă primesc tratamentul potrivit, sau dacă plătesc prea mult. În aceste condiţii, licenţierea de către stat este soluţia propusă; emiţând o licenţă de practică, se spune adesea, oamenii sunt asiguraţi că doctorul va fi calificat, competent şi corect. Însă dovezile din studiile privind efectul licenţelor de practică, în medicină sau în alte profesii, arată chiar contrariul acestui lucru. În timp ce pieţele tind să genereze gradaţii de certificare, licenţele de practică sunt binare; fie eşti, fie nu eşti licenţiat. Mai mult, în profesiunile licenţiate se întâmplă adesea ca licenţele să fie revocate dacă profesionistul licenţiat adoptă „un comportament neprofesionist", care este de regulă definit ca incluzând publicitatea! Dar publicitatea este unul dintre instrumentele dezvoltate de piaţă în cursul evoluţiei sale pentru a furniza informaţie – informaţie despre disponibiliatea produselor şi serviciilor, despre cantităţile relative, despre preţuri. Licenţierea nu este o soluţie pentru cazurile de asimetrie informaţională; ea este cauza asimetriei.

5. Piețele funcționează numai atunci când un număr infinit de persoane cu informație perfectă schimbă bunuri nediferențiate

Eficiența economică, în care produsul este maximizat şi profiturile sunt minimizate, cere ca niciun participant la piață să nu poată impune prețul, adică niciun cumpărător sau vânzător să nu poată afecta, prin intrarea sau ieşirea pe piață, prețul bunurilor. Produsele sunt toate omogene şi informația despre produse şi prețuri este necostisitoare. Dar piețele reale nu sunt perfect competitive, motiv pentru care guvernul este solicitat să intervină şi să corecteze lucrurile.

Modelele abstracte ale interacțiunii economice pot fi folositoare, dar când termeni încărcați normativ precum „perfect" sunt adăugați abstracțiilor teoretice se poate face mult rău. Dacă o anumită condiție a pieței poate fi definită drept competiție „perfectă", atunci orice altceva este „imperfect" şi trebuie îmbunătățit, probabil de către o agenție dinafara pieței. În fapt, competiția „perfectă" este pur şi simplu un model mental, din care putem deduce câteva fapte interesante, cum ar fi rolul profiturilor în direcționarea resurselor (când sunt mai ridicate decât media, concurenții vor muta resursele pentru a creşte oferta, vor scădea prețurile şi vor reduce profiturile) şi rolul incertitudinii în determinarea cererii de deținere monetare (căci dacă informația ar fi necostisitoare, toată lumea şi-ar investi toți banii şi ar aranja să îşi ridice câştigurile exact în momentul în care ar avea nevoie să facă o investiție, de unde putem deduce că existența banilor este o trăsătură a unei lipse de informație). Concurența „perfectă" nu este un ghid privind cum pot fi îmbunătățite piețele; este un termen nu foarte bine ales pentru a desemna un model mental al proceselor de piață care abstrage din lumea reală condițiile ce caracterizează concurența.

Pentru ca statul să fie agenția capabilă să mişte piețele către o astfel de „perfecțiune", ne-am aştepta ca şi acesta să fie produsul unei politici democratice „perfecte", în care un număr infinit de votanți şi de candidați nu au niciun impact asupra măsurilor adoptate, toate politicile sunt omogene, iar informația despre costurile şi beneficiile politicilor este necostisitoare. Aşa ceva, în mod evident, nu se întâmplă niciodată.

Metoda ştiințifică de a alege între diferite opțiuni de politică publică cere ca alegerile să fie făcute din setul de opțiuni disponibile efectiv.

Atât alegerea politică cât şi alegerea de piaţă sunt „imperfecte” în toate felurile precizate mai sus, ca urmare alegerea finală ar trebui să se bazeze pe o comparaţie a proceselor politice şi de piaţă reale – nu „perfecte”.

Pieţele reale generează o multitudine de căi pentru furnizarea informaţiei şi generarea cooperării mutual benefice între participanţii la piaţă. Pieţele furnizează un cadru pentru ca oamenii să descopere informaţia, inclusiv forme de cooperare. Publicitatea, birourile de credit, reputaţia, pieţele de mărfuri, bursele, birourile de certificare şi multe alte instituţii apar în interiorul pieţelor pentru a servi obiectivul facilitării cooperării mutual benefice. Decât să renunţăm la pieţe deoarece sunt imperfecte, ar trebui să căutăm mai multe căi de a folosi piaţa pentru a îmbunătăţi starea imperfectă a bunăstării umane.

În sfârşit, concurenţa este înţeleasă mai bine nu ca o stare a pieţei, ci ca un proces de comportament rival. Când întreprinzătorii sunt liberi să intre pe piaţă pentru a concura cu alţi întreprinzători şi clienţii sunt liberi să aleagă între producători, rivalitatea dintre producători pentru fidelitatea clienţilor duce la un comportament favorabil acestor clienţi.

6. Pieţele nu pot produce bunuri publice (colective)

Dacă eu mănânc un măr, tu nu îl mai poţi mânca; consumul unui măr este pur rival. Dacă proiectez un film şi nu vreau ca alţi oameni să îl vadă, trebuie să cheltuiesc bani pentru a construi ziduri care să blocheze accesul non-plătitorilor. Unele bunuri, cele pentru care consumul este non-rival şi excluziunea costisitoare, nu pot fi produse pe piaţă, căci toată lumea are un stimulent să aştepte ca alţii să le producă. Dacă tu produci o unitate dintr-un astfel de bun, eu pot pur şi simplu să o consum, ca urmare nu am niciun stimulent să o produc. Acelaşi lucru este valabil şi pentru tine. Caracterul public al acestor bunuri impune furnizarea lor de către stat, ca fiind singura cale de a fi produse. Astfel de bunuri includ nu doar apărarea sau furnizarea unui sistem legal, dar şi educaţia, transportul, asistenţa medicală şi multe alte astfel de bunuri. Nu este posibil să te bazezi pe piaţă pentru producerea acestor bunuri, doarece non-plătitorii vor deveni pasageri clandestini pe cheltuiala celor care plătesc şi, cum oricine va voi să fie un pasager clandestin, nimeni nu va plăti. Ca urmare, numai guvernul poate produce astfel de bunuri.

Justificarea acțiunii statului pe baza furnizării de bunuri publice este în mod obișnuit unul dintre argumentele cele mai prost aplicate. Adesea, faptul că bunurile au sau nu au un caracter rival în consum nu este o trăsătură inerentă a bunului, ci o trăsătură a mărimii grupului care consumă: o pisicină s-ar putea să aibă un caracter non-rival pentru două persoane, dar ea va avea un caracter foarte rival pentru o sută de oameni. Iar costurile de excluziune sunt aplicabile tuturor bunurilor, fie ele publice sau private: dacă eu vreau să te împiedic să îmi mănânci merele, s-ar putea să trebuiască să procedez la anumite acțiuni pentru a le proteja, cum ar fi să construiesc un gard. Multe bunuri care au un caracter non-rival în consum, cum ar fi un meci de fotbal (dacă tu îl vizionezi, acest lucru nu înseamnă că eu nu pot să îl vizionez de asemenea), sunt produse doar pentru că întreprinzătorii investesc în mijloace de a exclude non-plătitorii.

Pe lângă faptul că nu este o trăsătură inerentă a bunului, presupusul caracter public al multor bunuri este o trăsătură a deciziei politice de a face bunurile disponibile pe o bază non-exclusivă sau chiar pe o bază care elimină prețurile. Dacă statul produce „autostrăzi fără taxe", este greu de imaginat cum libera întreprindere privată ar putea produce autostrăzi fără taxe, altfel spus, căi de transport competitive la un preț zero. Dar remarcați că autostrada nu are în realitate un preț zero, deoarece este finanțată prin taxe (care sunt acompaniate de o formă deosebit de dură de excluziune de la satisfacții – închisoarea) şi, de asemenea, că lipsa prețurilor este motivul principal pentru tipare ineficiente de utilizare, cum ar fi ambuteiaje, care reflectă lipsa unui mecanism de alocare a resurselor rare (spațiu în trafic) către utilizările cu cea mai mare valoare. Într-adevăr, tendința la nivel global a fost către introducerea plății pentru utilizarea drumurilor, fapt care subminează profund argumentul bunurilor publice în favoarea furnizării de drumuri.

Multe bunuri despre care se presupune că este imposibil să fie furnizate pe piață au fost sau sunt în momentul de față furnizate prin mecanisme de piață – de la faruri maritime la educație, de la poliție la transport, ceea ce sugerează că invocația comună în favoarea presupusului caracter de bun public este nejustificată sau cel puțin exagerată.

O formă comună a argumentului că anumite bunuri ar putea fi produse doar prin acțiunea statului se bazează pe ideea de „externalități"

care nu sunt contractate prin intermediul mecanismului de preţuri. Astfel, educaţia pe scară largă generează câştiguri publice dincolo de câştigurile persoanelor care sunt educate, justificând aparent în acest fel furnizarea şi finanţarea acesteia de către stat prin veniturile fiscale generale. Dar în ciuda câştigurilor generate pentru alţii, care pot fi mari sau mici, câştigurile pentru persoanele care sunt educate sunt atât de mari încât ele induc suficiente investiţii în educaţie. Existenţa unor câştiguri publice nu generează întotdeauna dezertarea pasagerilor clandestini. De fapt, aşa cum demonstrează numeroase cercetări, astăzi, când statele monopolizează educaţia, adesea ele eşuează să producă educaţie pentru cei mai săraci dintre săraci, care totuşi percep câştigurile pe care le pot obţine prin educaţie şi investesc procente substanţiale din veniturile lor reduse pentru a-şi educa copiii.

În sfârşit, ar trebui reţinut că aproape orice argument care pretinde că o producţie eficientă de bunuri publice este imposibilă prin intermediul pieţei se aplică la fel de bine – şi în multe cazuri chiar mai bine – eventualităţii în care statul produce bunul public. Existenţa şi funcţionarea unui stat just şi în care domnia legii este respectată, reprezintă în sine un bun public, în sensul în care consumul câştigurilor pe care le generează este non-rival (cel puţin printre cetăţeni) şi ar fi costisitor ca aceia care nu contribuie la menţinerea sa (cum ar fi votanţii informaţi) să fie excluşi de la a se bucura de câştigurile create de acesta. Stimulentele pentru politicieni şi votanţi să producă un guvernământ just şi eficient nu sunt foarte impresionante, mai ales când sunt comparate cu stimulentele pe care întreprinzătorii şi consumatorii le au pentru a procura bunuri publice cooperând prin intermediul pieţei. Acest lucru nu înseamnă că statul ar trebui să nu aibă niciodată un rol în producerea de bunuri publice, dar ar trebui să îi facă pe cetăţeni mai puţin doritori să cedeze statului responsabilităţi pentru furnizarea de bunuri şi servicii. De fapt, cu cât statul primeşte mai multe responsabilităţi, cu atât este mai puţin probabil că va fi capabil să producă acele bunuri publice, cum ar fi apărarea drepturilor cetăţenilor săi în faţa agresiunii, în privinţa cărora el ar putea deţine avantaje speciale.

7. Piețele nu funcționează (sau sunt ineficiente) când există externalități negative sau pozitive

Piețele funcționează numai atunci când toate efectele unei acțiuni sunt suportate de către cei ce iau deciziile. Dacă oamenii primesc câștiguri fără a contribui la producerea lor, piețele vor eșua să producă cantitatea corectă. În mod asemănător, dacă oamenii primesc „câștiguri negative", adică dacă sunt dezavantajați și dacă acele costuri nu sunt luate în calcul în decizia de a produce bunuri, piețele vor crea câștiguri pentru unii în detrimentul celorlalți, căci câștigurile rezultate de pe urma unor acțiuni merg către un set de persoane, în timp ce costurile merg către alt set de persoane.

Simpla existență a unei externalități nu este un argument pentru ca statul să ocupe o anumită activitate economică sau să disloce alegerile private. Hainele la modă și buna îngrijire generează o mulțime de externalități pozitive, căci ceilalți îi admiră pe cei bine îmbrăcați sau îngrijiți, dar acesta nu este un motiv pentru a da alegerea furnizării de haine sau îngrijirea pe mâna statului. Grădinăritul, arhitectura și multe alte activități generează externalități pozitive asupra celorlalți, dar oamenii tot depun eforturi pentru a-și înfrumuseța grădinile și clădirile. În toate aceste cazuri, doar câștigurile producătorilor – inclusiv aprobarea celor asupra cărora cad externalitățile pozitive – sunt suficiente pentru a-i induce să producă bunurile. În alte cazuri, cum ar fi furnizarea de televiziune și transmisii radio, bunul public este „legat" de furnizarea altor bunuri, cum ar fi publicitatea pentru firme; varietatea de mecanisme pentru producerea bunurilor publice este la fel de mare ca imaginația întreprinzătorilor care le produc.

Mai des întâlnită, însă, este existența externalităților *negative* care îi fac pe oameni să pună sub semnul întrebării eficacitatea și justețea mecanismelor de piață. Poluarea este exemplul cel mai des citat. Dacă un producător poate fabrica produse în mod profitabil impunând costuri de producție asupra altor persoane care nu au consimțit să ia parte la procesul de producție – să zicem, aruncând cantități uriașe de fum în aer sau chimicale în râu – probabil că va face acest lucru. Cei care respiră aerul poluat sau beau apa toxică vor suporta costurile fabricării produsului, în timp ce producătorul va obține câștigurile de pe urma vânzării produsului.

Problema în astfel de cazuri, totuşi, nu este că pieţele au eşuat, ci că ele sunt absente. Pieţele se bazează pe drepturi de proprietate şi nu pot funcţiona când drepturile de proprietate nu sunt definite sau nu sunt respectate legal. Cazurile de poluare sunt tocmai cazuri, nu de eşec al pieţei, ci de eşec al guvernului în definirea şi apărarea drepturilor de proprietate ale altora, cum ar fi cei care respiră aer poluat sau beau apă poluată. Când oamenii din vecinătate sau din aval au dreptul de a-şi apăra drepturile, ei îşi pot impune drepturile şi pot opri poluatorul să polueze. Producătorul poate instala pe propria cheltuială echipament sau tehnologie capabilă să oprească poluarea (sau să o reducă la niveluri tolerabile şi non-dăunătoare), sau se poate oferi să îi plătească pe oamenii din vecinătate sau din aval pentru dreptul de a le folosi resursele (poate oferindu-le un loc mai bun unde să trăiască), sau trebuie să oprească producţia respectivului produs deoarece dăunează drepturilor celorlalţi, care nu îi vor accepta ofertele, fapt care demonstrează că costul total este mai mare decât câştigurile. Drepturile de proprietate sunt cele care fac posibile astfel de calcule şi induc oamenii să ia în considerare efectele acţiunilor lor asupra celorlalţi. Şi pieţele, adică oportunitatea de a intra într-un schimb liber de drepturi, sunt cele care permit variatelor părţi să calculeze costurile acţiunilor lor.

Externalităţile negative precum poluarea aerului şi a apei nu sunt un semn al eşecului pieţei, ci un semn al eşecului guvernului în privinţa apărării şi definirii drepturilor de proprietate pe care se bazează pieţele.

8. Cu cât o ordine socială este mai complexă, cu atât mai puţin se poate ea baza pe pieţe şi cu atât mai mult are nevoie de dirijare guvernamentală

Încrederea în pieţe era justificată când societatea era mai puţin complicată, dar odată cu creşterea extraordinară a legăturilor economice şi sociale, guvernul este necesar pentru a dirija şi coordona acţiunile atât de multor oameni.

Dimpotrivă, extract contrariul este adevărat. O ordine simplă, cum ar fi o colectivitate de vânători sau de culegători, ar putea fi coordonată în mod eficace de către un lider cu puterea de a-i forţa pe restul să-l asculte. Dar pe măsură ce relaţiile sociale devin mai complexe, sprijinirea

pe schimburile voluntare de piață devine mai importantă, nu mai puțin importantă. O ordine complexă necesită coordonarea unei cantități mai mari de informație decât poate stăpâni orice minte sau grup de minți. Piețele au dezvoltat mecanisme pentru a transmite informație de o manieră relativ puțin costisitoare; prețurile conțin informație despre ofertă şi cerere sub formă de unități care sunt comparabile între diferite bunuri şi servicii, într-un mod în care rapoartele voluminoase ale birocrațiilor guvernamentale nu o pot face. Mai mult, prețurile sunt traductibile indiferent de limbă, moravuri, conflicte etnice şi religioase şi permit oamenilor să beneficieze de pe urma cunoaşterii deținute de persoane necunoscute aflate la mii de kilometri depărtare, cu care nu vor avea niciodată niciun fel de relație. Cu cât o economie şi o societate este mai complexă, cu atât este mai important să se sprijine pe mecanisme de piață.

9. Piețele nu funcționează în țările în curs de dezvoltare

Piețele funcționează bine în țări cu infrastructuri şi sisteme legale bine dezvoltate, dar în absența lor țările în curs de dezvoltare nu îşi permit să recurgă la piețe. În astfel de cazuri, dirijarea de către stat este necesară, cel puțin până când apar o infrastructură şi un sistem legal bine dezvoltat care să facă loc piețelor să funcționeze.

În general, dezvoltarea infrastructurii este o trăsătură a avuției acumulate prin piețe, nu o condiție pentru ca piețele să existe, iar eşecul unui sistem legal este unul dintre motivele pentru care piețele sunt subdezvoltate, dar acest eşec este un motiv puternic pentru a reforma sistemul legal astfel încât să poată furniza temelia pe care să se dezvolte piețele, nu un motiv pentru a amâna reformele legale şi dezvoltarea pieței. Singura cale pentru a atinge avuția țărilor dezvoltate este să se creeze fundațiile legale şi instituționale pentru piețe astfel încât întreprinzătorii, consumatorii, investitorii şi lucrătorii să poată coopera în mod liber pentru a crea avuție.

Toate țările bogate din momentul de față au fost la un moment dat sărace, iar în unele dintre ele oamenii îşi mai amintesc încă de acea perioadă. Nu sărăcia, care este starea naturală a umanității, este cea care necesită explicație, ci bogăția. Bogăția trebuie să fie creată, iar cea mai

bună cale de a asigura faptul că bogăția este creată este să fie generate stimulente pentru ca oamenii să o creeze. Nu s-a descoperit niciun sistem care să genereze stimulente pentru crearea de bogăție mai bine decât o face piața liberă, bazată pe drepturi de proprietate bine definite și sigure din punct de vedere legal și pe instituții legale care facilitează schimbul. Există o singură cale pentru ieșirea din sărăcie și aceasta este calea creării de bogăție prin intermediul pieței libere.

Termenul „țară în curs de dezvoltare" este frecvent utilizat în mod greșit când este aplicat națiunilor ale căror guverne au respins piețele în favoarea planificării centralizate, proprietății de stat, mercantilismului, protecționismului și privilegiilor speciale. Astfel de națiuni nu se dezvoltă, în fapt, deloc. Națiunile care se dezvoltă, fie că încep dintr-o poziție relativ bogată, fie că încep dintr-o poziție mai săracă, sunt cele care au creat instituțiile legale ale proprietății și contractului, au eliberat piețele și au limitat puterile, bugetul și extinderea statului.

10. Piețele duc la cicluri economice dezastruoase, cum a fost Marea Criză

Sprijinirea pe forțele pieței duce la cicluri de „avânt și cădere", pe măsură ce încrederea investitorilor se hrănește de la sine, ducând la avânturi masive în investiții care sunt urmate inevitabil de contracții ale producției, de șomaj și de înrăutățirea situației economice generale.

Ciclurile economice de „avânt și cădere" sunt puse uneori pe seama sprijinirii pe piețe. Dovezile empirice arată însă că supraproducția generalizată nu este o trăsătură a piețelor; când mai multe bunuri și servicii sunt produse, prețurile se ajustează și rezultatul este prosperitatea generală, nu o „cădere". Când o industrie sau alta se extinde dincolo de capacitatea pieței de a susține profitabilitatea, intervine un proces de autocorecție și semnalele profitului fac ca resursele să fie redirecționate spre alte câmpuri de activitate. Nu există niciun motiv inerent funcționării piețelor pentru ca o astfel de corecție să se aplice tuturor industriilor; într-adevăr, este autocontradictoriu (căci dacă investițiile sunt luate de la toate industriile și redirecționate către toate industriile, atunci ele de fapt nu sunt luate de la toate industriile).

Cu toate acestea, perioadele prelungite de şomaj general sunt posibile când guvernele distorsionează sistemele de preţuri prin manipularea imprudentă a sistemelor monetare, o eroare de politică ce este adesea combinată cu subvenţii pentru industrii care ar trebui să se contracte şi controale de preţuri şi de salarii care împiedică piaţa să se ajusteze, prelungind ca urmare şomajul. Acesta a fost cazul Marii Crize, care a durat din 1929 şi până la sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial şi care a fost cauzată, aşa cum au demonstrat economiştii (precum laureatul premiului Nobel, Milton Friedman), de o contracţie masivă şi bruscă a masei monetare de către United States Federal Reserve System[1], care urmărea o serie de obiective politice. Această contracţie generală a fost apoi adâncită de avântul protecţionismului, care a extins suferinţa la nivel mondial, şi mult extinsă de programe precum National Recovery Act[2], programe care au menţinut preţurile agricole ridicate (distrugând cantităţi uriaşe de produse agricole şi restrângând oferta) şi alte programe ale „New Deal", al căror obiectiv era să împiedice forţele pieţei să corecteze efectele dezastruoase ale erorilor de politică guvernamentală. Crize mai recente, cum ar fi criza financiară asiatică din 1997, au fost cauzate de politici monetare şi valutare imprudente care au distorsionat semnalele primite de investitori. Forţele pieţei au corectat erorile de politică publică ale guvernelor, dar procesul nu a fost fără greutăţi; cauza greutăţilor nu a fost doctoria care a vindecat boala, ci politicile monetare şi valutare proaste ale guvernelor care au cauzat criza în primul rând.

Odată cu adoptarea unor politici monetare mai prudente de către autorităţile monetare, astfel de cicluri au tins să se neutralizeze. Când aceste noi politici au fost combinate cu o mai mare sprijinire pe procesele de ajustare a pieţei, rezultatul a fost o reducere a frecvenţei şi a severităţii ciclurilor economice şi o îmbunătăţire pe termen lung şi susţinută a eco-

[1] Banca centrală a Statelor Unite ale Americii (n. tr.).

[2] Act legislativ adoptat în iunie 1933, ca parte a măsurilor „New Deal" iniţiate de preşedintele Franklin Delano Roosevelt pentru a combate efectele Marii Crize, care autoriza executivul SUA să reglementeze şi să cartelizeze industria, printr-un aşa-numit „cod de bună conduită", şi relaţiile de muncă. El a autorizat, de asemenea, iniţierea unor vaste lucrări publice cu scopul de a crea locuri de muncă pentru lucrătorii şomeri (n. tr.).

nomiei în acele țări care au urmat politica libertății schimbului, a reținerii în materie de cheltuieli bugetare şi a domniei legii.

11. Sprijinirea în prea mare măsură pe piețe este la fel de greşită ca şi sprijinirea în prea mare măsură pe socialism: cea mai bună este economia mixtă

Majoritatea oamenilor înțeleg că nu este înțelept să îți pui toate ouăle într-un singur coş. Investitorii prudenți îşi diversifică portofoliul şi este la fel de rezonabil să ai şi un „portofoliu de politici diversificat", adică o formă de mixtură între socialism şi piețe.

Investitorii prudenți care nu au informații interne privind cum funcționează piața îşi diversifică într-adevăr portofoliul pentru a se proteja împotriva riscului. Dacă prețul unei anumite acțiuni coboară, prețul unei alte acțiuni ar putea urca, compensând astfel un câştig cu o pierdere. Pe termen lung, un portofoliu diversificat aşa cum trebuie va creşte. Dar alte măsuri nu funcționează în acelaşi fel. S-a dovedit, în nenumărate rânduri, că unele duc la eşec, în timp ce altele duc la succes. Nu ar avea niciun sens să ai „un portofoliu diversificat de investiții" constituit din acțiuni la firme despre care se ştie că vor da faliment şi acțiuni la firme despre care se ştie că vor avea succes; motivul în favoarea diversificării este că nimeni nu are niciun fel de cunoaştere specială privind care firme au mai mari şanse să fie profitabile şi care firme e mai probabil să fie neprofitabile.

Studii pe decenii de date economice, realizate anual de către Fraser Institute din Canada şi o rețea globală de institute de cercetare, au arătat în mod convingător că sprijinirea mai mare pe forțele pieței duce la venituri mai mari pe cap de locuitor, rate mai mari de creştere economică, un acces mai mare la apă potabilă, asistență de sănătate şi alte binefaceri caracteristice vieții moderne, inclusiv un mediu înconjurător mai curat şi o guvernanță îmbunătățită, cum ar fi rate mai scăzute ale corupției oficiale şi mai multă responsabilitate democratică. Piețele libere generează rezultate bune.

Mai mult, nu există niciun „bun echilibru" la mijlocul drumului. Intervențiile statului pe piață duc de regulă la distorsiuni şi chiar la crize, care sunt apoi folosite ca scuze pentru alte intervenții, influențând prin

urmare politicile într-o direcție sau alta. De exemplu, un „portofoliu de politici" incluzând o politică monetară imprudentă, care crește oferta de bani mai repede decât crește economia, va duce la creșteri de prețuri. Istoria a arătat în mod repetat că politicienii tind să răspundă nu prin a blama propriile politici imprudente, ci prin a blama o „economie supraîncălzită" sau pe „speculatorii lipsiți de patriotism" și prin a impune controale de prețuri. Când prețurilor nu le este permis să fie corectate prin ofertă și cerere (în acest caz, creșterea ofertei de bani, care tinde să cauzeze o coborâre a prețului banilor, exprimat în termeni de bunuri), se ajunge la penurii de bunuri și servicii, pe măsură ce tot mai mulți oameni caută să cumpere cantitățile limitate de bunuri sub prețul pieței, solicitând mai mult decât doresc producătorii să furnizeze la acel preț. În plus, absența unor piețe libere îi face pe unii oameni să își mute activitatea pe piețele negre, apar mituirea pe sub masă a oficialilor și alte deviații de la domnia legii. Amestecul de penurii și corupție care rezultă induce apoi de regulă tendințe și mai puternice de afirmări autoritare ale puterii. Efectul creării un „portofoliu de politici" care include astfel de politici proaste este să submineze economia, să creeze corupție și chiar să submineze democrația constituțională.

Critici hibride etico-economice

12. Piețele duc la mai multă inegalitate decât procesele non-piață

Prin definiție, piețele răsplătesc abilitatea de a satisface preferințele consumatorului și cum abilitățile diferă, și veniturile vor fi diferite. Mai mult, prin definiție, socialismul este o stare de egalitate, ca urmare orice pas către socialism este un pas către egalitate.

Dacă vrem să înțelegem relația dintre măsurile de politică și rezultate, trebuie ținut minte că proprietatea este un concept legal; bogăția este un concept economic. Cele două sunt adesea confundate, dar ele ar trebui distinse. Procesele de piață redistribuie de regulă bogăția la o scară enormă. În schimb, redistribuirea nedorită de proprietate (care este cunoscută sub numele de „furt", când este realizată de cetățeni) este interzisă

sub regulile care guvernează pieţele libere, care reclamă ca proprietatea să fie bine definită şi sigură din punct de vedere legal. Pieţele pot redistribui bogăţia, chiar şi atunci când titlurile de proprietate rămân în aceleaşi mâini. De fiecare dată când valoarea unui activ (asupra căruia deţinătorul are un titlu de proprietate) se schimbă, bogăţia deţinătorului activului se schimbă. Un activ care valora 600 de euro ieri ar putea valora astăzi doar 400 de euro. Asta înseamnă o redistribuire de 200 de euro a bogăţiei prin intermediul pieţei, deşi nu a existat nicio redistribuire a proprietăţii. Ca urmare, pieţele redistribuie în mod obişnuit bogăţia şi în cursul acestui proces oferă deţinătorilor de active stimulente să maximizeze valoarea acestora sau să pună activele în mâinile celor care le pot maximiza valoarea. Această redistribuire regulată, bazată pe stimulente pentru a maximiza valoarea totală, reprezintă un transfer de bogăţie la o scară de neconceput pentru majoritatea politicienilor. Prin contrast, în timp ce procesele de piaţă redistribuie bogăţia, procesele politice redistribuie proprietatea, luând-o de la unii şi dând-o altora; deoarece în cursul acestui proces proprietatea devine mai nesigură, o astfel de redistribuţie tinde să reducă valoarea proprietăţii în general, adică tinde să distrugă bogăţia. Cu cât redistribuţia este mai imprevizibilă, cu atât va fi mai mare pierderea de bogăţie cauzată de ameninţarea cu redistribuţia proprietăţii.

Egalitatea este o caracteristică ce poate fi realizată pe un număr diferit de dimensiuni, dar în general nu pe toate dimensiunile. De exemplu, oamenii pot fi toţi egali în faţa legii, dar dacă lucrurile stau în acest fel este foarte puţin probabil că ei vor avea exact aceeaşi influenţă asupra procesului politic, căci unii care îşi vor exercita dreptul egal la exprimare vor fi mai elocvenţi sau mai energici decât alţii şi prin urmare mai influenţi. De asemenea, drepturile egale de a oferi bunuri şi servicii pe pieţe libere ar putea să nu ducă la venituri tocmai egale, căci unii poate că lucrează mai sârguincios şi mai mult (deoarece preferă venitul în detrimentul timpului liber) decât alţii, sau au abilităţi speciale pentru care alţii vor plăti în plus. Pe de altă parte, tentativa de a atinge egalitatea de influenţă sau egalitatea de venituri prin coerciţie presupune că unii vor exercita mai multă autoritate sau putere politică decât alţii, adică puterea necesară pentru a atinge astfel de rezultate. Ca să fie obţinut un anumit tipar de rezultate, un individ sau un grup oarecare trebuie să aibă un fel de „Ochi al

lui Dumnezeu" asupra rezultatelor pentru a pune în practică redistribuirea, să vadă un minus aici şi un plus acolo şi ca urmare să ia de acolo şi să mute aici. Cum puterile de a crea rezultate egale sunt concentrate în mâinile celor cărora le-au fost încredințate, așa cum a fost cazul în egalitara – din punct de vedere oficial – Uniune Sovietică, cei cu puteri politice şi legale inegale vor fi tentați să își folosească acele puteri pentru a dobândi venituri sau acces la resurse, inegale. Şi logica şi experiența arată că tentativele deliberate de a atinge venituri egale sau „drepte" sau orice alt tipar diferit de cel generat de ordinea spontană a pieței, sunt de regulă auto-ruinătoare, pentru simplul motiv că aceia care dețin puterea de a redistribui proprietatea o folosesc în propriul avantaj, convertind astfel inegalitatea de putere politică în alte feluri de inegalitate, fie că este vorba de onoruri, avere sau altceva. Aceasta a fost cu siguranță experiența națiunilor în mod oficial comuniste şi aceasta este calea adoptată în prezent de alte națiuni, cum ar fi Venezuela, în care puterea totală este acumulată de un singur om, Hugo Chavez, care cere o astfel de putere, atât de dispoporționată, cu scopul declarat de a crea egalitate de avere printre cetățeni.

Conform datelor din ediția 2006 a *Economic Freedom of the World Report*, sprijinirea pe piețe este slab corelată cu inegalitatea de venit (de la cea mai puțin liberă la cea mai liberă economie din lumea întreagă, procentul de venit, împărțit în cuartile, obținut de cei mai săraci 10 % variază de la la o medie de 2,2 % la o medie de 2,5 %), dar este foarte puternic corelată cu nivelurile din venit ale celor mai săraci 10 % (de la cea mai puțin liberă la cea mai liberă economie din lumea întreagă, nivelurile medii de venit, împărțite în cuartile, obținute de cei mai săraci 10 % sunt 826 $, 1 186 $, 2 322 $ şi 6 519 $). O mai mare sprijinire pe piețe pare să aibă un impact redus asupra distribuțiilor de venit, dar ridică în mod substanțial veniturile săracilor şi este probabil că mulți oameni săraci vor fi de acord că acesta este un lucru bun.

13. Piețele nu pot răspunde la anumite nevoi umane, cum ar fi sănătatea, spațiul locativ, educația şi hrana

Bunurile ar trebui distribuite conform unor principii adecvate naturii acestora. Piețele distribuie bunurile conform principiului capacității de plată, dar sănătatea, spațiul locativ, educația, hrana şi alte nevoi

umane de bază, tocmai pentru motivul că sunt nevoi, ar trebui distribuite conform principiului nevoii şi nu conform principiului abilităţii de a plăti.

Dacă pieţele sunt mai capabile să răspundă nevoilor umane decât alte principii, adică, dacă mai mulţi oameni se bucură de standarde de viaţă mai înalte sub pieţe decât sub socialism, se pare că mecanismul de alocare a pieţelor este mai capabil să răspundă şi criteriului nevoii. Aşa cum am remarcat mai sus, veniturile celor mai săraci tind să crească rapid odată cu gradul de libertate economică, ceea ce înseamnă că săracii au mai multe resurse cu care să îşi satisfacă nevoile. (Fireşte, nu toate nevoile sunt într-o relaţie directă cu veniturile; prietenia adevărată şi dragostea cu siguranţă nu sunt. Dar nu există niciun motiv să credem că acestea sunt distribuite mai „echitabil" prin mecanisme coercitive sau chiar că ele pot fi distribuite prin astfel de mecanisme).

Mai mult, în timp ce cuvinte ca „nevoie" tind să fie cam neclare, la fel ca „abilitate", dorinţa de a plăti pentru un lucru este mult mai uşor de măsurat. Când oamenii licitează cu propriii bani pentru bunuri şi servicii, ei ne spun cât de mult valorează acele bunuri şi servicii prin comparaţie cu alte bunuri şi servicii. Hrana, cu siguranţă o nevoie mai de bază decât educaţia sau sănătatea, este furnizată destul de eficient prin intermediul pieţelor. De fapt, în acele ţări în care proprietatea privată a fost abolită şi alocarea de piaţă a fost înlocuită de alocarea de stat, rezultatul a fost foametea sau chiar canibalismul. Pieţele răspund, mai bine decât alte mecanisme, nevoilor umane pentru majoritatea bunurilor, inclusiv în cazul acelor bunuri care satisfac nevoi umane de bază.

Satisfacerea nevoilor reclamă utilizarea resurselor rare, ceea ce înseamnă că trebuie făcute alegeri în privinţa alocării acestora. Acolo unde pieţelor nu li se permite să opereze, sunt folosite alte sisteme şi criterii pentru raţionalizarea utilizării resurselor rare, cum ar fi alocarea birocratică, influenţa politică, statutul de membru într-un partid aflat la guvernare, relaţiile de rudenie cu preşedintele sau cu principalii deţinători ai puterii, mita şi alte forme de corupţie. Nu este deloc evident că astfel de criterii sunt mai bune decât criteriile dezvoltate evolutiv de către pieţe, nici că ele generează mai multă egalitate; dimpotrivă, experienţa arată contrariul.

14. Piețele se bazează pe principiul supraviețuirii celui mai adaptabil

Ca şi legea junglei, roşie la dinți şi la gheare, legea pieței înseamnă supraviețuirea celui mai adaptabil. Cei care nu pot produce la standardele pieței cad pe margine şi sunt călcați în picioare.

Invocările principiilor evoluționiste precum „supraviețuirea celui mai adaptabil" în studiul sistemelor biologice şi în studiul interacțiunilor sociale duc la confuzie, dacă ele nu identifică în fiecare caz ce anume supraviețuieşte. În cazul biologiei, este vorba de animalul individual şi de abilitatea acestuia de a se reproduce. Un iepure care este mâncat de către o pisică pentru că este prea lent ca să scape nu va mai avea un urmaş. Iepurii mai rapizi vor fi cei care se vor reproduce. Când acest principiu se aplică evoluției sociale, însă, unitatea de supraviețuire este destul de diferită; nu este vorba de ființa umană individuală, ci de forma de interacțiune socială, cum ar fi un obicei, o instituție, o firmă, care este selectată în „lupta" evolutivă. Când o afacere dă faliment, ea „moare", adică acea formă particulară de cooperare socială „moare", dar acest lucru nu înseamnă, evident, că ființele umane care compuneau firma – în calitate de investitori, de proprietari, de manageri, angajați şi aşa mai departe – mor de asemenea. O formă mai puțin eficientă de cooperare este înlocuită cu una mai eficientă. Concurența de pe piață nu este, în mod hotărât, la fel precum concurența din junglă. În junglă, animalele sunt în concurență pentru a se mânca unele pe altele sau pentru a se anihila reciproc. Pe piață, întreprinzătorii şi firmele sunt în concurență unii cu alții pentru dreptul de a coopera cu consumatorii şi cu alți întreprinzători şi firme. Concurența pieței nu este concurență pentru oportunitatea de a trăi; este concurență pentru oportunitatea de a coopera.

15. Piețele devalorizează cultura şi arta

Arta şi cultura sunt răspunsuri la elemente mai înalte ale sufletului uman şi, ca atare, ele nu pot fi cumpărate şi vândute precum roşiile sau nasturii de la cămaşă. A lăsa arta pe seama pieței este ca şi cum s-ar lăsa religia pe seama pieței, o trădare a demnității inerente a artei, ca şi

a religiei. Mai mult, pe măsură ce arta şi cultura sunt deschise din ce în ce mai mult concurenței pe piețele internaționale, rezultatul este devalorizarea acestora, pe măsură ce formele tradiționale sunt abandonate pentru urmărirea preaputernicului dolar sau euro.

Cea mai mare parte a artei a fost şi este produsă pentru piață. Într-adevăr, istoria artei este în mare măsură istoria inovației prin intermediul pieței ca răspuns la noi tehnologii, noi filozofii, noi gusturi şi noi forme de spiritualitate. Arta, cultura şi piața au fost intim conectate de multe secole. Muzicienii încasează bani de la oamenii care doresc să îi vadă concertând, tot aşa cum negustorii încasează bani pentru roşii sau croitorii pentru înlocuirea nasturilor la un costum. De fapt, crearea unor piețe mai largi pentru muzică, film şi alte forme de artă prin crearea de înregistrări, casete, CD-uri, DVD-urim şi acum fişiere iTunes şi MP3, permit tot mai multor oameni să fie expuşi la o varietate tot mai mare de artă şi să câştige un venit mai mare. Nu este surprinzător că majoritatea artei produse într-un an anume nu va rezista la testul timpului; acest lucru creează o perspectivă falsă din partea celor care condamnă arta contemporană ca fiind „gunoi" în comparație cu marile opere ale trecutului; ei fac comparația între cele mai bune opere decantate din sute de ani de producție artistică şi masa de lucrări produse în fiecare an. Dacă ar fi inclus toate lucrările care nu au rezistat testului timpului şi care nu au fost păstrate în memorie, comparația ar fi arătat probabil foarte diferit. Ceea ce explică supraviețuirea celor mai bune lucrări este tocmai procesul competitiv al piețelor de artă.

A compara totalitatea producției artistice contemporane cu crema producției artistice a secolelor trecute nu este singura eroare pe care oamenii o fac când evaluează piețele de artă. O altă eroare frecventă pentru observatorii din societățile bogate care vizitează societăți sărace este să confunde sărăcia societăților respective cu cultura acestora. Când vizitatori bogați văd, în țări care sunt sărace, dar în creştere din punct de vedere economic, oameni care folosesc telefoane mobile şi laptopuri, aceştia se plâng că vizita lor nu este la fel de „autentică" precum cea anterioară. Pe măsură ce oamenii devin mai bogați prin intermediul interacțiunilor de piață făcute posibile de creşterea liberalizării sau a globalizării, cum ar fi

introducerea telefoniei mobile, activiştii anti-globalizare din ţările bogate se plâng că săracii sunt „furaţi" de cultura lor. Dar de ce să fie pus semnul egal între cultură şi sărăcie? Japonezii au trecut de la sărăcie la bogăţie şi ar fi greu să se argumenteze că din această cauză sunt mai puţin japonezi. De fapt, bogăţia lor mai mare le-a permis să răspândească în toată lumea cunoaşterea culturii japoneze. În India, pe măsură ce veniturile cresc, industria modei răspunde prin a recurge la formele tradiţionale de îmbrăcăminte, cum ar fi sari, şi prin a adapta, a aduce la zi şi a aplica acestora criterii estetice de frumuseţe şi de formă. O ţară foarte mică precum Islanda a reuşit să menţină o cultură literară înaltă şi propria industrie cinematografică şi teatrală deoarece veniturile pe cap de locuitor sunt destul de ridicate, permiţându-le islandezilor să îşi dedice bogăţia perpetuării şi dezvoltării culturii lor.

În sfârşit, deşi credinţa religioasă nu este „de vânzare", societăţile libere lasă religia în seama aceloraşi principii – drepturi egale şi libertate de alegere – care se află şi la temelia pieţei libere. Biserici, moschei, sinagogi şi temple concurează unele cu altele pentru adepţi şi pentru sprijin. În mod deloc surprinzător, acele ţări europene care oferă sprijin de stat bisericilor tind să aibă o participare foarte scăzută la biserică, în timp ce ţările fără sprijin de stat pentru religie tind să aibă niveluri mai mari de participare la biserică. Motivul acestei stări de lucruri nu este greu de înţeles: bisericile care trebuie să intre în concurenţă pentru membri tind să creeze mai multă religiozitate şi mai multă participare. Într-adevăr, acesta este motivul pentru care biserica oficială a Suediei a făcut lobby pentru a fi de-oficializată în anul 2000; fiind o parte lipsită de receptivitate a birocraţiei de stat, biserica pierdea legătura cu membrii şi potenţialii săi membri şi era, în fapt, pe moarte.

Nu există nicio contradicţie între piaţă şi artă sau cultură. Schimbul de piaţă nu este acelaşi lucru cu experienţa artistică sau cu îmbogăţirea culturală, dar este un vehicul care poate ajuta progresul amândurora.

16. Pieţele aduc câştiguri numai bogaţilor şi celor talentaţi

Bogaţii devin mai bogaţi şi săracii devin mai săraci. Dacă vrei să faci o mulţime de bani, trebuie să începi cu o mulţime de bani. În cursa pieţei pentru profituri, cei care pleacă primii ating finişul primii.

Procesele de piaţă nu sunt curse sportive cu învingători şi învinşi. Când două părţi se pun de acord în mod voluntar să facă un schimb, ele fac acest lucru deoarece ambele se aşteaptă să câştige, nu pentru una că speră că ea va câştiga, iar cealaltă va pierde. Ambele părţi câştigă. Obiectivul nu este „să îl învingi pe celălalt", ci să câştigi prin schimb cooperativ voluntar; ca să atragi alte persoane la schimb, trebuie să le oferi de asemenea un câştig.

A te naşte în bogăţie ar putea, evident, să fie un lucru bun, un fapt pe care cetăţenii ţărilor bogate probabil nu îl apreciază la fel de mult pe cât o fac cei care caută să emigreze din ţări sărace în ţări bogate; aceştia din urmă înţeleg de regulă mai bine avantajele unui trai în societăţi bogate decât cei care s-au născut în ele. Dar într-o piaţă liberă, cu libertate de intrare şi drepturi egale pentru toţi cumpărătorii şi vânzătorii, cei care ieri au fost buni în a răspunde cererii pieţei s-ar putea să nu fie aceiaşi cu cei care vor fi buni în a răspunde cererii pieţei mâine. Sociologii vorbesc de aşa-numita „circulaţie a elitelor" ce caracterizează societăţile libere; în locul unor elite statice care se bazează pe putere militară, afiliere de castă sau legături de trib ori de familie, elitele societăţilor libere – inclusiv elitele artistice, culturale, ştiinţifice şi economice – sunt deschise la noi membri şi rar transmit calitatea de membru copiilor membrilor, mulţi dintre aceştia coborând din rândul claselor de sus în rândul claselor mijlocii.

Societăţile bogate sunt pline de oameni de succes care au lăsat în urmă ţări în care pieţele sunt sever restricţionate sau obstrucţionate de favoruri speciale pentru cei puternici, de protecţionism şi de monopoluri mercantiliste şi controale de preţuri, în care oportunităţile de reuşită pe piaţă sunt limitate. Ei au părăsit acele societăţi cu puţine bunuri asupra lor, sau fără niciun bun, şi au reuşit să obţină succes în societăţi mai deschise şi mai orientate către piaţă, cum sunt Statele Unite ale Americii, Regatul Unit şi Canada. Care a fost diferenţa dintre societăţile pe care le-au părăsit şi societăţile cărora li s-au alăturat? Libertatea de a concura pe piaţă. Cât de trist este pentru ţările sărace că mercantilismul şi restricţiile în ţările lor de origine îi împing în străinătate, astfel încât nu pot sta acasă şi îmbogăţi vecinii şi prietenii punând la lucru spiritul lor antreprenorial.

În general, în țările cu piețe mai libere, cele mai mari averi sunt realizate nu prin satisfacerea dorințelor celor bogați, ci prin satisfacerea dorințelor claselor mai modeste. De la Ford Motors la Sony şi la Wal-mart, marile companii care generează marile averi tind să fie cele care au grijă nu de gusturile celor mai bogați, ci de clasele de jos şi de mijloc.

Piețele libere tind să fie caracterizate de o „circulație a elitelor", fără ca nimeni să aibă un loc garantat sau să fie oprit de a accede în rândul acestora prin accident sau prin naştere. Fraza „bogații devin mai bogați şi săracii devin mai săraci" nu se aplică pieței libere, ci mercantilismului şi clientelismului politic, adică sistemelor în care proximitatea față de putere determină averea. În condiții de piață, experiența cea mai obişnuită este că bogații o duc bine (dar s-ar putea să nu rămână „bogați" după standardele societăților în care trăiesc), iar săracii devin mult mai bogați, mulți dintre ei trecând în rândurile clasei de mijloc sau ale clasei de sus. În orice moment dat, 20% din populație se va situa în cvintila inferioară şi 20% se va situa în cvintila superioară. Dar din acest lucru nu urmează nici faptul că acele cvintile vor măsura acelaşi nivel de venituri (deoarece veniturile tuturor grupurilor cresc în economiile aflate în expansiune) nici faptul că respectivele categorii de venituri vor fi completate de aceiaşi oameni. Aceste categorii sunt mai curând precum camerele dintr-un hotel sau scaunele dintr-un autobuz; ele sunt completate de cineva, dar nu întotdeauna de aceleaşi persoane. Când distribuțiile de venituri în societățile orientate către piață sunt studiate în timp, iese la iveală o mobilitate socială ridicată, cu un număr remarcabil de oameni urcând sau coborând în distribuțiile de venit. Cel mai important, însă, este faptul că economiile de piață prospere văd cum toate veniturile cresc, de la cele mai de jos la cele mai de sus.

17. Când prețurile sunt liberalizate şi supuse forțelor pieței, ele pur şi simplu cresc

Este clar că atunci când prețurile sunt lăsate în grija forțelor pieței, fără controale guvernamentale, ele pur şi simplu cresc, ceea ce înseamnă că oamenii îşi permit să cumpere tot mai puțin. Prețurile de piață liberă sunt doar un alt nume pentru prețuri ridicate.

Prețurile care sunt fixate sub nivelul pieței tind într-adevăr să crească, cel puțin pe termen scurt, atunci când sunt liberalizate. Dar povestea este mult mai complicată decât atât. De pildă, unele prețuri au fost fixate deasupra nivelului pieței, astfel încât atunci când sunt liberalizate ele tind să scadă. Mai mult, când ne uităm la prețurile în bani care sunt fixate de către puterea de stat, este important să reținem că banii care trec pe deasupra tejghelei nu sunt de regulă singurul preț plătit de către cei care cumpără cu succes bunurile. Dacă vânzarea bunurilor este raționalizată prin cozi, atunci timpul pierdut aşteptând la coadă face parte din ceea ce oamenii trebuie să cheltuie pentru a obține bunurile. (A se nota că timpul pierdut aşteptând la coadă este un timp pierdut în întregime, deoarece nu se poate spune că, în vreun fel oarecare, se transferă timp producătorilor pentru a-i stimula să facă mai multe din bunurile necesare pentru a satisface cererea nesatisfăcută.) Dacă politicienii corupți au mână liberă, atunci există de asemenea plăți pe sub masă care trebuie adăugate plăților care se fac pe deasupra mesei. Suma plăților legale, a mitelor ilegale şi a timpului pierdut aşteptând la coadă, când statul impune prețuri maxime bunurilor şi serviciilor, este foarte adesea mai ridicată decât prețul pe care oamenii ar fi dispuşi să-l plătească pe piață. Mai mult, banii cheltuiți pe mite şi timpul aşteptând la coadă sunt pierderi – ele sunt cheltuieli ale consumatorilor care nu sunt primite de către producători, ca urmare ele nu furnizează niciun stimulent pentru ca aceştia din urmă să producă mai mult şi deci să uşureze penuria cauzată de controalele de prețuri.

Deşi prețurile în bani ar putea să crească pe termen scurt când prețurile sunt liberalizate, rezultatul final al acestei măsuri este creşterea producției şi diminuarea raționalizării risipitoare şi a corupției, astfel încât prețurile reale totale – exprimate în termenii unei mărfuri de bază, ziua de muncă umană – scad. Timpul pe care persoană trebuia să îl cheltuie pentru a câştiga o bucată de pâine în 1800 reprezenta o fracțiune serioasă din ziua sa de muncă; pe măsură ce salariile au crescut tot mai mult, timpul de muncă necesar pentru a cumpăra o bucată de pâine a scăzut la doar câteva minute în țările bogate. Măsurate în termeni de muncă, prețurile tuturor celorlalte bunuri au scăzut dramatic, cu o singură excepție: munca însăşi. Pe măsură ce productivitatea muncii şi salariile cresc, a angaja forță de muncă devine mai scump, motiv pentru care oamenii cu o avere

relativ modestă din țări sărace au de regulă servitori, în timp ce oamenii foarte bogați din țările prospere găsesc că este mult mai ieftin să cumpere mașini care să le spele hainele și vasele. Rezultatul pieței libere este o scădere a prețului tuturor lucrurilor în termeni de muncă și o creștere a prețului muncii în termenii tuturor celorlalte lucruri.

18. Privatizarea și introducerea economiei de piață în societățile post-comuniste au fost corupte, ceea ce arată că piețele corup

Campaniile de privatizare sunt aproape întotdeauna deturnate. Este un joc prin care se oferă pur și simplu cele mai bune active ale statului celor mai lipsiți de scrupule și mai corupți oportuniști. Întregul joc al privatizării și al introducerii economiei de piață este murdar și nu reprezintă altceva decât un furt de la popor.

O varietate de state ex-socialiste care au procedat la campanii de privatizare au avut rezultate foarte diferite. Unele au generat ordini de piață de succes. Altele au alunecat înapoi către autoritarism și au văzut cum procesul de „privatizare" duce la noi elite care câștigă controlul atât asupra statului cât și asupra afacerilor private, cum este cazul sistemului „Siloviki" din Rusia. Murdăria acelor mâini care au profitat de pe urma schemelor de privatizare trucate a fost rezultatul absenței instituțiilor preexistente ale pieței, mai ales a domniei legii, care este temelia pieței. A crea aceste instituții nu este o sarcină ușoară și nu există o tehnică binecunoscută și general aplicabilă care să funcționeze în toate cazurile. Dar eșecul în unele cazuri de a realiza deplin instituțiile domniei legii nu este un motiv ca acest lucru să nu fie încercat; chiar și în cazul Rusiei, schemele profund defectuoase de privatizare care au fost instituite au reprezentat o îmbunătățire comparativ cu tirania partidului unic care le-a precedat și care s-a prăbușit ca urmare a propriilor injustiții și ineficiențe.

Doar „privatizare", în absența unui sistem legal funcțional, nu înseamnă același lucru cu a crea o piață. Piețele au ca fundament domnia legii; privatizările eșuate nu sunt eșecuri ale pieței, ci eșecuri ale statului în a crea temeliile legale ale pieței.

Apărări prea entuziaste ale pieței

19. Toate relațiile dintre oameni pot fi reduse la relații de piață

Toate acțiunile sunt realizate deoarece actorii își maximizează propria utilitate. Chiar și a-i ajuta pe ceilalți înseamnă a obține un câștig propriu, astfel nu ai face acest lucru. Prietenia și dragostea reprezintă schimburi de servicii pentru câștiguri reciproce, în aceeași măsură ca schimburile care implică saci de cartofi. Mai mult, toate formele de interacțiune umană pot fi înțelese în termeni de piețe, inclusiv politica, unde voturile sunt schimbate pentru promisiuni de câștiguri, și chiar criminalitatea, unde criminalii și victimele schimbă, conform vechii zicale, „banii sau viața".

A încerca să se reducă toate acțiunile la o singură motivație înseamnă a falsifica experiența umană. Părinții nu se gândesc la propriile câștiguri când fac sacrificii pentru copiii lor sau le sar în ajutor când sunt în pericol. Când oamenii se roagă pentru mântuire sau pentru iluminare spirituală, motivațiile lor nu sunt chiar aceleași ca atunci când merg la cumpărături de haine. Ceea ce au în comun toate aceste acțiuni este faptul că ele sunt orientate către un scop, că ele sunt realizate pentru a îndeplini scopul. Dar din acest fapt nu urmează în mod logic că toate scopurile pe care oamenii se străduiesc să le realizeze sunt reductibile la unități comensurabile ale aceleiași substanțe. Scopurile și motivațiile noastre pot fi variate; când mergem la piață să cumpărăm un ciocan, când intrăm într-un muzeu de artă și când legănăm un nou-născut, noi realizăm scopuri foarte diferite și nu toate aceste scopuri sunt exprimate în mod potrivit în termenii cumpărării și vânzării pe piață.

Constructele și instrumentele intelectuale, este adevărat, pot fi folosite pentru a înțelege și ilumina o varietate de tipuri de interacțiuni. Conceptele economiei, de pildă, care sunt folosite pentru a înțelege schimburile pe piață, pot fi folosite de asemenea pentru a înțelege știința politică sau chiar religia. Alegerile politice ar putea avea costuri și câștiguri calculabile, exact ca alegerile din domeniul afacerilor; partidele politice sau cartelurile mafiote pot fi comparate cu firmele pe piață. Dar din

aceste aplicații ale conceptelor nu urmează că ambele situații de alegere sunt echivalente din punct de vedere moral. Un criminal care îți oferă o alegere între a-ți păstra banii și a-ți păstra viața nu este deloc similar unui întreprinzător care îți oferă o alegere între a-ți păstra banii și a-i folosi pentru a cumpăra o marfă, pentru simplul motiv că, în timp ce criminalul te forțează să alegi între două lucruri față de care ai, în egală măsură, drepturi morale și legale, întreprinzătorul îți oferă o alegere între două lucruri, el având drepturi asupra unuia dintre acestea și tu având drepturi asupra celuilalt. În ambele cazuri faci o alegere și acționezi în virtutea unui scop, dar în primul caz criminalul te forțează să alegi, în timp ce în al doilea caz întreprinzătorul ți-a oferit o alegere; cel dintâi îți diminuează drepturile, iar cel din urmă se oferă să ți le mărească, oferindu-ți ceva ce nu ai, dar pe care poate îl dorești mai mult decât ceva ce ai, și pe care îl dorești mai puțin. Nu toate relațiile umane sunt reductibile la aceiași termeni ca prețele; se poate cel puțin afirma că acele relații care implică „schimburi" involuntare sunt radical diferite, deoarece ele reprezintă pierderi de oportunitate și de valoare și nu oportunități de a câștiga valoare.

20. Prețele pot rezolva toate problemele fără absolut nicio intervenție din partea guvernului

Guvernul este atât de incompetent încât nu poate face nimic cum trebuie. Principala lecție pe care ne-o oferă prețele este că ar trebui să slăbim întotdeauna guvernul, deoarece guvernul este pur și simplu opusul preței. Cu cât există mai puțin guvern, cu atât există mai multă piață.

Cei care recunosc avantajele prețelor ar trebui să recunoască și că în cea mai mare parte a lumii, poate chiar în toată lumea, problema de bază nu este doar faptul că guvernele fac prea mult, dar și că fac prea puțin. Cea dintâi categorie – lucruri pe care guvernele ar trebui să nu le facă – include a) activități care nu ar trebui să fie făcute de nimeni, cum ar fi „purificări etnice", furt de terenuri și crearea de privilegii speciale pentru elite; și b) lucruri care pot și trebuie făcute prin interacțiunea voluntară a firmelor și a întreprinzătorilor pe piețe, cum ar fi producția de automobile, publicarea de ziare și administrarea unor restaurante. Guvernele ar trebui să înceteze să facă toate aceste lucruri. Dar pe măsură ce încetează să mai

facă ceea ce nu ar trebui să facă, guvernele ar trebui să înceapă să facă unele dintre lucrurile care ar consolida în fapt justiția şi ar crea fundația cu ajutorul căreia interacțiunea voluntară ar soluționa problemele. De fapt, între cele două există o relație: guvernele care îşi cheltuie resursele dirijând fabrici auto sau publicând ziare sau, mai rău, confiscând proprietăți şi creând privilegii pentru cei puțini, îşi subminează şi îşi diminuează în acelaşi timp abilitatea de a furniza servicii cu adevărat valoroase pe care guvernele sunt capabile să le furnizeze. De exemplu, guvernele națiunilor mai sărace sunt rar capabile să furnizeze titluri legale clare de proprietate, ca să nu mai vorbim de protejarea proprietății contra deposedării abuzive. Sistemele legale sunt în mod frecvent ineficiente, greoaie şi le lipseşte independența şi imparțialitatea care sunt necesare pentru a facilita interacțiunile voluntare.

Pentru ca piețele să fie capabile să furnizeze cadrul pentru coordonarea socială, proprietatea şi contractul trebuie să fie bine ancorate în drept. Guvernele care eşuează în a furniza acele beneficii publice blochează emergența piețelor. Guvernele pot servi interesul public exercitând autoritatea de a crea lege şi justiție, nu fiind slabe, ci fiind autoritare în mod legal şi în acelaşi timp limitate în puterile pe care le dețin. Guvernele nelimitate slabe pot fi extraordinar de periculoase, deoarece ele fac lucruri care nu ar trebui făcute, dar nu au autoritatea să facă respectate regulile de comportament just şi să furnizeze siguranță pentru viață, libertate şi proprietate, lucruri necesare pentru libertate şi pentru schimburile libere de pe piață. Piețele libere nu sunt acelaşi lucru cu simpla absență a guvernului sau a statului. La urma urmei, nu toate anarhiile sunt atractive. Piețele libere sunt făcute posibile de către guverne limitate administrate în mod eficient, care definesc în mod clar şi fac respectate cu imparțialitate regulile jocului.

Este de asemenea important să reținem că există multe probleme care trebuie rezolvate prin acțiune conştientă; nu este suficient să se insiste că forțele impersonale ale pieței vor rezolva toate problemele. De fapt, aşa cum a explicat economistul laureat al premiului Nobel, Ronald Coase, în importanta sa lucrare asupra pieței şi firmei[1], firmele se bazează de regulă

[1] Ronald Coase, „The Nature of The Firm", *Economica* 4 (16), 1937, pp. 386-405 (n. tr.).

pe planificare şi coordonare conştientă pentru a atinge obiective comune, în loc să recurgă constant la schimburi de piață, deoarece a face apel la piață este scump. Fiecare contract aranjat comportă costuri de negociere, de pildă, ca urmare sunt folosite contracte pe termen lung în locul negocierilor frecvente, pentru a reduce costurile. În interiorul firmelor, contractele pe termen lung înlocuiesc pieţele spot[1] şi includ relații de muncă ce implică lucru de echipă şi dirijare deliberată, mai degrabă decât licitații constante pentru anumite servicii. Firmele – mici insule de muncă în echipă şi de planificare – pot avea succes deoarece navighează într-un ocean mai larg de ordine spontană prin intermediul schimburilor de piață. (Marea eroare a socialiştilor a fost să încerce să administreze întreaga economie precum o singură mare firmă; ar fi o eroare similară să nu se recunoască rolul limitat al dirijării şi al muncii în echipă în interiorul ordinii spontane mai largi a pieței.) În măsura în care pieţele pot furniza cadrul pentru crearea şi respectarea regulilor de comportament just, susținătorii pieței libere ar trebui să promoveze acest lucru. Firmele private de securitate sunt adesea mai bune decât poliția de stat (şi mai puțin violente, fie şi pentru simplul motiv că în aceste situații costurile violenței nu sunt uşor transmise unor terți, aşa cum se întâmplă în cazul statului); arbitrajul privat adesea funcționează mai bine decât tribunalele de stat. Dar a recunoaşte acest lucru implică recunoaşterea rolului central al regulilor în crearea pieţelor şi, prin urmare, reguli juste şi eficiente, furnizate fie de către guvern, fie de către piață, şi nu doar să fii pur şi simplu „împotriva guvernului" sau „împotriva statului".

În sfârşit, ar trebui recunoscut că proprietatea şi schimbul de piață ar putea să nu rezolve, prin ele însele, toate problemele. De exemplu, dacă încălzirea globală este într-adevăr o amenințare la adresa capacității întregii planete de a susține viața sau dacă stratul de ozon este degradat într-un mod care este dăunător vieții, soluțiile guvernamentale coordonate ar putea reprezenta cea mai bună cale, ori poate chiar singura cale, de a evita dezastrul. Firește, acest lucru nu înseamnă că pieţele nu vor juca niciun rol; pieţele pentru drepturi de emisii de dioxid de carbon ar putea, de exemplu,

[1] Piețe în care marfa se livrează efectiv contra bani peşin, spre deosebire de pieţele futures, de pildă (n. tr.).

ajuta la netezirea ajustărilor, dar acele mărfuri vor trebui să fie mai întâi stabilite prin coordonare între guverne. Însă, este important de reținut că, dacă o unealtă nu este potrivită pentru toate problemele imaginabile, aceasta nu înseamnă că este nepotrivită pentru toate. Unealta ar putea funcționa foarte bine pentru unele sau chiar pentru majoritatea problemelor. Proprietatea şi piețele rezolvă multe probleme şi ar trebui să ne sprijinim pe ele în acest scop; dacă nu le rezolvă pe toate, acest fapt nu este un motiv să le respingem aplicarea la acele probleme la care ele oferă soluții eficiente şi juste.

Piețele libere probabil că nu rezolvă toate problemele imaginabile cu care s-ar putea confrunta umanitatea, dar ele pot să producă şi produc libertate şi prosperitate – şi există argumente în acest sens.

Tom G. PALMER

În aceeaşi colecţie, au mai apărut
(selectiv):

Constituţia libertăţii, Friedrich A. Hayek
Democraţia şi alternativele ei, R. Rose, W. Mishler, Ch. Haerpfer
Democraţia şi criticii ei, Robert A. Dahl
Despre libertate la antici şi moderni, Benjamin Constant
Despre tolerare, Michael Walzer
Discurs asupra inegalităţii. Contractul social, Jean-Jacques Rousseau
Ingineria constituţională comparată, Giovanni Sartori
Mitul statului, Ernst Cassirer
Noua eră a inegalităţilor, Pierre Rosanvallon, Jean-Paul Fitoussi
Noua problemă socială, Pierre Rosanvallon
O teorie economică a democraţiei, Anthony Downs
Omul şi statul, Jacques Maritain
Poliarhiile. Participare şi opoziţie, Robert A. Dahl
Postcomunismul, Leslie Holmes
Statul criminal. Genocidurile secolului XX, Yves Ternon